Sâmiha Ayverdi

Mesihpaşa İmamı

KUBBEALTI

SÂMİHA AYVERDİ KÜLLİYÂTI

8

6. BASKI

Sâmiha Ayverdi

Mesihpaşa İmamı

KUBBEALTI

Kubbealtı Neşriyâtı No: 72

1. Baskı 1948
2. Baskı 1974
.....
5. Baskı 2013
6. Baskı 2015

ISBN: 978 – 975 – 7663 – 59 - 1

© Bu kitapta yayımlanan yazıların bütün hakları Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı'na âittir. Tamamı ya da bir bölümü izin alınmadan, fotokopi dâhil, optik, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

Yayına hazırlayan : Aysel Yüksel
Kapak Resmi : İ. Aydın Yüksel

Kapak Uygulama : Burcu Kayalar
Kitap Tasarımı : Kubbealtı

İsteme adresi: Kubbealtı İktisâdî İşletmesi
Peykhâne Sokağı No: 3 34126 Çemberlitaş-İstanbul
Tel: 0212 516 23 56 – 516 63 87
Faks: 0212 638 02 72

info@kubbealti.org.tr
www.kubbealti.org.tr

Baskı: Özal Matbaası
Davutpaşa Cad. Emintaş, Kâzım Dinçol Sitesi 81/39
Topkapı-İstanbul

Önsöz

Bir edebî eser değerlendirilirken ona ruh veren duygu ve fikir zenginliği ile, muhtevâyı[1] bize sunan dil ve üslûba bakılır. Her eser için bahis konusu olan bu ölçüler, sanat erbâbına da aynen uygulanır. Edebiyat târihçisi, bir sanatkârı emsalleri arasında hak ettiği mevkie oturtabilmek için onun hem eserlerinde açtığı fikir ve duygu hazînesine girer, hem de kullandığı dil ve üslûbu inceler. Burada dikkat edilecek hususlar da şunlardır: Müellifin kaleminden çıkan eserlerin her biri bir başka ilhâmın mahsûlü, bir başka tesâdüfün netîcesi midir? Bu takdirde onları ancak tek tek ele alıp, ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Yoksa bunun aksine, sanatkâr bütün eserlerini aynı ilham kaynağından beslenerek ve hep aynı şuur içinde mi vücûda getirmiştir? Böyle ise, onun eserlerinde gittikçe gelişen ve birbirini tamamlayan bir fikrî bütünlük, bir duygu istikrârı vardır. O takdirde sanatkârın her eseri ayrı ayrı değil, bütün eserleri birlikte ele alınır ve o şekilde değerlendirilir. Dil ve üslûp in-

[1] Muhtevâ: İçerik.

celemesi yapılırken de tutulacak yol budur. Yazar her kitabında bir başka ifâde tarzı mı kullanmıştır? Yeni ve değişik bir üslûbun peşinde, arayış hâlinde midir? Yoksa dili de, üslûp ve ifâdesi de oturmuş, karar ve şahsiyetini bulmuş mudur?

İşte bir sanatkâr bu şaşmaz ölçülerin hassas terâzisinde tartılmadan lâyık olduğu sıraya konulamaz. Hakîkî ve hâlis bir değer midir, geçici bir şöhret midir, bilinmez. Biz şu kısacık önsözümüzde Sâmiha Ayverdi'ye bu iki açıdan bakacağız:

Hem roman, hâtırat, târih gibi edebî nevilerde, hem de deneme, inceleme ve biyografi gibi fikrî sâhalarda birbirinden güzel eserler veren Sâmiha Ayverdi, ilhâmı zengin, dili mükemmel ve üslûbu ziynetli[1], velûd[2] bir sanatkârdır. Bu güçlü kalem, kırk yıla yaklaşan bir zamandan beri, devamlı olarak yazmaktadır. Onun çok az sanatkâra nasip olmuş, başarılı fikrî ve edebî şahsiyetini şöyle hulâsa edebiliriz:

Sâmiha Ayverdi her eserinde kendini yenilemiş ve aşmıştır. Fakat fikir ve ilham kaynağına mutlak şekilde sâdık kaldığı için, bu "yenileme" ve "aşma" hareketi bir "değişme" değil, bir "gelişme ve tekâmüldür." Sâmiha Ayverdi Türk milletinin dünü, bugünü, yarını hakkındaki görüşlerini; dînî, içtimâî[3] ve harsî[4] konulardaki fikirlerini; insanın cemiyet içinde ve kâinatta yerinin ne olması gerektiği husûsundaki inançlarını bütün eserlerinde "tekrâra düşmeden" tekrar eder. Bunun içindir ki, sanatkârın tek bir eserini okuyan onun şahsiyeti hakkında bir fikir sâhibi olabilir. Ne var ki, insan, bütün kurnalarından içmeden o sebîlin suyuna kanamaz. Müellifin çeşitli konulardaki fikirleri hem

---

[1] Ziynetli: Süslü.
[2] Velûd: Çok verimli, çok eser veren.
[3] İçtimâî: Sosyal.
[4] Harsî: Kültürel.

gâyet açık, belirgin ve kat'î, hem de sayfalar ve satırlar arasında ustaca eritilmiştir. Okuyucu bu fikirleri derhal farkeder. Fakat onları îtirazla karşılamaya kalkışamaz. Çünkü uygun şartlarda ve iyi hazırlanmış bir hava içinde sunulmaktadır. Bu sebeple yadırganmaz ve iknâ edici olur. Tabiî, sanatkâr kendi dünya görüşünü okuyucusuna sunarken bir vâiz veya nasîhatçı tavrı takınmaz. Bilhassa romanlarında yazar sessizce aradan çekilip kahramanlarını konuşturur. Daha doğrusu münâkaşa ettirir. İki zıt görüş, farklı kişiler tarafından müdâfaa edilirken, okuyucu, sanatkârın da pek sezilmeyen yardımı ile, haklı ve doğru olan tarafa temâyül gösterir[1]. Hiç değilse, en azından, okuyucunun zihnine bir hakîkat tohumu atılmış olur.

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde billûrlaşan fikir ve görüşleri kolayca tespit edip şöylece sıralayabiliriz:

1- Osmanlı İmparatorluğu devrinde Türk milleti büyük bir medeniyet ve yüksek bir kültür vücûda getirmiştir. Biz bu sâyede cihânın üçte birine sâhip ve hâkim olmuşuzdur. İlimde, devlet idâresinde, askerlikte ve bütün sanat dallarında dâhîler yetişmiştir. Müellif[2], târihimizin asırlar süren bu altın devrini büyük bir hayranlıkla yâdederek, onu kaybetmiş olmanın acısı ile yeniden yaşayabilmenin özleyişi içinde âdeta dövünür. Fakat bununla yetinmez. Aynı anda şanlı mâzîmizi red ve inkâr eden barbarlığa gereken cevap da verilir. Böylece, Türk târihinin harîm-i ismetine[3] uzanan hoyrat ve saygısız eller paylarını alırlar.

2- Yıkılan devletimiz ve talan edilen kültürümüzle berâber millî, dînî ve içtimâî hayâtımızın sarsılma-

[1] Temâyül göstermek: Meyletmek.
[2] Müellif: Yazar.
[3] Harim-i ismet: Kendine has, kendine âit kutsal kabul edilen hususlar.

sı netîcesinde Türk cemiyeti şîrâzesinden[1] ayrılan bir kitabın sayfaları gibi darma dağınık olmuştur. Nesillerin, hem kendi târihimiz ve geleneklerimizle irtibâtının kopmuş olması, hem de üst üste yapılan ihtilâl ve inkılâplar yüzünden birbiriyle savaşması bizi bugün içinde kıvrandığımız hazin duruma düşürmüştür. Yabancı kültürlerin istîlâsı ile başkalarını körü körüne taklit hastalığı ise geçirmekte olduğumuz buhrânı daha da ağırlaştırmaktadır. Türk cemiyetini teşkil eden insanları sağlam bir harç gibi birbirine bağlayan inançlar, gelenekler, ahlâk, terbiye ve nezâket kâideleri yıkılmış, fakat onların yerine aynı güçte yenileri konulamamıştır. Millî târih şuûru, millî kültür ve sanat terkedilmiştir. Zevkte soysuzlaşma yaygın hâle gelmiştir. Maddeci ve menfaatçı dünya görüşü cemiyeti kemirmektedir. Milletin kaderinden sorumlu aydınlar ruhsuz ve beyinsiz bir robot hâlinde etrâfımızda dolaşmaktadırlar. Sâmiha Ayverdi işte bütün bu hastalık ve buhranlardan kurtulabilmemiz için, millî mâzîmiz ve değerlerimizle aramızda bugün yıkılmış olan altın köprülerin yeniden kurulması gerektiğine inanmaktadır. Bu fikri ısrarla müdâfaa eder. Yeni dikilen fideler çınar oluncaya kadar, asırlık ulu ağaca balta vurulmamalıdır.

3- Büyük imparatorluğun vatan yaptığı fetih ülkelerinin parça parça koparılarak yad ellere teslîminden sonra, o eski yurt köşelerine ve ayrı düşmüş milletdaşlarımıza karşı duyulan hasret, acıma hissi ve çekilen çilelerle istîlâcıların yaptığı vahşet sahneleri... O topraklarda öksüz kalan ecdat yâdigârları: Kırık âbideler, harap câmiler, mumsuz-kandilsiz tür-

[1] Şîrâze: Klasik tarzdaki şark ciltlerinde formaların dikildiği ipliklerin uzun bırakılan uçlarının forma tamamlandıktan sonra usûlüne göre birleştirilip örülmesinden meydana gelen ve sayfaları düzgün tutmaya, dağılmamasına yarayan ibrişim şerit. *mec.* Temel, esas, düzen.

beler, kilitli konaklar, bakımsız bahçeler ve sâhipsiz emlâk... Onların ardından koparılan feryat... Tatlı hülyâlarla karışmış acı hâtıralar... İşte hepimiz için onulmaz bir gönül yarası olan bu felâketleri Sâmiha Ayverdi çok usta bir ifâde ile dile getirir. İçindeki keskin sızı âdeta kaleminde duyulur. Hayıflanma, pişmanlık, özleyiş ve ümitsizlik.. Onun her satırında, Âkif'in:

Vîrânelerin yasçısı baykuşlara döndüm
Gördüm de hazânında şu cennet gibi yurdu...
Gül devrini görseydim onun bülbül olurdum,
Yâ Rab beni evvel getireydin ne olurdu?

Mısrâlarındaki inilti duyulur. O tek kelimeyle "mâzî dâüssılasına"[1] tutulmuş bir gönül hastası gibidir. Bu bakımdan, millî târih şuûruna sâhip, yıkılmış ve kaybedilmiş millî değerlerin ardından göz yaşı döken bütün Türk aydınlarının rûhuna tercüman olur. Müşterek şikâyetlerimizi dile getirir.

Yazar, bu fikirlerini bütün eserlerinde çok güzel hazırlanmış bir târihî dekor ve içtimâî hayat içinde sunar. Belli ki, Sâmiha Ayverdi, hem ülkesinin ufuklarında güneş batmayan devlet-i ebed-müddetin[2] târih ve coğrafyasını, hem de o zamanki cemiyeti meydana getiren tabakalarla bunların içtimâî yaşayışını iyi bilmektedir. Eserlerine konu teşkil eden hâdiselerin bir kısmını sanatkâr görmüş veya yaşamış olabilir. Fakat çok eski yıllara âit hayat sahnelerini anlatırken dahi müellif okuyucuyu elinden tutup tâ o devre götürebilmektedir.

Bu, bir yandan onun bilgi zenginliğini, bir yandan da muhayyile genişliğini göstermektedir. Sanatkâr ayrıca târih sahnesinde cereyan eden hâdiseleri nakle-

[1] Mâzî dâüssılası: Geçmiş özlemi.
[2] Devlet-i ebed-müddet: Sonsuza kadar yaşayacak devlet.

derken teferruâta girmekten de çekinmez. O, sanki bizi, iç teşkîlâtını çok iyi bildiği muhteşem bir sarayda gezdiriyormuşcasına yanına alır ve mâzînin derinliklerine götürür. Böylece, okuyucu hem o devrin içtimâî hayâtı hakkında bilgi edinir, hem de kendisini o hayâtın içinde hissederek, bir çeşit târih gezintisi yapar.

4- Sâmiha Ayverdi kâinâtı, insanı ve Tanrı'yı tasavvuf anlayışına göre ele almaktadır. Bu, târihî tasavvuf felsefesini çağımıza uygulamak isteyen bir görüş olarak da nitelenebilir. Ona göre insan, bütün kâinâtı "eseri ve müessiri"[1] ile temsil eden üstün bir varlıktır. Allah ile dâima irtibat hâlindedir. Îman, ilim ve aşk sâyesinde bu irtibat kuvvetlenir. Bunlar olmayınca irtibat zayıflar. İnsanın bu hakîkate ulaşabilmesi için bir "dost"un ona yardımcı olması, yol göstermesi gerekir. *Mesihpaşa İmamı*'ndaki Tâhir bir "dost" sâyesinde bu hakîkati öğrenmiştir. Hâlis Efendi ise yarı yolda kalmıştır. Gene bu romanda görüyoruz ki, aşk en tesirli terbiye vâsıtasıdır. Hele bu, ilâhî aşk olunca, bin bir ayıp ve kusurla dolu insan bile kısa zamanda melekleşebilmektedir.

Yazar, Mesihpaşa İmamı Hâlis Efendi'nin şahsında bize Kur'ân'ın iç mânâsını ve İslâm'ın rûhunu kavramamış dar kafalı ve bilgisi sığ din adamlarının hayatta bâzan ne büyük hatâlar işleyebileceğini göstermek istemiştir. Hâlis Efendi bu hâli ile Anatole France'ın *Tais* romanındaki Pafnüs'e benzemektedir. Ancak şu var ki, romancı burada Müslümanlığı sâdece şeklî ibâdetlerin îfâsından ibâret sanan, mahdut bilgili, sıradan bir imam ile geniş ufuklu bir gönül insanını karşılaştırırken, tarîkat ehlinin üstünlüğünü belirtir. Ama şerîat ehlini de asla küçültmez. Dozu iyi ayarlanmış bir tenkit tarzı kullanılmıştır. Ham sofu, iknâ edici nâzik bir

[1] Eseri ve müessiri: Eser ve yapıcısı.

ifâde ile gönül ehli olmaya dâvet edilmektedir.

Sanat eserlerinde fikir ve muhtevâ kadar önemli olan dil ve üslûba gelince:

Sâmiha Ayverdi bugün artık emsâli hiç kalmamış diyebileceğimiz bir üslûpçudur. Sağlam şahsiyetli ve süslü bir Türkçe ile yazmaktadır. Bu 1908'den sonra teşekkül eden ve o târihleri tâkip eden yıllarda bir nesil tarafından zirveye ulaştırılan edebî Türkçedir. Bu dilin kelime hazînesi çok zengin, ifâde ufukları çok geniş ve şiiriyeti hissedilir derecede yüksektir. Okuduğunuz zaman sizde şu intibâ hâsıl olur: Sanatkâr bütün ruh ve fikir dünyâsını hiç artık bırakmadan bu dil sâyesinde ifâde etmiştir. Seçilen her kelime yerinin tam sâhibidir. Halbuki dile gerektiği kadar hâkim olamayan bâzı kalemlerin eserlerini okurken, insan, yazarın o satırları yazmak için nasıl ter döktüğünü görür gibi olur. Üslûp öylesine tıkız, dil öylesine kekemedir. Kelimeler yerini bulamamıştır. Çok eskisi ile en yenisi yan yanadır fakat uyuşamamışlardır. Yazarın ne söylemek istediğini tam anlayamazsınız. Sâmiha Ayverdi'nin Türkçesi ise, mermer şadırvanın berrak ve serin suları gibidir. Tatlı bir şakırtı ile fışkırır, dökülür, akar. Bu gösterişli üslûp, onun eserlerinde sunmak istediği fikir ve duyguların asâletine de pek uygundur. Büyük saraylarda verilen muhteşem ziyâfetlerin masal diyârından gelmiş sanılan türlü yemekleri nasıl altın tepsilerde sunulursa, Sâmiha Ayverdi de kendi dünyâmızın bin bir mânevî taâmını[1] bize öyle ziynetli bir üslûp içinde vermektedir. Bu sâyede onun eserleriyle hem sanat, şiir ve güzellik iştiyâkınızı[2] doyurursunuz, hem de zihniyet ve rûhunuz beslenir, gelişir.

Necmeddin HACIEMİNOĞLU

---

[1] Taâm: Yemek, aş.
[2] İştiyak: Büyük arzu duyma, özleme, özleyiş.

Birinci Kısım

Bir mart sabahı idi. Güneşin doğmasına yarım saatten fazla vardı. Hava ne üşünecek gibi soğuk, ne de içe ferahlık verecek kadar ılıktı. Âdeta günün, geceden de, sabahtan da uzakmış sanılan bu erken saatinde, kışla baharın çarpıştığı, gözle görülecek bir mücâdele hâlinde gibi idi. Hakîkaten de süngü süngüye gelmiş bu iki mevsim, biri ötekini yenmek gayretiyle hayli zamandır boğuşuyor, kaç günden beri yağmurlar, fırtınalar, fırtınaların kanadında gelen keskin soğuklar, kışın zaferini îlân edip dururken, bugün, daha alaca karanlıkta bir bahar sabahı başlıyordu. Öyle ki, ince kokulu ve yumuşak bir esinti her değdiği, her dokunduğu, her daldığı yerden âdeta kışı söküp çıkararak kendi yerleşiyor, kendi zafer türküsünü söylüyordu.

İmam Hâlis Efendi her zamanki gibi güneş doğmadan evvel sokağa çıktı. Kapıyı çektikten sonra kapanıp kapanmadığını yoklamak için geriye doğru hafifçe itti ve örtülmüş olduğuna kanaat getirdikten sonra da yürümeye başladı. İlk adımda güneşli ve ılık bir bahar gününün başlamak üzere olduğunu anla-

mıştı. Zâten o, her sabah daha ilk nefeste havanın nasıl olacağını, tecrübeli alışkanlıkların sezişiyle hemen tâyin ediverirdi. Bu sene sert ve devamlı geçen bir kış, tabiata göz açmak için hemen hiç fırsat vermemişti. Henüz civar bahçelerde ve bostanlarda ne bir ağaç yeşillenmiş, ne de bir çiçek açmıştı. Yalnız boş arsalar, kaldırım kenarları ve duvar diplerindeki toprak köşecikleri, yırtılan elbisesini yamamaya koyulmuş hamarat bir kadın gibi, boz renkli kaftanına yer yer yeşil parçalar dikip yapıştırmaya başlamıştı.

Hâlis Efendi kendi evinin sokağını hiç kimseye rastlamadan geçti. Câmie varıncaya kadar da, bütün bu pencereleri, uykulu gözler gibi yumulu kapıları, susmuş ağızlar gibi örtülü, çürük ve kabarmış kaplamaları ise, ürperen yaralı deriler gibi hastalıklı evlerin doldurduğu sokakları ve mahalleleri geçecek ve pek az yolcuya tesâdüf edecekti. Yirmi senedir, bu hep buydu. Ammâ Hâlis Efendi sabahın şu tenhâlığından son derece rahatlık duyar, hattâ bu rahatlığı, ona, pek farkına varamadığı bir zevk ve gurûra benzer bir kuvvet de verirdi. Tek tük rastladığı kimseler olsa da hâlâ peşlerini bırakmayan bir uyku ihtiyâcının tâkibinden kurtulmamış olan bu adamlardan rahatsız olmaz ve her biri, gecenin mahmurluğunu sünger gibi emmiş ve ağırlaşmış vücutlarıyle yanından geçip giderlerdi. Gün ortasında hızlı ve kuvvetli adımlarla yürümek îtiyâdında olan Hâlis Efendi, sabahları ağır ağır, havayı koklaya koklaya sokaktan sokağa geçerek, güneş sarı kirpiklerini ufka yaymadan çok evvel câmie varır, ancak namazı ve duâsı tamam olduktan sonra bu gittikçe uzayıp birbirine dolanan sarı kirpiklerin ortasından güneş çıkardı.

Bu sabah da Mesihpaşa İmamı Hâlis Efendi, telâşsız ve âheste adımlarla Zincirlikuyu'daki evinden çıkarak Hırka-i Şerif'e inen yokuşun başına kadar

gelmişti. Câmii buradan seyretmek ona hem zevk, hem de hüzün verirdi. Eteklerinin altında kat kat, sıra sıra, yarım, bütün kubbecikler toplamış büyük kubbenin üstünde bir karış kurşun kalmamıştı. Pencerelerin alçı çerçeveleri ise şaşkınlıktan büyümüş gözler gibi alabildiğine açılmış, yıllardan beri meçhul[1] bir semte sitemle bakmakta idi. Yan ve ön cephenin geniş kesme taşları, senelerin ve ihmallerin açtığı iltihaplı yaralar hâlinde gittikçe büyüyor, gittikçe tedâvisi zorlaşır bir seyre giriyordu. Fakat asıl onu üzen, o güzelim minârenin hâli idi. Kubbeler manzûmesine[2] levent kāmeti[3] ile tezatlı[4] âhengi veren minâre, yanarken söndürülüveren bir mum gibi, ortasından uçup gitmişti. Halbuki şu harap, şu perîşan ve derbeder görünüşüne rağmen eser, üstüne çevrilen her bakışa: "Ben bu vâdiye oturtuluvermiş en nefis bir âbideyim!" diyen haşmetli bir sanat dehâsının şahlanışı idi.

Hâlis Efendi büyük pirinç anahtarı ile cümle kapısını açıp içeri girince, haraplığın, perîşanlığın, ihmal ve kayıtsızlığın hâriçten ziyâde burada daha korkunç bir ittifakla[5] el ele vermiş olduğuna bugün bir kere daha karar verdi. Câmideki bütün eşyâ, mihrâbın önündeki tek kaba hasırla, zeytin yağlıklarının çoğu kırılmış veya çalınmış top kandilden ibâretti. Buraya uzun senelerden beri cemâat da gelmiyordu. Ammâ yine de, Efkaf'tan aylığını aldığı halde, ezan okumaktan başka her işe başvuran, her tarafta gönül eğlendiren bir müezziniyle, kendisi gibi tek vaktini şaşmayan bir imamı vardı. Eğer Hâlis Efendi de gelip

---

[1] Meçhul: Bilinmeyen.
[2] Kubbeler manzûmesi: Kubbeler topluluğu.
[3] Levent kāmet: Uzun boylu.
[4] Tezatlı: Çelişkili, zıt.
[5] İttifak: Uyuşma.

günde beş defa şu koca anahtarı bu kapıya sokmasa, câmi büsbütün kargalarla güvercinlere karargâh olup kalacaktı. Kendisi de bütün gününü bu, tepesinde uçuşan hayvanlarla geçirdiğine göre, bâri kapı yoldaşlarını sevenlerden olsaydı. Maamâfih Hâlis Efendi yalnız onlardan değil, hiçbir hayvandan hoşlanmazdı. Bunlara ise, câmii berbat ettikleri için, ayrıca bir husûmet[1] de hissederdi. Belki düşmanlığı, yalnız bıraktıkları kir yüzünden de değildi. Onları bu şâhâne âbidenin hakîkî sâhipleri olarak görür hâle gelmiş bulunduğundandı. Öyle ya, yuvalar kuran, döller yetiştirip keyfeden bu hayvanlar pervâsız ve cesur istîlâlarıyle câmii tamâmen tasarruflarına[2] geçirmiş değiller mi idi? Ve buna; imamın husûmeti, nefreti, hiddeti asla mâni olamıyordu. Ne yazık ki, bütün pencereler camsız, hattâ çoğu çerçevesizdi.

Hâlis Efendi her zamanki gibi sabah namazını tek başına kıldıktan sonra bağdaş kurup hasırın üstüne oturdu. Bu saatte bâzan eve döner, yâhut bilir kişi olarak dâvet edildiği mahkemelere gider, bâzı dilekçeleri, ilmühaberleri[3] mühürlemek için mahalle kahvesine uğrar, çoğu sefer de öğle namazına kadar câmide tek başına oturur, okur veya düşünürdü. Bu saat, karısının ve kızının iş ve temizlik zamanları idi. Hâlis Efendi ise ayaklanmış eşyâdan, bilhassa gürültüden hiç hoşlanmazdı. Kahveye çıksa, öğle ve ikindi arası nasıl olsa tekrar gitmesi lâzımdı; çünkü asıl resmî iş saati, bu iki namaz arası idi. İşte bu yüzden de sabahları câmide oturmak ona öteden beri zevkli bir îtiyat[4] olmuştu. Hem sabah vaktinin de hâli başka

---

[1] Husûmet: Düşmanlık.

[2] Tasarruf: Bir şeye sâhip olma ve sâhip olduğu şeyi istediği gibi kullanma yetkisi.

[3] İlmühaber: Bir kimsenin durumunu gösteren ve resmî dâirelerce eline verilen belge.

[4] İtiyat: Alışkanlık.

idi... Güneş pencerelerde kalmış tek tük renkli camlardan süzülerek duvarlara elvan elvan canfesler[1] gerip, taş döşemelere parça parça altın halılar sermeye başladığı tâze sabah saatlerinde insanlar da gönüllerinde acâyip bir açıklık, bir rikkat[2] duyarlar, bilhassa rahat düşünürlerdi. İşte Hâlis Efendi de gün ışığı ile sokaklar kalabalıklaşıp şehirde hayat faâliyeti bir nabız gibi vurmaya başladığı bu zamanlarda câmide kalır ve sanki içeride halvet olmak istediği bir kimse varmışcasına düşünür, âdeta kendi kendisiyle konuşur, bâzan o günün ve ertesi günün işlerini zihninde tasarlar, kararlar verirdi.

Bugünkü düşüncesinin mevzûunu ona, sesleri tek ve boğuk bir uğultu hâlinde kubbede büyüyen kuşlar hazırlamışlardı. Hiç eksik olmayan kavgaları, döne döne, burula burula inen tüyleriyle Hâlis Efendi'nin oturduğu hasıra müstehzî[3] noktalar koyarak onu zorla bir tedâîye[4] sürüklemiş, uzak bir hesâbın kapısını açmışlardı. Babası Râkım Efendi (1308) târihinde ölüp de, câmii, meslek verâsetiyle[5] teslim aldığı zaman, burası hemen yine böyle, insanların alâkasından çıkıp hayvanların hükmü altına girmiş bir haraplıkta idi. Babasının otuz senelik imamlığı zamânında da pek yüz ağartacak bir halde olmadığını zannediyordu. Hâlis Efendi sanki o zamânı ilk defa düşünüyormuş gibi, bu zannını isâbet derecesine vardıramadığına hayret etti. Çocuk değildi. Râkım Efendi ölüp de imamlık kendisine kaldığı zaman yirmi birini süren, bıyığını eline almış bir delikanlı idi. Câmiin görmüş geçirmiş mâzîsinden, birden kendi hâline atla-

---

[1] Canfes: Parlak, ince, iki renkli gibi görünen ipekli kumaş.
[2] Rikkat: İncelik; acıma, şefkat, merhamet.
[3] Müstehzî: Alaycı.
[4] Tedâî: Çağrışım.
[5] Verâset: : Mirasta hak sâhibi olma, mirasçı olma.

yan Hâlis Efendi, bu sefer de hayrete benzer bir telâşla "demek kırk birimi bitirdim, kırk ikiye girdim..." diye düşündü. Fakat düşüncesi zihnî kalmaktan ileri giderek, rüyâda yapılan hareketler gibi, kalıbına da sirâyet etmiş ve dudakları, hafif hafif kımıldayarak, kısık ve yavaş bir sesle sayıklar gibi mırıldanmıştı. Kırk iki, kırk iki... Ancak kendini çabuk toplayan Hâlis Efendi, geçen uzun senelere rağmen, henüz ihtiyar olmadığını, sıhhatli ve gücü kuvveti yerinde bir adam bulunduğunu düşünerek garip bir tesellî ve rahatlık da duydu.

Mesihpaşa İmamı Hâlis Efendi, dürüst ve nâmuslu adamdı. Fakat doğruluk ve nâmus, sanki haşin, huysuz ve sert olmakla tamamlanırmış gibi, yetiştiği muhit ve aldığı terbiyeye zammolan[1] mizâcının[2] yardımıyle, çetinlikte ve huysuzlukta hayli şöhret kazanmıştı. Maamâfih tanışıklığı bir selâmdan ibâret olan kimseler arasında, terbiyesini ve nezâketini medhedenler de eksik olmazdı.

Hâlis Efendi'ye bir teveccüh[3] ve müdâfaa cephesi kuranların dayandıkları başlıca ve en esaslı sebep, onun hiç cemâati olmayan bir câmie, sırf bu kapıdan aldığı parayı hak etmek için, tâ üç mahalle aşırı evinden kalkıp karda, yağmurda şikâyetsiz ve şaşmaksızın gelmesi keyfiyeti[4] idi. Kaç kişi kaç kereler ona:

– Bâri günde bir kere, haydi bilemedin iki kere gel... Hiç de gelmesen kim görecek?

Demişler ve derlerdi. O ise çatılmaya hazır duran kaşlarını birbirine yaklaştırarak münâkaşa kabul etmez bir kat'iyetle:

– "Allah!" diyerek kestirip atardı.

---

[1] Zammolmak: Katılmak, eklenmek.
[2] Mizac: Huy.
[3] Teveccüh: Yakınlık duyma.
[4] Keyfiyet: Husus.

Ammâ onun iyi ve kötü tarafları sâde bunlar değildi. Muhakkak ki, çok cepheli bir adamdı. Rüşvet ve hırsızlıktan, zorlu bir canavardan kaçar gibi uzaklaşmasına karşılık, kötü huyları da hayli yekûn tutardı. Bir kere çabuk öfkelenir ve öfkelendiği zaman da hiddeti yatışıncaya kadar, bu çabuk ateş alan tabiat, onu bayağı ve uygunsuz sözlere ve hareketlere sürüklerdi. Ona hayır sever de denemezdi. Bir kimseye fenâlık yapmaktan kaçınmakla berâber, iyilik etmekte de hesâbı pek ileri götürür, ucundan en ufak bir endîşe gölgesi, bir mes'ûliyet kokusu çıkabilecek hayırlardan dâima geri durur, etliye sütlüye karışmamayı bir meziyet olarak bellediğinden iyilik teşebbüslerine en son, çok defa da çâresizlikten iştirak eder, umûmun menfaatini alâkalandıran bir mazbataya[1], bir dilekçeye en sonra, o da ne uzun düşünceler, soruşturma, vakit kazanma ve atlatmalardan sonra mührünü basardı. Çok defa da mâzeretler bulur, kaçar, söylenir, hulâsa elinden gelen her zorluğu çıkarırdı. Bu huysuz mizâcından dolayı da ona halk arasında Keskin İmam, Mızmız İmam; ya da Gelin İmam denirdi. Sorulursa üçüncü lakap da haksız olarak verilmemişti. Zîra Hâlis Efendi kırkını tamamlamış olmasına rağmen çok yakışıklı bilhassa kadınlar arasında, yürüyüşündeki âhenk ve tavırlarındaki câzibe ile şöhret almış bir adamdı. Fakat onun bir meziyeti de gelip geçtiği sokaklarda kendisini görmek ve arkasından bakmak için açılan pencerelere, sürülen kafeslere, aralanan kapılara başını dahi çevirmeden hep o mûsikîli adımlarla gelip gitmesi idi.

Hâlis Efendi, diğer meslektaşları gibi basit bir imam seviyesinde yetiştirilmemişti. Muhtelif dersiamlar-

[1] Mazbata: İstek veya şikâyette bulunmak üzere birden çok kimse tarafından imzâlanarak resmi bir makâma sunulan yazı, çok imzâlı dilekçe.

dan[1] câmi dersi görüp icâzet[2] aldıktan sonra babası:

– Emsile[3], Binâ[4] ve Avâmil[5] okumak, Maksut[6], İzhar[7], İsagoci[8] bilmekle iş bitmez...

Diyerek onu Medresetü'l-kuzât'a[9] vermiş, Arapçayı nahvî[10] olarak öğrenmesine gayret etmiş, bir yandan da hıfzını kuvvetlendirmişti. Lâkin genç talebe bu sûretle oldukça yüklü bir medrese kültürü ile dolmakta iken, birdenbire babası ölüverince imamlık kendisine kalmıştı. Halbuki oğlunu daha ileri işler için yetiştirmeyi aklına koymuş olan Râkım Efendi, bir imam için bu kadar bilginin lüzumsuzluğunu takdir etmez değildi. Fakat babasının ölümünden sonra genç oğlu, nedense bu tasavvurda olan ileri mevkilere atılmayı istemedi ve ölümle mîras kalan imamlığa geçip, babasının Mesihpaşa Câmii'ndeki yerini aldı. Bu sûretle de Râkım Efendi'nin hayâlinde çizilip hazırlanmış olan şöhret ve yükselme planları da bir köşeye atılmış oldu.

Hâlis Efendi'ye asırların ardından küçüle küçüle, bozula bozula yuvarlanıp gelen medrese bilgi ve tefekkürünün uçuk, silik, karmakarışık müsveddelerinden bir yaprak denebilirdi. Bu bilgiler nehri bir vakitler ne kadar geniş, kudretli, serî ve çağıltılı bir aza-

---

[1] Dersiam: Eskiden büyük câmilerde öğrencilere toplu olarak ders veren müderris.

[2] İcâzet: Bir çeşit diploma, şahâdetnâme.

[3] Emsile: Arapça gramer öğretiminde ilk okutulan ve içinde fiil çekimleri bulunan kitap.

[4] Binâ: Arapça fiil çatılarından bahseden gramer kitabı.

[5] Avâmil: Arapçada kelime sonlarının okunuşuyla ilgili konuları ihtivâ eden gramer bölümü.

[6] Maksut: Arapça kelimelerin türetilmesi ve fiil çekimlerden bahseden kitap.

[7] İzhar: Arapça dil bilgisi kitaplarından birisi.

[8] İsagoci: Mantık.

[9] Medresetü'l-kuzat: Kadıların yetiştirildiği yüksek okul [hukuk fakültesi].

[10] Nahvî: Dil bilgisi ile ilgili.

metle[1] akmışsa, şimdi o derece kör, kuvvetsiz, bulanık ve sathî idi. Fakat ne çâre ki, bütün o dogmalar hapsinde kalmış kimseler gibi Hâlis Efendi de kendini bir allâme[2] zanneder ve müspet tarafı hemen hiç olmayan bilgisinin dört duvarı arasında bir arslan haşmeti ile dolaşırdı.

Hâlis Efendi, aldığı medrese bilgisi dışında olan ilimlerin topyekûn lüzumsuzluğuna inandıktan başka mânevî anlayışlar hakkında da aynı tenezzülsüzlüğü, aynı gururlu küçümseyişi gösterirdi. Öyle ya, kendisi gibi seçtiği ilmiye mesleğinde yıllarca dirsek çürütmüş, mürekkep yalamış bir adamın daha fazla neye ihtiyâcı olabilirdi?

Fakat Hâlis Efendi'nin arada bir insaflıca içini yokladığı ve gurûru basamaklarından birer birer inip kendisini yeryüzünün hakîkatleri tarlasında bulduğu da olmaz değildi. İşte o zaman, yalancı arslan tavrı değişir, kendini bildi bileli düşüncelerinin emeklemekten kurtulamamış olduğunu, îtirâfa yakın bir hüzünle düşünürdü. Hakîkaten de Hâlis Efendi, bir türlü îmânının belini doğrultamayan bu endîşeler, tereddütler, sorgular, hayretler ve şüpheler ortasında yerde süründüğünü ve hakîkat göklerinin güneşini, yıldızlarını ve türlü acâyibini, bu emekleyiş esnâsında rastladığı cilâlı cisimlerde, durgun sularda seyretmekten başka bir şey yapamadığını hissederdi. Halbuki eline icâzetini veren hocaları ona gaybî îmânı[3] telkin ederlerken[4] müşâhedeyi[5] bir küfür gibi belirtmişler ve Allah'ın görülemeyeceğini, onun, uzun seneler boyunca yetiştirdiği tahsil ağacının gövdesine ka-

---

[1] Azamet: Büyüklük,debdebe, ihtişam, kibir, gurur.
[2] Allâme: Çok âlim, çok bilgili, her şeyi bilen, her ilimde üstat olan kimse.
[3] Gaybî îman: Gözle görülmeyene, gizli olana inanma.
[4] Telkin etmek: Bir fikri aşılamak, öğretmek.
[5] Müşâhede: Gözle görme, gözlem.

zımışlar, nakşetmişlerdi.

Allah'ı görmeden ona inanan Hâlis Efendi, vakit vakit onu seyretmek, onunla alış veriş etmek, bâhusus[1] ona korku ile değil, muhabbetle bağlanmak hevesine düşerse de, derhal hocalarının derinden gürleyen sesleri kulağını büker ve bu küstah dilin sâhibini en haşin tekdirlerle[2] yola getirirler, tövbe edinceye kadar çile terleri döktürürlerdi. Gerçi böylece ara sıra Allah'ı yakından tanımak meyilleri duyacak kadar küfrün[3] kapısını çalarsa da ona yine münâfık[4] bir adam denemezdi. İnanıyordu. İnandığı için de Allah'a ibâdet ediyor, kullukta bulunuyordu. Ancak, ibâdetleri, kulluğu, hayırları, haseneleri[5] karşılığında bir ecir[6], bir gufran[7], bir sevap bekliyor ve böylece amellerine[8] ücret istemekten vazgeçmeye lüzum ve sebep görmüyordu.

Onun en fazla gücüne giden ve işte îmânı kalesinde gedikler, boşluklar ve noksanlar bulduran sebep, Kur'ân'ın hükümlerine kendini ayar edememesiydi. Meselâ hayır severlik mevzûunda sarih hükümler vardı. O ise önüne gelene zorluk çıkarmak, rastgeldiğinin işini güçleştirmek yolunda birinci idi.

Yine Kur'an'da "Haset edici hâsitlerin şerrinden Allah'a sığınırım" dendiği halde, pekâlâ da, kendisi dururken methi söylenen bir başkasını kıskanıyordu. Yine bir âyette bütün yaratılmışlara şefkat salık verildiği halde, o, hayvanlara karşı yalnız muhabbetsiz

---

[1] Bâhusus: Özellikle.
[2] Tekdir: Azarlama, paylama.
[3] Küfür: İslâm inanç esaslarına aykırılık.
[4] Münâfık: *Din.* Allah'a, peygambere ve diğer îman esaslarına inanmadığı halde, inanmış gibi görünen ve öyle davranan kimse.
[5] Hasene: İyilik, iyi ve güzel iş.
[6] Ecir: Mânevi karşılık, sevap.
[7] Gufran: Affetme, merhamet etme.
[8] Amel: Dini emirleri yerine getirmek için yapılan iş, fiil, hareket.

değil, belki sırasında zâlimdi de. Ya dînin yaşlılara borç saydığı hürmet vazîfesini ne yapmalıydı? Daha bu sabah, ihtiyar kaynanasının hemen her gece fitilini ziyâde açtığı için tüttürdüğü gece kandilinin isiyle karışmış yapışkan tükrüğünü musluk taşında görünce "Bu karı daha gebermeyecek mi?" diye söylenen kendisiydi.

Hele yıllar yılı kahrını çektiği, alaylarına, rezâletlerine tahammül ettiği şu câmi komşusu, sarhoş, cehennemlik marangoza, içinden sayıp sıraladığı türlü küfürleri meneden yine Kur'an değil miydi? İşte Hâlis Efendi, pek çok defa Kitap'la kendi fiilleri arasında bir âhenksizliğe şâhit olur, kendi kendine çıkışır, ammâ yine de onları tekrarlamaktan baş alamazdı. Asıl işin garip ciheti şu idi ki, o, bu kusurları açıkça yüzüne söyleyenlerden ziyâde, kendisini âdeta hareketlerinden mes'ûl bulmazmış gibi affedenlere daha fazla kızar ve bu sofu adam, hatâlarını hoş görme büyüklüğü gösteren dervişâne çeşni ile çileden çıkardı.

Şu muhakkak ki, ilk gençliğinde kendinden daha emin bir hâli vardı. Okuduğu kitaplar, öğrendiği bilgiler, bilhassa hocalarının büyük ve ağdalı sözleri bir emniyet ve sükûn döşeği hazırlamış ve onu bu süslü yatakta, biri bitip biri başlayan ninnilerle uyutmuşlardı. Uyanmak ihtiyâcıyle gözlerini araladığı, sağdan sola dönmek istediği zamanlarda ise kâh korkutarak, kâh sersemleterek, kâh mânâsız bir güfte, fakat halâvetli[1] nağmelerin füsûniyle[2] uyuşturarak, hiç ammâ hiç uyanmasına izin vermemişlerdi. Halbuki fiile çıkarmasa da, içinde olan öyle utanılacak duygulara, emellere sâhipti ki, bütün bu hisler, ninnilerin şu tesirleri azaldığı, kesâfetlerinden[3] kaybettikleri anlarda

[1] Halâvetli: Tatlı, hoş.
[2] Füsun: Büyü, tılsım; câzibe.
[3] Kesâfet: Yoğunluk.

ona taarruz ediyor, onunla pençeleşiyor, ona sâhip oluyor, bereliyor, yeniyorlardı. En fenâsı, sonra da karşısına geçip onunla alay ediyorlardı. Böylece de Hâlis Efendi, içindeki şeytana gizlice köle olduğunun, çok defa onun buyruğu ile tasarruf edildiğinin farkına varmak insâfını göstermeye mecbur oluyordu.

Eskiden bunu, şimdi olduğu kadar açık farketmiyorsa, bu, gençlik kadehinin ümit, tesellî ve hayallerle dolu olmasındandı. Fakat zamanla o ümit, o tesellî ve hayaller buhara çevrilerek yavaş yavaş eksiliyor ve kadeh boşalıyordu. İşte seneler geçmiş, fakat kendisi bir arpa boyu yol gitmiş miydi? Sırası gelince, hasetler, gururlar sahneye çıkıp vazîfe almıyorlar mıydı? İş böyle iken rahat edip, bir emniyet ve sükûn beşiği içinde mışıl mışıl uyumak için, onun, yirmi sene evvelki toyluğunu bulması lâzımdı.

Hâlis Efendi, birbiri ardınca gelen düşüncelerinin sağnağı altında belki öğle zamânına kadar olduğu yerde oturup kalacaktı. Fakat kuşların yatışıp yatışıp coşan gürültüleriyle kendini topladı. Ne tuhaf, saatlerden beri burada hiçbir ses duymamıştı. Hattâ kendisinin câmide olduğunu bile unutmuştu. Demek gözleri bile görmeden bakmış olacak ki, etrâfına âit hiçbir hissi olmadan saatlerini geçirmişti. Sanki, düşünceleri âleminden birdenbire fırlatılıp atılmış gibi sersemlemişti. Âdeta kuşlardan, bu koyu dalgınlığın farkına varıp kendisiyle eğlenenler olup olmadığını anlamak ister gibi başını kaldırarak kubbeye baktı. Ammâ bu zavallı dünya ameleleri, her zamanki hayat insiyaklarının[1] haşmetli kānûnuna uyarak, yeryüzünde kendilerine düşen payı işlemekteydiler. Hâlis Efendi, nihâyet başı üstündeki bu âlemin muhabbet, kavga ve nafaka dâvâları peşinde alçalıp yükselen

[1] İnsiyak: İç güdü.

seslerinden bîzar olarak[1] yerinden kalktı. Oturmaktan dizleri uyuşmuş, berrak ve cilveli bir mart güneşine rağmen hafif tertip üşümüştü. Gerçi, sabah saatinde kahveye çıkmak istemiyordu, ammâ artık burada kalmak da pek hoş olmayacaktı.

Gidip bir dolaşmalı, diye yerinden kalktı. Düşüncelerinin seyrini, içine ferahlık verecek bir noktada kesmemiş olduğu için yüzü asık, canı sıkkındı. Sokağa çıkar çıkmaz Müezzin Sâlim Efendi ile karşılaştı. Sâlim bir arkadaşının omuzuna yaslanmış, şakalaşarak yokuştan aşağı iniyordu. Bu, Hâlis Efendi için kaçırılmayacak bir fırsattı:

– Sâlim Efendi, ne tarafa böyle? Öğleye bir saat ya var, ya yok. Dalıp da ezanı geciktirme.

Müezzin, kaçamak konuşmakta ustalaşmış kimselerin kurnazlığıyle iki elini birbirine geçirerek oğuşturmaya başladı:

– Vallâhi imam efendi, evden ben de öğle ezanını okumak için çıkmıştım. Ammâ, bizim kayınbirâder haber göndermiş, mutlaka yarım saate kadar gelsin, demiş; oraya gideceğim...

Ve imama îtiraz nöbeti vermemek için ânî bulunmuş bir vaatle sözünü bağladı:

– Ammâ ikindiye yetişeceğimi umuyorum. Ne yapar yapar gelirim.

Hâlis Efendi, Mesihpaşa Müezzini'nin ne yapıp yapıp gelmeyeceğini, gelmemek için her türlü bâhane, her çeşit özür bulacağını bilir ve çektiği niyetler dâima boş çıkan bir çocuk gibi, bile bile aldandığı halde yine de üzülür, daha doğrusu kızar ve Sâlim Efendi'ye çatardı. Bugün ise zâten içinde önüne geçilmez bir çekişme arzusu vardı. Hiddetle bağırdı:

– Be hey insafsız adam, beni budala mı sanıyor-

[1] Bîzar olmak: Rahatsız, tedirgin olmak; bıkmak.

sun, yoksa canın alay mı istiyor? Eğer yalanlarının, dolaplarının içine girdiğimi sanıyorsan acırım sana!...

Biraz daha ciddîleşerek:

– Haydi beni, akşama sabaha diye aldattın, kandırdın. Ya hak etmeden şuradan aldığın maaşı güle oynaya nasıl cebine indiriyorsun? Câmiin içini toz toprak götürüyor. Yakında kargalarla güvercinler karşıma gelip: Burası bizim mâlikânemiz; seni içeri almıyoruz, diyecekler. Bâri on beş günde bir uğra da bu menhus[1] hayvanların biraz olsun çâresine bakalım...

Müezzin, Hâlis Efendi'nin kendisini Evkaf'a şikâyet etmesi korkusuyla onu dâima mülâyemetle[2] idâre eder, en sert, en haşin sözleri karşısında bile yüze gülme siyâsetini değiştirmezdi. Gerçi insanın mukâbele etmek[3], hem de en ağır, en galiz sözleri sıralamak içinden geldiği halde susması güç şeydi. Fakat işin içine menfaat girdi mi, insan oğlu, "dünden bugün daha iyisin" demesini bilmeliydi. Bir dakîkalık öfkeye, ya da kahramanlık taslayacağım diye doğruyu söyleme uğruna menfaatini terkeden kimse budalanın biri demekti. Sâlim Efendi kendini bildi bileli bu hatâyı hiç işlememişti. İnsanın cebi para görsün de varsın isteyen istediğini söylesindi. Hem Hâlis Efendi denilen şu vazîfe budalası, kuru sıkı ne kadar bağırıp çağırsa, değil mi ki yıllardan beri onun ayağını kaydırma teşebbüsünde bulunmamıştı, yine de bulunmazdı. İş, bu öfkesi burnunda adamı yatıştırmasını bilmekti. Bu sefer Sâlim Efendi, dâvâyı başka cepheye sürükleyerek tekrar ellerini oğuşturmaya başladı. Sesi de daha mahrem, âdeta sır söylermiş gibi perdesini düşürmüştü:

---

[1] Menhus: Uğursuz.

[2] Mülâyemet: Yumuşaklık.

[3] Mukâbele etmek: Karşılık vermek.

– Vallâhi ne desen haklısın imam efendi... Ammâ ne yapayım ki başımda çoluk çocuk kalabalığı var. Şuradan aldığım beş on kuruşa kalırsam ben de, onlar da açlıktan ölmeli... E, nafaka peşinde koşmak ayıp bir şey değil. Gidiyorum, tapuda mı olur, adliyede mi olur, ayak üstü ne iş bulursam yapıyorum. Ancak, bu sâyede akşam çıkınımda bir şeylerle dönüyorum.

Hâlis Efendi, çabuk ateş alıveren tabiatına rağmen hiç de merhametsiz bir adam değildi. Müezzin haksız söylemiyordu. Çoluklu çocuklu bir erkek, eğer Evkaf'ın sadakasına kalsa, köşe başına oturup hakîkaten gelene geçene avuç açmalıydı. Sanki kendisi de imamlık maaşıyla mı evini çeviriyordu? Eğer İstanbul'un meşhur bilir kişilerinden biri olup mahkemelerden sık sık dâvet edilerek ücret almasa ve başını sokacak bir de evi bulunmasa, üç çocuğu, karısı ve kaynanasıyla böyle gül gibi nasıl geçinebilirdi?

Sâlim Efendi, imamın yatışmak üzere olduğunu anlayarak arsız arsız gülümsedi. Hâlis Efendi'yi ne hususta olursa olsun fikrinden döndürmek mümkün olmadığını, kurnaz ve işgüzar bir adam olan müezzin pekâlâ bilirdi. Onun için de ezberlenmiş bir ustalık ve tatlılıkla, kendi karar verdiği bir şeyi onun da tasvip ettiği bir keyfiyetmiş gibi göstermek mahâretini kullandı:

– Buna benden ziyâde senin aklının erdiğini bildiğim için kusurlarımı bağışlayacağını biliyorum imam efendi..

Gerçi Hâlis Efendi müezzini bir bakıma haklı bulmamış değildi; ammâ yine de büsbütün yüz vermek olmazdı. Sâlim Efendi, yalancı şâhitlik, dalavereli muâmelecilik ve karışık dolaşık işlerden edineceği parayı kazanmak üzere imamdan ayrılırken, Hâlis Efendi mırıldandı:

– Beni nâfile boğuntuya getirmeye uğraşma, yarın öğleden evvel gel de biraz içerisini temizleyelim.

Müezzinin dalkavuk sesi:

– Baş üstüne imam efendi...

Diye uzaklaşırken, Hâlis Efendi de yavaş yavaş yokuşu inip Marangoz Tâhir'in dükkânının önüne gelmiş olduğunu, dükkân kapısından itibâren sokağın yarısını kaplayan uyuz kediler, topal köpekler, kör horozlar, kuşlar ve tavuklardan anlamıştı. Bu hastalıklı hayvanların hepsi Tâhir'i bekliyorlardı. Sokakta bulunmaları da onun henüz gelmemiş olduğunu anlatıyordu. Fakat yine de Hâlis Efendi sanki Tâhir birdenbire dükkândan dışarı uğrayıp kendisiyle fenâ fenâ şakalaşacak, yâhut kavga edecekmiş gibi yüreği oynamıştı. Ammâ o, daha sarhoş kafasını toplayıp öğle olmadan dükkânını açabilir miydi? Hem açmış olsa, sokağı kaplayan şu illetli hayvanların çoğu içeri girip onun murdar bacakları arasında dolaşırlardı.

Tâhir'in dükkânının içi bir hayvan hastahânesinden farksızdı. Mahallenin ne kadar sakat ve bakıma muhtaç hayvanı varsa hep bu adamın dükkânında tedâvi edilir, beslenir ve sarhoş marangoz, çocukları etrâfını sarmış bir baba gibi, her biriyle ayrı ayrı didişir, uğraşır, onların pis kokuları ortasında hem çalışır hem keyfederdi. Asla hayvan sevmeyen Hâlis Efendi'yi, marangozun bu iğrençlik dalgası ortasında neşelenmesi büsbütün çileden çıkarırdı.

Tâhir'in dükkânı, Mesihpaşa Câmii'nin cenup[1] cephesini teşkil eden seddin altındaki beş dükkândan sonuncusu idi. Henüz otuzunda olan bu genç adam, mahallede Hâlis Efendi'nin tek korktuğu şahıstı. Zîra Tâhir, hakîkaten imama karşı saygısızlığı hadden aşırmış tek zorba idi. O kadar ki, Hâlis Efendi'yi ra-

[1] Cenup: Güney.

hatsız etmek yolunda elinden gelen gelmeyen her şeyi yapardı. Hele bir kere imamın başından sarığını kaparak çeşmeye koşup içine su doldurarak harâretten soluyan bir köpeğe su içirişi vardı ki Mesihpaşa İmamı, bu hakâreti ömrü oldukça unutamazdı.

Halbuki kendisiyle böyle uluorta didişen bu adam iyi bir âilenin çocuğu ve önüne gelene bir çırpıda mektup, istidâ yazabilecek, mahalle esnafı arasında tahsîli olan hemen tek insandı. Ammâ neye yarar ki, sarhoşluktan hiçbir tarafta dikiş tutturamamış, nihâyet sanata olan istîdâdını dikkate alan babası, ona bu sapa yerde köhne ve kirâsı ucuz dükkânı tutmuştu. Seneler senesi mekteplerde dirsek çürüttükten sonra, seneler senesi de bir marangoz tezgâhının başında iki büklüm didinmek hoş değildi. Keşke bir vakitler çalıştığı dâirelerde âmirlerini tokatlayan, müdürlere, mümeyyizlere[1] kafa tutup soluğu meyhânelerde alan bu adam, keyfine elvermeyen herhangi bir şeye kızıp şu dükkânı da kapamış olsaydı!... Fakat burayı niçin bıraksındı? Ne çalış diyen, ne de çalışmasını meneden vardı. Canı istediği zaman canı istediği işi yapar, daha çok, hayvan sürülerinin ortasında yan gelip otururdu. Hâlis Efendi bir zamanlar bu adamla başa çıkmak için her çâreye başvurmuş, kavgaya kavga, alaya alay, hattâ küstahlığa küstahlıkla cevap vermiş, fakat sonunda pes diyerek, en iyi çârenin, mümkün olduğu kadar bu dîvâne sarhoşa gözükmemek, daha doğrusu onu cevapsız bırakmakta olduğuna inanmış ve her hakârete, her terbiyesizliğe sükûtla karşılık vermeye başlamıştı. Kâbil olsa dükkânının önünden hiç geçmeyecekti; fakat câmiin esas kapısı bu beş dükkânın sırasında idi. Mahalle kahvesine çıkmak

[1] Mümeyyiz: *Eski.* Bir dâirede kâtiplerin yazılarını ve evrâkı inceleyip tashih eden memur.

için buradan geçmek bir zarûretti.

Hâlis Efendi, sanki arkasından bir kovalayan varmış gibi hızla kahveden içeri girmek üzere iken, kucağındaki çocuğu ile dilekçesini mühürletmek üzere bekleyen bir kadınla karşılaştı. Hep de aksilikler bugüne rastlamıştı. Zâten câmideki uzun, sıkıntılı ve bir netîceye bağlanmamış düşüncelerinden kurtulmak için sokağa fırladığı zaman müezzinle karşılaşma sahnesi, içindeki darlığı büsbütün arttırmıştı. Ondan kurtulup şurada bir nefes almaya gelirken de, işte yolunu bir kadın kesmiş bulunuyordu. Belki dilekçeye ayak üstünde bir göz gezdirip mühür basarak başından savabilirdi. Fakat çok temiz ve titiz bir adam olan Hâlis Efendi, kadının kucağındaki çocuktan, mîdesi atacak kadar tiksinmişti.

– Hanım, dedi, hepiniz bilirsiniz ki, ben işlere öğle ile ikindi arası bakarım. Şimdi fişek gibi önüme kâğıt uzatmanın sırası mı?

Kadın, anlaşılan bu çeşit reddedilmelerin envâını[1] görmüş ve hakkını müdâfaa etmenin de başa ne zorluklar açtığını tatmış olacak ki, hiçbir şey söylemeden elindeki kâğıdı mendil silker gibi tek eliyle açtı ve bunun, uzun boylu okumaya lüzum olmayan iki satırlık bir şey olduğunu, yine tek kelime söylemeye lüzum görmeden, gösterdi. Bu, ihtiyar heyeti imzâları ve muhtar mühürleri tamamlanmış, yalnız imamın tasdîkini bekleyen bir kâğıttı. Fakat Hâlis Efendi'yi böyle bir aksiliğe sevkeden sebebin, dilekçeyi okumak külfeti olmadığı muhakkaktı. O çocuktan ve dolayısıyle kadından iğrenerek kâğıdı eline almak istemiyordu. Zîra çocuk, iri bir elma gibi kırmızı ve yuvarlak yüzünün ortasındaki mini mini burnunun iki deliğinden birden çıkan yapışkan mâyi ile rahatsız olmuş

[1] Envâ: Çeşitler.

olacak ki, soğuktan çatlamış küçücük yumruklarını, dudaklarını gıcıklayan bu akıntının üstünden geçirdikçe, kurtulmak istediği o inatçı yapışkanlık bütün yüzüne yayılıyor, yanaklarına hattâ şakaklarına ve saçlarına bulaşıyordu. İmam, kadının gösterdiği kâğıdı tetkik edeceği yerde nefesi tutulmuş gibi çocuğun el hareketlerini tâkip ediyor ve küçük yumrukların bir taraftan aldığı ıslaklığı başka taraflara naklederken, anasının omuzlarına, üstüne başına bulaştırdığını görerek iğrenmesi büsbütün artıyordu. Hem, başı önünde, karşısındaki adamın hükmünü, iyi veya kötü, olduğu gibi kabul etmeye hazır olarak duran kadından ziyâde, bu küçük çocuk, her şeyden anlar, her haksızlığı farkeder, her yanlışı insafsızca tenkit eder gibi, dik dik imamın yüzüne bakıyordu. Hâlis Efendi, başını döndüren bir ikrah[1] ve hiddet dalgasıyle yalpalanarak kadına doğru ilerledi ve tek kelime söylemeden elinden kâğıdı çekip aldı ve mühürünü bastı. Basar basmaz da çocuğu görmemek için başı arkaya dönük, geri verip kahveden içeri daldı.

Kahveci Şâkir Ağa, bu mahallede hoşlandığı kimselerdendi, zîra temizliği titizlik derecesine vardırmış bir adamdı. Gerçi gözlerinin altındaki şişler ve yaşına göre fazla buruşuk ve soluk yüzü, bilhassa topal olmadığı halde yürürken iki tarafa çalkalanışı ona dâimî bir hasta hâli verirse de, pislikten olduğu kadar hastalıktan da korkan Hâlis Efendi, Şâkir Ağa'nın bitip tükenmez hikâyeleri arasında, bu göz altı torbacıklarının ve zoruna çekilen kalçaların hep 93 Harbi'ndeki meşakkatler yüzünden olduğunu her fırsatta uzun uzun dinlemişti. Bu kalender ihtiyar, eğer o zaman ölmemişse, bu, sırf ecel denen vâdenin ona bir mühlet bırakmış olmasındandı. Yoksa bir ördek bile

[1] İkrah: İğrenme, tiksinme.

günlerce bataklık ve çamur içinde yaralı yatsa sağ kalmazdı.

Eğer Şâkir Ağa, her zaman iki dudağının arasında tütünün rengi kâğıda geçmiş bir izmarit tutmasa ve sağ elinin iki parmağı da bu kötü iptilânın damgasıyla kınalanmış olmasa, muhakkak ki, içtiği kahve Hâlis Efendi'ye daha keyifli gelirdi; ammâ ne yapmalı ki, ihtiyarcık bu huyu ile çift olmuştu. Konuştukça dudağının hareketlerine göre inip çıkan o yapışık sigara parçasını bir meyve çekirdeği çıkarır gibi püskürdü mü, bir yenisini aynı yere yerleştirmek âdetiydi. Muhakkak ki Şâkir Ağa mahallede işi en yolunda olan esnaftı. Bir kere güler yüzlüydü. Tasa edilecek şeylere bile omuz silker, kulak asmazdı. Sonra kesesi şişkin, rahatı yerinde kimselerin müşterek tokluk halleri ve dünyâya kendi görüşleri penceresinden bakışları Şâkir Ağa'da hayli göze çarpar kuvvetteydi. Onun için de dâima etrâfını iyi görür, herkese bol bol öğüt verir ve bilhassa, güneşi gizleyen bulutlar gibi, zorlukların ve meşakkatlerin ışığını kestiği aklıselim, onun düşüncelerinin düz ve berrak semâsında bütün ihtişâmıyle parlardı. Hâlis Efendi'nin Şâkir Ağa'ya asıl için için saygı duyduğu nokta, onun bir kimseye el uzatır, öğüt verir, düşünce ve tecrübelerinden istifâdesini sağlarken takındığı hasbî[1] ve menfaatsiz tavırdı. Halbuki kendisi mahalleli ile hoş geçinmeye gayret ediyor, tab'ının[2] şiddetine mümkün olduğu kadar gem vuruyor, kimseye ilişmiyorsa, bu kimsenin de kendisine ilişmesini istememesindendi. Acaba Hâlis Efendi, Marangoz Tâhir'in dediği gibi, hakîkaten her şeyden evvel mükemmel bir can düşkünü, düpe-

[1] Hasbî: Bir karşılık beklemeden gönüllü olarak yapılan, Allah rızâsı için olan, karşılıksız.
[2] Tab': Yaratılış, huy, mizaç.

düz bir hodbin[1] miydi? Zararsızlıklarının, sabırlarının, idâreciliklerinin altında, acaba kendisinin bile farkında olmadığı bir karşılık talebi, gizli ve sinsi sebepler mi vardı?

Şâkir Ağa, dudağına yapışık sigarasının dumanından korunmak için bir gözünü ötekinden fazla ve üst üste kırpa kırpa, kahveden içeri dalan Hâlis Efendi'ye yaklaştı.

– Buyur bakalım, imam efendi; seni bugün arayanlar çok oldu.

Fakat Hâlis Efendi oturup kalırsa daha ziyâde içi sıkılacağını düşünerek, Şâkir Ağa'nın:

– Hayrola imam efendi, bugün telâşlı gibisin...

Diye yolunu kesmek istemesine rağmen:

– Câmide işlerim var, belki ikindiye gelirim... diyerek tekrar dışarı çıktı. Hem Tâhir dükkânı açmadan buradan geçmek daha işine geliyordu. Hâlâ tavuklar, güvercinler kaldırımın üstünde bekleşip duruyorlardı. Hâlis Efendi bunların arasından geçerken bacaklarına bir şeyler dolanarak cübbesinin altına girmişti. Tiksinerek eğilip baktı; bir uyuz kedi idi. Kedi... Onun en sevmediği, evine bile sokmadığı bir hayvan... Üstelik Tâhir'in kedilerinden biri... Pis sarhoşun hayvanları da kendi gibi küstah ve yılışkandı işte. Sabahtan beri hiddeti kâsesine damlalar ilâve eden her hâdise, nihâyet bu hastalıklı hayvanın sırnaşıklığı ile tepesine kadar dolmuştu. Öfkeden moraran imam, şiddetli bir tekme vurarak uyuz kediyi bir top gibi havaya fırlattı ve yükselen bu topun yere inmesini seyretmeye kalmadan hızla yürüyüp gitti. Böylece de Hâlis Efendi o gün, binde bir kendine verdiği müsâadeyi kullanarak, öğle ve ikindi arası kahveye çıkmadı. "Bir iş olursa evimi bilmiyor değil-

[1] Hodbin: Bencil, egoist.

ler a, gelirler..." diyerek, alaca karanlıkta zevkli ve âdeta neşeli olarak çıktığı evine, suratı asık olarak girdi.

Bu ev, karısı ve çocukları onun huysuzluğuna, sertliğine alışıklardı. Mizâcı pusulası hangi ciheti gösterirse, fırtına veya güneş, olduğu gibi kabul ederler ve îcâbına göre konuşur, îcâbına göre yanından uzaklaşırlardı. Daha doğrusu, bu, yanından çekilmek de sayılmazdı. Zîra Hâlis Efendi hemen dâima kendi odasında ve yalnız başına otururdu. Onlar da her türlü gürültüden sakınıp susarlar, ayaklarının ucuna basarak ev içinde öyle dolaşırlar, Hâlis Efendi de, bu mutlak hâkimi olduğu çatı altında etrâfını sindirmiş, belki de yıldırmış olmaktan bulduğu gururla kitaplarını okuyarak vakit geçirirdi.

Ammâ Mesihpaşa İmamı, son zamanlarda, okuduğu kitaplardan da sıkılmaya başladığını, yarı kendinden gizli, yarı îtiraf eder bir iç sıkıntısı hâlinde duymaktaydı. Muhakkak ki, eskisi gibi onlardan zevk almıyordu, istiklâli olmayan bir ilmin muhâsarası gittikçe çemberini daraltıyor, mantık ve akıl iplerini zorlayan bir cebir, vakit vakit yumuşamak, başıboş kalmak temâyüllerine bütün huşûnetiyle[1] karşı duruyordu. Halbuki gençken medrese kültürünün bol vaatleri ona daha emin bir âsâyiş vermekteydi. Maamâfih[2] o, hayâtını, bilhassa fikir hayâtını, başından alıp, sonuna kadar süzgeçten geçirecek bir cesârete de sâhip değildi. Bu yüzden de içinden çıkamadığı, çıkmak için de hamle ve hareket yapamadığı bulanık ve dolaşık düşünceler, bir rahatsızlık, bir kasvet, bâzan hüzün, bâzan da hiddet tecellîleriyle kendini gösteriyordu. Ne zaman düşünmek istese, çocukluğundan beri ağzı-

[1] Huşûnet: Sertlik, katılık.
[2] Maamâfih: Bununla berâber.

nı tıkayan: "Sus, kâfir olursun!" tehdîdi, ateşten kamçısını sırtında şaklatır ve onu hakîkaten sustururdu.

Neydi? Cehennem neydi, cennet neredeydi? Ölüm, ölümden sonraki hayat? Neden dünya bir zindan ve insanlar da birer zindancı idiler? Sarhoş Tâhir'den tut da, bütün cehennemlikler neden kendisi gibi iyilerin ve ibâdet edenlerin bulunduğu bir dünyâda güle oynaya yaşıyorlardı? Kedileri, köpekleri, o güzelim câmii berbat eden pis kuşları da Allah yaratmıştı ammâ, onların Alah'la bir bağlılıkları yoktu. Eser, müessirden[1] ayrı gibi duruyordu.

Hâlis Efendi'nin eskiden kazanılmış bâzı kanaatleri var idiyse de, onda bu kanaatleri destekleyecek fikir cevheri, uzun ve devamlı mahrûmiyetler sonunda körleşmiş, atâlete[2] uğramış insiyaklar[3] gibi, durgunlaşmış ve uyuşmuştu. Artık bütün bu eski kanaatlerini ve bilgilerini, aradaki mesâfe genişledikçe ufalan, nihâyet gözden kaybolan bir gemi gibi, ufuklar boyunca uzaklaşmış, küçülmüş buluyor, görmek istese de lâyıkıyle seçemiyordu. Hâlis Efendi, dış mânâsını pek iyi anladığı Kur'an'da da aklının çözemediği, idrâkinin erişemediği, fehminin[4], ferâsetinin[5] yardımdan kaldığı sırların müşkülleriyle[6] baş başa kalıp da aydınlanmak isteyince, eskiden olduğu gibi hocalarının heybetli hayalleri rahleye vuran avuçlarıyla sükûtu temin edip: "Kur'an sorgu sual mevzûu olamaz; küfürden sakınınız" diye bağırıyor ve o da bu derinden gelen sese hâlâ az çok inanıyor yine de eskisi gibi inanmak istiyorsa da, ne çâre ki rahleye vuran elin şamatası, artık içindeki feryatları susturamıyordu.

---

[1] Müessir: Eser sâhibi kimse, fâil, âmil.
[2] Atâlet: Haraketsizlik, boş durma.
[3] İnsiyak: İç güdü.
[4] Fehim (Fehm): Anlama, anlayış, idrak.
[5] Ferâset: Hemen anlama, çabuk kavrama, zihin uyanıklığı.
[6] Müşkül (Müşkil): Zorluk, güçlük.

Hâlis Efendi'nin son zamanlardaki sıkıntısı, yalnız kitapları ve kitaplarının dedikleriyle arası açılır gibi olmasından ibâret de değildi. Son zamanlarda kendisini evinde eskisi kadar tek ve mutlak sûrette hâkim hissetmemeye başlamıştı. Bu şüphesinde haksız olmadığını, büyük mânâlara yol açan küçük hâdiseler, vakit vakit haber vermeye başlayalı hayli zaman olmuştu. Gerçi karısı da, çocukları da, o eve gelince yine eskisi gibi parmak uçlarında yürüyorlar, yine sofra başında o konuşmayınca ağızlarını açmıyorlar; itâat, saygı ve sükûn ne tarafına elini uzatsa bahçesinin devşiriverdiği çiçekleri gibi, bol bol karşısına gelmekte devam ediyordu. Fakat artık Hâlis Efendi, bunların, hayâtiyeti olmayan birer yapma çiçek olduklarını farketmiyor değildi.

Muhakkak ki, hayli zamandır dölleri, kendi âlemlerinin havası içinde, babalarının tesîri menzilinden çok uzaklara kaçmış bulunuyorlardı. Onların mânevî hüviyetlerine ne kadar dikkatle nişan alsa, artık hiçbirine, nüfuzlu oklarının hiçbiri erişemiyordu. Hattâ on altı yaşındaki sakat kızına bile... Çocuklarının üçü de, kendinin olmaktan çıkmış gibiydiler. Şimdiye kadar peşinde sürüklediği bu evin artık muzaffer efendisi, şeriksiz[1] başı olamadığını, istemese de idrak etmekten başka çâresi yoktu.

Hâlis Efendi, daha babasının sağlığında, anası onu baş göz ettikten sonra üstüste doğan ve biri yirmi iki, öteki yirmi bir yaşında olan iki oğlunu, meslek intihâbı[2] işinde, bütün haşinliğine, sıkı ve kuru düşüncelerine rağmen serbest bırakmıştı. Zîra kendisi mesleğinden hiçbir zaman şikâyetçi olmamakla berâber, eğer babası onu zamânında kendi hâline bırak-

[1] Şerik: Ortak
[2] İntihap: Seçme.

mış olsaydı, bilinmez, belki de bugün imamlıktan çok başka bir iş tutmuş olacaktı. Bu sızı, tâ o zamandan beri vakit vakit baş kaldıran bir kaygı, derinden zonklayan bir acı hâlinde tâzelendiği içindir ki, içinin âşikâre çıkmamış sesine uyarak oğullarını bu yolda kendi hallerine bırakmıştı. İşte bu kendi hâline bırakılan gençlerin büyüğü şimdi Tıbbiye'nin son sınıfında, küçüğü ise adı Hukuk'a yazılı, fakat kendi renksiz bir politika ihtirâsı peşinde, ilk hayat temrinlerine[1] atılmış bulunuyordu. Genç yaşında sokak arası parti-ciliği, siyâset dalavereleriyle kendini büyük gören, aslında ise, ömrü boyunca bir siyâset muâmeleciliğine demir atıp kalacak gibi görünen bu küçük adam, evlâtlarının içinde nedense babasına hulûl etmesini[2] en iyi bileniydi. Hâlis Efendi onu ötekilere tercih etmekte kendini haklı buluyorsa, buna kim ne diyebilirdi ki... Delikanlı, babasının ne bir defa sözünden çıkmış, ne de bir defa karşı gelmiş, ne de onun meşrebine ve mizâcına aykırı tavırlar takınmıştı. Ammâ, son zamanlarda Mesihpaşa İmamı, bu başı önünde, itâatli evlâdı için de, îtimatsızlık değilse bile, bir sebepsiz sıkıntı, bir huzursuzluk duyuyor ve asla gözlerinin içini göstermeyen bu yüze bakıp bakıp: "Zâhit bile benim sözlerime yan çiziyor..." demekten kendini alamıyordu.

Hâlis Efendi'nin kızına gelince, kendi, kadınların tahsîline taraftar olmadığı için çocuklarının en çalışkanı, belki en zekisi olan bu kız, bir taraftan yarım yamalak okuma fırsatını araştırırken, bir yandan da ev işlerinde anasının eli ayağı kesilmiş, daha doğrusu on iki yaşına geldiği zaman evi parmağında çevirir olmuştu. Ammâ bir gün insanların bir sâniye sonra

---

[1] Temrin: Alıştırma, egzersiz.

[2] Hulûl etmek: *Mec.* Etkisi altına almak, gücünü, etkisini hissettirmek.

bile başlarına geleceğini haber vermeden işleyen mukadderat[1] çarkı, onun da hissesine, neden ve niçin olduğunu ancak kendi bildiği paylarından bir hisse ayırdı. Kız evin taşlığını yıkarken ayağı kaymış ve düşüşlerin en fenâsıyle boylu boyluna yere serilmişti. Ne ki hayatta eşine pek çok rastlanan ve ekseri bir bere, bir sıyrık ile geçiştirilen bu düşüş, onun bir bacağının kalçadan sakatlanmasıyle netîce vermişti. İlk zamanlarda çocuk, anası, kardeşleri, komşuları, hattâ babası tarafından alâka gösterilmek, ihtimam edilmek sûretiyle âdeta acılarını duymuyordu. Ve hattâ anasıyle büyük anasının telâşları ve üzüntüleri, bu kazâdan dolayı onu hoşnut bile ediyor, bir nevi alâka ve muhabbet beşiği içinde tatlı tatlı sallanmaktan zevk ve belki de gurur duyuyordu. Fakat zamanlar geçip muhîti, yavaş yavaş bu işi bayağı hâdiseler arasında saymaya ve mukadder[2] alışkanlık, eski üzüntü ve endîşelerin harâretini yavaş yavaş çalmaya başlayınca, çocuk ancak o zaman, başına gelen kazânın ne demek olduğunu anlamıştı. Nihâyet gün gibi çabuk gidip gelen aylar geçip de eline baston alarak ayağa kalktığı ve topallayarak ilk adımını attığı zaman, bu mahkûmiyet onun ateşli tabiatında bir yeisin[3] değil, çok defa farkında olmadan aradığımız avunma ve tesellînin, belki bunlardan da üstün bir hissin, ümit ve zevk ihtiyâcının kapılarını açmıştı. Böylece de azimli mizâcı ona karârını verdirirken, cesâret ve kuvvet de vermişti. Evet, karârı karardı: Babasından gizli, komşuları Kemençeci Rızâ Bey'den mûsikî dersi alacaktı. Kardeşlerini şimdiden müttefiki[4] olarak

---

[1] Mukadderat: Yazgı, kader.
[2] Mukadder: Kaçınılamaz.
[3] Yeis: Şiddetli üzüntü, keder, ümitsizlik.
[4] Müttefik: Aralarında anlaşma yapmış birbirleriyle ittifak etmiş, birleşmiş kimselerden her biri.

kendi cephesinde görüyordu. Öyle ya... Onların da babalarından gizlediklerini kendisi meydana vuruyor muydu? Her ferdinin evin büyüğünden bir gizlisi olduğu bu çatı altında zâten herkes sır saklamakta birbirinin tabiî müttefiki değil miydi? Aralarında bu anlaşma olmasa evin içinde göz açmak, rahat bir nefes almak mümkün olur muydu? Hattâ ihtiyar büyük anne, tecrübe ve dirâyetinin[1] öğrettiği tok edâsıyle kızına:

– Evlâdım, çocuklarının her münâsebetsizliğini kocandan saklama... Dert vardır el sürülmezse iyileşir; dert vardır bıçak vurulursa şifâlanır.

Deyip kızını, evlâtlarının tutumu yolunda vakit vakit kocasıyle halleşmeye sevketmek istediği halde, yine de dâmâdının, el sürülmez illeti de, bıçak vurulacak derdi de, tab'ının[2] huşûneti[3] ve inadı altında yanlış teşhislendirip, yanlış ilâçlayacağını hesâba katarak, ısrar etmezdi.

Hâlis Efendi'nin kızı Zehrâ, baba korkusuyla öyle dolup taşırılarak büyümüştü ki, artık işbâ[4] hâline gelen kimselerin hissizliğiyle bu korku bir nevi kanıksama istîdâdı göstermeye başlamıştı. Babası, şiddetle aleyhinde olduğu bu işi duysa bile, sopa ile öteki bacağını da kıracak değildi ya... Eğer bir hayır sâhibi kızının mârifetini anlatacak olursa, bu sakat kız da o zaman alilliği[5] mâzeretinin arkasına saklanır, şâyet tehditler artar, sokağa çıkmak kat'î yasaklar arasına girerse, pencereden geçer, duvardan atlar, ammâ yine de bu çılgınca sevdiği sazı öğrenirdi. Belki bu işte, mûsikî düşkünlüğü kadar, babasının rağmına[6] hare-

[1] Dirâyet: Çabuk kavrama yeteneği, kavrayış, anlayış; beceriklilik.
[2] Tab': Huy, mizaç, karakter, yaratılış.
[3] Huşûnet: Sertlik, katılık.
[4] İşbâ: Doyma, doyum.
[5] Alillik: Hastalıklı olma hâli.
[6] Rağmına: Zıddına, inat olsun diye.

ket etmek, onu atlatmak ihtiyâcı, farkında bile olmadan besleyip geliştirdiği bir öç alma hâlini almıştı. Kız, karârını tatbîke de muktedirdi. Gerek zekâsı, gerek kurnazlığı ona, evinin içindekilerden de kuvvetli iki büyük müttefikti. Birbirlerinden bambaşka yaratılışta olan Hâlis Efendi'nin üç çocuğunun üçünde de müşterek olan nokta, hepsinin az çok sinsi olmalarıydı. Zîra babalarının sert ve inatçı tabiatı, onları yapacakları işlerde, tutacakları yollarda, söyleyecekleri sözlerde, düşüncelerini, arzularını ve arzusuzluklarını gizli tuta tuta bu huyu bir ikinci tabiat hâline getirmişti. Hattâ Hâlis Efendi'nin öteden beri, dik kafalı, nobran[1] dediği büyük oğlu Abdullah'da bile fazla bir çekinme bir ihtiyat ve hesapçılık vardı.

Zehrâ'nın, annesinden korkusu yoktu. Onu nasıl olsa yola getireceğini biliyordu. Zâten bu yumuşak kadın kim ne istemiş de yapmamış, kim ne demiş de dinlememiş, kim ne tarafa çekmiş de gitmemiş, kime ne zaman ve ne sûretle baş çevirmiş, karşı gelebilmişti? Bu su gibi akıcı, sessiz, varlıksız, tesirsiz kadını şekilden şekle sokmak için bir ricâ, bir dilek yeter de artardı bile... Zâten sarsak ve çürük irâdesini gevşeten hastalıklı bir bünye, onu sık sık yatağa serdiği için, çok zaman çocuklarına canı sıkıldığı veya nasîhat vermek arzularının tepreştiği hengâmelerde[2] ağzını açacak dermanı kendinde bulamazdı. Bir yandan Hâlis Efendi, pencereleri, kapıları örtülü bir evin dışında uğuldayan fırtına gibi içlerine işleyemediği çocuklarının etrâfında esip savurduğundan ve anaları ise, tamâmen tersine, çocuklarının havası içinde sıkışıp kaldığından, evlâtlar, başıboş denecek bir istiklâl ve kontrolsüzlük içinde yetişmişlerdi. Gerçi kendileri-

[1] Nobran: Kırıcı, kaba, sert.
[2] Hengâme: Vakit, zaman.

ne çatık yüz göstermediği ve bütün isteklerini bir tek "olmaz"la reddetmeyi terbiyelerinin tek şartı olarak kabul eden baba, uğultusu dinmez bir kasırga idi. Ammâ, işte onlar da bu fırtınaya karşı, deliklerini deşiklerini tıkamış bir ev gibi, sımsıkı kapanmakla onu mânen hep dışarıda bırakmışlardı. Şu da muhakkaktı ki, bir kapıya çıkan huşûnetle yumuşaklık, onları her zaman kendi başlarına koymuşsa da, bu sonsuz istiklâl, evlâtlar için bir saâdet olamıyor ve şuursuz bir hürriyetin müsâadesi, minnet değil, bir nevi hiddet ve saygısızlık doğuruyordu.

Onlar, babadan ve anadan sistemli ve şuurlu bir alâka bulamamış, birinden sırf korkmuş ve gizlenmiş, ötekini ise tamâmen hiçe saymış olmakla âvâre ve gelişigüzel yetişip dururlarken, Hâlis Efendi de kendi hesâbına ve tıpkı çocukları gibi, insan oğlunun hiçbir yaşta müstağni[1] olamayacağı bir ihtiyaçla, baskısızlıktan, fazla istiklâlden hasta düşmüş, gemi azıya almış hislere sâhipti. İstediği zaman, istediği kimselere, bâhusus evinin adamlarına sert ve huysuz olan Mesihpaşa İmamı, karşısında "dur" diye emredecek, yaptıklarını beğenmeyecek, düşüncelerini kınayacak bir varlığa tesâdüf etmemek sûretiyle, akacak yol bulamadığı için alabildiğine yayılan sular gibi, bu evde rastgele her meseleye, kendi selâhiyetine[2] giren, girmeyen her işe, her olmuşa ve olacağa doğru yayılmış, bu yüzden, asla aklının ermediği ev işlerine bile karışır, burnunu sokar olmuştu.

Keşke soğanı fazla kavrulmuş bir yemek, iyi yakılmamış bir mangal, hızlı kapanmış bir kapı için bağırdığı zaman, karısı başını eğip odadan çıkacağına, yâhut köşe köşe gidip gözünün yaşını elinin tersiyle

---

[1] Müstağni: Umursamaz, ihtiyaç duymaz, ilgilenmez.
[2] Selâhiyet (Salâhiyet): Yetki.

sileceğine; kaşlarını çatıp, yüzüne dik dik baksa, hiddete hiddetle mukâbele etse, bağırıp kavga etseydi de, karılık kocalık terâzisinin bir kefesi ağırlıktan aşağı doğru çökerken, öteki kesâfetten[1] uzak, sanki boşmuş gibi her türlü muvâzeneden[2] mahrum olmasaydı. Senelerden beri bu, hep buydu.

Neyse ki eskiden:

– Gülsüm, bugün neden kitaplarımın tozu alınmamış? diye en sert sesiyle ortalığı çınlattığı, veya:

– Ben sana söylemedim miydi? diye herhangi bir öfke nöbetinin kasırgası başladığı zaman, zayıf ve çekingen Gülsüm'ün arkasında, kızına akıl öğretecek tedbirli, muhâkemeli bir ana vardı. Dâmâdıyla kızının geçimlerini belirsizce tanzim eden bu kadına Hâlis Efendi o zamanlar âdeta minnet duyardı. Ammâ zaman çarkı, ihtiyar kadının olgun idrâkini, isâbetli tedbirler doğuran muhâkemesini hayli yıpratmış, aşındırmış, hattâ yer yer yıkmış ve çökertmişti. Bir zaman o cömert mantığını bir yaratılış imtiyazından alan kaynanası Pembe Hanım, şimdi, evvelce idâre ettiği kızının idâresine ihtiyaç gösterecek zaaflara düşüyor, âdeta ev halkı tarafından yarı usanılan, yarı acınan, yarı da ölümünün yaklaştığı hissedildiği için ağırlığına tahammül edilen bir angarya gibi köşesinde oturuyordu. Eskiden evin bütün çamaşırlarını yıkayan bu kadının, son zamanlarda hemen her sabah kapısının önünde, yıkanması bir başkasına düşen kirli çamaşırları oluyor, bir vakitler mutfak hizmetlerinin o kadar çabuk üstesinden geldiği halde, şimdi önüne hazır gelen çorbayı, yere veya üstüne dökerek, kızının başına işler açıyordu. Bereket her işe yardım eden hamarat bir kız torun yetişmişti de, evin yüzünü

[1] Kesâfet: Yoğunluk.
[2] Muvâzene: Denge.

ağırtıyordu. Ammâ ne yazık ki, o da sakattı işte.

Hâlis Efendi, bir zamanlar odasının köşesindeki tezgâhında çözdüğü bezlerle bütün ev halkını giydiren kaynanasının son yıllardaki bu düşkün hâlinin, bâhusus fersizleşen bir şavk gibi kısılan idrâkinin yeniden parlamasını, eski şuûrunu kazanmasını çok beklemişti. Ammâ bu dünyâda çok kayıplar vardı ki, bir kere giderse tekrar, onları elde etmek hiçbir fânînin başaracağı işlerden değildi. İlk zamanlar Hâlis Efendi'ye hüzün ve esef veren bu gerileyiş, artık bıkkınlık, hattâ öfke vermekteydi. Hele o her sabah musluk taşındaki kandil isiyle damar damar siyahlaşmış tükürük parçalarını görmek, imama, bunaklar, akılsızlar, hasta ve dîvânelerle dolu bir evin başı olduğu hakîkatini ihtar eden iğrenç ve müstehzî[1] bir haberci gibi geliyordu.

Evet, öyle idi. Eski Zağra'nın 93 muhâcirlerinden olan görmüş geçirmiş, malını bağışlayıp canını kurtararak İstanbul'a sığınmış olan kaynanası Pembe Hanım, şimdi bir bunaktı. Ammâ öyle bir bunak ki, belki de hâlâ zaman zaman evin en akıllısı, en dirâyetlisi[2], en lâf anlayanı gene o idi. Karısına gelince o, eskiden beri anasının evirip çevirdiği bir zavallıydı. Gerçi yirmi bu kadar senelik evlilik hayâtının muttarit[3] temposu, onu bu kadına karşı bir nevi dost ve arkadaş etmişti. Fakat bu kanıksanmış, oldukça uzun hayat yolunda kendisiyle onun arasındaki ünsiyet[4] ve arkadaşlığın, ağır ağır akarken donup katılaşan bir ırmak gibi buz tutmakta olduğunu, belki de tuttuğunu hissetmiyor değildi. Ancak bu sığ ve katılaşmış dostluk ırmağı bâzı gevşeyip çözülüyorsa, bu, Hâlis Efendi'nin

[1] Müstehzî: Alay etmekten hoşlanan (kimse), alaycı.
[2] Dirâyetli: Kavrayışı kuvvetli, anlayışlı.
[3] Muttarit: Monoton.
[4] Ünsiyet: Yakınlık, ahbaplık.

üzüntülü, kederli ve bezgin, hulâsa âsâbının kopacak hâle gelip de bir âşinâya sokulmak ihtiyâcını duyduğu zamanlara münhasır[1] kalmış bulunuyordu. Meselâ kendisine fazla tesir eden bir cenâze teşyîinden[2] döndüğü günler, yâhut müezzinle çekişip yorgun düştüğü zamanlar, veyâhut sarhoş marangozun tecâvüzünden bunalıp, sersemleyerek evine döndüğü vakitler, karısında bir sevimlilik, bir cana yakınlık, bir hoşlanılacak taraf sezer, yumuşar, yüzü güler, gençlikte yazılmış bir muhabbet mektubunun müsveddesi eline geçmiş kimse gibi onu yeniden gözden geçirmekte zevk bulur, hattâ ona sokulmak ihtiyâcını duyardı. Fakat zaman denen tılsımlı el, kederleri silip, üzüntüler endîşe ve kaygılara, görünmez merheminden sürerek şifâlandırınca, Hâlis Efendi, buzları çözülür gibi olan o dostluk ırmağının yeniden taş kesildiğini farkeder ve karısı, içinde işe yarar bir zekâ ve idrak bulunmayan akları çoğalmış başı ile karşısında yeniden sevimsizleşirdi. İş görmekten şişip kızarmış ellerinin çirkinliği, hiçbir yere sığmak istemezmiş gibi terliklerini çarpıltan kemikli ayaklarının hantallığı, yüzünün iki tarafında etten birer tekerlek gibi çepeçevre duran yanaklarının iriliği ve bu yanaktan ibâretmiş sanılan yüzün artık kendisine tesir etmekten ne kadar uzak bulunmakta olduğu, daha şiddetle kendini gösterirdi. Ammâ ne tuhaf ki, konudan komşudan, kendisiyle aynı yaşta olan bu kadına hâlâ güzel diyenler, bir güzellik târifine, Gülsüm Hanım'ın gözü kaşı, ya da Gülsüm Hanım'ın dişleri gibi diyerek onun hoş tarafları olduğunu tasdik edenler olsa da, Hâlis Efendi'ye karısında olan bu perâkende güzellikler, harâbelerin şurasında burasında kalmış, bir bütün ifâdesinden

[1] Münhasır: Mahsus, başka şeyle ilgisi bulunmayan.
[2] Teşyî: Uğurlama, selâmetleme.

uzak, zavallı kırık dökük izlerden ibâretti.

İlk gününden beri karısından hoşlanmayan Hâlis Efendi, muhakkak ki artık onu hiç sevmiyordu.

O kadar sıktığı ve göz açtırmadığı çocuklarına gelince, pek îtiraf edememekle berâber, bunların tutumlarını da artık beğenmiyordu. Hâlis Efendi'ye öyle geliyordu ki, bu yeni yetişmeler onun her hâlini gözetler, her düşüncesine gülümser olmuşlardı. Gerçi açıktan açığa bir kabalıkları, bir itâatsizlikleri ve serkeşlikleri yoktu; ammâ mânâlı bir bakış, îmâlı bir sükût, sırasında sözden daha keskin bir lisanla ona sitem ediyordu. Hattâ babalarının karşısında varlıkları bile bir sitem kesilmişti. Hele Abdullah'ın eve arkadaş doldurması ve bu çatı altının dededen kalma sükûnunu, o yabancı tanımayan genç kız ürkekliğini hiçe sayması, Mesihpaşa İmamı'nı hayli zamandır çilesinden çıkarıyordu. Gerçi oğlu büyümüştü, arkadaşa ihtiyâcı vardı; fakat ne de olsa Hâlis Efendi, evinin içine, mevcûdiyetleri aşağı yukarı kendi tasarrufunda olmayan kimselerin girip çıkmalarından hoşlanmazdı. Hiç değilse bu genç adamlar kendisiyle aynı kanâatleri, aynı duyguları, aynı hayat üslûbunu taşıyan kimseler olsaydı. Bilmiyordu. Yalnız onları değil, oğullarını da tanımıyordu. Sükûtla başlayıp, sükûtla sona eren bir sofra başı âlemi ve kandillerde, bayramlarda öpülen el, konuşulan birkaç cümle, babadan evlâda, evlâttan babaya açılacak kapıyı itip onlara birbirlerini tanımak fırsatını vermemiş ve Hâlis Efendi bâzı bâzı oğullarının akîde[1] ve gidişlerini merak edecek olsa da, kendisinin de babası ile aynı hudûdu aşmamış râbıtası ve alış verişi, bir tesellî, bir örnek olarak endîşelerini çok defa teskin etmiş, yatıştırmıştı. Nedense bu emniyet ve sükûnuna çelme takıcı hiçbir

[1] Akîde: İnanç.

hakîkî endîşe hissetmeyen Hâlis Efendi kendisinin de babası gibi aynı muhit ve aynı şartlar içinde yetişmiş olmasına mukâbil, oğullarının tam bir kanaat, duygu, ideal, med ve cezri arasına bırakılmış, hem de ne sâhilden uzatılan bir ipe, ne bele dolanacak bir can kurtarana ve ne de yüzücülük ilmine sâhip olmadan, can çekişen bir devrin kucağına salıverilmiş olduklarını düşünmüyordu. Halbuki babasıyle kendisi, sıcak bir yaz mevsiminin iki ayrı dalda hemen hemen yan yana oldurduğu iki meyve gibi, zaman ve zihniyet farkı olmayan bir devrin mahsûlü idiler. Halbuki o vakitten, bu vakite mevsim değişmiş olduğu halde Hâlis Efendi'nin gözleri, yaprakları bile yer yer sararıp kaybolmuş bu ağacın dallarında hâlâ babası ile kendisinin müşterek vasıflarını taşıyan meyveler arıyordu.

İçi sıkıldıkça inkılâp isteyen beşer, onu zaman zaman, gün gün ve yer yer aramış ve arayacaktı. Bu yüzden de cemiyetler bir devir için, aramakta olduğunu bulduğunu zannederek yatışır, durulur ve döşeğinde rahat rahat uyuyan bir adam gibi, yalnız sağdan sola dönmekle iktifâ eder[1] bir atâlet[2] gösterse de, onu tâkip edecek bir başka devir, bu sözde istikrar ve sükûnetle alay eder, onu gene bozar, yerine bir başkasını, belki daha iyisini, belki daha fenâsını getirirdi. Ammâ faydalı da olsa, zararlı da olsa muhakkak yeniler, muhakkak değiştirirdi.

Yine durmayıp akan zaman, bu yenilenmişi de eskitince, meziyet sanılan kanaatlerin mazarrat[3], iyilik denen keyfiyetlerin kötülük, şeref bilinen kıymetlerin zillet[4], şecâat[5] bellenen hareketlerin yüzka-

[1] İktifâ etmek: Yetinmek.
[2] Atâlet: Haraketsizlik.
[3] Mazarrat: Zarar, ziyan.
[4] Zillet: Hakirlik, horluk, şerefsizlik.
[5] Şecâat: Yiğitlik, yüreklilik, cesâret.

rası olduklarını anlar ve bir kere daha hamurunu, bu inkılâbın eline teslim edip onun yeniden yoğrulmasını seyrederdi.

Hâlis Efendi'nin hayat bilgileri ve denemeleri, yok denecek kadar az olduğundan, bu yaşına kadar cemiyetin kendi payına düşürebileceği tecrübeye sâhip olacak fırsat ve imkânlardan da uzak kalmıştı. Onun için görüşleri ve duyuşları, başak yığınlarını ezen bir döven taşı gibi ne kadar hızlı gitse ve ağır bassa, yine de kendi sâhasından dışarı çıkamaz ve kendi çevresinin nasîbinden gayrı iş göremezdi. Babasının ve kendisinin yetiştikleri dünya çoktan tozu dumana katarak gözden kaybolmuştu. Fakat o hâlâ bunun devâmını zannediyor ve bu zannın, ısrarlı bir rüyetin[1] dimağda[2] bıraktığı intibâ[3] nevinden, yalancı ve muvakkat bir tesir olduğunu farketmiyor, henüz susmuş bir sesi kulağın işitir gibi olması, henüz uzaklaşmış bir kokuyu genzin buram buram tüttüğünü sanması, henüz ayrılınmış bir güzelliğin sürüp gittiğine inanması ve henüz tükenmiş bir lezzetin çeşnisiyle dudak dudağa olabilmesi nev'inden[4] hayâle mâlolmuş bir keyfiyet olduğunu bilemiyordu. Râkım Efendi ile Hâlis Efendi'yi dallarında olgunlaştıran cemiyet ağacı, sonbaharın sillesine uğramış bir perîşanlıkla sararmış, bozulmuş olarak güz mevsimine girmişti. Eğer daha hâlâ bu ölüm rengi bağlamış ağacın şurasında burasında Râkımlar, Hâlisler, tâze kalmış yapraklar gibi yer yer mevcut ve zinde iseler de, bunlar ergeç kendilerini de silip yok edecek mevsimin müsâade fırsatını kullandıklarını farketmeden can çekişmekte idiler. Hâlis Efendi kendini bildi bileli

---

[1] Rüyet: Görme, bakış, görüş.
[2] Dimağ: Beyin.
[3] İntibâ: İzlenim.
[4] Nev' (Nevi): Çeşit.

hayatta köşe kapmaca oynar gibi, muayyen[1] fikir ve kanaat kutupları arasında gidip gelmişti. Fakat acaba hayat, maddî, hattâ mânevî çehresiyle onun tanıdığını zannettiği âşinâya benziyor muydu?

Her ne ise, bu çatışık ve dolaşık endîşelerle lüzûmundan fazla zihnini yorgun bulan Mesihpaşa İmamı, düşüncelerini biraz da evinin içine çevirmek zorunda kaldı. İşte yine Abdullah, bir sürü delikanlı ile berâber gelmiş, bu muzır[2] ve uygunsuz kalabalığı merdivenlerden, sofalardan geçirerek, odasına doldurmuştu. Her ne kadar oğlunun bu âdetini anlamazlıktan gelmeyi kendi de bir âdet hâline sokmuş ise de büsbütün yüz vermek de yakışık alır mıydı? Gerçi ev büyüktü ama ne de olsa gürültüleri, yaygaraları, kahkahaları kendi odasına kadar geliyordu. İçlerinde şarkı söyleyen, taklit yapan, bağıran, kavga eder gibi konuşanları da vardı. Bu yeni yetişmelerin saygısız ve terbiyesiz mahlûklar olduğu bir hakîkatti; onun için de, asıl elebaşı olan kendi oğluna az çok haddini bildirmek ve işi daha ileri götürmesine müsâade etmemek lâzımdı. Hemen köşesinden atladı ve merdiven başına gelerek tırabzana vurdu:

– Abdullah!... Buraya baksana biraz!...

Hâlis Efendi'nin büyük oğlu, o sırada arkadaşlarının yanında olmamalıydı ki, merdivenden, hemen siyah kıvırcık saçlı bir baş uzandı. Babasına çok benzeyen muntazam ve şakaklara doğru yürümüş kaşların altındaki siyah, biraz sert, fakat tatlı bakışları, Hâlis Efendi'nin emrini yerine getirerek ona bakıyor ve babasının söyleyeceklerini bekliyordu. Hâlis Efendi ise başını kaldırmaya lüzum görmeden, sözünü yukarıdan bakan oğluna değil de, sanki merdivenin

[1] Muayyen: Belirli.
[2] Muzır: Zarar veren, zararlı.

son basamağına söyler gibi öfke ile:

– Abdullah!.. Tek tük getirdiğin arkadaşlara ses çıkarmadık diye bütün mektebi eve doldurmaya başladın; böyle devam ederse canım sıkılacak...

Karnını tırabzana yaslayarak aşağı bakan genç çocuk, cevap vermeden ağır ağır merdivenleri indi ve yine hiç ses çıkarmadan babasının karşısına gelerek durdu. Halbuki Hâlis Efendi, her ihtarında çocuklarından "Peki efendi baba" cevâbını almaya o kadar alışıktı ki, oğlunun, damdaki arkadaşı üstüne atılmak isteyen bir kedinin hesaplı ve âheste adımları gibi bu meydan okurcasına inişine, kendi hareketlerini şaşıracak kadar alınıp kaldı. O kadar ki, yapacağı tek iş, oğlunun yüzüne bakmaktan ibâretmiş gibi, bu acâyip vaziyetin hesâbını sormak için başını kaldırıp genç oğlunun yüzüne bakmaktan başka hatırına çâre gelmemişti. Fakat ilk defa birbirlerini gören kimselerin tahlilci hükümleriyle uzun uzun göz göze kalan bu baba oğuldan, baba kendisinin daha güç durumda olduğunu sezmişti. Genç çocuk, hâlâ büründüğü hayretten sıyrılamayan Hâlis Efendi'ye biraz daha sokularak ve onu biraz daha koyulaşan bir şaşkınlığa salarak:

– Baba, ben bu evde yaşadıkça onlar gelecekler, dedi ve cevap beklemeden de ters yüzüne merdivenleri çıkarak odasına girdi.

Hâlis Efendi, alın ve şaşak damarlarını kalınlaştırıp şişiren bir hiddetle bir zaman olduğu yerde kaldı. Bugüne kadar kendisine "efendi baba" diyen bir evlât, bugün düpedüz "baba" diyor, üstelik de verdiği emri tanımayacağını bildiriyordu. İşte korktuğuna uğramak diye buna denirdi. Şimdi ne olacaktı? Uzun zamandan beri içini kemiren endîşe ve şüpheleri demek

ki, bir vesvese[1], bir vehimden[2] ibâret değildi. Ve demek ki, bir türlü inceden inceye düşünmeye cesâret edemeyip, zihninden savuşturmak istedikleri nihâyet heykelleşerek karşısına dikilmişti. O ne ses, o ne pervâsızlık[3], o ne meydan okuyuştu! Kış mevsiminin kahrına ve şiddetine bir zaman boyun eğen toprağın, baharın en küçük tebessümünden istifâde ederek bütün sakladıklarını dışa vurması gibi, o da babasının her emrine itâat ederken, nasıl olmuş da birdenbire renk ve edâ değiştirivermişti? Zâten bu oğlan, üç evlâdının en dik başlısı, en aksi huylusu idi. Tıbbiye'ye girdikten sonra da bir ukalâlık, bir azamet[4] gelmişti. Ammâ mâdemki kendisi bir baba idi, ona elbette haddini bildirecekti.

O akşam yemek her vakitki gibi sâkin geçti. Hiçbiri hemen hiçbir söz söylemeden sofra toplandı. Eğer duvardaki asma saat de o vefâlı ve sabırlı tıkırtısiyle işlemese ve arada, ihtiyar bir hançere gibi hırıldadıktan sonra acele acele çalmasa, bu sofra başındaki âilenin uyuduğu zannedilecekti. Yemekten sonra Hâlis Efendi oğlunun odasına çıkıp ona lâzım gelen ihtarda bulunmayı birkaç defa tasarladıysa da bir türlü cesâret edemiyordu. Bu çekingenliğin neden ileri geldiğini de lâyıkıyle kestiremiyor, korkak olmadığına ve bâhusus kendi evlâdından yılacak kadar yüreksiz bulunmadığına kendini kandırmakla berâber, o tırabzandan sarkan küstah başla yalnız kalmayı gözüne yediremiyordu.

Ammâ, ne tuhaf ki, onun yapamadığı bu işi, birdenbire odasının kapısı açılarak oğlu yapıverdi. Hâlis Efendi genç tıbbiyeli ile karşı karşıya gelince, âdeta

---

[1] Vesvese: Kuruntu, şüphe.
[2] Vehim: Yersiz zan, şüphe.
[3] Pervâsızlık: Korkusuzluk, çekinmezlik.
[4] Azamet: Büyüklük, kibir, gurur.

hiç tanımadığı bir heyecana kapıldı. Fakat oğlu, babasını bu yolda da fazla bekletmek niyetinde olmamalıydı ki, hiçbir başlangıca, bir tereddüt yutkunmasına olsun lüzum görmeden:

– Efendi baba... dedi. Söyleyeceklerimden rahatsız olacağını biliyorum; ammâ söylemeye mecbûrum. Ne yapalım ektiğini biçiyorsun, fazla gücenmeye de hakkın yok.

Hâlis Efendi'nin yüreği biraz ferahlar gibi olmuştu. Yeniden efendi babalığa yükselmek ve sonra ektiği tohum beşâreti[1]... Evet, muhakkak ki o, çocuklarının kafalarına da kalplerine de en iyi tohumları ekmişti. Bir kere ciddi, nâmuslu bir ev erkeği, evlâtlarının nafakasını düşünen ve bu nafakayı helâl yollardan kazanan bir baba idi. Sırasında onlara kâğıt, kitap parası kazanmak için mahkeme mahkeme dolaşarak, sahte bir imzâya hakîkî damgasını vurması için teklif edilen avuç dolusu paraları, kucak kucak hediyeleri reddederek tam bir vicdan ve liyâkat[2] mehengiyle[3] dâima doğruyu söylemiş, temiz kazanç uğruna hiçbir fedâkârlıktan ve yorgunluktan çekinmemiş, ramazanlarda mukābele okumuş, ısmarlanan hatimleri indirmiş ve işte evlâtlarını böyle beslemiş, büyütmüş ve okutmuştu. Hele onları karşısına alıp mektep programlarının dışında öğrettiği din dersleri ve İslâm târihi için ne demeliydi? Hulâsa öyle bir baba idi ki, kimse ona evlâtlarını yetiştirme yolunda elinden geleni arkasına koymuş diyemezdi.

Fakat Hâlis Efendi bu tatlı düşüncelerini daha ilerilere götüremedi, oğlu yeniden söylemeye başlamıştı:

---

[1] Beşâret: Müjde.
[2] Liyâkat: Yeterlilik, yeter miktarda olma.
[3] Mehenk: Ölçü.

– Siz şarklılar[1], dört tarafınıza vecîzeler yazılmış taştan kitâbelere benzersiniz. Yolları semtlerinize düşenler, bunları okuyup geçerler; ammâ ne hâfızalarında yeriniz, ne de gönüllerinde tesîriniz vardır.

Az evvel korku nöbetleri geçiren, sonra ümîdi düşer gibi olan, şu son ve kat'î darbe ile de kendini yeniden ıztırâba kaptıran Hâlis Efendi bu küstah dili koparmaz da ne yapardı? Artık oğlundan korkmuyordu. Değil şu lânetli zürriyeti, karşısına bir ordu çıksa yine de pençeleşecek bir öfke içindeydi:

– Edepsiz oğlan, ben şarklı isem, sen nesin? diye bağırdı.

Babayı, oğlunun sükûneti biraz daha hiddetlendirmişti; fakat kısa bir duraklama, söz fırsatını kaçırttı:

– Ben şarkta[2] doğmuş bir garplıyım[3]. Fikir, îtikat[4], bilgi îtibâriyle tamâmı tamâmına bir garplı... Hattâ görenek ve yaşayışça da garplılaşmaya uğraşıyorum. Sizin inandıklarınıza ben inanmıyorum. Sizin düşüncelerinizi kendime yabancı buluyorum. Sizin âdetlerinizi hiç sevmiyorum. Eğer bugün şurada berâber yaşıyorsak, bu, maddî bağların îcap ettirdiği zarûretler yüzündendir.

Nihâyet Hâlis Efendi söyleyecek bir söz bulmuş, haykırıyordu:

– Git... Hem de bir daha gözüme görünmemek üzere git. Mâdemki beni beğenmiyorsun, şimdiden tezi yok, çek arabanı evimden...

Tıbbiyeli, yine o buz gibi sesiyle:

– Hayır, dedi, gidemem, param yok. Ve şunun için de gitmek istemem ki, bir şarklının çatısı altında bir

---

[1] Şarklı: Doğulu.
[2] Şark: Doğu
[3] Garplı: Batılı.
[4] İtikat: İnanma, inanç.

şarklının oğlunun nasıl her noktada garplı olabileceğini âleme ispat etmek istiyorum. Anladın mı şimdi? Sen bize çok fenâlık ettin. Bizi bir medrese havası içinde yaşattın. Dünya ile kendi arandaki duvarı bizimle cihan arasına da örmeye çalıştın. Ammâ durmuş bir saat gibi hep aynı noktayı gösteren bu zihniyet nihâyet beni çileden çıkardı. Artık şark yok, siz de yoksunuz; yalnız garp[1] var, biz varız. Eğer beni kabahatli buluyorsan 'bu kabahatin kabahatini kendinde ara...

Hâlis Efendi, kabahat değil, cevap arıyor, ammâ mânâlar ve kelimeler zihninde çil yavrusu gibi dağılıp gitmiş, bulamıyor, tek başına dağların ortasından geçerken üstüne çığ düşmüş bir adam havliyle[2] çırpınıyor, yalnız kekeliyordu:

– Allah'ım, sen bu yoldan çıkmış oğlanı ıslâh et!

– Allah da yok... Sâde madde var!

Artık Hâlis Efendi şeytandan istiâze[3] eder gibi, lânetinin üstüne sıçramasından korktuğu için oğluna gufran[4] ve salâh[5] dilerken, o ses tekrar bir şey söylüyor:

– Ammâ korkma, sen bana sataşmazsan, ben de sana tecâvüz etmem[6]. Benim odam benim, senin odan senin...

Bir dam altında bu çekilir işkence miydi? Allah'a karşı ne gibi bir suçu vardı ki, böyle bir evlâda baba olmuştu? Demek ki, Abdullah hem baba evini terketmeyecek, hem de orasını keyfine göre at süreceği bir meydan gibi kullanacaktı. Gerçi bu serkeş adamı kapı dışarı etmek yolunda kânun kendisine bir yardımcı sayılabilirdi. Fakat o zaman da mahallede adını iki

---

[1] Garp: Batı.
[2] Havl: Korku.
[3] İstiâze: Allah'tan yardım ve iltică talep eden sözlerden biriyle Allah'a sığınma.
[4] Gufran: Affetme, merhamet etme.
[5] Salâh: Mânevî iyileşme.
[6] Tecâvüz etmek: Saldırmak, hücum etmek.

paralık edecek dedikodulara can dayanmayacaktı. Hayâlinin levhasına öyle hâileli[1] sahneler akislerini bırakıyordu ki, âdeta bunların hakîkat değil de, çok eskiden işittiği bir hikâye, ya da çocukluğunda dinlediği bir masalın parçaları olduğuna inanacağı geliyordu. Maamâfih uzun düşünceler ve hesaplardan sonra Mesihpaşa İmamı, üstüne düşen çığın, altında debelenirken, dilini tutmak bahâsına teklif edilen bu mütârekeyi, kendisine nefes alacak bir delik kabul etmeye mecbur oldu. Evet, susacak ve şu denî[2] evlâtla bir dam altında yaşayacaktı.

Müthiş bir ağırlık, korkunç bir baskının yükü ile ezilip çâresiz kalan Hâlis Efendi, oğlu çıkıp gittikten sonra, alaca karanlıkta başlayan gün, gecenin şu saatine kadar içine aldığı hâdiselerle yeniden karşısına geliyor ve azmini, irâdesini, o her zaman güvendiği temkin ve salâbetini[3], çocuk elindeki top gibi oradan oraya fırlatıyor, hangisini yakalamak istese hiçbirini tutamıyor, hiçbirinin sâhibi olamıyordu.

Tatlı bir ferahlıkla evden çıkmış, kuş ordularının fethettiği bakımsız câmi, bağdaş kurup oturduğu mihrapta içinin o sonsuz didiklenmeleri, kitaplarına, sözünde durmamış bir arkadaşa duyulan küskünlükleri, yolda kavga ettiği müezzin, sarhoş Tâhir'in adamcıl hayvanları, burun deliklerinden kirler uzamış elma suratlı çocuk, nihâyet nefes almak için döndüğü evinin yabancılığı içinde patlayan beklenmedik bir dehşet, hiçe sayılan ilmi, tezyîfe[4] uğrayan mâzîsi... Hâlis Efendi, el ele tutuşup karşısında hora tepen bütün bu birbirinden kahredici levhaların geçit resmi karşısında ıztıraptan terler döküyor.

---

[1] Hâileli: Fâcialı, içler acısı hâdiseli, trajedili durum.
[2] Denî: Alçak.
[3] Salâbet: İnanç ve ahlâk üstünlüğünden doğan kuvvet, sağlamlık, metânet.
[4] Tezyif: Aşağılama.

Fakat bu zehir dolu kadehleri bir bir boşaltıp içerken dudaklarına ümit verici damlalar da serpilmiyor değil. Öyle ya, bir oğlu tam dalında kemâle erer görünürken nâgehan[1] çürüyüp çamurlara karıştıysa, öteki oğlu onun yüzünü niçin güldürmesindi? Birden Hâlis Efendi'nin yüreğinde hiç tadını bilmediği bir babalık duygusu tatlı tatlı zonkladı. O, bu hissi hiçbir defa böyle tam lezzetiyle ve ihtiyaç hâlinde duymamıştı. Evet, Abdullah denen bu soysuzu kendi odasının zehirli havası içinde bırakıp, bundan sonra Zâhit'in üstüne düşecek, bütün muhabbetini ona verecekti. Zâten küçük oğlunu her zaman ötekine tercih etmiş, her zaman gönlünde ona müstesnâ bir köşe ayırmıştı.

Kızını hiç hesâba katmıyordu; o, el hakkı idi. Fakat belki bu işe bile yaramayacaktı; zîra âlemin kusursuz, özürsüz evlâtları bile sırasında evde kalırken, onun topal kızı için kapılarını kim çalacaktı? Ne çâre, o da gücü yettiği kadar anasına yardım eder, arada yuvarlanıp giderdi.

Hâlis Efendi yatağına girdiği zaman, çok eskiden okuduğunu sandığı bu hikâyeyi yeni baştan bir kere daha düşünmek istedi. Fakat öyle harap, öyle bitkin ve perîşandı ki, buna bir türlü muvaffak olamadı. Artık masalının çizgileri silinmiş, rengi uçmuş, kesâfeti düşmüş, çalık benzi büsbütün solmuştu. Nihâyet sıkıntılı bir uyku, bu dâvâlı güne son verdi ve Mesihpaşa İmamı, belki çocukluğundan beri unuttuğu ağır bir uykuya daldı.

*

Ertesi sabah Hâlis Efendi tahmîninden daha kuvvetli kalktı ve her zamanki gibi erkenden sokağa çıkınca daha da ferahladı. Bir an, oğluna lâzım geldiği

[1] Nâgehan: Birdenbire, ansızın.

kadar şiddetli davranmamış olmasına, hattâ beline bir tekme vurup kapı dışarı etmemiş bulunmasına kızıyorsa da, böyle eksik bir şuur, böyle kötü bir tecâvüz karşısında yalnız susulurdu. Kendisi de fazla bir şey söylemediğine, daha ileri gidip işi, güçlü kuvvetli kollarına havâle etmemiş olduğuna âdeta memnun oldu. Fakat evin içinde nüfûzunu[1] baltalanmış olmasını hazmedemiyor, bu, fenâsına dokunuyordu. Gerçi, vaziyetin aleyhinde inkişâfı[2] çoktandır gözünden kaçmamakta idiyse de, açığa vurulmamış olması, bu teselli ve ümit, onun hâkimiyet ve nüfûzu tarlasını güneşle yağmur gibi vakit vakit sulayıp ıslatarak onu avutuyordu. Lâkin işte bu tarlanın fidanlarından biri, beklemediği bir kasırga ile bütün yapraklarını ve çiçeklerini dökmüş, kupkuru bir dal olarak kalakalmıştı. Eğer Hâlis Efendi'nin aklı başına gelmişse, öteki oğlunu kurtarması, bu canavarın ona da zehirli dişlerini geçirmesini önlemesi lâzımdı.

Fakat Mesihpaşa İmamı bu noktada da büsbütün endîşesiz sayılamazdı; çünkü Zâhit de pek gidişine akıl sır erer bir çocuk değildi. Onda babasını üzen cihet, bâzı geceler eve gelmemesiydi. Ammâ bu dışarıda geçen zamânın hesâbı sorulunca da bir evlâdın babaya edebileceği muâmelenin en nâziki, en itâatlisi, en uysalı ile, falan veya filân arkadaşının evinde kalıp ders çalıştığını söylerken, başını kaldırıp, kendisini istintak eden[3] babasının yüzüne bakamayacak bir saygı göstermesi, bu başı önünde gencin doğruluğuna, fazla üzülüp düşünmesine yer kalmadan, hemen inandırırdı. Muhakkak ki Zâhit, Hâlis Efendi için evlâtları arasında tek iftihar edilecek, tek güvenilecek olanıydı.

---

[1] Nüfuz: Etkisi altına alma, sözünü geçirme gücü.
[2] İnkişaf: Gelişme.
[3] İstintak etmek: Sorgulamak.

Mesihpaşa İmamı sabah namazını kıldıktan sonra her zamanki gibi mihrâba bağdaş kurup oturmadı. Zîra gerek yirmi dört saate sığan bir nefis muhâsebesinin içinde kalmış tırmıkları, gerek üstüne yıkılıp onu alenen yaralayan dış hâdiselerin müşterek hücumlarıyla didik didik olmuştu. Bu yüzden kendini günlük işlere vermeyi bir devâ gibi arayarak ayağa kalktı. Bir gün evvel câmii temizlemek için müezzini çağırmış, o da öğlenden evvel geleceğini vâdetmişti. Fakat gelmeyecekti; bunu, yüzlerce benzeri olan tutulmamış vaatlerden dolayı kat'î olarak biliyordu. Müezzin Sâlim, sinsi sinsi gülerek, bir kere dalavereli işlerine doğru uzaklaşıp gitti mi, onu haftalarca görmek muhaldi[1]. Hem her zaman bir yardımcı arayan Hâlis Efendi, bugün yalnız kalmak, daha doğrusu yorgun düşünceye kadar çalışıp didinmek istiyordu. Zîra buna şiddetle muhtaçtı. Hemen işe başladı. Evvelâ sapının uzunluğundan dolayı hâkim olamadığı süpürgesiyle örümcek ağlarını bozmaya koyuldu. Belki temizlik bahsinde tek muvaffak olduğu bu işti. Eğer süpürgeye daha uzun bir sap takmak mümkün olsaydı, şu menhus[2] kuşların da yuvalarını bozar, yumurtalarını düşürüp kırardı. Fakat kurnaz hayvanlar öyle tepelere yerleşmişler, yavruları için öyle görünmez delikler bulmuşlardı ki, bunları keşfedip çâresine bakabilmek için kuş olup peşlerinden uçmaktan başka çâre yoktu.

Hâlis Efendi, köşeleri ve sütun başlıklarını birbirine bağlayan örümcek ağlarını bozmakta zorluk çekmiyordu. Fakat top kandilin göğsünü yâver kordonları gibi dolayan ağları toplamak hayli müşkildi. Bu yüzden her temizlik teşebbüsünde kaç tâne kandil

[1] Muhal: İmkânsız.
[2] Menhus: Uğursuz.

kırmıştı. Muhakkak ki beceriksiz adamdı. Aldığı terbiye ve yetiştiği muhit, onu ne bu neviden işlere, ne de hayâtın karışık veya basit zorluklarına alıştırmıştı. Buna biraz da kâbiliyetsizliği ilâve olunca, tam tertip bir beceriksiz olup çıkmıştı. Hâlis Efendi mesleğine ne derece merbut[1] ve işinin ne derece ehli ise, bu mesleğin havasından uzaklaşınca da o kadar pısırık, beceriksiz, çekingen ve bilgisizdi. Ve hayat denizinde yüzen insanlara kendi sâhilinden bakıp dururken, hiçbir defa bu denize atılmamış olmanın bir noksan olduğunu hatırına getirmemişti. Hattâ kendi ilmi dışında akıp giden hayatla alış verişi bir nevi tenezzül[2], mesleğinin haysiyetine bir nevi tecâvüz bile saymıştı.

Hâlis Efendi, başını arkaya yatırarak yüksek bir pervazdaki kuş kirlerini düşürürken, elinin daha işe yatkın olmadığına bayağı kızıyordu. Emektar câmiine hizmet etmekten çekindiği yoktu; fakat elinden iş gelmiyordu işte. Yoksa müezzin olacak o vicdansız adama yüz suyu döker miydi hiç? Bir çivi mıhlayıp da parmağını ezmediği, bir kapı, bir pencere düzeltmek isteyip de latasını,[3] cübbesini yırtmadığı ne zaman görülmüştü? Ammâ yine de insan, beceriksizim, diye bir köşeye çekilip oturabilir miydi? Bâhusus bu, kimsenin kıymetini bilmediği câmi, günden güne sararıp solan bir ölüm hastası gibi, her geçen yılla biraz daha harap olup giderken, yüreğinde merhamet ve kadirşinaslık zerresi kalmış hangi adam bundan baş çevirip geçebilirdi? Lâkin ne tuhaf, Hâlis Efendi'nin geçen seneye kadar Mesihpaşa Câmii hakkında bütün mâlûmâtı, Mîmar Dâvud yapısı olduğunu işitmiş olmasından ibâretti. Halbuki geçen ilkbahar iki seyyahla be-

---

[1] Merbut: Bağlı.

[2] Tenezzül: Alçalma.

[3] Lata: Eskiden ilmiye ricâlinin giydiği yakası, kolları ceket biçiminde uzun çuhadan üstlük.

râber gelen bir tercümanın kitabından edindiği tafsîlât ve mâlûmâtı, bir ganîmet bilerek, îcap eden makamlara veya sözü geçer kimselere söylemek üzere defterine kaydetmişti. Ammâ ne yazık ki ihmâlin pençesinde gittikçe harap olan câmiini hem müdâfaa, hem de kıymetini belirtmek yolunda bir seneden beri bu silâhını kullanmak fırsatına sâhip olamamıştı. Hâlis Efendi, îcâbında, îcap eden kimselere verilecek bu mâlûmâtı defterinden o kadar çok okumuştu ki, artık onu istediği zaman ezbere tekrar edebiliyor ve bundan zevk alıyordu. Üstü başı toz toprak içinde, kollarından omuzlarından örümcek ağları sallanan Mesihpaşa İmamı, cep defterindeki o kaydı yine kendi kendine tekrar etmeye başlamıştı: "Sadrâzam Mesih Paşa Câmii, Sinan'ın ölümünden iki sene evvel 994'de yapılmış olmasına rağmen, Mîmar Dâvud'un eseri olması ihtimâli kuvvetlidir. Planı hiçbir câmide görülmeyen bâzı husûsiyetler arzeder. Esas kütle, sekiz köşe plan üzerine kurulmuş bir kubbe ile örtülüdür. Câmide asıl husûsiyeti teşkil eden, iki yandan hârice[1] taşıcı fevkânî[2] geniş mahfillerdir[3]. Bu mahfillerin altı taş oyma şebeke[4] ve parmaklıklarla çevrilmiş birer açık dehliz teşkil eder. Cenup[5] cephesindeki son cemâat yerinin önündeki seddin altında dükkânlar vardır. Harim denen avlusunda, abdest musluklarının boydan boya sıralandığı yer bir revakla[6] çevrelenmiştir. Harîmin ortasında Mesih Paşa'nın şebekeli kabri vardır. Sokak köşesindeki çeşme duvarının üstüne bir yeniçeri bölük işâreti kazılmıştır."

---

[1] Hâriç: Dış.
[2] Fevkânî: Üstte olan, yukarıda bulunan.
[3] Mahfil: Büyük câmilerde pâdişah ve müezzinler için ayrılmış yüksekçe ve parmaklıklı yer.
[4] Şebeke: Demir kafes veya parmaklık.
[5] Cenup: Güney.
[6] Revak: Üstleri kubbe veya tonozlarla örtülü sıra hâlinde kemerler topluluğu.

Hâlis Efendi'nin akıl erdiremediği noktalardan biri de, ecdâdın[1] bıraktığı mîraslara, bu mîraslara sâhip olanların değil, olmayanların gösterdikleri alâka idi. Eğer arada bir seyyahlar[2] ve yabancı meraklılar da gelip böyle rehberler, kitaplar hazırlamasalar, hiçbir İstanbullu çıkıp da şurada yüce bir sanatkârın bize hediyesi varmış, diye araştırmayacaktı. Zâten İstanbul, bel kemiğine illet[3] gelmiş bir hasta gibi, sâde yattığı yerde başını doğrultabildiği kadar etrâfını gözetleyebiliyor ve çarçabuk yorularak tekrar hasta kafasını yastığa bırakıyordu. İşin asıl acınacak tarafı, onun acemi hekimler elinde kalmış olmasıydı. Hastalık muhakkaktı. Fakat bu güzelim dudaklara verilecek ilâç mâlûm değildi. Her kalbini dinleyen, ona yedi dağın otundan bir acı kök sağlık veriyor, ammâ bu körü körüne teşhisin onu biraz daha soldurup sararttığını bilemiyordu.

Hâlis Efendi, nihâyet duvar ve kubbe temizliğini bitirerek câmiin taşlarını süpürdü ve yıkadı. Yorulmuştu. Fakat kolları ve bacakları ağrıyıp sızladıysa bile içi dinlenmiş gibiydi. Giyindi ve kahveye gitmek üzere sokağa çıktı. Ancak beş on adım atmış atmamıştı ki, yolunu gözleyen marangoz, akşamdan kalma bir ayyaşlık bakiyesi, sanki dumanı bitmiş harâreti kalmış bir baca gibi, ağzından tüte tüte üstüne atıldı. Zavallı imam, yüzüne çarpan bu ekşi kekre sarhoş nefesini koklamamak için bir adım geri çekildi. Fakat Tâhir bu gerilemeyi, korkunun verdiği bir ihtiyâta hamlederek büsbütün kızmıştı. Bağırmaya başladı:

– Merak etme, elimi pis suratına çarpacak değilim. Ammâ söyle bana, şu zavallı hayvandan ne istedin de kırılası ayağınla tekmeledin? Bîçârenin derdi

[1] Ecdat: Atalar.
[2] Seyyah: Turist.
[3] İllet: Hastalık.

kendine yetmişken, bir de bacağını sakat ettin?...

O zaman Hâlis Efendi, Tâhir'in ceketinin içinde bir kedi olduğunu farketti. Bu olsa olsa bir gün evvel eteğine dolandığı için tekmelediği uyuz kedi olacaktı. Bir an ne cevap vereceğini şaşırdı. Bereket marangozun daha söyleyecekleri vardı:

– Kimden haber aldığımı düşünüyorsun değil mi? Mahallenin çocuklarından. O senin kulaklarından tutup tutup câmi avlusundan dışarı attığın çocuklardan. Elinden gelse onları da tekme ile yerden yere fırlatırsın; ammâ analarından babalarından korkuyorsun. Benim hasta hayvanlarım için bir hesap soran olduğunu sana kimse söylemedi mi?

Hâlis Efendi, ayık zamânında bile ispirtonun tesirinde olan bu adama cevap vermemeye o kadar alışmıştı ki, yürüyüp gitmek istedi. Fakat büsbütün susmakla sarhoşa yenilmiş olduğunu açıkça kabul etmiş olmaktan çekinerek:

– Terbiyesizliğin lüzûmu yok... Sen artık fazlaya kaçıyorsun... dedikten sonra Tâhir'in, arkasından savurduğu küfür ve hakâret tûfanına kulak vermeyerek yürüyüp kahveden içeri girdi.

Peykeler[1] sıra sıra dolmuştu. Sigara ve nargile dumanları, koşuşan sabah sisleri gibi, çizgi çizgi alçalıp yükseliyordu. Kahve hemen her zaman böyle kalabalık olur, harâretlenmiş sesler, hedefsiz vızıldayan kurşunlar gibi, fâsılası oradan oraya çarpardı. Bu kahve, mahallenin tek toplantı yeri olduğu için her yaşta insanın uğrağı idi. Sorulursa, bunda biraz da Kahveci Şâkir Ağa'nın her sınıf ve her yaştaki kimse ile çarçabuk ahbap oluşunun câzibesini aramak da lâzımdı. Şu da var ki, salaş binâyı, böyle kalabalık ve

[1] Peyke: Dar ve alçak tahta sedir, bilhassa kahvelerde duvara bitişik tahtadan kanape.

çeşitli toplantılara elverişli kılan bir başka sebep de, asıl kahveden başka, yarı kahve ocağı, Şâkir Ağa'nın Bekçi Hüseyin ile berâber dibek dövdüğü ve yalnız gençlerin rağbet ettiği bir geçitti.

Kahvenin bir husûsiyeti de, bu geçitten çıkılan çınarlı bahçe idi ki, güzel havalarda kimse içerde oturmaz, Şâkir Ağa'nın bütün bir kış bala üşüşmüş arılar gibi, mahalleyi etrâfına toplayan kahvesi boşalır, bu sefer de aynı kalabalık asırlık çınarın kolu kanadı atlına yerleşirdi. Lâkin bir zamandır Şâkir Ağa'nın ihtiyar müşterilerini kâh açıkça, kâh için için şikâyete sürükleyen yeni bir vaziyet gerçekleşmek üzere idi. İhtiyar kahvecinin oğlu Sabri, kahveye tavla ve damadan başka iskambil de sokmuştu. Ahlâk ve tutumca pek babasıyle ölçülemeyecek olan bu genç, mahallenin yaşlılarına hiç de îtimat vermezdi. Zâten gözünü etrâfında gezdirmesini bilen her aklı başında kimsenin, yenilenen nesillerin eskilere bakınca çok eksik ve sakat tarafları olduğunu görmemesi kābil miydi? Şu sıra sıra peykeleri dolduran ihtiyarlardan hangisinin oğlu, babasının yerini tutmuş veya tutacaktı? Atalarda misk gibi kokan mertlik, doğruluk, vefâ ve sadâkat, oğullarda, bakımsız bahçelerin çiçekleri gibi yabânîleşmiş, bozulmuş, ya da büsbütün kurumuştu. Şâkir Ağa'nın oğlu Sabri de, sırf mahallelinin sevdiği bir adamın evlâdı olduğu için, hakkında dolaşan rivâyetler açığa vurulmaz, dâima bu harlı ateşi külleyecek saygılı bir el bulunurdu. Bununla berâber son zamanlarda hayli dedikodulara yol açan şu oyun meselesi mahalleliyi çok sinirlendiriyordu. Sabri'nin ne yapıp yapıp babasının tertemiz ekmek kapısına kumar sokmuş olması bir türlü affedilmiyordu. Asıl işin kötüsü, mahallenin gençleri bu pis kâğıt parçalarına leşe konan sinekler gibi gittikçe daha fazla hücum etmeye başlamışlardı. Dâvânın belki bundan da kötü

tarafı, Koyun Dede Türbesi'nin karşısındaki Turşucu Feyzullah'ın, oyuncuların başına dikilip, kaybedip de tekrar kazanmak hırsıyle yeni bir partiye başlamak isteyenlere yüzde yüz fâizle borç para vermesiydi. Bir rivâyete göre Şâkir Ağa'nın oğlu bu tefecilik işini kendi açıkça yapamadığı için Feyzullah'ı öne sürüyor, sonunda da fâizi bölüşüyorlardı.

Gösterişçe Sabri ile Feyzullah birbirine hiç benzemeyen iki insan iseler de, sırf beden yapısına inhisar eden[1] bu ayrılık bir tarafa bırakılacak olursa, tam birbirlerini tamamlayan iki ayrı kalıba taksim olmuş bir bütündüler. İri yarı, güçlü kuvvetli ve bilhassa kuşağının içinde yatan saldırmasını[2] bir kedi başı okşar gibi mütemâdî[3] sıvazlamalarıyle tavırlarına kabadayılıktan üstün bir zorbalık çalımı veren bu adam, cılız, ufak tefek, mâvi bakışlarında hîlekârlığın cesâretini hissettiren Sabri ile hiç uyuşamaz sanılırdı. Ammâ onlar, Bekçi Hüseyin'in imama dediği gibi, hakîkaten bir çanaktan rastık[4], bir çöpten sürme çeken mallardandı. Bu iştirakte[5] zeki ve kurnaz Sabri dimağ[6], akılca ondan eksik, fakat kuvvetçe çok üstün olan Feyzullah da, dimâğın emirlerini yerine getiren âzâ mesâbesindeydi[7]. Mahalleli bunların el ele faâliyetlerini bilmiyor değildi. Değildi ammâ, akışına yeni yeni istikāmetler vermekte olan bu nehrin önüne nasıl durulabilinirdi? İş yalnız bir turşucu ile bir kahvecinin oğluna münhasır kalmış olsa, lâfa bile değmez, kaşla göz arasında çanlarına ot tıkanırdı. Fakat dâvâ,

---

[1] İnhisar etmek: Sınırlanmak, mahsus olmak.
[2] Saldırma: Yatağana benzer bir çeşit büyük bıçak.
[3] Mütemâdî: Sürekli, devamlı.
[4] Rastık: Antimon tozundan yapılan, hanımların kaşlarını veya saçlarını boyamak için kullandıkları siyah boya.
[5] İştirak: Ortaklık.
[6] Dimağ: Beyin.
[7] Mesâbesinde: Değerinde, hükmünde.

azlığın hudûdunu çoktan taşmış bulunuyordu. Eskilerin kötü dediklerine, fenâlıktır diye kaçtıklarına, yeniler, kanatlanmış kuşlar gibi atılıyorlardı. Kahve sohbetlerinin insaflı yârânı, eskiden de rüşvet alan kadılar, halkı haraca kesen ağalar, mansıp[1] dağıtan sergerdeler[2], zâlimler, müstebitler[3] tanımıyor değildi. Ama nihâyet bu kötülük, çokluğun baskısı altında ezilip kalırdı. O zaman, cemiyet halkalarını birbirine bağlayan âile vardı. O sağlam, kuvvetli ve hatâsızdı. Halbuki şimdi, hastalık onu tehdit ediyor, ona bulaşmak, yere sermek hamleleriyle gün günden ileri gidiyordu.

Hâlis Efendi kahveden içeri girdiği zaman harâretli konuşmalara bakarak kulağının alışık olduğu bu çeşit sohbetlerden birini dinleyeceğini sanmıştı. Halbuki ummadığı bir dedikodunun içine düşmüş bulundu. Mahalleye yeni taşınan bir yaşlı doktorun genç ve güzel karısından bahsediliyordu. İhtiyar kocanın, bu kadını, karısı öldükten sonra aldığı söyleniyor ve bilhassa mevzûa, kıskançlığı hakkında akla gelmez rivâyetlerden bir kuyruk ekleniyordu. Şu dedikodu denen büyülü şerbet ne tatlı bir içki idi ki, aynı kâseye, müezzin Sâlim gibi gündelik adamlarla berâber ağır başlı geçinen kimseler de birlikte eğiliyor ve elden ele dolaşan bu artıktan, ne iğrenen ne de tiksinen oluyordu.

Hâlis Efendi'nin hemen bu kahve sohbetlerine iştirak ettiği görülmez, köşesine geçip oturur, Şâkir Ağa'nın getirdiği birikmiş kâğıtları tetkik eder, yâhut meslek otoritesini bozmamak için, elindeki kâğıtları evirip çevirir görünürken, belli etmeden de konuşulan sözleri dinlerdi. Ammâ bugünkü dâvâ, zâten ezgin ve bitkin olan yüreğini öyle yaralamış, öyle sızlatmıştı ki, utanmasa ağlayacaktı.

---

[1] Mansıp: Mevki, makam.
[2] Sergerde: Haydutluk, serserilik vb. işlerde elebaşı durumunda olan kimse.
[3] Müstebit: Zorba.

Kıskanmak... Oh, herhalde çok tatlı, çok mahrem bir histi bu. O karısını ömründe bir kere bile kıskandığını hatırlamıyordu. İlk evlilik senelerinden beri çirkin ve hantal Gülsüm, ona bir kerecik olsun bu güzel fırsatı vermemişti. Ne olur, o da kıskananlardan olsaydı.

Sırasında biri yüz eden ve mübtelâsını[1] kanatları alınmış bir kuş gibi yerlere seren o muhteşem duygu, muhakkak ki, çok şâhâne bir his olmalıydı. Ammâ Hâlis Efendi bu tadı bilmiyordu. Bilmeyecekti de...

Bir müddettir iyi giden havalar yeniden bozmuş, bir hırsız kovalar gibi baharı eteğinden tutup tepelemek istercesine çılgın esen rüzgâr, yeniden ortalığı kasıp kavurmaya başlamıştı. Evlerin bir sıraya düşen bahçelerindeki tomurcuklanmış ağaçlar, her hareketi fenâ görülüp azarlanan çocuklar gibi şaşkın, kâh o tarafa, kâh bu tarafa yatıyor ve ne bahasına olursa olsun tomurcuklarının düşmemesi için kendilerini alabildiğine eğiyor, oradan oraya çırpınıyorlardı. Yeniden faâliyete geçen soba borularının ve bacaların dumanlarını bir solukta kapan sert hava, sanki bu açgözlülüğü ile gökyüzünün kurşûnî rengini büsbütün karartmış, koyulaştırmıştı.

Gülsüm Hanım soğan kokan ellerini birer birer burnuna götürüp sabunla bu işin tamamlanmayacağını anlayarak parmaklarını bir limon kabuğunun içine teker teker sokup iyice oğuşturmaya başladı. Bu işi lüzûmundan fazla ehemmiyet vererek yaparken o kadar ciddî idi ki, gücünün ve aklının hep bu noktada olduğu sanılırdı. Fakat Gülsüm Hanım bir yandan, soğan kokan eliyle sofraya koyduğu yemeği bırakıp kalkan kocasını memnun etmek bahâsına her ne yapsa yine de hoş görünemeyeceğini düşünmekle berâber, bir yandan da, işi gitgide azıtan çocuklarıyle ba-

[1] Mübtelâ (Müptelâ): Bir şeye kendini kaptırmış olan, tutulmuş, düşkün.

baları arasında büyük ve yatışmaz bir nizâ[1] çıkması endîşesiyle dalgındı. İşte Abdullah nihâyet korktuğu gürültüyü çıkarmış, babasına karşı gelmişti. Zâhit ise ziyâde kurnaz ve menfaatini ötekinden fazla bilmesi yüzünden işi idâre ediyor, henüz baş eğiyorsa da, bu, sonu çıkar bir dâvâya benzemiyordu. Kendisine akılsız deniyordu ammâ vaziyeti onun kadar etraflıca bilen var mıydı? Zâten insanlara iyilikle, doğrulukla yaranılmazdı ki... Mutlaka işin içine bir hokkabazlık sokmak lâzımdı. Genç ve güzel değildi. Bâri delidolu, yâhut oynak, işveli bir kadın olsaydı. O zaman kusurları bile bir meziyet sayılırdı. Gülsüm Hanım bu iddiasını isbat etmek için isteyene istediği kadar misal bulabilirdi. İşte yanıbaşlarındaki terlikçi, elinden hiçbir iş gelmeyen savruk, dört etekli karısını başında taşıyordu. Komşuları Âdile'nin kocası ise, sanki boynundan bir iple sürükleyeni varmış gibi, daha akşam ezanı okunmadan koşa koşa evine geliyordu. On sekiz senedir bu, hep buydu. Ya adıyle sanıyle Deli Hûriye denen o şirret mahalle karısına ne demeliydi? Koskoca bir veznedârı dil büyüsüyle koyuna çevirmişti. Hele o Müezzin Sâlim'in mahalleye parmak ısırtan hovarda karısına ne buyrulurdu? Kocasından fazla rakı içip göbek attığını, komşuları yeminlerle söyler dururlardı. Herif bu müsrif kadına para yetiştirmek için handiyse[2] kaldırımlarda geceleyecekti.

Eğer Hâlis Efendi bu derece burnunun doğrusuna gider bir adam olmasaydı, iyi kötü yuvarlanıp gidiyorlardı. Ammâ, onun, karşısındakine ağız açtırmamak huyu çok fenâ idi. Sanki kendisini adam yerine koyup lâfını dinleseydi günah mı olurdu? Oğulları

[1] Nizâ: Çekişme, kavga, anlaşmazlık.
[2] Handiyse: Neredeyse.

için ne zaman bir çift söz söyleyecek olsa hemen ağzına tıkamıştı.

– Efendi, çocuklar büyüdüler. Artık dizinin dibine oturtup, bir halleşsen fenâ etmezsin...

Demiş de alay ve hakāretten başka ne cevap alabilmişti? Ammâ Gülsüm Hanım'ı oğullarından fazla kızının cesâreti, onun inâdı korkutuyordu. Ya babası günün birinde çalgı çaldığını duyacak olsa bu evde ne kıyâmetler kopmaz, neler neler olmazdı. Zavallı ana, kocasının eve gelme saatleri pek belli olmadığı için, kızı yukarda çalgı çaldığı zamanlar pencereden ayrılmaz ve Hâlis Efendi'yi uzaktan görür görmez yukarı seslenir, bu sûretle de Mesihpaşa Câmii İmamı eve girdiği vakit kızını ekseri elinde süpürge faraşla bulur, yâhut başını bir dikiş üstüne eğilmiş olarak görürdü. Lâkin Gülsüm Hanım'ın, bu ardı arası gelmez gözcülükleri yüzünden kaç defa tenceresinin dibi tutmuş, kaç defa bulaşık suyu buz kesilmiş, kaç defa yaktığı kömür kül olmuş ve bilhassa bu çâresiz ihmal adına kendisi kaç kere azar işitmiş, hakāret görmüştü.

Gülsüm Hanım, hem düşünüyor, hem de limon kabuğunun içinden parmaklarının birini çıkarıp, ötekini sokarken, şimdi de Abdullah'ın aşağıda, büyük annesinin odasına doldurduğu arkadaşları yüzünden üzüntü çekiyordu. Vakit yaklaşmıştı. Gidip yine pencerede oturmalı ve siyah cübbenin eteği köşeyi döner dönmez de, oğluna, arkadaşlarını yukarı alması için haber vermeliydi. Bu gençler de acâyip mahlûklardı. Hâlis Efendi'nin evde olmadığı zamanlar soluğu bu ihtiyarın odasında alıyorlardı. Ne vardı sanki orada? Çoğu zamânı hastalıkla geçen bir kadınla ne bulup konuşuyorlardı.

Gülsüm Hanım endîşeler kuyusuna o kadar derinlemesine dalmıştı ki parmaklarını eğeler gibi li-

mon kabuğuna sürterken başını kaldırıp da kocasını karşısında görünce şiddetle yerinden sıçradı ve haykırdı. Hâlis Efendi de bu beklemediği feryattan korkmuş gibi idi. Ammâ belki de Gülsüm Hanım böyle ânî bir heyecan, bir ürküntü göstermemiş olsaydı, çok hiddetli görünen Hâlis Efendi kimbilir kendisine neler söyler, neler yapardı? Yalnız:

– Bu hergelelerin annenin odasında ne işleri var? diye bağırdı.

Ne işleri mi vardı? Sanki ilk defa giriyorlardı da ne işleri olacaktı, öyle mi? Eğer kendisi yıllardan beri ev işlerini ihmal bahasına pencerenin gedikli nöbetçisi olmasaydı, onları her zaman burada yakalamak mümkün olurdu. Fakat beğenmedikleri Gülsümcük, rüzgârla savrulan siyah cübbeyi görür görmez:

– Efendi babanız geliyor diye tırabzanı vurunca Abdullah da onları alıp kendi odasına tıkardı.

Hâlis Efendi, suâlini anlamamış gibi duran karısına:

– Sersem sersem ne bakıyorsun öyle, cevap versene... diye tekrar bağırınca, Gülsüm Hanım, yüzüne düşen saçlarını itmek bahânesiyle elini başına götürürken parmaklarından soğan kokusunun çıkıp çıkmadığını ustalıkla yokladıktan sonra.

– Bilmem ki, gāliba annemden Rumeli türküleri öğreniyor, muhârebeden sonra bizim gibi çift çubuk kaybedenlerin çektikleri eziyetleri, Moskof'un zulmünü falan anlattırıyorlarmış...

Herkes kendisine varsın akılsız desindi: Fakat Gülsüm Hanım bu sıfatı kendisine hiç de kondurmazdı. Lâkin hazımlı ve sâkin huyundan dolayı da kimsenin kanaatini tekzip etmeye[1] lüzum görmez, yüzüne gülüp, arkasından söyleyenleri, sürü içinde anasını

[1] Tekzip etmek: Yalanlamak, doğru olmadığını açıklamak.

bulan bir kuzu hassâsiyetiyle derhal seçer ve tanırdı. Eğer yumuşak başlı olmak bir kabahatse, onda bu suç pek büyüktü. Şüphesiz ki kendinde anası gibi ateş üstünde kaynar bir çömlek taşkınlığı yoktu. Bu bir hakîkatti. Ammâ anası ne bilirse o da bunlardan habersiz değildi. Ancak ya söylemekten utanır, ya bir yanlış yapmaktan çekinir, yâhut da konuşmaya lüzum görmezdi. Sanki kocası çıkıştığı zamanlar vereçek cevâbı yok muydu? Ammâ ne olacak? İyi bir kadın dâima erkeğine baş eğer ve susardı. O da susuyordu işte. Adı budalaya çıkmış olsa bile, bu haksız isnat yüzünden sâhiden akılsız olacak değildi ya... Eğer insan elâlemin lâfına bakacak olsa, siyaha beyaz, beyaza siyah damgasını vuran yanlış ağızlarla berâber, kötülükleri iyilik, iyilikleri de kötülük diye kabul etmesi lâzımdı. Onun için her şeyden evvel kendi kendinin doğruluğuna inanacak bir yol tutmak ve halkın saçtığı çeşitli cevâhire[1] müşteri olmamak lâzımdı. Eğer takdir edilmiyor, bin türlü çile çekiyorsa, bu da sayılı nefesleri tükenecek bir insan için çâresizdi. Herkes gibi kendisi de dünya aşhânesinde payına düşen mihnet[2] lokmasından nasıl baş çevirebilirdi? Ammâ bu hayat sofrasında cefâ varsa sefâ da eksik değildi. İşte kocası çetinliği, huysuzluğu bir tarafa bırakılacak olursa, doğrusu iyi adamdı. Bir kere nâmuslu ve dürüsttü. Bu yüzden îtibârına diyecek yoktu. Sonra güzel ve yakışıklı olduğu halde kime ne zaman takılmış, hangi yılışkan münâsebetsize yan gözle bakmış, uygunsuz şırfıntıların hangisine bir çift söz söylemişti? Ne isterse yapmaz, kime el sallasa peşine düşürmezdi?

Gülsüm Hanım, muhâkemesi ipliğine sıra sıra

---

[1] Cevâhir: Elmas, zümrüt, pırlanta gibi değerli taşlar.
[2] Mihnet: Sıkıntı, zorluk.

dizdiği bu düşüncelerin arasında, hâlâ bir aşağı bir yukarı dolaşan kocasının böyle vakitsiz gelişinin sebebine yer veremiyordu. Yoksa bir hayır sâhibi evdeki cümbüşten kulağına bir haber mi fısıldamıştı? Eğer öyleyse kendisinin bundan sonra sabahtan akşama kadar pencere önünde nöbet beklemesi lâzımdı.

Hâlis Efendi kararsız ve tasalı, bir zaman daha odanın içinde dolaştıktan sonra:

– Ben câmie gidiyorum; arayan olursa kahvede beklemesini söyle...

Diyerek kapıya doğru yürüdü. Evde oturup bir iş çıkarmaktansa, geldiği gibi gitmesi elbet daha iyi idi. Gülsüm Hanım geniş bir nefes alarak, merdivenlerden inen hayâlin arkasından baka kalmıştı. Zâten kendinde vakit vakit içini sızlatan kusur, kocasına olan bu târife gelmez hayranlığı değil miydi? Ah onu ne kadar sevdiğini kimse, hiç kimse bilemezdi.

Hâlis Efendi için ise ev, tadını büsbütün kaybetmişti. Gerçi eskiden de onu bu çatı altına çekecek câzip bir taraf yoktu. Ne zaaf duyduğu bir kadın, ne üstlerine düşmekten zevk bulduğu evlâtlar, ne müşkillerini çözen bir mütâlaa hırsı, ne yürek dolduran bir ibâdet huzûru... Maamâfih sevkitabiî[1] hâlini almış bir alışkanlık ve bilhassa hâkimiyet duygusunu kullanabildiği bir sâha olması îtibâriyle, yine de evine bağlı bir adamdı. Ancak son zamanlarda bu evin, tortulaşan bir mâyi[2] gibi kendinden ayrılıvermesi, onu rengine ve terkîbine[3] güvendiği bu mahlûlün[4] manzarası karşısında hayret ve esefle[5] bir başka tarafa kaçmak arzusunu düşündürüyordu. Gerçi ilk patırtıdan sonra

---

[1] Sevkitabiî: İç güdü.
[2] Mâyi: Sıvı.
[3] Terkip: Birleşim.
[4] Mahlûl: Eriyik.
[5] Esef: Üzüntü.

Abdullah, teklif ettiği mütârekeyi[1] bozacak bir serkeşlikte bulunmamış, hattâ bir îmâ, bir mânâlı bakıştan bile çekinmişti. Lâkin ne olsa baba ile oğulun arasındaki bu yeni vaziyet, bir barut fıçısı üstündeki korkunç emniyete benziyordu.

Fakat, Hâlis Efendi'yi böyle zamanlarda evden kaçıran asıl sebep, bunların hiçbiri değildi. Geçenlerde bir gün Abdullah'ın odasında tutuşan münâkaşa çerağı[2], tâ kendi odasının içine kadar dalarak onun da sükûnetini, rahatını bir anda tutuşturup, kül etmişti. İşte Hâlis Efendi bunun tekerrüründen[3] korkmakta idi. Evet bir gün büyük oğlunun odasında çekişmek hırsını yenemeyen gençler kendi odasına doluşup ona Kur'an'dan bâzı âyetlerin mânâsını sormuşlardı. Bu tecessüs[4], ihtimal bâzıları için bir fantezi, bâzıları için bir alay, belki bâzıları için de hakîkaten üstünde durulmak gereken bir mevzuydu. Mesihpaşa İmamı, sorulan âyetleri kuvvetli Arapçasıyle tercüme etmekte zorluk çekmedi; fakat iş tefsîre[5] gelince, işte bu içinden çıkılır iş değildi. Hele: "Hükümdarlar bir şehre dâhil olduklarında ol şehri harap ve azizlerini[6] zelil[7] ve esir ederler" âyetinin iç mânâsına gelince, dili ağzının içinde büsbütün dönmez oldu. Ammâ gençlerden biri, Hâlis Efendi'ye ecel terleri döktüren bu âyeti nihâyet kendine göre şöyle tefsir etti: "Aşk kalbe girdi mi, orada yerleşmiş olan riyâ, kötü ahlâk, fesat ve isyan gibi menzili ifsat eden[8] her

---

[1] Mütâreke: Anlaşarak çatışmaya, çarpışmaya ara verme.
[2] Çerağ: Çıra.
[3] Tekerrür: Tekrarlanma.
[4] Tecessüs: Merak.
[5] Tefsir: Yorum.
[6] Aziz: Kıymetli, yüce, değerli, mukaddes, saygı duyulan, hürmet edilen.
[7] Zelil: Aşağılanan, hor görülen, hakir.
[8] İfsat etmek: Bozmak, fesâda uğratmak.

şeyi harap ve şeytan misillü[1] her ne varsa zelil ve esir eder." İşte Mesihpaşa İmamı, hitap etmeye bile tenezzül etmeyeceği bir yeni yetişmeden ikinci bir sille daha yiyip rezil olmaktan korkuyordu. Hoş çocuğun tavırlarında onu mahcup edip küçük düşürmek kastı seçilmiyor idiyse de netîcede rezil olmuştu. Hâlis Efendi artık oğlunun odasına sığmayan ve sorgusuz sualsiz evin en saygı gösterilmesi mûtat[2] olan köşelerine kadar taşan bu küstah kalabalıktan çok korkuyordu. İşte şimdi de onun için yavaş yavaş merdivenlerden indi. Taşlığı geçerken, kaynanasının odasında esen gençlik rüzgârı duvarlara kadar savruluyor, anlaşılmayan sesler yeniden havalanmak istercesine tepinen yağmur tâneleri imiş gibi, başlı başına yükselip sonunda bir gürültü seline karışıyordu.

Hâlis Efendi ihtiyar kadının odasında bu kadar gencin nasıl böyle eğlenip zevk edebileceklerinden hayret içinde, kaynanasına karşı belli belirsiz bir hisle âdeta çekemezlik duyuyordu. Vâkıâ Pembe Hanım eskiden dirâyetli, akıllı, hoşsohbet, mâkul bir insandı. Fakat Hâlis Efendi, şimdi yarı bunak sayılan bu kadının câzip hiçbir tarafı kalmadığına kâniydi. Eskiden o kadar parlak olan bu zihin, şimdi bir tarafı çökmüş harap evler gibi, toprakla bir olmak üzere ise de sağlam kalan tek köşesinin anahtarı hâlâ elinde bulunuyordu. Demek ki Pembe Hanım, vakit vakit önünde nümâyişçilerin[3] biriktiği bu kapıyı onlara yine açıyor ve içindeki hamâsî[4] coşkunluklardan, isteyenlere istedikleri kadar dağıtıyordu. Eskiden de bu buydu ve o, kaynanasının ne ateşli bir vatan sever olduğunu da

[1] Misillü: Gibi.
[2] Mûtat: Alışılmış.
[3] Nümâyişçi: Gösterici, gösteri yapanlar.
[4] Hamâsî: Kahramanlık ve yiğitliğe âit.

bilmez değildi. Fakat artık bu yıkılan iz'an[1] çatısının altında hâlâ bir ateşin yanıp tüttüğüne akıl erdiremiyordu.

Hâlis Efendi ayağının sesini duyurmaktan korkan bir hırsız gibi, yavaş yavaş taşlığı geçti, acele acele kunduralarını giydi, ammâ tam eli zembereğe uzanırken, birdenbire Pembe Hanım'ın oda kapısı açılarak oğlunun arkadaşları arasında hemen tek hoşlandığı bir gencin başı göründü. Bu, Abdullah evde olmadığı bir gün kapıda rastlayıp üç beş cümlesiyle Hâlis Efendi'nin gönlünü kendine kaydıran Cemil isminde bir çocuktu. Üstelik Mesihpaşa İmamı'nın, nâdir kimselere karşı duyduğu bir emniyet hissiyle hoşuna giden bu genç, memleketin dâima îtibarda yaşamış eski âilelerinden birine mensuptu.

Cemil, bir eli kapıda, suç üstünde yakalanmış gibi duran Hâlis Efendi'ye gülümseyerek:

– İmam Efendi, işiniz acele değilse buraya gelir misiniz? Pembe Hanım Teyze bize ne güzel hikâyeler anlatıyor, dedi.

Hâlis Efendi kaçmayı iyice aklına koymuştu. Ağlamaktan beter bir sesle:

– Biraz işim var oğlum, başka sefere... dedi ve bir iki söz daha söyleyerek kendisine tatlı tatlı bakan bu çocuktan kaçmak istedi. Fakat arkadaşlarının Abdullah'ın babasıyla konuştuğunu duyan üç genç baş daha oda kapısından görünmüştü. Bunlar da kendisini Pembe Hanım'ın odasına dâvet ediyorlardı. Bir özür bulup kaçmak işten bile değildi; lâkin buna oğlundan korkmaktan başka ne mânâ verilebilirdi? Şüphesiz ki Abdullah içerden arkadaşlarının dâvetini duyuyor ve babasının, kendi bulunduğu bir meclise iştirakten çekinmekte olduğuna için için gülüyordu. Hâlis Efen-

[1] İz'an: Anlayış, kavrayış, ferâset.

di, tereddütle geçecek tek dakîkanın bile ne derece aleyhinde olacağını tahmin etmişti. Hemen karârını verdi ve kunduralarını çıkararak gençlerin önü sıra cesâretle ilerleyip odadan içeri girdi. Kaynanasının sıla hasreti tüten hikâyelerini, mâcerâlarının, iyi ve kötü günlerinin çeşitli sergüzeştlerini bilmez değildi. Hem öylesine bilirdi ki şâyet Pembe Hanım birinin sırasını şaşıracak olsa, derhal tashih edebilecek kadar her biri hâfızasının malı olmuştu.

Gençler Hâlis Efendi'yi, Pembe Hanım'ın minderinin bir köşesine oturttular. Her birine gülümseyerek bakıyor ve böyle bir gençlik tûfânının ortasına atılmaktan korkmadığını anlatmak için cesur ve tabiî görünmekteki mahâretini bütün ustalığı ile kullanmaya gayret ediyordu. Esâsen o, şu çatı altında sürüp giden hâkimiyeti sarsılalı beri şimdiye kadar çocuklarının kendi karşısında büründükleri hesaplı, sinsi tavırları aynen benimsemeye gayret eder olmuştu. Öyle ki, bir sözü yutkunmadan söylemiyor ve söyledikten sonra da muhâtaplarının kabul tarzına dikkat ediyor, alışık olmadığı yapma hareketlerden kendine siper kurmaya çalışıyordu. Bir zamanlar istediğini yapan, istediğini söyleyen ve istediği gibi hareket edip asla hesap vermeyen Hâlis Efendi'ye gerçi şimdi de, yap, yapma, diyen yoktu. Fakat görünmez bir kemankeş[1] sanki okunu yayına geçirmiş, nişan almak için tetikte nöbet bekliyordu. Küçük bir hatâsı olsa derhal o korkunç tenkit oku kalbine saplanacaktı. İşte bunun için kendisinin de tetikte bulunması, çocukları kızdırmaması lâzımdı. Fakat muhakkak ki, bu çok yorucu bir işti. Hele, alışık olmayan kimse için, bezginlik verecek kadar âsâbı tahrip edici bir gayrete mâloluyordu.

[1] Kemankeş: Okçu.

Odadan içeri girdiği zaman Pembe Hanım'ı gençlere Eski Zağra'nın düğünlerini anlatır buldu. Halbuki onu asıl coşturan, cenk ve hamâset[1] hikâyeleriydi.

İhtiyar kadın, alnına o muhâcir damgasını vuran muhârebe lâfı açılır açılmaz, uzun yılların basamaklarını bir solukta tırmanarak geçip gençliğinin tahtına oturur ve işte oradan, hâfızasını zorlamaya lüzum göstermeyen bir kolaylıkla bütün bir boğuş fâciasının çizgilerini sıkıntısız, zahmetsiz ortaya dökerdi.

Bütün âile ve kendisiyle dostluğu olan herkes Rumeli, Türk hâkimiyetinden çıkmadan evvel, düşmanın, her köşeye diktiğimiz medeniyet meş'alemizi nasıl söndürdüğünü, mekteplere, medreselere, harsa[2], irfâna[3], şuûra, sanata, hulâsa bütün bir medeniyete, bir mânevî hayat silsilesine nasıl inceden inceye sûikast edilmiş olduğunu, bir târih yaprağından daha canlı olarak ondan duyup öğrenmişti. Yine bu dudak, işin kan dökücülük, zulüm ve işkence taraflarını da öyle acı çekmiş bir belâgatle[4] anlatırdı ki, dinleyenler, düşmanın, boğazlanmış vatandaşların kulaklarından yapılmış gerdanlıklarla sokak sokak dolaştıklarını, mızrak ucundaki çocuk cesetlerine, sarhoş düşman askerlerinin, emmesi için kesilmiş kadın göğsü ikram ettiklerini, ihtiyar kadınları çırılçıplak soyup pörsük derilerine, kabukları çatlatılmış cevizler sıkıştırarak dipçik tehdîdiyle çifte telli oynattıklarını âdeta işitmez de görürlerdi. Ammâ bugün Pembe Hanım gençlere refah zamanlarının eğlence ve âdetlerinden söz açmıştı:

– Bizde düğünler tam bir hafta evvelinden başlar, diyordu. Ne kız, ne de oğlan annesi dâvete çıkar. Bir

---

[1] Hamâset: Yiğitlik, kahramanlık.
[2] Hars: Kültür.
[3] İrfan: Biliş, anlayış, görgü ve seziştен gelen ruh uyanıklığı.
[4] Belâgat: Etkili, güzel ve yerinde söz söyleme

okuyucu tutarlar, hediyelerini bohçalayıp eline verirler, o da bunu koltuklayınca kapı kapı dolaşmaya başlar. Ammâ her gittiği yerde ona yine hediye verirler. Çevre, kumaş, para... Perşembe günü kız evinden, oğlan evine çeyiz gider. Cuma günü telci kadın kızın çeyizlerini açmaya başlayınca, hısım akrabâ kim varsa bu sefer de telcinin omuzlarına hediyelerini bir bir atmaya başlarlar.

– Pembe Hanım Teyze, lâfını unutma, hani geçen gün bize bir türkü yazdırmıştın, ben onu kaybettim, neydi başı?

Pembe Hanım'ın, birden ayağa kalkınca adımlarına hâkim olamayan bir hasta gibi, topallayan hâfızası bir an duruyor.

– Bende türkü, mâni çok... Hangisiydi bilmem ki...

– Hani bağlamaları "sızlar yârelerim" diye başlıyordu.

Düğün alayını hayâlen tâkip eden gençler, yediği şekeri ağzından kaptıran çocuklar gibi öfkelenmişlerdi. Her kafadan bir söz çıkmaya başladı:

– Sırası mı bunun canım.

– Tatsızlık ediyorsun...

– Söyle Pembe Teyze, sen işine bak.

Fakat çocuk ısrar ediyor ve onları rahat bırakmıyordu. O zaman içlerinden biri, ağlayan kardeşinin eline oyuncak verip susturan bir ağabey edâsı ile:

Aklı olan dilber âşık sever mi?
Aşk ateşinde kendin üzer mi?
Yârânın alıp bile gezer mi?
Sızlar yârelerim, ille can yerim...

Diyerek arkadaşının istediğini karşısına atıverince, bu sefer de oldu, olmadı dâvâsı başladı. Az zamanda sesler daha fazla birbirine karışmış, hafîften

başlayan münâkaşa, bir solukta folklora, mahallî hareketlere gitmiş, oradan da şahsî ve gayrişahsî edebiyâta, nihâyet dünya ölçüsündeki cereyanlara sapmıştı.

Gençlerden bâzıları, gevşek, yorgun, yapmacıklı olarak vasıflandırdıkları romantizme mersiye okurken, muâsır[1] felsefe ile atbaşı giden natüralizmin gayrişahsî[2] bünyesinin içtimâî safhalar arasında attığı geniş ve rahat adımları alkışlıyor. Bâzıları ise öğretici ve ilmî olan bir çığırın iddiasız olamayacağında, malzemesini ve cihâzını ister ruhtan, ister his ve fikirden, isterse tabiattan almış olsun, her eserin âşikâr veya gizli bir iddiası olduğunda ısrar ediyor, bâzıları cesur davranarak idealistleri tutuyor, edebiyâtın, dünyânın felsefî, içtimâî ve iktisâdî temposuna ayak uyduran pratik bir sosyolojiden ibâret olduğunu bugün başı yukarda gezen cereyânın[3], yarın, ensesine bir tokat vuracak el zuhur edeceğini söylüyorlardı. Ammâ elden ele dolaşan bir top gibi gürültü ve heyecan içinde düşe kalka oradan oraya atlayan mevzû[4], nihâyet felsefe sahrâlarına kadar yuvarlanıp gitti. Artık Pembe Hanım'ın düğün alayı olduğu yerde takılmış kalmış, âdeta unutulmuştu. Hâlis Efendi şu kalabalığın içinde Cemil'den sonra Hâlit isminde bir genci daha tanıyordu. Abdullah henüz cesâretini arttırıp evin içini mektebe çevirmeden, yalnız bu çocuk gelip giderdi.

Hâlis Efendi göz ucuyla odadakileri saydı. Tam dokuz kişi idiler. Bereket hepsi de aynı derecede geveze değildi. Yalnız avukat olmuş bir sarışın gençle, felsefe tahsîlini bitirdikten sonra şark lisanları üstünde

---

[1] Muâsır: Çağdaş.
[2] Gayrişahsî: Kişisel olmayan.
[3] Cereyan: Akım.
[4] Mevzû: Konu.

çalışan ve bu dokuz gencin en yaşlısı olan Remzi, hazırlanmış bir nutku okur gibi, ötekilere sıra vermeden konuşuyorlardı.

Artık kendisi de, çenesini biraz daha çengelleştirip alt dudağını sarkıtarak söyleme nöbetini kaybeden Pembe Hanım gibi, onları hemen hemen anlamadan dinlemeye başlamıştı. Gerçi o, ihtiyar ve câhil kaynanasına bakınca ne kadar, hem ne kadar bilgiliydi; fakat ne garip ki, şarktan da garptan da konuşan gençlerin söylediklerini lâyıkıyle anlayamıyordu. Bâzan bir ağızdan konuşan gençler yatışıyorlar ve bir süvâri bölüğünün arkasından kalkan tozlar gibi, birbirlerine fikirlerini göstermeyen münâkaşa duruyor ve patırdı, küskün ve netîcesiz bir sükûtla yer değiştiriyordu.

Bu derece anlaşamayan kimselerin birbirleriyle arkadaşlık etmelerine bir türlü akıl erdiremeyen Hâlis Efendi, kendi zamânında berâber okuduğu gençlerle bir kere bile çekişmediğini düşünerek hayreti büsbütün büyümekte iken, Hâlit, yeni bir sessizliğe dalan odanın içinde Hâlis Efendi'ye dönerek:

– İmam Efendi, hazır söz şark ve garp ayrılığına intikal etmişken, siz şark kültürünün bir âbidesi olmanız dolayısıyle bize bu iki fikir kutbu hakkında mukâyeseli bir îzah yapar mısınız? dedi.

Bu, alenî bir tecâvüz, apaçık bir küçümseme idi. Mesihpaşa İmamı, daha fidanken mesnet direkleri ihmal edildiği için rüzgârdan bir tarafa eğilip kalmış ağaçlar gibi, fikir sâhasında hep ayrı istikâmete yatıp kalmıştı. Ve bu tek taraflı kültürün baskısı ile bir daha belini doğrultamamak üzere bükülüp kalmışlardan olduğunu, Hâlit bilmezlerden değildi. Artık bir Hâlis Efendi, her ne kadar aksi taraftan gelen cereyanlarla ayağa kaldırılmak istense de, doğrulup her iki tarafı birden gözlemesi imkânsızdı. O bunlara, bu

çok bilen çok konuşan atak adamlara ne söyleyebilirdi?

Gözlerini Hâlis Efendi'nin yüzüne diken Hâlit'e, bir yeni münâkaşa ihtiyâcıyle Remzi cevap verdi:

– İmam efendiye söz tevcîhine[1] hakkın yok. Kendisini ricâ ederek biz içeri aldık. Buraya gürültümüze iştirak etmek için değil, aramızda bulunmak ve bizimle hoşbeş etmek için geldi. Hem hoca efendi sana ancak şer'î meselelerin düğümünü çözebilir. Eğer bu yolda bir müşkülün varsa kendisinden ricâ edelim. Medrese, şarkı tanıdığını zanneder; fakat ondan fersahlarca uzaktır. Siz de garbı tanıdığınızı sanırsınız; fakat garptan binlerce defa geridesiniz. Garp, bugün hakîkî şark rûhuna hasret duyduğu fakat bir türlü tenezzül edip bunu îtiraf edemediği için hoşnutsuz, sinirli ve şaşkındır. Şark da, hakîkî garp tekniğine ve maddeciliğine omuz silktiği için harap, yıkık, geri ve tasalıdır. Eğer ihtiyar dünya bir kurtuluş, bir kendine geliş hamlesine muktedir olabilirse, bu iki fikir kutbunu bir zifaf[2] halvetine terkedip döl beklemelidir.

Hâlis Efendi, meslektaşlarına bakınca şüphesiz ki bilgi dağarcığı hayli ağır basardı. Ammâ gençler onun bunca emeklerle elde edilmiş ilmini hiçe sayıyor, alay etmek isteyen kadar müdâfaasını ele alan da onu muayyen ölçülerin dışında câhil görüyordu. Oğlu, kendi öz evlâdı bile "Sen kurulmamış bir saat gibi hep aynı noktayı gösterirsin" dememiş miydi? Sanki cehâleti, bir yağ lekesi imiş gibi, bütün geçmiş yıllar üstüne yayılarak genişliyor ve bir köşecikte kalan bilgilerini tehdit ederek onlara doğru yürüyordu. Ammâ kim ne derse desin asla câhil değildi.

Abdullah ise bu arada babasının kızmasını bekli-

---

[1] Tevcih: Yöneltme.

[2] Zifaf: Gerdeğe girme, gerdek.

yor ve söylemek iştihâsını âdeta onun hiddetine tâlik ediyor[1] gibi idi. Fakat Hâlis Efendi üst üste yediği darbelerle öyle sersemlemişti ki, acâyip bir his ihtilâli içinde şaşkın şakın bakınırken, Hâlit'in sesi gürledi:

– Bir kere senin bir başkası hesâbına söz söylemeye hakkın yok; ikincisi kendini şark girdâbına kapıp koyuvermiş, artık hiçbir amelî[2] netîcesi olmayan Arapça, Farsça, Urduca öğrenen bir adamın fikirleri bana lâzım değil. Eğer söylemekte ısrar edecek olursan, derim ki: Bizim için ya şark, ya garp. Eğer şarklı kalacaksan o başka. Ammâ garba sarkıyorsak bu, yarı tarafımız şarkta yarı tarafımız garpta kalmakla olmaz. Artık çürümüş, kokmuş şarklılıktan çıkmanın zamânı geldi de geçti bile. Ne yazık ki, bu kurtarıcı cereyan karşısında sizin gibi çalıdan çırpıdan setler buluyor.

– Abdullah'la senin iki ayrı ağzınız, iki ayrı diliniz olduğuna şaşılır doğrusu. Seni dinlerken onu söylüyor zannettim.

Abdullah da atılmıştı:

– Hayır, yalnız benim dilimle değil, topyekûn aynı zihniyetin lisânıyle söylüyor; biz kayıtsız şartsız garba adapte olmak zarûretini duyan ve inananlarız.

– Böyle bir cereyan olduğu muhakkak. Tanzîmat'la başlayan inkılâp deresi durmadan akıyor. Ammâ dikkat olunmuyor ki, şuraya buraya saldığı kollar bataklık hâline gelmektedir. İnkılâp deresi şarktan garba doğru yol alırken, uzaklaştığı zihniyetlerin arasında zararlı olduğu kadar faydalı olanlarını da bırakıp çekiliyor. Buna karşılık şuurlu bir teftiş ve ölçüsüzlük yüzünden garbın en kötü sâhalarına doğru kıvrılmaktan uzak kalamıyoruz.

---

[1] Tâlik etmek: Bir şart ile bağlı kılmak, bağlamak.
[2] Amelî: Pratik.

– Her inkılâp hareketinde, bu inkılâbı tasvip edenler olduğu kadar, bir alışkanlık ve kötü görenekler yüzünden, mâzîde câzibe bulanlar ve onu geriye doğru sürüklemek isteyenler de bulunur.

– Benim gibi mi?

– Maalesef evet.

– Esef etmeden[1] de evet desen olur. Ammâ şuna inan ki, çok defa inkılâp, bir medeniyeti yıkmak değil, onu dâima canlı tutmak ve her devrin temposuna göre formunu yenilemekle hakîkî ifâdesini bulmuş olur.

– Çok garip, âdeta saçma denecek kadar mânâsız bir hüküm. Tasfiye ve ıslâh, yıkmaktan başka bir şey midir?

– Daha fazla saçmalayıp seni kızdırmamak için, düşüncemi daha sâde kelimelerin içinde anlatayım. Bir milleti ilerlemekten alıkoyan inat hâlini almış zihniyetler vardır ki, işte bu inat, bu kör taassup[2] yıkılmalıdır. Ammâ bir milletin rûhuna, zevkine, sanatına ve duygularına sûikast edip onu bir başka milletin harsî[3] ve hissî boyunduruğuna körü körüne bağlamak, işte tehlike budur, buradadır. Bir milletin dîni, dili, duygusu en büyük silâhı ve en yenilmez müdâfaa âletidir. Bunların bozgunu ise en kötü ahlâk düşkünlüklerini ve netîcede en korkunç kayıpları hazırlar.

Hâlit bir hamlede yerinden kalktı; hiddeti o raddeye gelmişti ki, odanın içinde birkaç kere dolaşmadan cevap veremedi. Remzi de ondan daha sâkin değildi. Ve iki genç, hiçbir şey anlamadan kendilerini dinleyen Pembe Hanım'la, Hâlis Efendi'nin ve anladıkları halde boğuş seyretmekten haz duyan insan

[1] Esefetmek: Üzülmek.
[2] Taassup: Bağnazlık.
[3] Harsî: Kültürel.

hâletirûhiyesi içindeki diğer arkadaşlarının ortasında yeniden çekişmeye başladılar.

– Sen dîni, bir milletin şahsiyetini ikmal eden[1] unsurlar arasında sayacak kadar budala mısın Remzi?

– Hem de içtimâî bünyelerin en lüzumlu uzvu olarak.

– Vay softa vay!

– Benim softalıkla bir gûnâ[2] alâkam bulunmadığını her aklı başında olan kimse derhal kabul eder. Asıl sen bir softasın. Yeni yeni türemeye başlayan dinsizlik softası. Bu da öteki kadar zararlıdır.

Hâlis Efendi kıpkırmızı olmuştu. Asıl softa kendisi olduğu halde bu cemiyette onun mevcûdiyeti tamâmıyle unutulmuş gibi idi. Hâlit, oturduğu yerde dimdik tekrar atıldı:

– Her şeyden evvel dîni yıkmalı. Her ileri atmak istediğimiz adımda önümüze gerilen bu heyûlâyı[3] devirmeli. Ve işte din yüzünden şarkın bugünkü afyonlu hâli göz önünde.

– Darılma ammâ pek iptidâî[4], daha doğrusu pek avâmî[5] bir fikir bu. Düşün ki garp beşikte iken, şarkın sesini dinleye dinleye büyüdü. Eğer o meşhur Haçlı Seferleri yapılmasaydı, garp belki bugün de şarkın eteğini tutmuş, emekleyen bir çocuk olmaktan kurtulamazdı. Demek ki, şarkın gerileyişi sebeplerini zümre ve şahıs menfaatlerinin ihtirasları gibi siyâsî ve iktisâdî baskı ile sosyolojik sebeplerde, bilhassa menfaatle gözleri dönmüş gâfil kütlelerin işine elverişli gelen taassupta aramalıdır. Eğer işi daha derin bir bakışla mütâlaa edecek[6] olursak müslüman, tekâ-

---

[1] İkmal etmek: Tamamlamak.
[2] Gûnâ: Tür, nevi, çeşit, tarz.
[3] Heyûlâ: Ürkütücü, hayâli şey.
[4] İptidâî: İlkel.
[5] Avâmî: Halkın alt tabakasına âit olan.
[6] Mütâlaa etmek: İncelemek.

mül etmiş[1] bir yahûdi ve bir hıristiyandır. İnsanlar dinsiz tatmin olamayacaklarına göre, sizin de dîniniz dinsizliktir. Ammâ şunu unutma ki, dinsiz cemiyetler kurur, yavanlaşır ve septik temâyüllerin[2] boğuntusu ile içten içe bir azap, bir huzursuzluk hisseder.

– Haydi, haydi ricâ ederim, koskoca medeniyet âlemi maddeye ve tekniğe dayanan bugünkü dünya, o senin zavallı hayâlinin fonunu teşkil eden vehme[3] artık muhtaç değildir. İlim, her dâvâyı halletmiş, her sürüncemede kalan alâkayı koparmış, her ihtiyâca cevap verenin kendisi olduğunu îlân ve ispat etmiştir. Yeter dostum yeter...

– Îlân ettiğini ben de biliyorum. Fakat ispat, işte bu imkânsız Hâlitçiğim. Sana bir şey söyleyeyim mi? İnsanlar dâima yeni ideolojilerin cezbesine tutuldular mı, bu şaşkınlık ve telâş ile eğriyi doğru, doğruyu eğri zannetmek yolunda canlarını bile verirler. Fakat ben yine sana derim ki, o ilim dünyâsını, o ileri kültür âleminin insanlarını bir laboratuvar tetkîkinden geçirecek olursan, bizi şaşırtacak kadar müsbet görünürler, halbuki şuurlarının altına iner de kendilerinin bile henüz haberli olmadıkları derinliklere dalarsan, bir îman ihtiyâcıyle inim inim inlediklerine şâhit olursun.

– Âferin Remziciğim, sen epeyce dokunaklı konuşmasını öğrenmişsin e, sonra?

– Eee sonrasını biraz da bana bıraksanız olmaz mı çocuklar? Biz de insanız yâhu... Sâde sizi mi dinleyeceğiz burada?

Bunu söyleyen Cemil'di. Devam etti:

– Kusûra bakma Hâlitciğim, öteden beri senin dü-

---

[1] Tekâmül etmek: Gelişmek.

[2] Septik temâyül: Şüpheci yöneliş.

[3] Vehim: Gerçekte var olmayan fakat var olduğu sanılan, varmış gibi tasarlanan düşünce ve zan.

şüncelerin benim ölçülerime uymaz; ammâ sakın Remzi'nin fikirlerini de kalıbı kalıbına kabul ettiğimi zannetmeyesin... Bence bugünkü din, başlı başına cemiyetin ne fazlalığını aşındırır ne de eksikliğini tamamlar. Dindar geçinip filân câmide öğle namazını kılarak falanda ikindiyi bekleyen murâbahacı[1], küpesini rehin getiren dul kadından yüzde yüz fâiz almak için dînin hangi emrinden istifâde etmiştir? Kezâ, yalan söyleyen, hırsızlık eden, dedikodu ile ömür geçiren dindara bu müsâadeyi kim bağışlamıştır? Onu bugünkü gafleti içinde seyretmek hazin bir şey...

Hele işin bir de sevap yerine konan rûhânî menfaatçilik tarafı var ki, buna aklım ne ermiş ne de erecektir. Adam, avuç açan fakîre sadaka verir; fakat karşılığında ya kazâdan korunmak ümîdi ya da sevap kazanmak dileği vardır. İbâdet eder; yine karşılığında cennete girmek ya da cehennemden kurtulmak endîşesi gizlidir. Yok, bunlar benim işime gelmez. Ben, bu çeşit dindarlığı istemiyorum. Onu evvelâ bir işkence âleti gibi dört tarafından sıkıştıran taassup ve menfaat bağlarından çözün, nefes aldırın, eski safvetini[2], yumuşaklığını iâde edin, ondan sonra dinsizlere dönüp. Efendiler, ağalar! Buraya gelin... Fikir, ruh ve maddeden yapılmış olan insan, bir yanını düşünüp öteki tarafını ihmal ederse, kendi zararına bir yanlış işlemiş olur, deyin. Niçin mi? Zîra hakîkî insanlar ve dünyâya şahsiyetlerinin ergin ve güvenilir imdâdını salanlar, ancak îman sâhipleridir. Hayâtın çeşitli cilve ve kahırları ancak onların büründüğü havayı delip salâbetlerine[3], dolayısıyle de cemiyete zarar eriştiremez.

---

[1] Murâbahacı: Tefeci.

[2] Safvet (Saffet): Maddî ve mânevî mânâda temizlik, arılık, saflık.

[3] Salâbet: İnanç ve ahlâk üstünlüğünden doğan kuvvet, sebat, sağlamlık, metânet.

Sonra da dînin mânâsını anlamamış dindarlara dönüp: Efendiler, ağalar! Buraya gelin... din, ahlâk ve fazîlettir. Bunları bir tarafa koyup makine gibi ibâdet etmek, Allâh'ı aldatmaya kalkışmaktan başka bir şey değildir, deyin.

Sözün kısası, bence dîne hakîkî bir istikāmet ve şuur vermek lâzımdır. Ammâ bu işte, bütün niyetli, menfaatsiz, garazsız olarak harekete geçecek adam nerede?

Münâkaşa, meçhul bir elin tutuşturduğu meş'aleler gibi bir tarafta sönerken bir başka tarafta yanıyordu. Arkadaşlarını evvelâ ciddiyetle dinleyen, sonra hafiften gülümseyerek seyretmeye başlayan, Hâlis Efendi'nin tanımadığı bir dördüncü genç de nihâyet söz payı istiyordu.

– Saçından sürüklediğiniz nedir arkadaşlar? İlim mi, teknik mi, din mi, felsefe mi, yoksa vicdanlara seslendiğini zanneden sosyoloji mi? Zahmetinize, meşakketinize, yorgunluklarınıza çok yazık... Ammâ yine de sizi haksız bulmuyorum. Fikir, elerinde maymuncukları olan hırsızlara kapılarını açmaya mecburdur. Ammâ biliniz ki, insan oğlu kendince aşkın taşkın bir bilgi yükü ile bu meydana atıldı mı, dünya için bir selâmet de bir felâket de olabilir.

Muhakkak ki, dünya karıştı; belki daha da karışacak. Zîra her maymuncuklu adam, kendi içinin gizliliklerini değil, başka kapıları açmaya çalışıyor. Dünya bozuldu; zîra orada kendi kendine yetecek adam azaldı. Onu harap eden, işte bu muvâzenesizlik[1]. Ammâ üzülmeyin, dünya sahnesinin bugünkü oyununu tertip eden kuvvet böyle istemiş böyle oluyor, yarın başka türlü ister, başka türlü olur.

Hâlis Efendi ciddî bir hamle yapmazsa buradan

[1] Muvâzenesizlik: Dengesizlik.

çıkamayacağına iyice akıl erdirmişti. Gençler yeniden ve hemen hemen bir ağızdan konuşmaya başlayınca ânî bir gayretle saatine bakarak:

– İkindi olmuş, çok geç kaldım... diyerek yerinden kalktı. Fakat bu müsâade ister gibi davranışın kimse farkında olmamıştı. Âdeta kendi kendinden izin alır gibi yavaşça odadan çıkarak kendini sokağın serin ve yağışlı tenhâlığı içinde bulunca, çocukça bir neşe duydu. Kurtulmuştu. Sanki dört başında, dört harâmî[1] bekleyen bir dört yol ağzının vartasından[2] kaçmış gibi memnun, etrâfını göremeyecek kadar hızlı yürüyordu. Yolda kaç kişi selâm verdiği halde bunların kimler olduklarını farketmeden selâmlarını aldı ve ayaklarının keyfine uyarak, bir taraftan da hiç olmazsa küçük oğlunun ne böyle dîvâne arkadaşları ne de başından büyük düşünceleri olduğuna şükrede ede âdeta koşmakta devam etti.

Şu anda câmiin köhne, perîşan ıssızlığı ona, belki her zamankinden daha câzip, hiç insan ayağı basmamış bir dağ başı kovuğu gibi rahat rahat nefes alınabilecek tek sığınaktı. Kalabalık bir mahallenin ortasındaki bu yirmi senelik halvet köşesi, onun dostu, âşinâsı, tasalarını, sızılarını, öfkelerini dinleyen anlayışlı bir arkadaşı olmuştu. Hattâ bu anlayışını o kadar ileri götürmüştü ki, pek hayâtından şikâyetçi görünmeyen imamın, kendinin bile bilmediği isyanlarını, şüphelerini, kuruntularını, sırası geldikçe o seziyor, o biliyordu. Yaşayışını hemen her fânîden daha nizamlı olarak yoluna koymuş gibi görünen Hâlis Efendi'nin hayattaki zevk eksikliğini ve onu için için kemiren derdin yalnız bu huzur ve zevk noksanı olduğunu da yine o bilmekte idi.

---

[1] Harâmî: Haydut, yol kesen kimse, şakî.
[2] Varta: Uçurum, çukur; tehlike.

Yine dört genç, dört cephe hâlinde karşısına dikilip yolunu kesmiş gibi yüreği daraldı. Ne tuhaf, hiçbiri de kendisini beğenmiyordu. Bir din adamı olduğu halde, zamânın dindarı dinsize "yanlışsın" dediği gibi, onu da aynı sûretle küçümsüyordu. Hele oğlu, hele onun mensup olduğu inkârla ilmi bir teknede yoğuran zümre için bir Mesihpaşa İmamı, mangal altında uyuklayıp fâre tıkırdısına başını kaldıran bir kediden farksızdı. Şu da hazindi ki birbirleriyle fikir meydanında alabildiğine tepişen bu dört adam, yalnız kendisini beğenmemekte birleşiyorlardı. Hâlis Efendi âdeta kendinin câhil ve işe yaramaz olduğuna inanacağı geliyordu. Yoksa hakîkaten hayat seferinde tanımadığı bir girdâba tutulup olduğu yerde fırıl fırıl dönen bir zavallı mı idi? Gerçi medreseden çıkınakla eline "her şeyi öğrendin" diyen bir hüccet[1], bir icâzet[2] verilmişti. Fakat vakit vakit, hele son zamanlarda yakasını bırakmayan kuruntular ve endîşeler, her şeyi öğrenmenin o kadar kolay olmadığını, bâhusus[3] kitapla hayâtın birbirine uymadığını söyler olmuştu. Uymadığı için de "efendi oldun, her şeyi öğrendin" diye pohpohlanmış olmanın amelî[4] bir netîceye varmadığını, hayâtın tecrübeleri adım başında yolunu keserek ona haber vermekte idi. Eğer küfür işlemek cürmü[5] her solukta yakasına yapışmasa bâzı mukāyeseler, tartılar, ölçüler yapacaktı. Fakat korkuyordu. Bunca yıllık îmânına bir leke düşürmekten çok korkuyordu. Hislerindeki bu kımıldanışın, onu sinsi sinsi bir muhâsebe yoluna sevkedişi, belki uzun müddettir hocalarından ve hatırlı meslektaşlarından uzak bu-

---

[1] Hüccet: Vesika, belge.
[2] İcâzet: Diploma.
[3] Bâhusus: Özellikle.
[4] Amelî: Pratik.
[5] Cürm (Cürüm): Suç, kabahat.

lunmasının bir netîcesi idi.

Hâlis Efendi'yi en fazla düşündüren, dördüncü gencin sözleri olmuştu. Her fikir ve ilim sâhibini maymuncuklu hırsıza benzeten bu genç, dünyânın selâmeti için kendi kendine yetecek adama lüzum görüyor ve tabiî ki o da bunu ne bir Hâlis Efendi'de ne de onu yetiştiren muhitte aramayı düşünüyordu. Acaba hakîkaten insanın içinde tecessüse[1] değer bir hazîne var mı idi? Ekseriyâ gece vakti sokağa çıktığı zaman, simsiyah püskül püskül dökülen karanlığın örtüsünü yırtarak yürürken, bir tecerrüt[2] hissinin zevkine kapılır, bilinmedik bir dünyâda, ne kimsenin ne de kendisinin tanıdığı bir başka âlemde sefere çıkmış olmak hulyâsı, ağır ağır her duygusunu kaplardı. Ammâ böylece, bir başka dünyâda imiş gibi meçhul bir zevke özenirken, bildiğini, tanıdığını farkettiği kendi varlığı hakkında asla merâka düşmez ve bu dünyâda akıl almaz sırlar, havsalaya sığmaz azametler[3], gözle görülmez, kulakla duyulmaz, zihinle fethedilmez meçhuller ve eteğinin ucunu bile göstermeyen gizlilikler olup olmadığını hesâba çekmeden, donmuş, katılmış kanaatlerinde bunların sokulabileceği gedikler açmaktan şiddetle çekinirdi. Şu var ki, artık ne dese, ne kadar inkâr etse, ilk gençliğindeki o körü körüne îman edişinin halâveti[4] kalmamıştı. Sanki eski düşünceleri, o münâkaşa kabul etmez îtikatları, buhardan bir örtü imiş gibi yavaş yavaş uçuyor ve bunun altından, gözükmeye başlayan asıl hüviyetini seçer gibi oluyordu. Hayır o ne eline icâzet veren hocalarının dedikleri gibi, ne de kendisinin uzun zamandır

---

[1] Tecessüs: Aslını, esâsını, iç yüzünü merak edip anlamaya çalışma, araştırma.

[2] Tecerrüt: Dünyâya âit her şeyden vazgeçip Allah'a yönelme, dünyevî her şeyden soyutlanma.

[3] Azamet: Büyüklük, ululuk, yücelik, debdebe, ihtişam.

[4] Halâvet: Tat, lezzet.

inanmış olduğu gibi her şeyi bilebiliyordu. Câhildi. Üstelik belki iyi bir adam da değildi. Hırsızlık etmemek, adam aldatmamak gibi seçkin meziyetlerine rağmen belki iyi bir insan da sayılamazdı. Onu asıl üzen, kendisini zamânın telakkîleri[1] beğenmediği gibi, şüphesiz ki Kur'an da beğenmiyordu. Zîra nöbetleşe sahneye çıkan gururlar, hasetler, cimrilikler, hâfızasında yatan ve güzel sesiyle okuduğu o kitapta zemmedilen[2] zaaflardı[3]. Sonra bir kimse çıkıp, ezbere bildiği bütün o hikmetlerin iç mânâsını sorsa cevap veremiyor, onları açamıyor, hattâ anlayamıyordu. Ne hâcet, işte evlâdı yerinde genç bir çocuk kendisinin tefsirden âciz kaldığı bir âyete hiç de küçümsenmeyecek bir mânâ vermekle onu rezil etmemiş miydi?

Bütün bu üzüntülü düşünceler, az evvel koşar gibi yürüyen Hâlis Efendi'nin adımlarını yavaşlatmıştı. Câmie, Tâhir'in dükkânının önünden geçmemek için her zaman yukarıki kapıdan girerken, bugün onu bile özlemiş gibi idi. Başını dinlediği semtin kusurlarını bile hoş bulduran bir fütursuzlukla[4] yokuşu inerek yukarı doğru köşeyi dönmüş hattâ karşı karşıya geldiği muhtarla konuşmak için her vakit yaptığı gibi onu marangozun dükkânından uzak bir tarafa sürüklemeye lüzum görmemişti. Tâhir, tezgâhının üstüne eğik, sırtını kamburlaştırarak çalıştığı en dalgın zamanlarında bile Hâlis Efendi'nin geçtiğini garip bir sezişle anlar ve en uslu gününde bile hiç olmazsa mânâlı mânâlı öksürürdü. Bugün de kendi hâlinde bir günü olmalı idi ki, bir küfür, bir kinâye, bir taş atmadan sâdece uzun bir aksırık koyuverdi. Muhtar, gerek kalenderliği, gerek lâf altında kalma-

[1] Telakkî: Anlayış.
[2] Zemmedilmek: Yerilmek.
[3] Zaaf: İrâde zayıflığı, düşkünlük.
[4] Fütursuzluk: Aldırmazlık.

yışı ve bilhassa nükteli zevzekliği ile nam almıştı:

– Oğlan[1] Tâhir, cins zağar[2] olduğunu bilirdim ammâ, avın kokusunu bu kadar çabuk alacağın hatırıma gelmezdi... diye marangozla lâfa dalarken Hâlis Efendi de kahveye doğru yürüdü. Hemen ilk defa marangoza, içinden atıp tutmamış, canı sıkılmamıştı. Zîra üzüntü ve düşünce, başından öyle aşıp taşmıştı ki, bir sarhoşun hezeyânı[3] bunların yanında ne kadar ehven ve yavan kalıyordu. Ne tuhaf... insan oğlunun azaplarda bile bir halâvet[4] bulabilmek için ondan daha baskınına yakalanması mı îcap ediyordu? Meselâ; bugün Tâhir'in yâveliğini[5], âdeta bir kapı gıcırtısı kadar değersiz bulmakla berâber, şu kendisinden kaçmak için Turşucu Feyzullah'ın dükkânına dalan Müezzin Sâlim'e söyleyecek bir iki sözü vardı. Câmie daha iki gün evvel alıp koyduğu süpürgeler yok olmuştu. Artık vazîfesini yapmamasına göz yumuyor, onun işini de cabadan yükleniyorsa, kendi kesesinden tedârik ettiği şeylerin de aşırılmasını hoş görecek kadar budala değildi. Hem insanda biraz da insaf olmalı değil mi idi? Buna düpedüz hırsızlık denirdi. Anahtar onunla kendisinden başka kimsede yoktu ki, bu işi bir başkasının üstüne atmak kābil olabilsindi. Hem işte arkasından koşup:

– Be hey insafsız adam, bu kadarına da mı tenezzül ediyorsun? diye haykırdığı halde Sâlim, bir mâzeret arar gibi sağına soluna bakıyor ve ne yapsa işin içinden çıkamayacağını kestirdiği için de:

– Lâzım olmuştu, getirecektim unuttum... gibi saçma özürlerle suçunu îtiraf ediyordu.

---

[1] Oğlan: Ulan.
[2] Zağar: Bir av köpeği cinsi.
[3] Hezeyan: Saçma sapan konuşma, saçmalama.
[4] Halâvet: Hoşluk, tatlılık, zevk.
[5] Yâve: Saçma sapan söz; anlamsız boş lakırdı.

Hâlis Efendi'nin Feyzullah'la da konuşacakları vardı. Ammâ bunu başka güne bırakmayı münâsip gördü. Dükkânında kazancı yerinde olan bu adam, son zamanlarda en gaddar tefeciler arasında sayılmaya başlanmıştı. Evvelce yüzde kırk ile, elli ile başı sıkılanlara para verirken, o Şâkir Ağa'nın oğlu olacak ahlâksız, kahveyi kumarhâneye çevirdiğinden beri kaybedenlerin başlarına dikilip yüzde yüz, hattâ günâhı söyleyenlerin boynuna, yüzde iki yüzle para veriyor, bıçağına güvendiği için de kimsede on parası takılmıyordu. Son günlerde paraca darda kalan Şehzâdebaşı'ndaki tiyatro kumpanyalarından birine hayli geniş bir yardımda bulunduğu için, geceleri gişede oturduğu ve hâsılâtı topladığı, bir hafta on günde yüze beş yüz alarak işi tamamlayacağı söyleniyordu. Hâlis Efendi'nin böyle dâvâlara burnunu sokup boşu boşuna düşman kazanmak âdeti değildi; ammâ Feyzullah'ın arada bir kulağı çekilebilirdi. Zîra her nedense bu külhânî, mahallede kendisini sayanların başında gelirdi. Maamâfih[1] Mesihpaşa İmamı meseleyi kurcalamayı bir başka güne bırakarak ağır ağır yürürken, marangozun dükkânının önünde dehşetli bir patırdı duyarak başını çevirdi. Tâhir, mahallenin sakasıyla[2] şiddetli bir kavgaya tutuşmuş, saçlarını dimdik eden bir hiddetle bar bar bağırıyordu. Neydi bu insanlardaki merhametsizlik, gaddarlık? Zavallı bir eşek hem yük taşır hem de yoruldun yavaşladın diye dayak yer mi idi? Bâri yalnız sopa vursaydı. Değneğin ucundaki çivinin açtığı delikten sızan kan, hayvanın sağrısından bacaklarına süzülüyordu. Bunca zahmetler, meşakkatler pahasına kazandığının ancak bir avucu kendi boğazından geçen hayvan,

[1] Maamâfih: Bununla berâber, durum böyle iken.
[2] Saka: Evlere dışarıdan su taşıyan kimse.

demek ki, üst tarafını, sopasını yediği bir düşmanın hesâbına kazanıyordu.

Hâlis Efendi sakaya bu yolda başkalarının da ihtarlarına şâhit olmamış değildi. Ammâ şu zorlu sarhoşun karşısında tir tir titreyen adam, onlara:

– Hayvan benim... size ne oluyor? Diye kafa tutarak geçip giderdi.

Bu nutuktan sonra Tâhir sakaya daha başka şeyler de vâdetmekten çekinmedi. Helè bundan sonra insafsızlıkta devam etsindi, bütün mahalleyi başına toplayacak ve herkesin içinde zâlim sakayı dört ayak yürüterek hayvanın sırtındaki yükü ona taşıtacaktı. Eğer daha beterini yapmazsa, kendisine de Sarhoş Tâhir demesinlerdi.

Hâlis Efendi, hakkı müdâfaa edilen eşeğin hesâbına olmaktan ziyâde, Tâhir'in şu dakîkadan îtibâren mahallede bu saka gibi sinsi, hîlekâr bir düşman kazanmış olduğundan memnun, kahveden içeri girince burasını da bir başka âlemde buldu. Mahallenin orta yaşlıları Şâkir Ağa'yı bir köşeye sıkıştırmışlar, oğlunun kumarı kahveye nasıl koyduysa öyle kaldırması için tazyik ediyorlar, ihtiyar ise:

– Bu işten ben sizden daha yangınım... ammâ neyleyim ki, atı alan Üsküdar'ı geçti. Bu çıban, tek elin merhem süreceği dertlerden değil... diyordu.

Şâkir Ağa'yı tazyikten bir şey kazanılamayacağını anlayan mahalleli, bu sefer de dâvâyı daha geniş mikyasla[1] ölçmeye başladılar. Eski bir asker olan Şevki Bey, az evvel rastgeldiği münevver[2] bir arkadaşının, "insan cemiyete hizmet etsin de ister ahlâklı olsun ister ahlâksız" demiş olmasını, didiklenecek bir av gibi ortaya attı ve hakîkaten de arkadaşlarının her

[1] Mikyas: Ölçek.
[2] Münevver: Aydın.

biri, teker teker bu avın üstüne atılmaya ve onu kendi görüşleri ile dişlemeye, çekiştirmeye başladılar. Ahlâk olmayınca görülen iş neye yarardı? Cemiyet bir zaman için bundan faydalanmış olsa bile, günün birinde şahsî kaygılar ağır basıverince, umûmî menfaat, kıvılcım sıçramış bir barut mahzeni gibi birdenbire berhava olabilirdi[1]. Bu dünyâya, bilhassa bu memlekete verilecek derslerin en büyüğü, şüphesiz ki ahlâk, ferâgat[2] ve insanlık dersi olacaktı. Bize, târihî ve millî gerçeklerin beslediği bir şuur ve ferâgatle istikâmet verecek adam lâzımdı.

Şevki Bey'in ortaya attığı dâvâya, şimdi bir başkası, bir başka taraftan hücum ediyordu:

– Beşeriyet[3], dünyânın selâmeti için doğması beklenen adamı kıyâmete kadar bekleyecektir. Halbuki o doğmuştur, o bizimledir, o bizdedir. Ne çâre ki, onu görecek basîretten[4] mahrum olan da biziz. O her zaman mevcuttur; fakat insan oğlu her zaman onu görmek yolunda en büyük gafleti[5] gösterir.

Çukurçeşme yangınında evi yandığı için akrabâsı Şevki Bey'in evine yerleşen bir eski Dârülfünun[6] profesörü de ara sıra Şâkir Ağa'nın kahvesine çıkar olmuştu. Herkes söylerken o niçin susmalı idi? Hem dâvâyı onların tutturduğu noktadan ele almaya da mecbur değildi ki... Mâdemki bir ilim adamı idi, coşup taşmak, belki hepsinden evvel onun hakkı sayılırdı. Ammâ konuşacağı yer ister bir mahalle kahvesi, ister yüksek bir ilim kürsüsü olsun, elverir ki dinleyicisi olsundu. Onun kanaatine göre, beşeriyet, fikir ve felsefeyi ekollere ayırıp biri ötekinin penceresini ve ka-

---

[1] Berhava olmak: Havaya uçmak.
[2] Ferâgat: Hakkından isteyerek vazgeçmek.
[3] Beşeriyet: İnsanlık.
[4] Basîret: İleriyi görme, uyanıklık.
[5] Gaflet: Çevresine olanları farkedememe, aymazlık.
[6] Dârülfünun: Üniversite.

pısını kendi kanaat ve zehâbıyle[1] taşlamaya başladığından beri, insanlar tutacakları yolları büsbütün şaşırmışlardı. Fikrin ve felsefenin su üstündeki habbecikler gibi kabarmasıyle patlaması bir olan balonlarından bıkılıp usanılmıştı. Ammâ yine de onların biri sönerken öteki baş göstermekten geri kalmıyor ve cihânın zavallı bakışı, bunları bel bel[2] tâkip ediyordu. Fikir ve felsefe bir çıkmaza girince, tabiî ki bundan en büyük sarsıntıyı duyacak olan da cemiyet ve ahlâktı. Gençliğinde felsefe ile çok uğraşmıştı:

– Filozof, benim için bütün bir fikir ve ruh yolculuğum esnâsında eşyâlarımı her taşındığım yerden alıp yeni konuklayacağım yere sırtında götüren bir hamaldı. İtiraf etmeliyim ki, bu zavallı adam, her göçte bana gücünün yettiği kadar yardım etti; yoruldu, terledi ve her türlü zahmete katlandı. Fakat bugün ölünceye kadar içinde oturmak için intihap ettiğim[3] çatıyı buldum ve ona da şükran borcumu ödeyerek kapımdan savdım... diyordu.

Eski profesör, uzun zaman susmuş kimselerin konuşma ihtiyâcıyle, bu kendisini dinler görünen halkaya daha neler söylemiyordu. Anlatışına göre filozof, ona durulma devresini buluncaya kadar malını beğendirmek için didinen bir satıcı gibi hayli dil dökmüş, kahrını, nazını çekmiş ve satın almak istediği yükleri bizzat sırtında taşımıştı. İçlerinden bir tânesi çıkıyor, ille benim malımı al, sattığım fikrin adı septisizmdir[4]; bunu alırsan aldanmazsın; zîra akıl da havas[5] da aldanır. Bu dünyâdaki sayısız cereyanlar, hep insanların septik[6] olmalarından ileri gelir, diyor.

---

[1] Zehap: Zannetme, zan.
[2] Bel bel: Şaşkın şaşkın, anlamadan bakarak.
[3] İntihap etmek: Seçmek.
[4] Septisizm: Şüphecilik.
[5] Havas: Duyular.
[6] Septik: Şüpheci.

Bir başkası daha mülâyim davranıyor: İnsanlar hakîkati tamâmıyle bilemezler; belki ona yaklaşırlar, bunu hatırından çıkarmazsan iyi edersin, diyor. Halbuki yolunu kesen bir diğeri: akıl izâfî[1] olan şeyleri bilir, Zât-ı Mutlaka'ya[2] erişemez, hükmünü savururken en ummadığı yerden kulağına bir başka ses şöyle bağırıyor. Ateizm[3] mesleğine dikkat et; mâdemki bu âlemde fenâlıklar, yanlışlar, kötülükler vardır, şu halde Allah yoktur, diyordu.

Ve sıra ile, düşüncelerini bir nazariye[4] hâline koyabilmiş olan her kafa, bir kere ona kendi malını arzederek zehâbını[5] telkîne uğraşıyor, kâh pozitivizme[6], kâh pragmatizme[7] şekline bürünüyor, kâh ise entüisyonizm[8] mesleği kılıç çekip, eşyânın hakîkati akıl ve tecrübe ile bilinmez, rûhî keşif ile meydana çıkar; diye haykırıyordu.

Profesörün, yavaş yavaş küllenen bir ateş gibi, sıcaklığını içine gömen sesi:

– Dünya hep budur ve bu kalacaktır. Fikir kılıçlarının ardı arası gelmeyen savaş meydanı. Muhârebe meydanları nasıl her iki taraf için de ölülere, yaralılara mâlolursa, fikir cenkleri de sosyolojik musîbetlere[9], ruh inhitâtı[10] hastalıklarına ve zaaflara mâlolur.

---

[1] İzâfî: Göreceli.

[2] Zât-ı Mutlaka (Zât-ı Mutlak): Hiçbir kayıtla bağlı olmayan hakîkî varlık, Allah Teâlâ.

[3] Ateizm: Allahsızlık.

[4] Nazariye: Teori.

[5] Zehap: Zan.

[6] Pozitivizm: *Felsefe.* Sâdece tecrübelerimiz vâsıtasıyla kavrayabildiğimiz olayları, olguları ve olaylar arasındaki ilişkileri değerlendirmekle yetinip metafizik açıklamaları imkânsız gören felsefî görüş, bilimcilik, olguculuk.

[7] Pragmatizm: *Felsefe.* İyinin ve doğrunun hayâta faydalı olmak, aklın temel görevinin ise bize, hayâta iyi intibak etmiş eylemler sağlamak olduğunu savunan görüş.

[8] Entüisyonizm: *Felsefe.* Sezgicilik, bilgiyi sezgiye dayandıran öğreti.

[9] Musîbet: İnsanın başına ansızın gelen belâ, felâket, dert, sıkıntı.

[10] İnhitat: Gerileme, çöküş, çöküntü.

Her sistem kurucusu, iddiasının tabiata en uygun olan içtimâî bünyeyi öreceğini zannederek, arkasındaki kütleyi o tarafa sevkeder. Fakat aldandığını görünce de utanmak hatırına gelmez. Şu da muhakkak ki, insanlar hakîkatleri ararken, çok defa dalâlet[1] çukurları içinde can verip giderler. Zîra dalâlet de, mayasında iyilik kadar kötülük bulunan insanın yabancısı değildir. Dalâletler, ağulu[2] çiçekler gibi insanların bünyesinde sık sık açar.

Hulâsa bu âlemde beni güldüren seni ağlatır, benim îman ettiğimi sen inkâr edersin. Senin hakîkat dediğine ben omuz silkerim; benim baş eğdiğime sen dudak bükersin. Böylece de dünya hayâtı, türlü kollardan türlü noktalara dökülen nehirler gibi akıp gider.

Şevki Bey, bir hayli uzayan mevzûu dünya çapından tekrar memleket dâvâsına çevirerek.

– Benim bildiğim, on ikiye çeyrek var[3]. Acele etmemiz lâzım. Eğer bu gevşeklikte, bu kayıtsızlıkta devam edecek olursak sonumuz fenâ olacak fenâ... diye sözü değiştirdi.

Hâlis Efendi, mahalle kahvesinin bir fikir, eğlence, müzâkere, iş ve yârenlik merkezi olduğunu bilir ve buranın dâima birbirine zıt istikāmetlerden esen havası içinde, gününün birkaç saatini zevkle geçirirdi. Ammâ bugünkü kadar ağdalı bir meclise tesâdüf ettiğini hemen hiç hatırlamıyordu. Muhakkak ki, sıkılmıştı. Durmadan istidâ[4] ve imzâlanacak kâğıt getiren iş sâhiplerini başından savarak câmiin yolunu tuttu. Saka çeşmeden su doldurmak için sıra bekliyor

---

[1] Dalâlet: Yoldan çıkma, sapkınlık.
[2] Ağu (Ağı): Zehir.
[3] On ikiye çeyrek var: (Ezânî saatle akşamın olmasına on beş dakika kaldı.) *mec.* Gün bitmek üzere, zaman kalmadı, vakit daraldı.
[4] İstidâ: Dilekçe.

ve boş vaktinden istifâde ederek eşeğinin kuyruğu etrâfındaki yapışkan sinekleri birer birer tutup, kanatlarını kopardıktan sonra yere atıyordu. Hâlis Efendi bir an tiksinerek başını çevirdi. Hem sinek olmak hem de kanatları yolunmak müşkül işti. Kendisi de hayvanları sevmez, hattâ sırasında canlarını da yakardı, ammâ bu kadarı elinden gelmezdi. Koşar gibi yokuşu çıkarak câmiin avlusuna girdi. Fakat burada karşılaştığı manzara da bir başka türlü canını sıkmıştı. Sayısız ihtarlarına rağmen Bekçi Hüseyin, câmiin harîminde[1] odun yarıyordu. Hâlis efendi merdivenin son basamağını çıkarak durdu. Bekçi kendisini görmemiş, yarılmak üzere yerde sıra bekleyen kütüklerden birini, en kalın ve yassı bir başka kütüğü yastık yaparak üstüne yatırmış, bütün vücûdunu zorlayan sert hareketlerle baltayı kaldırıp kaldırıp indiriyordu. Bu keskin demiri, her vuruşunda yutmak ister gibi sıkıştıran yarıktan kurtarmak için kütükle karşılıklı inatlaşıyor, kurtarınca da tekrar kaldırıyor ve balta, bekçinin abânî sarıklı[2] fesinin hizâsında, bir Ortaçağ miğferinin keskin profili gibi bir an parladıktan sonra yeniden hızla kütüğün içine saplanıyordu. Odunlar yaştı. Bölünmüş ve yongalanmış parçaların ekşimsi kokusu etrâfa tâze ve saf bir orman havası veriyor ve Hâlis Efendi bu bâkir uzak kokuyu derin derin içine çekerken, farkında olmadan öfkesi siliniyordu. Hüseyin ise üst üste vuruşlardan sonra durup dinleniyor ve derin derin soluduktan sonra, elini baltanın temâsıyle parlamış ve kirden rengini kaybetmiş sapından çekerek, avuçlarına püskürdüğü tükrüğü el ayalarını birbirine sürterek yayıyor ve yeniden işe başlıyordu. Mesihpaşa İmamı, bir tabiat kokusu ve

[1] Harim: İç kısım.

[2] Abânî sarık: Üzeri turuncu iplikle işlenmiş, daha çok sarık, bohça, kundak ve yorgan yüzü yapılan sarımtırak bir kumaştan yapılmış sarık..

tabiata bu kadar yakın bir insanın şu taşkın gücü karşısında iyiden iyiye gevşemiş, öfkesini kaybetmişti. Ammâ yine de susmayacaktı. Acaba bu çıkışmak arzusunda, avlu taşlarının parçalanması endîşesinden başka bir his yok mu idi? Muhakkak ki, vardı. İnsan oğlunun bir tezgâh gibi, kendi haberi olmadan kendinde dokunan his örgülerinden biri şu anda onu bağırıp çağırmaya zorluyordu. Bu, bir zamandan beri evinin içinde kaybetmeye başladığı, belki de kaybettiği, tahakküm[1] alışkanlığını bir başka tarafta tatmin etmek ihtiyâcı idi. Halbuki Hâlis Efendi bekçiyi paylamaya karar verirken, bu karârını kendi kendine "şu adamlara da yüz vermeye gelmez ki, arada bir görünmek ister; bıraksam, harîmin taşlarından hayır kalmayacak..." diye îzah ediyordu.

Hüseyin, yine birkaç solukluk kısa bir dinlenmeden sonra elinden sapın kaymaması için el ayalarına tükürerek işe başlayacağı sırada, Hâlis Efendi o tok ve tesirli sesiyle arkadan:

– Bana baksana Hüseyin... sana kaç kere bu avluda odun kırma, taşlar parça parça oluyor, demedim mi? Mahalle çocuklarının yaptıkları zarar yetişmiyormuş gibi, sen de içerisini beylik ahırlara çevirdin!.. diye bağırdı.

Hüseyin, emri altında bulunduğu büyüğe edilmesi gereken hürmeti bilmezlerden değildi. Alnında toplanan ter boncuklarını, şahâdet parmağını bir baştan bir başa geçirerek yere akıttıktan sonra, sesine ve duruşuna, lâzım olan hürmet ifâdesini vererek:

– Doğrusun imam efendi doğrusun; ammâ zâten kaldırımlardan hayır kalmamış ki... yoksa ben bile bile devlete millete ziyan verecek adam mıyım? Yok eğer emredersen bundan böyle karakolun orada başı-

[1] Tahakküm: Baskı yaparak hükmetme, zorbalıkla hüküm sürme.

mın çâresini görürüm, dedi.

Bu cevap hem bir kabul, hem de önündeki odun yığınını başka tarafa taşımamak için, şimdilik bir müsâade talebi idi. Böylece de Hüseyin, suçlu kimselerin çâresiz itâati ile, Hâlis Efendi'nin giriştiği bir ihtar, bir nasîhat faslını dinlemeye başladı. İmam, coştukça coşuyor ve karşısında sessiz sedâsız duran adama, insanların küçük haklara ehemmiyet vermedikleri için büyüklerini de çiğnediklerini, halbuki kötülüğün büyüğü ile küçüğü arasında fark olmadığını, dünyânın tadını kaçıran ahlâk çöküntülerinin hep ufaktan başlayan fenâlıklar yüzünden olduğunu anlatıyor, evvelâ oğlunun arkadaşlarından sonra da kahve sohbetlerinden edindiği karışık, çatışık cümleleri, mânâ ve insicâmına[1] ehemmiyet vermeden birbirine ekliyor, uzatıyor ve muhâtabının hayranlık dolu bakışlarından cesâretlenerek ulu orta, anlaşılmadığını bilerek, bildiği için de sevinerek söylüyor, söylüyordu.

Şüphesiz, bir kimseyi hayran etmek güzel nasipti. Hattâ bir mahalle bekçisinin bile arkadaşlarının yanına vardığı zaman:

– Bizim imam efendi amma da çok şey biliyormuş... demesinde bir gurur payı olduğu muhakkaktı. Halbuki Hâlis Efendi, oyunda göz bağcılık, ederek kazançlı çıkan kimseler gibi, bu gurur hissesinin kof, sahte hattâ gülünç olduğunu bilmekle berâber, durmadan yenilmek, durmadan onun bunun yanında baş eğip susmak, nihâyet kendisini, bir mahalle bekçisine dahi olsa gālip gelmeyi kabul etmeye, câhil ve basit bir adamı yalandan da olsa yenmek ihtiyâcının câzibesine sürüklemiş bulunuyordu.

Hüseyin, Mesihpaşa İmamı'nın yeniden nasîhat-

[1] İnsicam: *Edebiyat.* Âhenkli, düzgün ve akıcı üslûp, düzgünlük.

lere dökülen son cümlelerini de dinleyip çekildikten sonra, sanki bütün bu dinlediklerini hiç duymamış ve işitmemiş gibi oldu. Öyle ki terbiyeyi, kuru, yavan ve ardı arası gelmez nasîhatlerden ibâret zanneden bir babanın önünden kalkan çocuk gibi, başının içi bomboş, kupkuru, yalnız biraz düşünceli idi. Ancak düşüncesi ve tüyleri tersine okşanarak huylandırılan bir kedi huzursuzluğu hissedişi, okumuş mübârek bir adamın sözlerinden değil, artık bir daha bu avluda odun kırmanın yakışık almayacağı düşüncesindendi. Halbuki kendisi bu işte hiç de mahzur görmüyordu. Görmüş olsa zâten eli kötülük yapmaya varmazdı. Ammâ mâdemki imam efendi ısrar ediyordu, itâatten başka ne yapabilirdi? Câhil bir adamsa, bütün o dinlediklerini anlamamışsa, insafın ne demek olduğunu da bilmez değildi ya... Hem ona her bekçiden daha uslu, akıllı olmak yakışırdı; zîra babası, babasının babası, belki onun da babası hep bu ocağın adamı idiler. Her biri şu mahalleye sapsağlam birer delikanlı olarak gelmiş, uzun geceler bin türlü zahmet ve yorgunluklarla boğuşarak sabahlamışlar, gündüzleri ise birkaç saatlik uykudan sonra yine mahallenin işlerine dört elle sarılmışlar, hamallık etmiş, sakalık etmiş, tabut, teneşir taşımış, düğün evlerinde kapıcılık etmiş, güveyi alaylarında meş'ale tutmuş, şimdi, kendisinin yaptığı gibi, odun yarmış, hulâsa her çağrıldığı yere koşmuş, her emre baş üstüne demiş, böylece önlerine sürülen çilelerden, meşakkatlerden, yorgunluklardan hazırlanmış bir hayat ziyâfetinde, birkaç lokmalık zevki katık yaparak göçüp gitmişlerdi.

Sorulursa hayat, kimin için bu değildi? İş, o katığı ziyâfetin sonuna kadar idâre etmekte, bir lokmada bitirip sonradan yalnız çilelerin, zorlukların o çiğneyip yutulmaz kahrıyle başbaşa kalmamakta idi. Herkes paşa, herkes bey, herkes efendi olamazdı. Hem o

paşalara, o beylere, o efendilere uzaktan imrenen, kendisi gibi uşak, amele, hizmetkâr, işçi, esnaf geçinen kimseler boşu boşuna haset ediyor, boşu boşuna hayat ziyâfetinde zevk katığının kendilerininkinden fazla olduğunu sanıyorlardı. Bu dünyâda zevkin büyüdüğü kadar derdin de arttığını, babası ona her zaman söylemez miydi? Hayat, efendi için olduğu kadar uşak için de güzeldi, efendiye verdiğini, kapı kulundan esirgememişti. Nasıl mı? İşte şu mahallelerindeki Fâiz Bey'in uşağının anlattıkları: Bey, iştihâsını açmak için yemekten evvel uşağın getirdiği ilâcı alırken, ömründe ilâca muhtaç olmamış uşak, bir an evvel sofra başına kavuşmak için can atışını ne de güzel hikâye eder ve Bekçi Hüseyin buzlu kış geceleri sokaklarda kaymamak için ihtiyatla yürür ve gocuğunun içinde tir tir titrerken, Tâlimhâne Yokuşu'nun başındaki evin penceresi sürülerek kalın bir erkek sesi dâima aynı korku ve aynı telâşla seslenir:

– Hüseyin Ağa, az evvel şuradan bir adam hızlı hızlı geçiyordu. Sakın şüpheli birisi olmasın...

Diye mûtat terânesini savurur. Halbuki ne geçen vardır, ne gelen... Bu, üstüne titrediği altınlarını çaldırmaktan korktuğu için, onların başında uykusuz nöbet bekleyen mahallenin zengini Sıtkı Efendi'dir. Yaşı seksendir. Hırsızdan korkar; uyumaz. Uyumadığını da mahalleye haber vermek için her gece bekçiyi çevirerek konuşur. Halbuki soğukların, rüzgârların büsbütün yorgun düşürdüğü bekçi, sıcak odası, yumuşak yatağı ve "uyuma" diyen kimsesi olmayan bir adamın bu kendi kendini mahkûm edişine bir türlü akıl erdiremez. Yalnız akıl ettiği bir şey vardır ki, o da şu çömlekte küflenen altınlara o rahat kaçıran dilsiz düşmanlara olan samîmî tiksintisidir.

*

Ertesi gün Hâlis Efendi bir imzâ tetkîki için mahkemeye gitmişti. Çocukluğundan beri namaz vakitlerine mukayyet[1] olmak, hareketlerine, ölçülü bir düzen vermişti. Tam dâvet olunduğu zamanda yukarı çıkmıştı ki, öğle tâtilinin bittiğini haber veren zil koridorda uzun uzun öterken, mübâşir, içeriden çağrılmak korkusuyla sigarasını üst üste birkaç nefes çekerek yere attı ve ayağıyle ezip, Hâlis Efendi'ye hazır ol, der gibi işâret verdi. Her mahkemede onu tanırlardı. Tetkik ettiği yazılar ve imzâlar hakkında en sıhhatli, en isâbetli hüküm verenlerden biri idi. Asla yanılmaz, asla tesirde kalmazdı. O gün Mesihpaşa İmamı'nın mahkeme işi uzun sürdü. Akşama eve döndüğü zaman hayli yorulmuştu. Anahtarıyle kapıyı açıp taşlığa girince, hiç beklemediği bir sesle karşılaştı. Yukarıda birisi çalgı çalıyordu. Hem de bu öyle anaç, öyle işlek bir yaydı ki, şöyle böyle bir kimsenin, bir heveskârın eli denemezdi. Yoksa bitişiklerindeki Kemençeci Rızâ Bey onların evine gelmiş olmasındı? Kimbilir artık yularını koparan ev, belki bunu da yapar, bu cesâreti de gösterebilirdi. Hâlis Efendi komşusunda bile tahammül edemediği çalgıcılığa kendi evinin içinde asla müsâade edemezdi. Her şeyi göze alarak yukarı çıkmaya hazırlanırken, Pembe Hanım'ın kapısı açıldı ve Zâhit'in yere bakan başı, babasının yolunu kesti. Delikanlı, sanki kabahat kendisinin imiş gibi öyle mahçuptu ki, Hâlis Efendi çâresiz onun verdiği îzahları dinlemek zorunda kaldı.

– Efendi baba... ağabeyimin arkadaşlarından iyi kemençe çalan bir çocuk var da...

Zâten Mesihpaşa İmamı, pek dili varmamakla berâber, şimdi de oğlanların evin içini çalgılı birahânelere çevirdiklerini tahmin etmişti. Öyle ya... Abdul-

[1] Mukayyet: Bağlı, kayıtlı.

lah'ın zırzop arkadaşları dururken, komşunun gelip saz çaldığını düşünmek budalalıktı.

Son zamanlarda Hâlis Efendi'nin öfkesini yatıştırmak için karşısında Zâhit'i görmesi yeter bir sebep olmuştu. Zîra Abdullah'la iyiden iyiye arası açılalı beri, ona, kimsenin gözünden kaçmayan bir yakınlık ve yumuşaklıkla muâmele etmeye başlamıştı. Ammâ öteki oğlundan yediği sillenin bir mükâfatı, bir ecri[1] telakkî ettiği çocuk, acaba onun muhabbet ve îtimâdına lâyık mı idi? Yoksa utanması sinsilik, sessizlik kurnazlık, itâati ise bir iki yüzlülük mü idi?

Muhakkak olan şu ki, bu dakîkada Zâhit, evin selâmeti adına babasını aldatıyordu... Zîra yukarıdan gelen o hârikulâde ses, bir misâfir arkadaşın parmaklarından değil, kendi kızının yayından dökülüyordu. Babasının haberi olmadan, komşusu Rızâ Bey'in sanatını kapan ve bu sanatı bir fotoğraf camı gibi, kendi hislerinin şahsî rötuşundan geçirerek kopya olmaktan çıkarıp bir icrâ hârikası hâline sokan kendi kızı idi. Belki de bu ileri sanat, gelecek zamanlarda genç kızın hayat desteği olacaktı. Fakat Hâlis Efendi, el ele tutuşarak kendisini ortalarına almış olan ev halkının bu derece oyuncağı olduğunu tahmin etmediği için, bunun gibi uydurma hikâyelere kolaylıkla inanıyordu. Yalnız Abdullah'ın her hâli sinirine dokunuyor, her sözü iğne gibi her tarafına batıyordu. Zîra o, gökten başına düşmüş bir taştı. Ammâ bütün çalımına ve dik kafasına rağmen henüz bu ev içinde o bile baba ekmeği ile geçiniyordu. Kâh mahkemelerden, kâh hatimlerden aldığı para ile ötekilerle berâber onun da nafakası henüz kendi boynunda idi. Her ferdine her lokmayı kendi taşıdığı bu ev halkından hiç değilse bir itâat beklemek nasıl hakkı olmazdı?

---

[1] Ecr (Ecir): Sevap.

Hâlis Efendi, Zâhit'e daha fazla bir şey sormak istemeden odasına çıkmaya hazırlanıyordu ki, bu sefer de karısı telâşla yukarıdan indi. Belki de bu evin içinde ona yalan söyleyenlerin en fazla azap çekeni, en fazla üzülüp kendini yiyeni bu kadındı. Gülsüm Hanım'ın bu ölçüde telâşlı hâline pek az rastlanırdı. Gerçi saz sesi birden durmuştu. Ammâ yine de kocasının sert bir söz söylemesinden, bağırmasından korkar gibi, henüz iyileşmiş bir dolamadan sonra hâlâ şiş ve kıpkırmızı olan parmağını dudaklarının üstüne koyup sükût işâreti vererek, kocasına göstermemeye o kadar dikkat ettiği, etyaranlar kara kabarcıklarla şekli bozulmuş öteki elini arkaya doğru kaldırarak yukarıyı işâret etti ve:

– Misâfir var; sizin Nâmık Paşaların kızı Atiye Hanımefendi, dedi. Fakat Gülsüm Hanım, kocasının bu gösterdiği yere dalıp kalmasını, kendi çirkin ve kocaman eline nefretle bakışına hamlederek[1] dalgınlığın ve telâşın yaptırdığı bu ihtiyatsızlığından üzgün, birdenbire ellerini yanına indirerek eteklerinin kıvrımları arasına sakladı. Fakat Hâlis Efendi, belki de ilk defa, çıbanların ve yaraların bozduğu bu çirkin eli görmeden, uzaklara, pek uzaklara dalmış, şu: "Sizin Nâmık Paşalar" sözü, bir kadın dizinde ince ve zarif bir çizgi gibi kapalı yatan mâzi yelpâzesini bütün renkleri, nakışları, güzellikleri ve acılarıyle açıp karşısına sermiş bulunuyordu.

Hâlis Efendi'nin annesi, Mâliye Nâzırı Nâmık Paşa'nın çıraklarından Dilbercihan Kalfa idi. Babası Râkım Efendi, gençliğinde Nâmık Paşa'nın konağının husûsî imamlığını yaparken, ciddiyeti ve temiz ahlâkı, beyin gözünden kaçmayarak, ona halayıklarından[2]

[1] Hamletmek: Yormak.
[2] Halayık: Esir edilmiş veya satın alınmış kız, kadın.

Dilbercihan'ı, güzel bir cihaz[1] ve Zincirlikuyu'daki konak yavrusu evle berâber vermiş ve genç câriyenin dirâyet ve görgüsünün Râkım Efendi'nin de dürüstlük ve mertliğinin, güneşle yağmur gibi beslediği bu izdivaç ağacı, onlara daha ilk yılda küçük ve güzel Hâlis'i hediye etmiş, sonra bütün temennîler ve arzulara rağmen ikinci bir evlâda sâhip olamamışlardı.

Dilbercihan Hanım, çırak olduğu konağa oğlu küçük Hâlis'i de alıp misâfir gittiği zamanlar, eski kapı yoldaşları bu iyi arkadaşlarının güzel çocuğu ile bebek oynar gibi oynarlar, yedirirler, giydirirler, akşam olup giderken de ceplerine şekerler, gevrekler, oyuncaklar koyarlardı.

Küçük Hâlis için konağın yasak olan hemen hiçbir köşesi yoktu. Bu, efendilerden ziyâde hizmetkâr kalabalığı ile dolu olan koskoca binâda herkes vazîfe ve mes'ûliyetini benimsemiş bir âhenk ve sadâkatle çalışır, böylece de, yoluna konmuş ve iyi bölünmüş iş şebekesinin müstakil mesulleri, hizmetkârlık seviyesinden daha üstün bir memurluk hissi ile kendi vazîfe çevrelerinde hür sayılırlardı. Onun için kilerci kalfa, şeflik ettiği acemilerine iş öğretirken, buraya inandığı bir kimseyi, ya da Hâlis gibi îtimat kazanmış bir arkadaş evlâdını sokarsa ona arkadaşlarından bir başkası, çamaşırcı, yatakçı, hattâ bir nevi hazînedar olup, âilenin mücevher ve kasa anahtarları eline verilmiş kapı yoldaşları ses çıkarmazlardı. Eğer hazînedar da, çocuğu hazîne odasına sokmakta beis görmezse, bunu da bütün öteki kalfalar hoş görürlerdi. Zîra kendi işlerinin ve maiyetlerinin[2] âmiri sayılan bu kalabalık, hakîkî bir denemeden sonra bu mevkilere getirilmiş kimselerdi. Hem efendilerine zarar

---

[1] Cihaz: Çeyiz.

[2] Maiyet: Bir kimsenin emri altında veya berâberinde bulunanların bütünü.

verecek bir harekette bulunmalarına ne lüzum, ne de sebep vardı. Zîra sınıf farklarını ortadan kaldırmaya heves etmek ve bu yolda isyan ve tehevvür[1] nâraları atmak, tabiata aykırı bir hareketti. Öyle ya... isyan etmeye ne lüzum vardı? Bu câmiada herkesin pekâlâ da kendine göre bir îtibârı, bir değeri ve düşünülmüş bir istikbâli vardı ki, sonuna kadar bu tempo içinde mesut olmamalarına sebep yoktu. Ancak işin kötüsü, her sınıf, kendine vâdolmuş refah derecesini, umduğu ve beklediği şartları bulamamakla çileden çıkabilirdi. Halbuki şu içinde barındıkları konak, onların her ihtiyaçlarının cevâbını veriyor, her hislerini doyuruyor, her tattığı zevkten onlara da pay düşürüyordu. Üstelik, efendileriyle bir nevi mübâdeleye girişen, gördükleri işe ve gösterdikleri sadâkate para ile, şefkat ile, dostluk ile bol bol karşılık vererek ödeşilen bu sınıfa, son bir ikrâmiye de düşüyordu. Nâmık Paşa, konağındaki genç kızları evlenme çağları geçmeden ne yapıp yapıp baş göz ediyor, üstelik ev bağışlıyor ve düğün masraflarından da çekinmiyordu.

Konağın her köşesi kendisine açık olan, fakat çekingenliğinden hiçbir tarafa lâyıkıyle sokulamayan küçük Hâlis, bu düğünleri ne kadar iyi bilirdi. Annesinin çıraklık vakti gelen kapı yoldaşlarına, şehrin herhangi bir semtinde ev açıldı mı, ana oğul muhakkak bu düğüne giderlerdi. Esâsen Râkım Efendi'nin karısına sokağa çıkma iznini verdiren sebepler, bayramlarda, kandillerde Nâmık Paşa konağını ziyâretten sonra, bu kapı yoldaş düğünleri ve lohusalıkları idi. Semte ve seviyeye uygun yapılan bu mahalle düğünlerinde Hâlis'in en fazla hoşuna giden, fakat utandığı için pek dikkatle bakamadığı oyun sahneleri idi. Orta halli düğünlere çağırılan saz takımlarının en

[1] Tehevvür: Öfkelenme.

belli başlılarından "Âfet"in takımının başçengisi "Fındık Kurdu" isminde bir kadındı. Saz keriz havalarına[1] başlayıp da Fındık Kurdu, boncuklar, pullarla süslü elbisesini giyerek oynaya oynaya ortaya atıldı mı, herkeste bir neşedir başlardı. Kadın, vücûdunun her parçasını ayrı ayrı titretip kalabalık ortasında kendisine bırakılan meydanı her dönüşünde, biraz daha harâretlenir, avuçlarındaki zillere biraz daha âhenk ve kuvvet verirdi. Fındık Kurdu kıvrılıp bükülerek, göz kaş cilveleriyle işi daha kızıştırınca, seyirciler arasında, küçük Hâlis'in sonradan bile lâyıkıyle anlayamadığı dedikodular alır yürürdü:

– Ne olacak, karı Sorguççu Sokağı'nın malı...

– Altı ay ortadan kaybolmuştu, billiyor musun neredeymiş?

– Zaptiye Nâzırının oğluna çatmış...

– Senin de bilmediğin yoktur ki a kardeş...

Nihâyet oyunun rengi değişir; çığırtkanlar defleri şıkırdatıp gürültüyü son haddine çıkararak:

– Bir Hece Alim var, her kime? diye attıkları nâralara:

– Filânın falanın aşkına...

Diye karşılık alınca, Fındık Kurdu hareketlerini sazla denkleştirerek bütün vücûduna birden sirâyet ettirdiği kısa, ölçülü titremelerle parsa toplamaya başlardı. Evvelâ, önceden gözüne kestirdiği, düğün halkından en îtibarlısının önüne, hep o âhengine hâkim olduğu yavaş, oynak ve işveli adımlarla yaklaşır; bir dizini yere dayar, ötekini ileri uzatarak başını, önünde durduğu kimsenin kucağına doğru hafif hafif eğer, böylece de önünde diz çökülen her kim ise, mevkiine göre ilk bahşişi çenginin alnına yapıştırırdı. Ondan sonra kadın, bir eliyle alnının terini siler gibi

[1] Keriz havası: Zurna ile çalınan göbek havası.

parayı alır, kimi ister, kimi intihap ederse[1], hep aynı kıvrak titremeler, aynı eğilip doğrulmalarla parsasını toplamakta devam ederdi.

Fındık Kurdu'ndan başka Güllü Sâniye, Çengi Dilâver de oldukça rağbet kazanmış oyunculardandı; ammâ hiçbiri onunla çıkışamazdı. Fakat bir kere yalnız küçük Hâlis değil, bütün düğün halkını, hattâ doğrudan doğruya Fındık Kurdu'nu da şaşırtan bir hâdise olmuş, ev hanımı, meydanın boş kaldığı bir zaman ortaya atılarak, herkese parmak ısırtacak bir oyun oynamış ve:

Galata'nın uşağı
Gevşek bağlar kuşağı
Şaka maka dinlemez
Çeker hançer bıçağı

diye kerizci şarkılarının en revaçta olanlarından birini öyle gür, öyle temiz ve pürüzsüz bir sesle söylemişti ki, sanki hâlâ bile o kalınca ve oynak ses, senelerin arkasından tamâmen susmuş değildi.

Nâmık Paşa, bir kızı evlendirmekle onu başından atmış, alâkayı kesmiş olmaz, bu izdivaçların yetiştirdiği çocuklara karşı da kendini bir nevi borçla mükellef sayar, bayramlarda, kandillerde elini öpmeye gelen bu küçüklere hediyelerini dağıtır, onların okuma çağına gelenlerini mektebe başlatırdı. O zamanlar mektebe başlamak da bir hayli debdebeli ve masraflı olurdu. Her merâsim, aşağı yukarı birbirinin eşi olmakla berâber, gözden çıkarılan masrafa göre işin ehemmiyeti değişirdi.

Çocuğu, birkaç gün evvelden büyüklerinin elini öpmeye götürmekle hazırlık merâsimi başlamış olurdu. Muayyen günde ise kapının önüne bir araba, ya

[1] İntihap etmek: Seçmek.

da bir midilli getirilerek yeni talebe, pelüşten, atlastan[1] veya geziden[2] yapılmış cüz kesesi[3] boynunda, müphem[4] ve tatlı bir helecanla[5] arabaya bindirilir, önde mektep minderini başında taşıyan kalfa, arkasında rahleyi götüren mahalle bekçisi, daha sonra çocuğun yeni arkadaşları, en arkada âile efrâdı âminler, ilâhîlerle mektepten içeri girerlerdi. Burada da yine bir son merâsim yapılır, çocuk hocanın önüne oturtularak Besmele dedikten sonra, âilenin büyüğü, hocadan başlayarak kalfaya, mahalle bekçisine, çocuklara bahşişlerini dağıtır, böylece de merâsim tamam olurdu. Ammâ sorulacak olursa küçük Hâlis'in mektebe başlama intibâi[6], hocasının çatık ve haşin yüzü, sonra da duvarda göz kırpan falaka yüzünden bir hayli korkunç olmuştu. Hâlâ bile içi daralmadan o günü hatırlayamaz.

Bir de Nâmık Paşa'nın gerek evlendirmiş olduğu halayıklarının çocuklarına, gerek civârın öksüzlerine mahsus tertip ettiği sünnet düğünlerinin de onda hayli geniş hâtıraları vardı. Kendisi de bu meydan düğünlerinden birinde sünnet olmuş değil miydi? Nâmık Paşa, dürüst ve iyilik sever bir adam olduğu kadar, eğlencesini de ihmal etmeyenlerdendi. Neşeye ve zevke kıymet veren atalar gibi, o da hem başkalarına iyilik, hem de kendisine zevk çeşnisi getiren bu eğlence fırsatlarını kaçırmaz, halk esprilerine, halk edebiyâtına coşup taşma fırsatı veren bütün kalbur

---

[1] Atlas: İpekten sık dokunmuş, yüzü parlak, dâima düz renkli, üstünde motif bulunmayan sertçe, tüysüz makbul bir kumaş çeşidi.
[2] Gezi: Pamuk ve ipek karışımı sert ve hâreli makbul bir kumaş.
[3] Cüz kesesi: Eskiden mahalle mekteplerinde okuyan çocukların Kur'an ve kitap cüzlerini mektebe götürmek için boyunlarına astıkları, çanta vazîfesi gören, deriden veya kumaştan yapılmış sırma işlemeli kese.
[4] Müphem: Belirsiz.
[5] Helecan: Yürek çarpıntısı.
[6] İntibâ: İzlenim.

üstü popüler sanatkârların bir araya gelmelerine vesîle olan merâsimlere rağbet ederdi.

Temmuz veya ağustos mehtaplarına tesâdüf ettirilen bu sünnet düğünleri, Nâmık Paşa Konağı'nın selâmlık bahçesinde yapılırdı. Birkaç gün evvelinden çadırlar kurulur, çocukların yatakları çepeçevre bu çadırların altına dizilir, bahçenin bir tarafı kadınlara, bir tarafı erkeklere ayrılır ve ortada boş bırakılan meydana da sıra ile hokkabaz, meddah, orta oyunu, gece de Karagöz gelirdi.

Meddah, alacalı çevresi omuzunda, bastonu dizlerinin arasında, iskemlesine oturup:

– Hak... Dost!

diye, Binbir Gece Masalları'ndan, Dudunâme'den, yâhut muhayyilesinin teknesinde yoğurulup hazırlanmış hikâyelerinden birine başladı mı, ricalden[1] kalem efendilerine[2], esnaftan mahalle kabadayılarına kadar her sınıf halk ağdalı bir neşe içinde, sanatkârın büyüsüne tutularak alınıp kalırlardı[3]. Sünnet çocukları da bütün bu kendileri için tertip edilmiş eğlencelere, anlasalar da anlamasalar da, gururla karışık bir taklitten dolayı incecik kahkahalarla iştirak ederlerdi.

Hele Kavuklu[4] Hamdi ile Pîşekâr Küçük İsmâil'in orta oyunları, halkı zevk dalgaları içinde keyfine göre çalkayıp sürükleyen müstesnâ fırsatlardandı. Pîşekâr[5], başında kavuğu, sırtında kürkü, elinde şakşağı ile ortaya çıkarak halkı selâmlayıp oynayacakları

---

[1] Rical: İleri gelen devlet adamları.

[2] Kalem efendisi: Bir kalemde çalışan memur, kâtip.

[3] Alınıp kalmak: Bakakalmak.

[4] Kavuklu: Orta oyununun, başına kavuk giyerek çıkan ve pîşekârla karşılıklı konuşarak oyunu yürüten, kaba saba fakat komik ve hazırcevap baş oyuncusu.

[5] Pîşekâr: Orta oyununda kavuklu ve diğer tiplerle cinaslı konuşmalar yaparak oyunu yürüten, hem oyunu hem oyuncuları yöneten oyuncu.

oyunu haber vermesini müteâkip[1], zurna da Kavuklu havasını çalmaya başlar ve bir de bakarsınız ki, Kambur ve Aptal çömezleri ile Hamdi kalabalığı yararak meydana doğru yürürdü. Burada da çocuklardan ziyâde büyüklerin, hem de aklı başında kimselerin zevk alacakları ince nükteler, cinas, taklit ve işveler sel gibi akar, güzel ve genç bir kadından farkedilemeyen billûr yaşmaklı Zenne[2], bir solukta dünyânın lâfını bir sıraya dizen Karadeniz uşağı, maşa ile nabız muâyenesine kalkışan hekim bozuntusu Frenk, artık evinin yolunu öğrendiğini iftiharla söyleyen Aptal, getirdiği kahvenin içine aksıran ve "köpüğü kaymaklandı" diye öğünen Kambur, Kayserili, Çerkez, Kürt, Acem taklitlerinde üstat kesilmiş bütün bu sanatkârlar, şüphesiz ki esprilerine ve hünerlerine büyükleri muhâtap ederler; fakat arada küçükler de yine zevk alırlardı.

Hâlis'in bu popüler artistler kümesi içinde hemen hatırlayamadığı tek kısım, Karagöz'dü. Zîra iş oraya dayanıncaya kadar gerek analarının avutmalarına, baş okşayıp tartaklamalarına, gerek önlerinde çeşitli oyuncakların câzibesine rağmen yataklarında gevşeyen sünnet çocukları, hattâ nöbetlerini birkaç sene evvelinden savmış, fakat bütün bir eğlence gününün fâsılasız zevkinden yorgun düşmüş öteki yaşıtları, oldukları yerde uyuklamaya başladıklarından, gece yarısından sonra perdesini açan Karagöz, ancak ertesi gün analarının babalarının dilinde:

– Seyirciler arasında (...) paşa olmasa, o hinoğlu hin Sâlih, bedâvadan nişan sâhibi olanlara böyle taş toprak atar mıydı?

– O bir şey mi kuzum? Karagöz ipe asılmış bir türlü sürükleyemedikçe Hacivat'a "maâş-ı umûmî gi-

[1] Müteâkip: Birbiri ardınca gelen, birbirini tâkip eden.
[2] Zenne: Orta oyununda kadın rolüne çıkan erkek.

bi, çekiyorum çekiyorum çıkmıyor, gel biraz da sen yardım et..." deyince, Hayâlî'nin[1] yerine benim yüreğim oynadı.

– Doğru. Zavallı Abdürrezzak bir oyun sonu, Saray'da önüne gelen bir tepsi dolusu mecîdiyeyi[2] beğenmeyip "hani bu pilâvın zerdesi?" diye altın istedikten sonra kapı dışarı edilmemiş miydi?

– Ne yaparsın, bunların hepsi dillerinin derdini çekerler. Testi su yolunda kırılırsa ayıp değil.

Hulâsa küçük Hâlis de diğer çocuklar gibi hayalbazın[3] muvaffakiyetini sonradan başkalarının ağzından dinler dururdu. Fakat bir gün yine Dilbercihan Hanım, Cerrahpaşa tarafına gelin gidecek bir kapı yoldaşının düğününe hazırlanırken, Râkım Efendi karısının karşısına gelerek:

Hanım, sende hiç akıl yok mu? Hâlis yakında on birini bitiriyor, hâlâ kız çocuğu gibi düğün seyran gezdiriyorsun. Artık onun kadınlar içinde işi yok. Sana helâl olan, bundan sonra ona haramdır. Evinde oturup derslerine çalışsın...

Emrini verdikten sonra, müstakbel Mesihpaşa İmamı, hakîkaten kitaplarının dört duvarı arasına sıkıştırılmış ve içtimâî hayâtın bu çeşit nîmet ve fırsatlarından uzak düşürülmüştü. Âdeta açılmak üzere iken koparılan kalın bir cildin baskısı arasında kurutulan çiçekler gibi ölü ve gösterişten ibâret, sahte bir hayâtiyet ile gençlik saffeti, bütün bir gençlik çağı mumyalaştırılmış ve böylece de delikanlı, gözleri bağlanarak bir yerden bir yere götürülen kimseler gibi, gençliğini görmeden ve yaşamadan olgunluğa geçmişti.

Filhakîka o gün annesi, düğüne hevesli hevesli hazır-

---

[1] Hayâlî: Hayal oyununu oynatan sanatkâr, Karagözcü.

[2] Mecîdiye: Sultan Abdülmecit tarafından 1844'de bastırılmış olan 20 kuruş değerindeki gümüş sikke.

[3] Hayalbaz: Hayalci, Karagözcü.

lanan çocuğu büsbütün mahzun olmaması için Râkım Efendi'nin Cerrahpaşa'daki kız kardeşine götürüp bırakmıştı. Ammâ ne yazık ki o, bu en yakın akrabâsını hiç sevmezdi. Râkım Efendi'nin kardeşi Safiye Hanım zengin bir tüccarın karısı idi. Paraya tapan kocasıyle son haddine kadar anlaşmış yaman bir hasis, bu yüzden iki oğlunu avucu içinde tutmaya uğraşan mağrur ve haris[1] bir kadındı. Çocuklarını sevmediğini pervâsızca söyler, para toplamak husûsunda kocasıyle yarış ederek, masraftan her gün biraz daha eksiltmek için onları kıracak hiçbir tasarruftan çekinmezdi. Yaşça kendisinden büyük olan Râkım Efendi ile bu yüzden kaç kere boğaz boğaza gelmişlerdi.

Küçük Hâlis'in, halasına kendini bildi bileli muhabbetsizliği vardı. Ammâ oğulları fenâ gençler olmasa gerekti. Ne ki bir insana zorla "fenâ ol" deyip fenâlık yoluna arkasından itince, belki de iyi bir insan olmaktan çıkardı. Bu delikanlıların ikisi de, büyük bir gurur ve ferâgatle, babalarına ve analarına masraf kapısı olmamaya karar vererek leylî mekteplere[2] yerleşmişler ve genç yaşlarında okuyup başlarını kurtarmışlardı. Babalarının ölümünden sonra ise, analarını tamâmen ihmal etmek, ondan bir selâmı dahi çok görmek sûretiyle intikam almakta idiler. Halbuki yatağını altınlarının üstüne yaparak hâlâ para biriktirdiği söylenen Safiye Hanım, izzeti nefsinin sesini yatıştırmak için, oğullarını bayramda, kandilde olsun yanında istiyor, mahallesine ise, onların sık sık geldiklerini ve mektup, haber gönderdiklerini söylüyor, fakat ne bir dostun ne de bir akrabânın çalmadığı bu kapıya, oğullarının uğramış olduklarına kimseyi inandıramıyordu.

Safiye Hanım acıklı yalnızlığı içinde, kardeşi Râ-

[1] Haris: Hırslı.
[2] Leyli mektep: Yatılı okul.

kım Efendi'ye de kendisini pek seyrek arayıp sorduğundan bir sitem hissesi ayırmakta kusur etmezdi. Sorulursa, muhîtine öğünebilmesi için kardeşinin bir imam değil, rütbe ve unvan sâhibi bir kimse olmasını isterdi. Ancak Râkım Efendi'yi oğullarıyle arasını bulması için böyle dâvet etmekte ısrar eder dururdu. Safiye Hanım, dürüstlüğü kâfi bir iftihar sebebi bulmadığından, zengin olmayan kardeşine dâima tepeden baktığı gibi, onun güzel ve sevimli oğlu Hâlis'e de bir kedi yavrusu kadar bile kıymet vermez, muhabbet göstermezdi. Çocuk, halasının evine gittiği zamanlar, oda kapıları her vakit kilitli duran bu koskoca evin içinde, halasının, âile sırlarını burgulayan tecessüsü[1] ile yapayalnız kalırdı. Safiye Hanım, yiyip içtiklerinden tutarak, Râkım Efendi'nin ilmühaber başına kaç kuruş aldığına kadar sorar, istediği cevapları alamayınca da, sıkı ağızlı küçük yeğenine kızarak:

– Deli oğlan, sen hemen her şeyi sakla... Sanki ben bilmiyor muyum? Senin baban para pul sâhibi olamaz. Ne vakit evinize gelsem çöp tenekenizde, yaz ise kavun karpuz kabuğu, kış ise portakal elma süprüntüsü eksik olmaz. Bir mahalle imamı yemişe de para verir mi imiş? Bâri o kabukları kurutun da kışın soba tutuşturursunuz. Öyle ya, ben bile mangalla oturuyorum da siz soba yakıyorsunuz. Yalancı kibarlığa özenip de har vurup harman savuranların hâlini çok gördük.

Ammâ Safiye Hanım sâde bu çeşit tenkitlerle işi bitirmez ve küçük Hâlis'i, her tarafından sopalanan bir kilim gibi iyice hırpalamadan bırakmazdı.

İşte Hâlis'in, babasının fermâıuyle kadın cemiyetinden ayrılışı, böyle hâtıraların kasvetlendirdiği bir günde sona ermişti.

---

[1] Tecessüs: Görme anlama merâkı.

Bir de onun, babasının ihtârına lüzum kalmadan –sırf annesinin ferâsetiyle olacak– pek küçük yaştan îtibâren ayağı çektirilen eğlence yerlerinden biri de, gelin veya loğusa hamamları idi. Bunlardan o kadar az şey hatırlıyordu ki, hepsini bir araya toplasa, mevsimine göre turşulu, dolmalı, helvalı, kavunlu, portakallı bir göbek taşı ile, boğuk akisli, karmakarışık fakat neşeli bir uğultu hâlini alan kadın sesleri ve sadefli nalınlar üstünde beyaz güvercinleri hatırlatan küçük beyaz kadın ayaklarından ibâretti.

*

Şimdi Hâlis Efendi, kemençe sesini de, Zâhit'in ağabeyi hesâbına özür diler gibi başı önünde îzâhat verişini de çoktan unutmuş, hattâ karısının peşi sıra dolaştığının da farkında olmayarak, geçmiş ile hal arasında daldan dala konuyordu. Fakat Gülsüm Hanım, oda içindeki mevcûdiyetini kocasına hissettirmeye iyice niyetlenmiş olacak ki:

– Efendi... Atiye Hanımefendi'ye safâ geldin demeyecek misin? Eve geldiğini duydu, sonra kalbi kırılır, dedi.

Tabiî diyecekti. Ona demeyip de kime denirdi. O Atiye Hanımefendi ki, kendisi henüz babasının yasağına çarpılıp Nâmık Paşa konağına olan harem ziyâretleri selâmlık bölüğüne intikal etmeden evvel bir gün, husûsî konak arabasıyle Nâmık Paşalar'a misâfir gelmiş, berâberinde getirdiği iki yan kalfasının önünde, konağın bütün halayık kadrosu tarafından karşılanarak kendisini merdiven başında bekleyen hanımefendinin yanına kadar saltanatla çıkarılmıştı. Fakat her hatırlı misâfire yapılan bu merâsimin asıl unutulmaz tarafı şu idi ki, Atiye Hanımefendi merdiven kapısından geçerken, göğsünü iki sıra dolaşan inci gerdanlığı kapının tokmağına takılarak kopmuş

ve bir servet teşkil edebilecek bu kıymetli ve iri tâneler, rüzgâr çarpmış bahar çiçekleri gibi, bir anda merdivenlere, oradan da mermer taşlığa yayılmıştı. Fakat işin daha da tuhaf ciheti, gerdanlık sâhibi, bu dağılan serveti ziyandan kurtarmak için birbiriyle yarış edercesine telâşlanan halayıklara gülümseyerek:

– Sizin olsun kızlar, sizin olsun; aranızda paylaşın!

Diye vermiş olduğu emir, bu şâhâne bahşişti.

Nâmık Paşalar'ın etraflarını kollamaya alışık kalfaları, o gün tesâdüfen konakta misâfir bulunan eski arkadaşları Dilbercihan'a da iki iri inci tânesi vermişlerdi. İşte şimdi gelmiş olan misâfir, o bir solukta binlerce lirayı bahşiş olarak dağıtan kadındı. Fakat artık vermeye değil, almaya geliyordu. Başını sokacağı iki odalı evden bile mahrum, sabahtan akşama yiyecek ekmeğini düşünen fakir ve muhtaç bir kadındı. Neyse ki şu rengi bozulan, kaşları çatılan, sesi kısılan dünyâda Hâlis Efendi gibi eski günleri unutmamış iyiler vardı da ara sıra kapılarına sokulmak, yardımlarına sığınmak mümkün olabiliyordu.

Hâlis Efendi'nin anlayamadığı bir şey varsa, o da Nâmık Paşa'nın oğulları gibi, servetlerini kaybetmemiş, malları dağılmamış âileler el'an mevcut bulunmakla berâber, eski gidişin, debdebe ve saltanat devrinin geçmiş olması keyfiyeti idi. Gerçi tek solukta mâlik olunmuş servetlerin ve türlü yanlış, türlü hud'a[1] ile elde edilmiş hazînelerin yıkılacağı tabiî idi; fakat bu arada alın terinin, tertemiz dede ve baba mîrâsının meydanda bıraktığı varlıkların da o şâhâne çerağı[2] sönüp gitmişti.

---

[1] Hud'a: Hile, düzen, oyun, aldatma.

[2] Çerağ: Çıra.

Ammâ Meşrûtiyet toplarının yıkıp dağıttığı sâde bunlar mıydı? Kānunsuz, fakat geleneklerin ve göreneklerin bağı ile kānun hâline gelmiş bütün bir sosyal âhenk de darmadağınık olmuştu. Acaba, açabildiği kadar açtığı için koparılan bir çiçek gibi, bir gizli elin, dalından ayırdığı bu medeniyetin yerine bir başkasını beklemek, bu milletin hakkı değil miydi? Ve acaba görünürde, açmak üzere sıra bekleyen bir başka gonca var da, onu görüp farkeden mi yoktu?

Hâlis Efendi'nin zihnî dağarcığına ağır gelen sorguların bir düşünce merkezinde birikmesi, onu ekseriyâ düşünmekten vazgeçmeye zorlardı. Her kemâle eren medeniyet gibi, nihâî çizgilerini kazanmış olan bu medeniyet de, tıpkı evini döşeyen zevkli bir insan gibi bütün bir milletin müşterek gayreti, müşterek himmeti, müşterek gurûru ile asırlar boyu didinerek, arayarak ve aradığının en iyi olmasına dikkat ederek muhîtini donatmıştı. Böylece bu titiz el, şiiri ile, mûsikîsi ile, mîmârîsi, işlemesi, dokuması, âdetleri, zarâfetleri, süsleri, hulâsa tam bir güzellik âhengi ile medeniyetini tamamladıktan sonra bir dinlenme devresine girmiş ve nihâyet her dinlenmenin bir gevşeme ve tembelliğe, oradan da gerilemeye açılan kapısından, bütün bu emeklerin, gayretlerin, incelmiş zevklerin mahsûlü olan ve cemiyette yer etmek, âdet ve üslûp hâline gelmek için asırların bağrında döğüle döğüle, işlene işlene kararını ve ayârını bulmuş olan medeniyet, yavaş yavaş aşınmaya, eskimeye, solup kaybolmaya yüz tutmuştu.

Halbuki Hâlis Efendi, her sınıfa kendine göre kandırıcı bir çeşni vermiş olan bu medeniyetin birdenbire çöktüğünü zanneder ve bu hatâsını tashih etmek isteyenlere inanmazdı. Gerçi onun bildiği ve yetiştiği zamanlarda da, kānunda yeri olmadığı halde hâlâ cemiyette sözü geçen âdetler vardı ki, bunlara

gösterilen küçük bir kayıtsızlık ve ihmal, cemiyetin tekdir[1] veya istihzâsiyle[2] cevaplanırdı. Fertlerin kıymet verdikleri ölçü, câmianın takdîri veya tekdîri idi. Bayramlarda eli öpülmedik büyük, kendisine uzanan eli reddeden küçük bulunmaz; fıkarâyı hoşlamak, kimsesizleri kollamak, şefkat, saygı ve müsâmaha, sanki uzviyetin insiyakları imiş gibi, kolaylık ve tabiîlikle yerine getirilir ve bütün bu âdetlerin bir şuurları, bu şuurlarının emirlerini yerine getirmek için âzâ ve imkân âletleri varmış gibi, gelişmeleri kendi kendine, kendiliğinden olurdu. Bir esnafın bile ticâret hayâtındaki kâidelere, haysiyet esaslarına, meslek nâmûsuna riâyeti, belki yine kânundan ziyâde ahlâk esaslarından sarkmış bir ipin, düşüncelerine, ellerine, dillerine dolanmış olmasından ileri gelirdi. Hâlis Efendi, o nice yüzyılların ardından gelen bu ipin ne kadar aşınmış, ne kadar yıpranmış, her sarsıntı, her tazyikte kaç defa kopmak tehlikesi geçirmiş, kopmuş ve düğümlenmiş olduğunu asla bilmiyordu. Ammâ o bilmese, bilmediği daha nice nice hakîkatler de olsa, hayat dinlemiyor değişiyor, değişmek için de ne bir Hâlis Efendi'den izin isteyerek ne de hamlelerini önlemek isteyen sitemkârlarından ötürü bir nefes duraklayarak, hep o müstehzî[3] adımlarla koşup, duruyordu.

Nihâyet Hâlis Efendi, düşünüp de istediklerini bir araya toplayamamaktan yorgun, kendi kendisine kızarak ayağa kalktı. Karısı, sandığın önünde iki kat olmuş, elini yıkamak isteyen kibar düşkünü misâfire sırmalı havlu çıkarmaya uğraşıyordu. Mesihpaşa İmamı, hem bu menfaatsiz ikramdan, hem de üzüntülü anlarının karısında bir câzibe bulduran ruh hâle-

[1] Tekdir: Azarlama, paylama.
[2] İstihzâ: Biri ile ince ince alay etme, eğlenme.
[3] Müstehzî: Alay etmekten hoşlanan (kimse), alaycı.

tine bürünmüş olduğundan:

– Yâhucuğum, Atiye Hanımefendi'nin vergili zamanları kaynananla kocana yaradı; ağırlaması eziyeti de sana kaldı.

Diyerek, Gülsüm Hanım'ın bu iltifattan ne mertebe mest olduğuna dikkat bile etmeyerek misâfirin yanına girdi.

*

Artık kahvede kimse içeride oturmuyordu. Havalar ısınmış, hattâ gerine gerine uyanan bir çocuk gibi âheste âheste gelen bahar, yaz sıcaklarına yavaştan göz kırpar olmuştu. Böylece de kahvenin içi, dibek döğen Bekçi Hüseyin ile kumarbazlara kalmıştı. Fakat, ocağını o pek kimseye emniyet edemeyen Şâkir Ağa da, ağ kuran örümcek telâşıyle, içeriyi dışarıya bağlamakta hayli yoruluyordu.

Hâlis Efendi kahvenin bahçesine girdiği zaman, muhtar, çınarın gölgesine oturmuş, masanın üstüne yerleştirdiği nargilesinin içindeki çift kirazın, her çekişte su ile berâber fıkırdayışını seyrederek keyifleniyordu. Henüz vârenlik edecek eş dost bastırmamış olduğu için Hâlis Efendi'yi görünce âdeta sevindi ve nargilesinden kirazları hoplatan derin bir nefes çektikten sonra:

– Sana iki müjdem var imam efendi... Otur da anlatayım, dedi.

Hâlis Efendi iskemlesine bir düzlük arayarak muhtarın yanına oturdu; fakat olmamıştı. Gölgesinde serinledikleri çınarın gövdesi, toprakla birleştiği noktada o kadar genişleyerek yayılmış ve etrâfına uzamıştı ki, âdeta bunun bir çınar kökü değil de, toprağa dökülüp sonradan katılaşarak donan bir mâyi olduğu akla gelirdi. Bu yüzden de ağacın tam yanına sokulunamaz, yâhut da iskemlenin dört ayağının aynı sevi-

yede durmayışına katlanmak lâzım gelirdi. Hâlis Efendi, hayli uzun süren bir uğraşmadan sonra nihâyet iyi kötü yerleşince:

– Aman muhtar bey, bugün hamam ne kadar kokuyor, dedi.

Hakîkaten kahvenin tam arkasına düşen Eski Ali Paşa Hamamı, fişenkliklerinden hohladığı is ve buharla etrâfa kokulu bir sis yaymıştı. Muhtar ise, vereceği habere imamın gösterdiği bu ağır tavırdan kızmış gibi:

– Canım, hava durgun da ondan, dedi.

Muhtar Mehmet Bey, kolay kolay öfkelenenlerden değildi. Bir şeye canı sıkılsa, bir kimseye kızsa da bunu hiddetle izhar etmez[1], işi hemen alaya vururdu. Şimdi de Hâlis Efendi'nin bir şey keşfetmek ister gibi hamamı kollayan bakışlarını tâkip ederek:

– Kuzum imam efendi, nefeslikleri mi sayıyorsun, peştemalları mı? Yoksa tellâk ile bir ahbaplığın mı var? İndir başını da beni dinle, sana iki güzel haberim var dedik ya... Biri, bizim Tâhir iki gündür dükkânını açmıyor. Kimi hasta, kimi Bursa'ya gitti, kimi dükkânını devredecek, diyor. Her ne hal ise, herif iki gündür görünürlerde yok, gözün aydın olsun.

Hâlis Efendi son birkaç gündür Keçeciler'den dolaşarak kahveye geliyor, yolu uzatmak pahasına Tâhir'in dükkânının önünden geçmiyordu. Bu yüzden de olup bitenlerden haberi yoktu. Hâlis Efendi, muhtarın verdiği bu habere hakîkaten sevinmişti; zîra dîvâne sarhoş son tecâvüzüyle zavallı imamı şaşkına çevirmiş, büsbütün yıldırmış, ürkütmüştü. Dört beş gün evvel yokuşu inerken, marangoz, elinde rakı şişesiyle birden bire yolunu keserek:

– Sensiz boğazımdan geçmedi, yudumla şunu Al-

[1] İzhar etmek: Açığa vurmak, meydana çıkarmak.

lah'ını seversen yudumla...

Diye alaya başlayınca, Hâlis Efendi mûtat temkînine rağmen kendinden geçerek elinin tersiyle şişeyi itmek istemiş, fakat şişe sarhoşun elinden düşerek kırılınca, işte kıyâmet o zaman kopmuştu.

Bir yobaz kim oluyordu ki onun rakısını döküyordu? Rakı, bâri bir insana keyif veriyordu. Ya o? Bu asık surat, bu dünyânın tadlarını bilmeden onlardan geçtim diye kurum satan câhil kafa ne işe yarıyordu? İstediği kadar namaz kılsın, Allah büyüktür, diye bar bar bağırsındı. Eğer onun büyüklüğünü kabul etseydi; "Allah aşkına iç şunu" der demez şişeyi kapıp başına dikmesi lâzım gelmez miydi?

Tâhir daha neler söylememiş, bîçâre imama neler yapmamıştı? Gerçi Hâlis Efendi muhtarın bu müjdesine deli olurcasına sevinmişti, ammâ pek renk vermeyerek ikinci haberi dinlemeye koyuldu.

– Senin müezzin olacak Sâlim haylazı yok mu? Artık bundan sonra ondan da yakayı sıyırdın. Dur anlatayım. Herif, muâmelecilik filân derken meğer müzâyedelerde alıcıların karşısına çıkıp havadan pay koparark keseyi şişirmiş. Sermâyeyi iyice yoluna koyduktan sonra da fesi basınca Evkaf'a dayanmış; basmış istifâyı, olmuş bitmiş. Eh, sevin artık kurtuldun. Dahası da var. Haberimiz olmadan yerine bizim Rüştü'yü tâyin etmişler bile.

Fakat Hâlis Efendi, muhtarın verdiği bu ikinci haberden hiç de sevinememiş, hattâ kurtulmak için yıllardan beri yana yana duâ ettiği müezzinin bu ânî çekilişinden üzüntü bile duymuştu. Sebebini pek kestiremiyorsa da, bütün bir mücâdeleli arkadaşlık senelerinden garip bir nedâmet duyar gibi olmuştu. Lâkin asıl üzüntüyü vakit vakit bir ihtiyaç olarak hissettiği kavgalarından, bundan sonra mahrum kalacağını düşünerek duymuş gibiydi. Sâlim ne kadar kurnaz, hîle-

kâr, habis zekâsiyle insanı çileden çıkaran bir adamsa, Rüştü Efendi o kadar halîm, mûnis, güler yüzlü bir adamdı ve işte Hâlis Efendi, bu yeni arkadaşıyle geçecek dümdüz, heyecansız ve birbirine benzeyecek günleri düşünmekle bile içinde bir sıkıntı duymaya başladı. Demek ki o, Sâlim'in artık hâfızasından başka bir yerde tekrarlayamayacağı kavgalarına alışmıştı. Ammâ ne tuhaf ki, bunu, onlardan mahrum kaldığını aklı kesince anlayabilmişti.

Mesihpaşa İmamı bir an, Tâhir'in tecâvüzlerinden kurtulduğuna sevinirken, müezzinle olan kuru sıkı patırdılara âdeta istek duymasına şaşacak oldu. Fakat bunu bilmeyecek ne vardı? O, marangoza yenilmeye, Sâlim'i ise yenmeye alışıktı. Demek ki, insan oğlu, hayâtın gündelik dalgacıkları üstünde bile bir zafer ihtirâsına olan teşneliği[1] yüzünden, hoşnutsuzluklarda bile câzibe bulmakta idi.

Muhtarı büsbütün cevapsız bırakamayacağını düşünen Hâlis Efendi nihâyet:

– Peki ammâ Mehmet Bey, Sâlim'in bu açık gözlülüğünü ben takdir edemem ki... Karşısındakinden para koparmak için müzâyedelerde yalandan alıcı ol, sonra da elde ettiğin servetle iş döndür. Böyle para helâl olmaz ki...

Muhtar, nargile dumanını genzine kaçırtan bol bir kahkaha attı:

– Aman imam efendi... Yaşın kırkı geçti ammâ hâlâ saflıktan kurtulamadın a kuzum? Bu devirde helâli arayan, haramdan korkan da kim? Merak etme sâde senin Sâlim değil, sürünün dörtte üçü, dörtte üçü böyle...

Hâlis Efendi kendi kendisine söylenir gibi hafif hafif mırıldandı:

---

[1] Teşnelik: Çok istekli, çok hevesli olma

– Bunlar Allah'tan korkmuyorlar, bâri kuldan utansalar...

– Kul yasağı, sıtmaya yakalanan adamın titremesini kesmek için sırtını örtüp bastırmaya benzer; eğer şifâ lâzımsa hastalığı içinden kesecek ilâcı bul.

Mehmet Bey, ezelî neşesini bir an kaybeder gibi başını eğdi ve duyulur duyulmaz bir sesle:

– O da var, var ammâ reçeteyi kaybettik...

Sonra her zamanki zevkli teklifsizliğini bularak:

– Şu bize doğru gelen bakkalı görüyorsun ya... Ne gaddar, ne insafsız bir esnaftır. Heriften yumurta alsan içinde sarısını bulamazsın. Bir de babasını düşün... Onu da bilirsin; ne efendi, ne nâmuslu, ne bulunmaz adamdı.

Muhtar son cümlesini henüz bitirmişti ki bakkal, gelip yanlarına oturdu. Her zaman dilinden düşürmediği kazanç darlığı, böceklerin, fârelerin mazarratı[1], fire veren erzak yüzünden çekilen zararlardan söz açacağını zannettiler. Fakat ürkmüş, sinmiş bir hâli vardı.

– Ne dersin imam efendi, diye hemen söze başladı. Şu bizim Tütüncü Abbas'ın on dakîka içinde ölüvermesine şaştım da kaldım.

Bakkal, muhâtaplarının ikisinden de cevap beklemiyor ve tâze bir ölüm vak'asının hikmet kapılarını zorlayıcı ânî uyanıklığı ile cevherler saçmak ihtiyâcını duyuyordu. Öyle ya... Şu fânî dünyâda yalan, hîle ne içindi? Mâdemki hep ölecektik, şu halde ne diye birbirimizin çukurunu kazıyor, birbirimize diş tırnak gösteriyorduk? Zavallı tütüncü, ölmeden yarım saat evvel, satın alacağı evin peyini vermiş, ferağ harcını mal sâhibine yüklemek için saatlerce yokluktan dem vurmuştu. Halbuki sırasında; "denizde kum, bende

[1] Mazarrat: Zarar, ziyan.

para..." diye ceplerine vurup öğünen Abbas'ın en ağzına yakışmayan söz bu yokluk sözü idi. Bâri küflü çömleğinin kapağını açacak bir mîrasçısı olsaydı... Ne çoluk vardı, ne çocuk... Acaba sık sık müşteri gibi dükkânına gelip sonradan ortadan kaybolan tüysüz delikanlı bu çömleğin nerede saklı olduğunu bilir miydi? Mahalleli, evin uğuru yaramadı, diyorlardı ammâ doğru değildi. Ferah ferah bin liradan fazla eden bir mülkü darda olduğu için dört yüzde kapatmak yüzünden haksızlık ayağına dolaşmıştı. Eğer ölülerin arkasından söylemek câiz olsa, mahallede kendisi kadar onun iç yüzünü bilen kimse yoktu.

İmamla muhtarın dinledikleri bu nutuk, ölülerin arkasından kötü söz söyleme yasağına rağmen, kâh bir filozof murâkabesine bürünerek, kâh nasîhatçılık siperine çekilerek uzayıp gidecekti. Hattâ belki de ölümün pençelerinden ürkerek, daha bir müddet bu hikmet ve ibret kubbesinin altında sinip kalacaktı. Ammâ mahalle çocuğunun birinin, iki eliyle ağzının iki yanına siper çekerek kendisini bütün avazıyle çağırdığını duyunca hızla yerinden fırladı. Koşa koşa dükkânına döndüğü zaman çırağın bir teneke zeytinyağını devirip başına koca bir ziyan getirdiğini görünce de, ölüm rüzgârının açmış olduğu hikmet kapıları bütün şiddetiyle yüzüne kapandı. Az evvel cevherler dökmek isteyen dudaklarından en ağır hakâretler, en yakası açılmadık küfürler sel gibi akmaya başlamıştı. Ammâ tecrübe sâhibi kimseler, koskoca bir ziyânın kötü muâmele, acı söz, hattâ sille ve tokatla yerine gelmeyeceğini bilmeliydi. Hattâ çırağın haftalığından kesmekle de bu zarârı temizlemek kâbil değildi. Eğer esnaf ise gözünü açması lâzımdı. Gerçi az evvel imamla muhtara doğruluktan, nâmustan bir şeyler söylemiş durmuştu ammâ, lâf başka, iş başkaydı.

Çırak, birdenbire hiddet fırtınası dinip soğukkan-

lılığını bulan ustasının yüzüne hayret ve korku ile bakıyor, kovulacağını bekliyordu. Halbuki beklediği çıkmadı ve mesele şu emirlerle yoluna girmiş oldu:

– Yüz dirhem mal isteyen müşteriye on dirhem eksik verirsin. Yarım oka isteyene yirmi. Eğer bir, birden fazla pirinç, şeker, un almaya gelen olursa korkma iyice çırpıştır. Ammâ yine sersemlik edeyim deme; bâzısının gözü açık olur. Terâzide yapamadığını külâha doldururken becer.

Çırak geniş bir nefes aldı. Dökülen zeytinyağı üç teneke de olsa, dükkânın ziyânını böyle birkaç gün içinde çıkarabilirdi. Zâten yıl atlamış iki çuval kurtlu bakla ile nohudu bu seneninkilere karıştırmakla ustasına az mı kâr ettirmişti? Ya aylarca kireçte yatmış yumurtaları ılık suya sokarak günlük diye satmaktaki mahâreti: "Allah çarpsın teyzeciğim, şimdi folluktan aldım!" diye paralana paralana yemin edişi, ondan başka kimin becereceği işlerdendi?" İki metelik fazla koparmak için ustasına bile parmak ısırtacak türlü dalavereler bulurken, bir de sersem gibi kovulmaktan korkmuştu. Eğer ustası esnafsa, onu, dükkânı kökünden yakıp yıksa yine de kovmaz, kovamazdı.

*

Artık sıcakların koynunda tembel tembel gerinen İstanbul'u, yaz, her köşesinden fethetmiş kızgın günlerin ardından gelen ılık geceler, gümüş yıldızlarla benekli siyah yelpâzesini sallamaya başlamıştı.

İstanbul halkını, rüzgâra tutulmuş yapraklar gibi sayfiyelere ve kırlara doğru süren bu hava, şehirde kalmak zorunda olanları da büsbütün nasipsiz bırakmaz, onların da yeşillik ve açıklık ihtiyâcını bostanlar, mesîreler, kır kahveleri, ev bahçeleri, hattâ pencere içinde yetiştirilmiş çiçeklerin diliyle az çok cevaplandırırdı.

İstanbul, denizden, dağdan, kırdan, bol ve açık havadan kâm almasını[1] bilen bir şehirdi. Hele eskiden, hele o genç, gürbüz çağında iken cirit oynamak isteyen delikanlıyı şehir dışında, ok atmak isteyen hüner sâhibini şehir dışında, at sürmek isteyen süvâriyi yine şehir dışında aramak gerekti. İstanbul, o dinç, canlı, eli erer, gücü yeter azametli[2] yiğit iken, damarlarında dönen tâze kan, onu hep harekete, hep coşkun, taşkın hamlelere itip, teşvik ederdi. Ammâ süngüsü düşmanı göğüslemekten, medeniyeti rakiplerine meydan okumaktan, aklıselîmi dalâleti yenmekten, şuûru fikir sefâletini boğazlamaktan, asâleti türediliği tekmelemekten, zevki bayağılığı istihfaftan[3], insafı zulme karşı koymaktan, hulâsa mânâsı mânâsızlıkla güreşmekten mahrum kalmaya başladığı zaaf çağlarında, kıvâmını ordu ile devlet kadar ahlâk ve an'anelerden alan cemiyet, yaslandığı dayanaklarla berâber eski taşkın faâliyetini azalta azalta içine doğru çekilmeye, birikmiş varlıklarıyle geçinmeye başladı. Tıpkı bolluk zamânında alabildiğine beslenen bir mahlûkun[4], kıtlık zamânında kendi uzviyetinden[5] harcaması gibi, yalnız sakladığını sarfetti, biriktirdiğini kullanır oldu. Belki suyu çekilen ırmaklar gibi sığlaştı, görgü ve zevk derinliğini kaybetti, ammâ o gür, o feyizli ırmak yine de kurumadı. Bir zamanki şehâmeti[6] eksildiyse de yine aktı, yine hâlince çağlamasını bildi.

Onda güzelliği görmek bir ihtiyaç, atadan kalma bir mîrastı. Eskisi gibi bu güzelliği ufuklar boyunca aramıyor, atını dağ başlarında koşturmuyor, oyununu

---

[1] Kâm almak: Umduğu ve istediği zevke erişmek.
[2] Azametli: İhtişamlı.
[3] İstihfaf: Küçük görme, hafif bulma, küçümseme, hor görme.
[4] Mahlûk: Yaratılmış.
[5] Uzviyet: Canlı bir varlığı meydana getiren organların bütünü, organizma.
[6] Şehâmet: Zekâ ile berâber olan cesâret; aklın kontrolünde olan yiğitlik.

meydanlarda oynamıyor, eğlencesi için ormanları karış karış dolaşmıyorsa, yine de saklambaç oynayan çocuklar gibi, gözlerini örttüğü ellerinin arasından etrâfına bakınmak ustalığını beceriyor, bostanlar, mesîreler, ev bahçeleri, hattâ pencere içinde açtırılmış çiçekler, hulâsa eski muhteşem zevklerin taklidiyle avunuyordu.

Yaz gelince sayfiyeye çıkamayan İstanbullunun belli başlı zevklerinden biri de bahçeli mahalle kahveleri idi. Ammâ Hâlis Efendi'nin bundan başka bir de avlusundan Cerrahpaşa sırtlarını, Yenibahçe bostanlarını, Topkapı surlarından Marmara kıyılarına kadar uzanan bu yarım çemberi gören güzel manzaralı bir câmii vardı ki, akşamları tek başına otların üstüne oturur ve kirpiklerini süze süze batan güneşi seyreder, çok defa da, başını sağdan sola döndürmekle, gökyüzünün kişmîrî[1] başına taktığı aydan tacı görürdü.

Müezzin değiştiğinden beri câmide eskisi kadar iş kalmamıştı. Ötekinin tam bir zıddı olan Rüştü Efendi, üstüne düşen işleri yapmakta o kadar titiz idi ki, Hâlis Efendi çok defa bir kusur aradığı halde bulamıyor, sâde kuşlara söylenmekle, öfke ihtiyâcını yatıştırıyordu. Kuşlar da hep aynı pervâsız ve tecâvüzcü gürültüleriyle câmie hükmetmekte idiler. Pencerelerin göğsü bağrı bu derece delik deşik olmakta devam ettikçe de, ne imamın, ne de müezzinin gayretlerinin bu istîlâyı önlemelerine imkân yoktu. Ancak başa çıkılamayan bu hayvan sürüsü, Hâlis Efendi'ye öfke imkânları vermekte hayli cömertlik ediyordu. Mesihpaşa İmamı, evinin içinde yabancılaşmaya başladığından beri câmie daha dört elle sarılır olmuştu. Hele yaz geldiğinden beri, o, kimsenin ayak basmadığı

[1] Kişmiri (Keşmiri): Esmere çalan renk.

avlunun diz boyu otları arasında ne derin ne örselenmemiş bir rahatlık buluyordu. Böyle bir sükûna, şüphesiz ki eskisinden daha muhtaçtı. Zîra şimdiye kadar buyruğu altında boynu bükük, dili tutuk, elleri kavuşuk duran evi, artık onu hiçe sayıyor, muhakkak ki içten içe alay bile ediyordu. Hattâ kendisini o kadar seven ve sayan karısı bile, hangi tarafa hak verdiğini belli etmeyen bir sükûtun kalesi içinde daha aptal, daha ürkek bir hal almış bulunuyordu.

Hâlis Efendi'yi son zamanlarda büsbütün çileden çıkaran iki ehemmiyetli hâdise olmuştu. –Bunlar onun için hayâtî ehemmiyeti bulunan keyfiyetlerdendi[1]– biri, o topallığından dolayı fazla göz kulak olmaya lüzum görmediği kızının gazino çalgıcıları gibi kemençe çaldığını öğrenmiş bulunması idi. Gerçi bir tesâdüf netîcesinde duyup, gözleriyle de gördüğü gün, ev, en müthiş öfkelerinden birine şâhit olmuş, ortalığı birbirine katmıştı. Ammâ bu patırdıdan, bu kuru sıkı hiddetten fayda da neydi? Çalgı öğrenmek, âriyet[2] bir mal almak, ya da olmadık iğreti bir iş tutmak gibi geri verilecek, vazgeçince kurtulunacak keyfiyetlerden değildi ki, kızın sazını kırıp ocakta yakmış olsa bile, sanat denen sırlı bilgiyi ellerinden ve hislerinden söküp atmak mümkün olabilsindi. Ne yapsa, ne mertebe şiddet gösterse bu kötü kazanç onda bilkuvve[3] mevcut kalacaktı. İşte Hâlis Efendi'ye göre, dâvânın asıl hazin tarafı da bu idi. Demek kendisi türlü vesvese ve evham içinde kendini yiyip dururken, beri tarafta kızı çalgıcı olmuştu da haberi yoktu. Ammâ bu suçta bütün ev müşterekti. Akıllısı, akılsızı, bunağı, sakatı el ele tutuşup onu berâberce aldatmışlardı. Zavallı kendisi, sakatlığının halkasına bağlı sandığı

[1] Keyfiyet: Husus.
[2] Âriyet: Ödünç.
[3] Bilkuvve: Düşünce ve fikir hâlinde, potansiyel olarak.

topal kızının böyle bir teşebbüse girişeceğini, üstelik de muvaffak olacağını nereden bilsindi? Ne yazık ki, bütün dünya havâdisleri gibi, en yakınlarının mâcerâlarını da başkalarından duyarak öğreniyordu. Yine bir gün, o bol kahkahalı, bol neşeli muhtar, içinde hiçbir kötülük ya da bir iğneleme endîşesi gütmeden:

– Mâşallah, sizin kerîme hanım öyle bir kemençe çalıyormuş ki, dinleyenler, yeryüzünde böyle tesirli yay dinlemedik, diye yemin ediyorlarmış... Dediği zaman Hâlis Efendi evvelâ bir şey anlamamış, fakat meseleyi tâkip edip işi meydana çıkardığı zaman da, dünya dönmüş dönmüş başına yıkılıvermişti.

Muhakkak ki, bu çalgıcılık keyfiyeti kadar, belki ondan da ağır olan, en yakınlarını, en uzaklarının lisânından öğrenmesi idi. Hele Zâhit'in, çatısı altında yegâne bel bağladığı evlâdının onlarla birlik olup kendisini aldatmasına, bu ardına kadar açık tuttuğu ümit ve tesellî kapısının suratına kapanıvermesine ne demeli idi? Yoksa zavallı çocuk bir tehdit ve tazyik altında kalarak mı onların suçuna iştirâki kabul etmişti? Öyle ya, Abdullah bu işi tasvip edip kız kardeşine arka olduktan sonra, başı önünde, sessiz soluksuz Zâhit'i nasıl olsa yola getirirdi. Belki sakat kardeşini böyle bir cür'ete sevkeden de yine Abdullah'tı. Hâlis Efendi üç çocuk babası olduğu halde, evlâtlarıyle kanından başka alâkası bulunmadığını, hâdiselerin dili her fırsatta kendisine ihtar ettikçe, o da mukâbil gayretini büsbütün arttırıyor ve bunların içinde bir tânesinin olsun muhakkak kendi tasarrufu zincirine bağlı olduğuna inanmak istiyor. Bu yüzden de Zâhit'in bulanık ve dalgalı sâhillerine demir atmaya çabalıyordu. Gayretleri boşa çıksa da o tecrübelerini yeniliyor, tekrarlıyor, usanmıyordu. Fakat yine günün birinde, mahalle muhtarının o düşüncesiz gamsız dost yüzünde, saklamak isteyip de beceremediği endîşeler

Hâlis Efendi'yi kuşkulandırarak bu kalender dostu sıkılaması, netîcede de Zâhit'in Şehzâdebaşı tiyatro kumpanyalarından bir Ermeni kızına tutulduğu haberini almasına mâlolmuştu. Belki yine muhtarın:

– Gençlik bu imam efendi, gelir geçer.. diye tesellî yollu sözlerinde bir hakîkat, bir ümit bularak, işin olağan keyfiyetlerden bulunduğuna hükmederek fazla fazla üstünde durmayacaktı. Fakat son zamanlarda ders çalışmak bahânesiyle arkadaş evinde daha sık kalmalar, harçlığının yetişmediğini evvelâ annesi vâsıtasıyle söylemeler, istediği netîceyi almayınca da tezkere ile bildirmeler, bunların hepsinden de beteri, evden bâzı eşyânın kaybolup bir daha bulunamaması keyfiyeti idi ki, Hâlis Efendi'nin artık demirini tarayan babalık gemisi, âvâre bir çöp gibi oradan oraya yalpalanıyor ve Mesihpaşa İmamı, şimdiye kadar, görüp göz yumduğu her hâdiseyi, anahtarı ele geçmiş bir şifre gibi karşısında çözülmüş buluyordu. Günün birinde Dilbercihan Hanım'dan kalma antika bir saat uçup gidince, bu, Abdullah'ın arkadaşlarından bilinmiş, Gülsüm Hanım, telâşa düşmüş, ev halkı işi meydana çıkarmak için el birliğiyle harekete geçmişti. Ammâ Hâlis Efendi netîceyi bildirir raporu bekleye dursun, çoluğu çocuğu bu beklediği raporu savsaklamakta devam ederek, mesele yine söz birliği ile örtbas edilmiş, yalnız Gülsüm Hanım'ın kahırlı yüzüne bir keder peçesi daha inmişti. Belki hırsızı bulmuşlar, fakat bildiklerini kendisine bildirmemekte yine tek cephe teşkil etmişlerdi. Kim bilir belki de bu kaybı başka hırsızlıklar da tâkip ediyordu da kendisi işitmiyor, duymuyordu.

Hâlis Efendi için evin içinde hitap edilecek, dertleşilecek tek insan belki hâlâ kaynanası idi. Onu uzun zamanlardan beri bunak yerine koyarak konuşmaya tenezzül etmiyor, eski kavrayışını, o halîm ve

isâbetli şuûrunu bulamıyorsa da, bu düzenini kaybetmiş idrak, yine de etrâfındakilerin hepsinden üsttü. Ve işte Hâlis Efendi, günün birinde ortalığı tenhâ bularak Pembe Hanım'ın odasına girip Zâhit'in kendi bilmediği cephelerini, hırsızlığa cür'et edecek[1] kadar işi ilerletip ilerletmemiş olduğunu, lakırdı sırası getirerek açtı. Eskiden olsa, böyle bir ihtimâlin değil çengeline takılmak, tasavvurunu bile bir zebânî gibi karşısından kovardı. Fakat şimdi herkesten her şey bekler ve umar hâle gelmişti. Selli bir yağmura tutulup iliklerine kadar ıslanan bir adam gibi, artık ihtiyata, saçak altından yürümeye lüzum kalmamıştı:

– Ne dersin vâlide... bizim Zâhit'in gidişini pek beğenmiyorum, diye oğlu hakkındaki endîşelerini korka korka tek cümleye sığdırınca, Pembe Hanım dâmâdının bu geç kalmış telâşından âdeta küskün:

– Yapar oğlum yapar; Zâhit her şeyi yapar. O Abdullah'ın attığı tırnak olamaz. Beni dinleyip bu çocuklara başka türlü babalık etseydin belki de işler böyle olmazdı...

Deyivermesinden şaşırıp kalmıştı. Hâlis Efendi, yarı bunak bir kadının bile kendi terbiye usûlünü beğenmeyişinden şaşkın, mes'ûliyetten sıyrılmak isteyen bir suçlu telâşı ile kendini müdâfaa etmek isterken, asıl onu çileden çıkaran, kaynanasının Abdullah'a arka çıkışı olmuştu. İşte bu acı ile de kendini tutamayıp bağırdı:

– Zâhit'in suçu varsa da bârî dîni îmânı da var. Öteki habis[2], zındığın biri... bir kâfiri[3] korumakla sen küfür işlemiş oluyorsun vâlide.

– Her koyun kendi bacağından asılır; Allah Ab-

---

[1] Cür'et etmek: Cesâret isteyen bir şeyi yapmaya kalkışmak.
[2] Habis: Kötü, soysuz, alçak.
[3] Kâfir: Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve Allah'tan getirdiklerin inanmayan yâhut bunlardan birini inkâr eden kimse.

dullah'ı da ıslâh etsin, ammâ sen asıl ötekinden kork...

– Ben kimseden korkmuyorum. Artık yapacağımı biliyorum ben...

Diye yeniden coşmaya hazırlanırken bu sefer de birden oda kapısı açılarak Abdullah'ın arkadaşları içeri doldular. Ve böylece de Hâlis Efendi, derdi yüreğinde kalmış bir adam hüznüyle boynu bükük, hiç beklemediği bir zamanda yine bu gençlik selinin ortasında sıkışıp kaldı. Zâten bu, istedikleri zaman, kovandan boşanmış arılar gibi, eve doluşan, istedikleri zaman ve istedikleri gibi onu köşe bucak sıkıştırıp iğneleyen adamların ortasında kalmaya mahkûm olalı beri, çâresiz ve hazin bir uysallıkla selâmeti onlara teslim olmakta buluyordu. Hele bir gündü; yine bu odada ne şiddetle kavga çıkarmışlardı. Bir tânesi:

– Biz azaldık; onun için dünya, mayası unutulmuş bir hamur gibi kabarmıyor; tadına bakanlar, eski kıvâmını, çeşnisini bulamıyorlar...

Diye bağırınca, karşısına gelen:

– Siz kimsiniz efendi? Kim oluyorsunuz da kendinize bir pâye veriyor, cemiyette tutunacak hak istiyorsunuz? diye onu yiyecek gibi haykırmıştı.

Bu gençlerin bir kısmına göre dünya, makineleşerek maddesinin timarına her gün biraz daha ehemmiyet verirken, bu makine medeniyeti, hayâtı hayat yapan yumuşaklığı, düşünceyi, rûhu, ana rahmindeki cenîni kemiren ur gibi doğmasına, yaşamasına meydan vermeden boğmakta idi.

Bir kısmına göre ise ruh ve mânâ dâvâsı, insanların îcat ettikleri bir sinir buhrânından başka bir şey değildi. Beşeriyetin maddî menfaatlerden hakkıyle istifâde edebilmesi için her şeyden evvel bu vehmi[1] tedâ-

[1] Vehim: Kuruntu.

vi etmek, zihinleri bu salgın illetten korumak lâzımdı.

Halbuki Abdullah'ın münâkaşacı arkadaşlarının içinde bir nevi ara bulucu, her iki tarafın da aşırı fikirlerini kesip biçtikten sonra kabul eden bir üçüncüye göre, fikirler silâhlanmayı öğrenmedikçe, maddenin mânâyı alt etmesi tabiî idi. Zâten insan oğlu madde ile mânâyı birbirinden ayrı farzetmekte olduğu için, aralarına tezvir[1] sokulan komşular gibi, dâima hırlaşıyor, kavga ediyor, geçimsizlikleri cihânı ayağa kaldırıyordu. Dünya için ne otomat adamların kurdukları medeniyet, ne de madde düşmanlarının korkulu mübâlağası gerekti.

Fakat gençler o gün ihtiyar kadının odasına, onu iki gün evvel hasta bırakmış oldukları için hatır sormaya girmişlerdi. İyileştiğini görünce:

– Haydi bakalım Pembe Teyze... bizi yine Eski Zağra'ya götür. Hani biliyorsun ya düğün alayını bir türlü yürütmek nasip olmadı...

İhtiyar kadın hiç nazlanmadan, sanki az evvel dâmâdıyle o kadar üzüntülü bir dâvâyı ele alan kendisi değilmiş gibi:

– Cumartesi dinlenme günüdür. Pazar gelin hamamı. Pazartesi kızın yüzü yazılır; pullarla çiçekler yapraklar yapılır. Bir de bakarsın gelinin yüzü bahçeye dönmüş...

Pembe Hanım, kederi neşeye karıştırıveren çocuklaşmış dimâğında yer yer bulduğu hâtırâlarla coşarken, Hâlis Efendi de bir yolunu bulup odadan sıvışıverdi. Bir zamanlar, Zâhit'in, kardeşi gibi böyle başından büyük düşünceleri olan arkadaşlar toplamadığına seviniyor, onu kendine lâyık, bildiği gibi tasarruf etmekte olduğu bir evlât sayarak bağrına basmakta gizli bir baba gurûru duyuyordu. Ne çâre ki şimdi

[1] Tezvir: Yalan söyleme, yalan dolan; arabozuculuk, yalancılık.

zavallı kazâzede gemisi, tutunmak istediği sâhilden fersahlarca uzak, adı sanı bilinmez yerlerde çalkanıp duruyordu.

*

Hâlis Efendi, diz boyu otların arasından geçerek, gözden uzak bir köşeye oturdu. Tam bir haftadır işleri bittikten sonra câmiin bu ayak basmaz seddi üstüne çekiliyor, içine gömüldüğü yeşilliklerin ortasında Zâhit'in vaziyetini, kaynanasının sözlerini düşünüyordu. Gerek Pembe Hanım'ın, gerek Muhtar Mehmet Bey'in bu yoldaki işâretleri, oğlunu zapteden kadını bulup görüşmek ve bir fedakârlık karşılığında ondan vazgeçmesini teklif etmekti. Bu fikir evvelce kendisine pek ağır gelmişse de, oğlunu kurtarmak yolunda en iyi çâre belki de hakîkaten buydu. Gerçi genç ve güzel Zâhit'ten kadının vazgeçeceğine akıl erdiremiyor, hattâ böyle bir teşebbüsün akāmetle[1] netîceleneceğine âdeta îman ediyorsa da yine elinden geleni yapmakta kusur etmeyecekti. Tam bir hafta insan gözünden uzak, âdeta gizlenircesine kaçtığı yabânî otların arasında hep zihninde evirip çevirdiği projesine istikāmet vermek üzere didinip durdu. Nihâyet teşebbüs planı kafasının içinde bütün teferruâtıyle tasarlanıp tamam olunca karârını muhtara da açtı. Zîra sıra, kuvvede[2] olan hükmün tatbîkine gelmişti. Kendisi böyle yerleri tanımaz, yalnız başına ise asla gidemezdi. Muhtar Mehmet Bey, bu güçlüğün de çâresini süratle bulmuş, kadına Feyzullah'la berâber gitmesini teklif etmişti. Her ne kadar Hâlis Efendi için, gerek nasîhatleri, gerek tatlı sert azarlarıyle kendisini saydırdığı turşucuya bu yolda bir ricâda

[1] Akāmet: *Mec.* Sonuca varamama, yarıda kalma.
[2] Kuvve: Tasavvur ve düşüncede olup henüz gerçekleşmemiş olma durumu.

bulunmak zor, hattâ hâkimiyetine zarar verecek bir küçüklük idiyse de, bu işte onun delâletini[1] kabul etmekten başka çâre yoktu. Zîra Feyzullah bu gibi yerleri, bilhassa tiyatro kumpanyalarının çeşitli sırlarını, hattâ oyuncuların hangi saatlerde, hangi işlerle meşgul olduklarını mahallede tek bilen adamdı. Üstelik kumpanyaya fâizle para verdiği için tiyatroda nüfûzu büyük, sözü geçkindi. İşte Mesihpaşa İmamı bütün bu kolaylıkları göz önünde tutarak, günün birinde kendi kendine "Ne yapalım, evlât hatırı..." deyip Feyzullah'la anlaştıktan sonra, tefecinin peşine düşerek berâberce Şehzâdebaşı yolunu tuttular.

Dertli idi; yüreği yaralanmıştı. Görünmez bir el her gün yeni bir sille ile onu tokatlıyor, hırpalıyordu. Ammâ ne garip ki vurmasını, can yakmasını bilen bu el, okşamasını sevindirmesini de bilmiyor değildi. İşte kırk günden beri sarhoş Tâhir'in kapalı dükkânı önünden rahat rahat geçmesi, bu gizli elin iltifatlarından biri değil mi idi? Marangoz için söylenen birbirini tutmaz rivâyetler içinde, bir gece rakı ile şarabı karıştırıp içerek çatlamış olduğu söylentisi, şüphesiz ki Hâlis Efendi'nin en hoşuna gideni idi. Fakat bâzan da kimsenin ölümüne sevinmemeli, diye kitaplardan öğrendiği bir vecîzeyi, mânâsına inanmadan tekrarladığı oluyordu. Zâten onu müşkülden müşküle sokan, hep kitapla hayâtı birbiriyle bağdaştıramamış olması değil miydi?

Feyzullah solda, Hâlis Efendi onun yarım kadem[2] ilerisinde Yedi Emirler'e kadar gelmişlerdi. Turşucu bile, teşebbüsü muhâtaralı[3] buluyor ve başarılması güç olan bu dâvâdan dolayı ona acıyor gibi, her zamankinden daha saygılı görünüyordu. Bir ara başını

[1] Delâlet: Yol gösterme, aracılık.
[2] Kadem: Adım.
[3] Muhâtaralı: Tehlikeli.

yana çevirerek:

– Sana akıl öğretmek haddim değildir ammâ imam efendi, biz bu yolları iyi tanırız da onun için söylüyorum. Bu karılar enâyi boğmaya alışkındırlar; ummam ki oğlanın yakasını koyuversin. Eğer Göksu testisi gibi elini beline dayar da seni bir temiz ıslatacak olursa sakın ha susayım deme. O beş söylerse sen on söyle. İki çift lâftan sonra lodos balığı gibi gevşeyiverdin mi işler tamamdır.

Feyzullah belki doğru söylüyordu. Lâkin bu acar kadınlarla boğuşmak ancak onun gibiler için kolaydı. Hâlis Efendi sıkıntıdan öyle bir terlemişti ki bütün vücûdu suya batmış kadar ıslanmıştı. Üstelik hava da çok sıcaktı. Tepelerinden inatla dünyâya bakan güneş, örs altında ateş püsküren kızgın bir demir gibi, durmadan kıvılcımını saçıyor ve şehir, bu yakıcı sağanak altında erir gibi gevşiyor, âdeta yayılıyordu. Mahalle aralarından hızlı hızlı geçiyorlar, her şey süratle geride kalıyordu. Kirli sokaklar, çöp dökülmüş arsalar, süprüntülü duvar dipleri ve çöplerden azıklanan sinek orduları, etraflarında boy boy rutûbet ve yosun çizgileri uzanmış çeşme başları ve çeşme başlarının o bitip tükenmez ağız dalaşları, kova, teneke gürültüleri, geçimleri insan ve hayvan artıklarıyle kolaylaştırılmak için sokağa salıverilmiş tavukların basılarak, ezilerek kendilerine mahsus duvar deliklerinden bahçelere giriş çıkışları, bir ağaç, bir ev gölgesinde oynamakla uyumak arası tembel tembel oturan sıska, renksiz mecalsiz çocuklar, nihâyet bu uyuşuk ve cılız çocuklara kıpırdama arzusu, belki de neşe veren bir mâcuncu sesi...

Tiyatronun kapısına geldikleri zaman, methalin[1] iki başında, çalımlarıyle yol kesen iki kabadayı duru-

[1] Methal: Giriş.

yordu. Anlaşılan bunlar, güçleri, kuvvetleri, kavga ve gürültüden yılmaz tavırlarıyle, bulundukları yerin inzibâtına[1] memur edilmiş zorbalardı. Tek omuzları havada, ileri atılmak için gemlerinin boşalmasını bekleyen huysuz bir at asabiyetiyle duruşlarını Hâlis Efendi daha ilk adımda beğenmedi. Feyzullah'ın anlattığı külhânîler bunlar olacaktı. Polise, jandarmaya haber vermeden kavga bastıran, yiğitlik taslamak isteyen acemi çaylaklara hadlerini bildiren, biletsiz oyun seyretmek sevdâsına düşenleri bir yumrukta kapı dışarı eden, hulâsa tiyatronun eli ayağı olan omuzdaşlar... Feyzullah'ı görünce ikisi de gülümseyerek selâmladılar. Fakat yine de biri, içeride kimi aradığını sormak gafletinde bulundu. Öyle ya, oyun zamânı değildi, içeride kızlar prova yapıyorlardı. Kendisi yabancı değildi, girebilirdi; ammâ şu arkasındaki hoca da kim oluyordu?

Fakat turşucu, îzâhat vermeyi onuruna yakıştıramayan bir kükreme ile sâdece:

– Ulan Çengel, bana mı bu hesap? Haydi oradan ukâla bozması...

Dedi ve Hâlis Efendi'yi öne sürerek karanlık koridorlara doğru yürümeye başladılar. Mesihpaşa İmamı, ne gece karanlığına ne de gün ışığına benzeyen bu renksiz ve bulanık aydınlıkta, bâhusus[2] ayağının hiç alışık olmadığı bomboş, uzun ve daracık koridorda yürümesini şaşırmış, anasını kaybetmekten korkan bir çocuk ihtiyatı[3] ile gözünü Feyzullah'tan ayırmıyor, adımlarını onunkilerle ayar ediyordu. Öyle ya... Turşucu aklına uyup da yanından sıvışıverirse, onun olmadığı bu koskoca korkunç binâda kim bilir başına neler getirirlerdi. Ammâ Feyzullah'ın kendisini bırak-

[1] İnzibat: Güvenlik.
[2] Bâhusus: Özellikle.
[3] İhtiyat: Tedbir.

maya niyeti yoktu. Arada bir arkasına bakan imama, sözü kapıdakilere getirerek:

– O hadlerini bilmezlerle senin hatırın için kapışmadım, üzülmeyesin diye kafalarının pekmezini dökmedim. İstersem buraya bir tabur adamla gelirim de yine hesap vermem. Bugüne bugün şu kumpanyanın velînimeti benim! Feyzullah, sözlerinin etraftan duyulması için âdeta bağırarak konuşuyordu.

Yavaş yavaş gözleri karanlığa alışan Hâlis Efendi, etrâfını görmeye başlamıştı. Tavan hizâsındaki iki küçük pencere, bir yer altı oyuğu gibi kasvetli salona iki uzun ziyâ[1] hattı gönderiyor ve diklemesine içeri giren bu ışıktan çizgiler ise, yerini yadırgayan bir misâfir gibi her an kaçmak hevesiyle dimdik ayakta bekliyorlardı. Tiyatro henüz süpürülmemiş olacaktı ki, ayağının altında çıtırdayan fındık, fıstık kabuklarına ve boşalmiş külâhlara, kâğıt parçalarına basmamaya dikkat ederek adımlarına biraz daha hâkim olmaya başladı. Böylece yavaş yavaş locaların arkasındaki koridoru baştan başa geçerek bir kapıya geldiler. O zaman Feyzullah kuru kuru öksürdü ve bir eliyle kuşağını düzelterek öteki ile de pantolonunun paçasındaki tozlara vurduktan sonra kapıyı iterek:

– Şimdi kulise giriyoruz; sen şurada bekle de ben hem çorbacıya[2] işi anlatayım, hem de karıyı bulayım...

Dedi ve şaşkınlığı dilini tutan imamı, gözlerini kendisine diken bir kadın ve erkek kalabalığının kaynaştığı bir yere soktu.

Hâlis Efendi, loş ve tenhâ salonun sessizliğinden sonra böyle bir kalabalıkla karşılaşacağını hiç ummamış, helecanı ve şaşkınlığı o mertebeyi bulmuştu ki,

---

[1] Ziyâ: Işık.
[2] Çorbacı: Patron.

bir zaman olduğu yere mıhlanmış gibi hiç kımıldamadan durdu. Başını kaldırsa, herkesin etrâfına toplanıp kendisini seyre dalmış olduklarını zannedecek kadar bu yabancı nazarların[1] sağnağı altında bunalıp kalmıştı. Uzun bir zaman böylece bekledi. Fakat nihâyet bu kımıldamaktan ve nefes almaktan korkar gibi taşlaşmış duruş, onu pek ziyâde yorunca, etrâfına bakınmaya başladı. O zaman hayretle gördü ki, artık kimse kendisine bakmıyor ve sanki bir sokak kalabalığı içindelermiş gibi, hiç kimse, aralarında bir sarıklı adam olmasını yadırgamadan işleriyle meşgul oluyor, gidip geliyor, gülüşüp konuşuyorlardı.

Mesihpaşa İmamı için burası bir şehvet tarlası idi. Sanki cinsiyet denen keskin kokulu bir nebat, köklerini bu çatının en gizli, en bilinmedik köşelerine kadar saldıktan sonra, sürmüş, filizlenmiş, bereketli ve bol bir mahsul ile her taraftan fışkırmıştı. Burada bâkir olan hiçbir şey yoktu; sanki insanlardan sonra, gözle görülür her ne varsa şehvetle kemirilmiş, dişlenmiş, ısırılmış, didik didik edilmişti. Hayâsız bir çıplaklığın, alışılmış, kanıksanmış bir cinsiyet nümâyişinin[2] bolluğu, Hâlis Efendi'den başka kimsenin âsâbını bozmuyor, sinirlerini tenbih etmiyor[3], etine ve adalesine tesir etmiyor gibi idi. Sahne perdesinin ipini düzelten delikanlı, yanından geçen yarı çıplak bir kızın omuzuna elini koyarak yolundan çeviriyor ve sanki bir kadın etini değil de bir merdiven tırabzanını tutarcasına kayıtsız, heyecansız onunla konuşuyordu. Az ötede, akşam oynayacakları oyunun provası yerine münâkaşasını yapan kadınlı erkekli bir grup ise, gülüşmelerine, itişip şakalaşmalarına rağmen birbirlerinden ne kadar bıkkın ve arzusuz görünüyorlardı.

---

[1] Nazar: Bakış.
[2] Nümâyiş: Gösteriş.
[3] Tenbih etmek: Uyarmak.

Hâlis Efendi, mümkün olduğu kadar başını yerden kaldırmamakla berâber, tecessüsten de pek kendini alamıyor, arada bir, bütün vücûduna işleyen, tekmil vücûdunu ezer gibi üstüne yüklenen ağırlıktan kurtulmak isteyerek şöyle bir omuzlarını doğrultuyor, başını kaldırıyor ve kendini cesâretin lüzûmuna inandırarak etrâfına bakıyordu. O zaman, gelip geçen yarı çıplak, ya da telli pullu elbiseler içinde âfet kesilmiş hayaller, ortasından kırılmış birer iri lâl[1] parçası gibi kıpkırmızı dudaklar, kahkaha nöbetleriyle sarsılan göğüsler, pervâsızca sıvanmış yenler, yakalar görüyor ve bu şehvet tûfânından kaçarak tekrar omuzlarını çökertiyor, başını eğiyor ve bekliyordu. Ammâ hem bitmesini, hem de garip ve îtiraf edemediği bir hisle uzamasını istediği bu intizar[2] bir türlü sona ermiyordu. Bu fıkırdayan kadın kalabalığı, bu konuşur gibi fışırdayan etekler, bu allı pullu elbiseler, renkler, süsler, kokular, onu anasının eteğini tutan bir çocukken tanımış olduğu düğün, dernek safâlarına bir kere daha götürmek istiyordu. Fakat o zamanla bu zamânı birbirinden ayıran otuz şu kadar senelik bir mesâfe, en çok seyretmiş ve hâtıralarında en çok çizgi saklamış olduğu Fındık Kurdu'nu bile hayâlinden silip uzaklaştırmış, âdeta bir sünger gibi hâfızasına basan seneler onları çalıp götürmüştü. Fakat ne tuhaf ki, o bu eğlence âlemlerinden çekilmekle, cemiyet bir şey kaybetmemişti. Demek ki kendisi bu işte ârızî[3] idi ve demek ki cemiyetten eksilen bir fert, duvardan düşen bir kerpiç gibi, yerine bir başkası getirilmekle derhal boşluğu kapanıyordu. Ammâ belki de o, bu duvarın taşı, kerpici değil de sâdece, ne varlığı ne de yokluğu hissedilen bir toz zerresi idi.

---

[1] Lâl: Parlak kırmızı renkli kıymetli taş.
[2] İntizar: Bekleyiş.
[3] Ârızî: Geçici.

Hâlis Efendi, Feyzullah'la tiyatro müdürünün kendisine doğru yaklaştıklarını görünce bir kere daha helecanlandı ve mâzîye doğru kayan düşünceleri göz açıp kapayıncaya kadar uçuveren yıldızlar gibi, silinip gitti. Turşucu:

– Haydi imam efendi... diyerek öne düşmüştü.

Tenhâ ve daha loş bir koridora geçerek bir kapıyı vurdular. Lâkin burada da beklemek nasipti. Zîra içeriden:

– Bekleyin giyiniyorum! diye ince perdeden bir emir çıkmıştı.

Üçü birden beklemeye başladılar. Turşucu ile müdür, konuşacak söz buluyorlardı. Fakat Hâlis Efendi böyle bir yerde ne söylerdi. Kendisine bir iş îcat etmek için tekrar etrâfına bakınmaya başladı. Yandaki kapısı açık odalardan birinin içi hayli merak uyandırıcı eşyâlarla dolu idi. Ammâ bu, yerden tavana kadar yükselen tozlu eşyâlar hem gülünç, hem de iğrençti. Hâlis Efendi, tecessüsünün dâvetiyle büyük bir cesâret gösterdi ve konuşan iki arkadaştan birkaç adım ayrılarak tam kapısı açık odanın önünde durdu. Kalın bir toz tabakası, bütün bu karmakarışık ve çeşitli eşyâyı sanki her birini himâyesi altına almak istiyormuş gibi, sıkı sıkı örtüp bastırmıştı. Ve eşyâlar da bir hâmî[1] kanadın altına girmekten mesut görünüyorlardı. Hâlis Efendi neden sonra, odanın içinde bir adam bulunduğunu farketti. Bu karmakarışık eşyâlara biraz olsun düzen vermek için, duvardan duvara gerilmiş iplere asılı elbiselerin arasında geziniyor, yere düşmüş bir yeniçeri kıyâfetini kaldırıp bir laz elbisesinin yanına asıyor, kollarını germiş gibi duran bir çoban yamçısının[2] yanına bir köylü camadanı[1]

[1] Hâmî: Koruyucu.

[2] Yamçı: Bir yüzü uzun tüylü, kalın yün dokumadan yağmurluk, sürücü yağmurluğu.

getirip takıyordu.

Hâlis Efendi'ye hayret veren, biraz da, bütün bu eşyânın insanlar gibi nefes alıp verdikleri hissine kapılmış olması idi. Zîra odanın kapısından, küf, rutûbet ve toz kokusuna karışmış bir nefes kokusu da çıkıyordu. O, bu kokuyu pek iyi tanırdı. Dört yaşında, dört aylık, sırmalı cüz kesesi boynunda, Nâmık Paşa'nın cömertliğinin ve hayır severliğinin şâhâne örneklerinden biri olan mektebe başlama merâsiminde, ilk defa sınıfa girdiği zaman bu kokuyu duymuş ve gide gide onunla âşinâlığı, zaman ölçülerinin kendisinden çalamayacağı bir kuvvetle dimâğına yerleşip kalmıştı. Gerçi o zamanki okuma şartlarının biri olan bu havasız sınıflar şimdi yok idiyse de, Hâlis Efendi, şimdinin okuma şartlarını da beğenenlerden değildi. Belki eşinin dostunun, çoluğunun çocuğunun, hattâ yarı bunak kaynanasının dediği gibi, kendisi çocuk yetiştirmesini bilmiyordu. Fakat çocuk, dünya, dünya olalı beri bir tecrübe tahtası olmaktan kurtulmuş muydu?

Eşyâ odasından gelen çatırdıya benzer bir gürültü, Hâlis Efendi'yi daldığı düşünce âleminden yine geri çekti. Kıyâfetlerin asılı olduğu iplerden biri, herhalde ağırlık fazla gelmiş olduğundan, kopmuş ve tavana doğru yükselen kesif bir toz bulutu ortasında, ne var ne yok yere düşmüştü. O zamâna kadar sesi çıkmadan çalışan adam, homurdanarak ipi yeniden bağlamaya başlayıp, Hâlis Efendi'ye pek zor görünen bu işi çarçabuk becerince, yerde yatan şalvarları, kürkleri, redingotları, istanbulinleri, Arnavut, Acem, Çerkez elbiselerini turşucu, leblebici, avcı kıyâfetlerini lahzada yerlerine takmıştı. Düşen eşyâ yeniden ipe

[1] Camadan: Kol ve yaka kenarları sırmayla, ipekle işlenmiş kısa kollu ve kolsuz, çapraz düğmeli, kadifeden yâhut çuhadan yapılmış bir çeşit kısa yelek.

asılırken, tozlarını silkmiyor, yalnız buruşmamaları için yerden kaldırıyordu. Demek ki toz, bu odanın tuvaleti, ya da ne yapılsa elinden kurtulunamayacak bir sevdâlısı idi ki, dâima olduğu yerde bırakılıyordu. Kostümleri yerleştiren adam, şimdi de yerlere atılmış ufak tefek eşyâ arasında dolaşıp her birini raflara ve dolaplara koymaya başlamıştı. Bunlar, kallâvîler[1], külâhlar, maskeler, renk renk takma sakallar, peruklar, fesler, kalpaklar, pulat boncuğundan yapılmış askerî nişanlar, mukavvâdan yapılmış yeniçeri külâhları, eğri kılıçlar, mızraklar, kalkanlar, miğferler, kargılar, baltalar, kamalar, davul ve zurnalardı. Hâlis Efendi, durmadan eğilip doğrulan adamın hareketlerini tâkibe o kadar dalmıştı ki, Feyzullah'ın peşine takılarak buralara gelişinin sebebini âdeta unutmuş gibi idi. Fakat kendisinden üç beş adım ötede olan tiyatro müdürünün sıkılmış gibi çıkan sesi, onu tekrar kendine getirir gibi oldu:

– Haydi Sirarpi, bu seninkine tatsızlık derler. Adam yirmi dakîka kapıda bekletilir mi?

Halbuki müdür bunu lâf olsun diye söylüyordu. Onun turşucu ile görülecek hesapları, görüşecek işleri olmasa, çoktan kızın kapısını itmiş ve içeri girmişti. Halbuki Feyzullah'ı böyle gökte ararken yerde bulur gibi beklemediği bir saatte görmeyi bir ganîmet sayarak harâretli harâretli konuşuyordu. Tiyatro dediğin yer dalaveresiz, dubarasız, gürültüsüz, patırtısız döner miydi? Cezâ yememek, işlerin içinden kolaylıkla sıyrılabilmek, hulâsa bu yükün altından kalkabilmek için kimlerin hatırını hoş etmek, kimlere el altından

[1] Kallâvî: Eskiden sadrâzam ve vezirlerin giydikleri iyi cins, yumuşak ve hafif keçeden yapılmış, üstüne çok ince Hint tülbendi sarılı, ön kısmında dört parmak eninde meyilli sırma bir harç dikili, 40 cm. kadar yükseklikte, üstü dar, altı geniş ve dört köşeli içinde başın yerleşeceği bir yuva bulunan büyük kavuk.

haberler, bahşişler yollamak lâzımsa îcâbına bakmalıydı. Bu işler için de tabiîdir ki Feyzullah'ın yardımı elde birdi.

Müdür yeniden turşucu ile konuşmaya dalarken, bir ara gözü imama ilişti ve gülmemek için kendini zor tuttu. Hâlis Efendi, alt dudağını gevşeten derin bir hayret içinde, kumpanyanın gardrobunu seyrediyordu. Mâdemki kendisine eğlence bulmuştu, varsın beklesindi. Böyle bir fırsat tekrar nereden eline geçecekti? Şimdi Hâlis Efendi, îcâbında sahneye çıkarılan mahalle tulumbalarını, dondurma takımlarını bir taraftan bir tarafa sürüklemeye uğraşan adama bakmaya başlamıştı ki, kız kapıyı açarak:

– Buyurun! diye seslendi.

Müdür çekilip gitmiş, Hâlis Efendi Feyzullah'la berâber kapısı açılan odaya doğru yürürken yüreği hızlı hızlı vurmaya başlamıştı. Ne söyleyecekti, bâhusus ne tavır takınacak, kaşlarını mı çatacak, yoksa mülâyim[1] ve mültefit[2] mi davranacaktı? Herhalde ağır ve ciddî bulunmak, îcap ederse tehdit etmek, sert söylemek daha münâsipti. Ammâ Hâlis Efendi odaya girince, gülmeyi veya çatınmayı unutarak koyu bir hayrete daldı. Zîra bu üç erkeği, giyinmek bahânesiyle kapısında yarım saat bekleten kadın, onları yarı çıplak olarak karşılamıştı. Demek ki bunca intizar, şu kolları omuzları, ensesi ve göğsü açık, eteği de dizkapağından iki karış yukarı olan taş bebek elbisesini giymek içindi. Üstelik, sert ve haşin konuşulamayacak kadar da güler yüzlü ve neşeli idi. Bereket, Hâlis Efendi'nin ne haller geçirdiğini farkeden Feyzullah, bir dâvâ vekîli ustalığı ile işi üstüne almış ve kıza zavallı babanın buralara kadar gelmesinin sebebini

[1] Mülâyim: Yumuşak.
[2] Mültefit: Güler yüz gösteren, iltifat eden.

anlatmıştı. Zâhit gibi yeni yetişen, daha doğrusu henüz tahsilde olan bir gencin yakasını bırakmazsa bir âile fâciasına yol açacağını, bu işte inat etmenin kendisine de o gence de çok fenâ olacağını, eğer ondan yüz çevirirse, imam efendinin kendisine bol bol bahşişini vereceğini, Hâlis Efendi'ye parmak ısırtan bir pişkinlikle bir çırpıda söyleyivermişti.

Kadın güzeldi. Üstelik bunca lâf işittiği, kâh tehdit edilerek, kâh ricat kapısı gösterilerek iyiden iyiye hırpalandığı halde hâlâ dudaklarındaki tebessüm silinmemişti. Hayattan, hayâtın cilve ve sillelerinden ders almış kimselerin pratik görüşüyle meseleyi kavramışa ve hükmünü vermişe benziyordu. Küçük beyaz elini yukarı kaldırarak, yeniden tazyik ve ısrarlara başlayan Feyzullah'ın sözünü kesti. Bu kadar uzun lâfa hâcet yoktu. Mâdemki karşısındakiler açık konuşuyorlardı, kendisi de dolambaçlı yollardan gidip onları üzmeyecekti. Bir kere şunu bilmeli idiler ki, bu işe, bu kötü yola dökülenlere lâzım olan ekmek parası idi. Zannetmesinler ki onlara süs, şatafat, zevk ve eğlence nasipti. On tâne mîrasyediyi de kemirseler yine para tutamazlar, hepsi bir ellerinden girer, ötekinden çıkardı. Bu her zaman, her düşkün kadın için buydu. Bir sabah, yataklarının baş ucunda birbirleri üstüne yığılmış öbekle sarı lira bulurlar, üç beş gün sonra keselerinde kuru ekmek tedârik edecek paraları olmazdı. Uzağa gitmeye hâcet mi vardı? Kendisi kaç kere, dostlarının, lapa lapa kar yağar, kış ortalığı kasıp kavururken ne fedâkârlıklarla bulup gönderdikleri gül ve karanfil buketleri karşısında hüngür hüngür ağlamış ve bunların yerine, içinde sabaha kadar titrediği odasını ısıtacak bir ateş, hattâ üşümekten canı çekilen ayaklarına bir yün terlik gelmiş olmasını ne derin bir hüzünle temennî etmişti.

Hem zannederler mi ki, onlar şu süslü, parıltılı

elbiseler içinde rahattılar? Hayır, hayır... Keşke bir evin kadını olsaydılar ve kocaları, senede bir kat basma elbise yapsaydı da, karşıdan bakan için cennet, içine giren için cehennem olan bu hayâtı tepip kurtulsalardı. Fakat iş işten geçmişti. Artık onlar bu hülyâya ömürlerinin sonuna kadar karşıdan imrenip duracaklardı. Sözü uzatıp, yaralarını bir bir göstermekten bir fayda hâsıl olsaydı, yemeden içmeden şuracıkta sabaha kadar daha neler anlatmazdı. Ammâ misâfirleri onu dinlemeye gelmemişlerdi. Hem belki de bir kötü kadının her söylediğini yalan diye dinlemek âdetti. Onun için dertlerini, acılarını bir tarafa koyup asıl meseleye gelmeliydi. Mâdemki oğlanın babası ona ikramda bulunuyordu, pek âlâ, bugünden tezi yok o da budala Zâhit'i başından savardı. Zâten bu genç hiç hoşuna gitmiyordu. Güzel ve yakışıklı idi, ammâ dönek ve nâmertti. Fazla olarak da düpedüz kendini beğenmiş ahmağın biri idi. Dilinden düşmeyen "fırka, politika" lakırdısı, onun hakîkî bir politikacı rûhundan ne kadar uzak olduğunu anlatıyordu. Eğer kendisi fenâ bir kadın olsaydı, onun bu patavatsızlığından istifâde ederek ağzından ne lakırdılar alır da, dışarıda bunları ne pahalıya satardı. Böyle yapanlar çoktu; ammâ bilsinler ki o alçak bir kadın değildi. Üstelik Zâhit denen bu siyâset yaygaracısı sinsi ve hâindi. Kaç senedir, mektebe gidiyorum diye babasını aldatarak para çekiyor, beri tarafta kimsenin akıl erdiremediği işlere burnunu sokuyordu. Evini çekiştiren, iki kadeh atınca babasının taklidini yapan, anasına sersem tavuk diyen adamdan kime hayır gelirdi? İmam efendi hemen sarı liraları masanın üstüne bırakmaya baksındı; hiç merak etmesinler, ona bugünden tezi yok pasaportunu verecekti.

Genç kadın Feyzullah'ın Zâhit'in boş kalacak yerine tâlip olan bakışları karşısında mahzun ve dalgın

bir belâgatle[1] devam etti:

– Ammâ o gidince yerine bir başkası gelmemek olmaz; bu işler böyledir. Hem ben üstelik öteki kızların en güzeliyim. Babam doğar doğmaz yüzüme bakmış bakmış da, bunun adını Sirarpi koyalım... Kıyak güzel olacak demiş. Sirarpi, şems-i muhabbet[2] demektir bilirsiniz? E, ammâ yazım kötü imiş ne yapalım?

Genç kadının Zâhit hakkında söylediği sözler doğru ise çok korkulu idi. Bir fâhişenin bile gözünden kaçmayan bütün bu uygunsuzlukları baba nasıl önleyecekti? Eğer kadının sözleri hakîkate yakın ise dert bir değil bindi. Gerçi elleri titreyerek sayıp masanın üstüne koyduğu altınlarla, onu, etek dolusu para harcadığı bir kadının pençesinden kurtarmıştı. Ne çâre ki, iç yüzünü bilmediği bu evlâdı, tehlikeli sergüzeştlere, korkulu cesâretlere sürükleyecek olan ihtiras yılanının başını da yine kesesinin ağırlığıyle ezebilecek mi idi? Gerçi onu kadından ayırmak keyfiyeti hayli geniş fedâkârlığa mâlolmuştu; fakat hâlâ son ve tek ümîdi olan oğlunu yola getirmek için, bin zahmetle topladığı ihtiyat çıkınını büsbütün boşaltmaya bile hazır olduğunu hissediyordu.

*

Yaz sıcaklarının, ateşe düşmüş bir kâğıt gibi etraflarını kavurduğu yapraklar, öğle zamânı gelince güneşin altında büsbütün yanıp da ağaçlarından düşecekmiş gibi hışırdamaya başlayınca, Hâlis Efendi artık avluda duramayıp câmiin içine giriyordu. Halbuki güneş doğmadan evvel bu yanık yüzlü ağaçların da, avludaki ve cenup[3] yüzündeki seddin otlarının yabânî çiçeklerinin de üstlerinde soluk sabah yıldızla-

[1] Belâgat: Etkili, güzel ve yerinde söz söyleme.
[2] Şems-i muhabbet: Muhabbet güneşi, sevgi güneşi.
[3] Cenup: Güney.

rı gibi çiğ tâneleri parlıyordu. Fakat güneş, kızgın altın çanağını bunların üstüne devirip, her biri bilinmez nerelere savuştukları zaman, artık Hâlis Efendi de câmiin serinliğine sığınmaktan başka çâre bulamıyor ve tâ ikindi sonuna kadar burada oturduktan sonra kahveye çıkıyordu.

Ev, kahve, câmi. Eskiden bir tek lokma gibi kolayca çiğneyip yuttuğu hayat sofrasının bu çeşnili nasîbini artık bir araya getirip hazmedemez olmuştu. Büyük oğlu "Bana ne demeye Abdullah ismini koydun, benim yaradanım tabiattır" diyecek kadar kendi rûhundan mîras yememiş bir münkir, küçüğü ise, îtiraf etse de etmese de menfaatine tapan bir alçaktı. Herhalde şimdi bu menfaati başka bir taraftan elde etmiş olacak ki, yardımından müstağni[1] olduğu babasına en bayağı en çirkin haberler salmaktan çekinmiyordu. Ne hakla gidip sevdiği kadını kandırmıştı? Sanki ondan başka âşinâlık edecek bir başka güzel kalmamış mıydı? Bundan sonra evin semtine uğrarsa ona da adam demesinlerdi. Mektebe de gitmeyecekti. Avukat, hâkim de olmayacaktı. Ammâ öyle büyük, öyle meşhur bir adam olacaktı ki, kimse ona câhil bir imamın oğlu demeyecekti.

Hakîkaten Zâhit eve uğramamak ve babasını her gün bu çeşit haberlerin sağanağı altında bunaltmak böylece de endîşeli ve gamlı yüreğine bir de bu üzüntülerin ağırlığını ilâve etmekle, baskı altında geçen bir çocukluğun intikāmını alıyor, onu üzgün ve yeisli hissettikçe ferahlıyordu. Lâkin Muhtar Mehmet Bey'e bakılırsa, Zâhit'in bu hareketi sırf babanın kusûrundan değil, evlâdın bozuk yaratılışındandı.

Hâlis Efendi iki oğlu arasında ister istemez mukāyese yaptığı zaman, kızıl kâfir olan Abdullah'ın, her

[1] Müstağni: İlgisiz, kayıtsız.

şeye rağmen Zâhit'ten hem daha mert, hem de hırsızlık ve hîlekârlık gibi süflî[1] meyillerden uzak olduğunu kabul etmek zorunda kalıyor ve bu hükmüne, nedense hâlâ içi eziliyordu. Hele karısını, gün günden lüzumsuz bir ev eşyâsı gibi kendi civârından uzakta görmek isteyen Hâlis Efendi, nihâyet onun da bir insan olduğunu, onun da bin bir kola akan endîşe ve ıztırapları olabileceğini hiç düşünmüyor, çalgıcı kızının yüzüne bakmayan, bunak kaynanasının tok sözlerinden bucak bucak kaçan imam, cübbesini süpüren, kunduralarını temizleyen, yemeğini pişiren, hulâsa sessiz sedâsız evini çeviren bu yavaş kadının gönlüne artık tek nazar dahi fırlatmıyordu. O ise, görünmez bir sabır eli ile her gün biraz daha küllediği gönlünün ateşi içinde piştikçe pişiyor, sevip de sevilmemek nasîbinin yaman çilesi, kim bilir onu, ıztırâbını seyrettiği kocasına karşı ne aşırı duygulara ne olgun niyetlere götürüyordu. Gülsüm Hanım'ın, güzel olmadığını, aklına güvenmediğini, sözden, sazdan, cilve ve işveden nasîbini almamış ve yakışıklı bir adam olan kocasına denk olmadığını îtirazsız kabul etmesi, ona belki kendisinin bile farkında olmadığı bir kuvvet, gizli bir cesâret vermişti ki, henüz sürmemiş bir tohum gibi ortaya çıkmak için fırsat gözleyen bu cesâret nüvesini[2] meydana vurmak için acele etmiyordu. Ammâ etrâfı, bu sükûnunu aptallık olarak vasıflandırsalar da o yine susmakta devam ediyor, kocasını da çocuklarını da dikkat ve ihtiyatla seyretmekteki temkînini[3] bozmuyordu. Kendisini budala zannedenlerin düşüncelerini çürüğe çıkarmak için ne zaman istek göstermişti ki, şimdi bu kökleşmiş kanâatin tashîhi için gayret sarfetsindi? Yok, yok... isteyen istediğini söyleyebilirdi, muhakkak olan bir şey

[1] Süflî: Aşağılık, âdi, bayağı, değersiz.
[2] Nüve: Çekirdek.
[3] Temkîn: İhtiyatlı ve tedbirli olma, ağırbaşlı ve düşünceli davranma.

varsa, budala olmadığının en yakın şâhidi kendisi idi.

*

Hâlis Efendi kahveye gidip kim bilir hangi içinden çıkılmaz düşüncelerle kollarını kanatlarını bırakmış gibi duran çınarın altına oturduğu zaman mahallenin havâdis sağanakları altında oldukça avunuyordu. Burada da neler konuşulmazdı? Dört duvar arasının mahrem, kulak erişmez sırlarından dünya ölçüsündeki hareketlere kadar, hep Şâkir Ağa'nın tozları yatıştırmak için iki saatte bir suladığı bahçesinde, açmasıyle solması bir olan çiçekler gibi, boy gösterip kaybolurdu.

Son zamanlarda işi fazla azıtan Feyzullah'ın bilinmedik bir meseleden dolayı Şehzâdebaşı'ndaki bir omuzdaşı[1] öldüresiye dövdüğü için üç aya mahkûm oluşundan, mahallenin ihtiyar zengininin artık en zarûrî ihtiyaçlarını dahi odasında halledip bir soluk olsun altınlarını yalnız bırakmadığına, eski müezzin Sâlim'in her akşam evine araba ile dönecek kadar işinin iyi gittiğine ve kahvenin dibek dövülen aralığında gece yarısına kadar kumara dalan dört arkadaştan birinin bacağını akrep soktuğu halde kumarbazın acıyı ve şişliği ancak oyun bittikten sonra farkettiğine kadar her şey söyleniyor ve söz, bir zaman kumar düşmanlarının elinde, çeliğe inen çomak gibi sert, heyecanlı vuruşlarla oradan oraya zıplıyor, Şevki Bey'in tanıdığı bir kumarbaz, kırkına gelmeden kalp hastalığına uğramış olduğu için, hekimlerin bu işi yasak etmiş olmaları fakat hastanın hiç değilse oynayanları seyretmek istediği, hekimlerin bunu da menettikleri, ağdalı bir mevzû olarak enine boyuna çekiştiriliyordu.

Şevki Bey'e göre kumar, avını saran bir örümcek

[1] Omuzdaş: Arkadaş. (Genellikle iyi olmayan işlerdeki arkadaşlık için kullanılır.)

gibi, insanın hislerini ve düşüncelerini, iptilâsının[1] ağları içinde boğarak mumyalaştıran bir canavardı. Ve pençesine düşen kimse, malıyla berâber insanlığını ve şerefini kurban etmeden işin içinden çıkamazdı. Keyiflerine bakmak için onlara, değil Şâkir Ağa'nın izbesi[2], iki taş arası bile yeter de artardı.

Hâlis Efendi âile husûsiyetlerinden evinin dışında kimseye bahseden adam değildi; fakat herkes onun gibi olur muydu? Şu fıkır fıkır kaynayan lâf kazanına kepçe daldıranlar neler bilip neler söylüyorlardı?

İşte Şevki Bey'in akrabâsı olan profesör de derdini saklayamayanların biri idi. Profesörün kimyâ tahsili yapmış bir oğlu vardır. Hayat bu gence, tepeden tırnağa cevâbını alamadığı bir sorgu hevengidir. Niçin bir kum tânesi olmamış da bir insan olmuştur? Mâdemki bir insan olmuştur, şu halde neden eline herhangi müşkülü açacak bir anahtar verilmemiştir? Mâdemki insanlar medeniyet denen kan içici ejdere bunca emek sarfetmekle hatâların en tâmir olmazını işlemekte ve onun kimyâ ve fizik laboratuvarlarından beşeriyete hediye ettiği iyiliklere karşılık, neden kendi cinsinin kanını içmesine göz yummuşlardır? Şu halde kıyâmeti bizzat insanlar koparmayacak mıdır? Mâdemki iş böyledir ve mâdemki beşeriyet bunca ıztırap içindedir, şu halde hayâtı topyekûn ifnâ etmek[3] en mutlu iş olmayacak mıdır? Öyle ya... İnsanlık oldu olası bir nefes almış, dâvâsız ve cenksiz bir devir yaşamış mıdır? Şüphesiz ki beşeriyet böyle bir huzûru ne görmüş ne de görecektir. Mâdemki ona bu nasip yoktur, şu halde ıztırap yükünün hamalı olan insanın kendini kader denen o söz geçmez buyruğun keyfine terketmemesi, onunla pençeleşmesi, yenmeye uğraş-

[1] İptilâ: Aşırı düşkünlük, bağımlılık.
[2] İzbe: Loş, harap, kuytu yer.
[3] İfnâ etmek: Yok etmek.

ması şâyet yenileceğini anlarsa, hayâtı yeryüzünden kaldırma yolunda kendini göstermesi lâzımdır.

Profesörle oğlu, bir batından arka arkaya yapışık doğan çocuklar gibi fikirce sırt sırtadırlar. Genç kimyâger babasının hiçbir sözüne kulak vermez ve mühimsemez. Babası der ki: Hayat, ıztırâbına, çilesine, kahrına rağmen ifnâ edilmesi değil, dört elle sarılınması gereken bir ganîmettir. Ve göz, onun güzelliğini görecek liyâkati kazandıktan sonra ondan güzel bir şey yoktur. Dünyâda ayak seslerini duyduğu her zihniyet, ne kadar uzun ömürlü olsa da, âkıbet geçip gider ve biz onları kabirlerinin taşları kaymış eğrilmiş, yâhut kaybolmuş bir eski mezar kadar soğuk ve kayıtsız seyrederiz. Şu halde beşeriyeti imhâ etmek isteyecek ve insanlık cevherinin kıymetini bilmeyecek kadar dalâlete[1] düşen fikrin de modası geçecektir. Mâdemki insan tamâmiyle bir hayvan hayâtını kabul edemiyor, şu halde onu rahatsız eden, ona tasa ve huzursuzluk veren, tam insan olamayışıdır. Akıl ve idrakle mücehhez[2] olan bu mahlûkun rûhî ve hissî bütün hoşnutsuzlukları, aradığını bilememesinden ve bulamamasındandır.

Halbuki her geçen devirde o, maddesine daha elverişli, daha yatkın ve uygun şartlar bulup hazırlamaktadır. Bir zamanlar ağaç kovuklarında, sazlıklarda ve bataklıklarda yaşamış olan insan, bugün tenine, maddesine bahşettiği rahatlığa karşılık, bu zarfın içindeki mazrûfa[3], ağaç kovuğunda yaşadığı devirlerden daha geniş ölçüde ihtimam göstermemektedir.

Şevki Bey de dertlinin biridir. Daha üç beş gün evvel misâfir olduğu bir akrabâ evinin gençleri tarafından, eskiliği taşlanmak sûretiyle hücûma uğra-

[1] Dalâlet: Yoldan çıkma, sapkınlık.
[2] Mücehhez: Donatılmış.
[3] Mazruf: Zarf için konulmuş. *Mec.* (Dış görünüşe karşılık) İçte bulunan şey, asıl, öz.

mıştır. Hâlâ da duygularında bu taşların tâze yaraları vardır.

Fakat az evvel oğlunu istihfaf[1] eden profesör, bilinmez niçin şimdi gençlere hak verir:

– Ne yapsınlar der, gençliğin, yüzünü görecek aynası yok. Düşürüp kırmış mı, elinden kaptırmış mı, orasını bilmem. Bildiğim şey; kendini görecek aynadan mahrum oluşudur. Karşısında, güzelsin, kusursuzsun! diyen bir zümre var. O da buna inanıyor. Elinde aynası olsa, belki iç ve dış yüzünün lekelerini, çıbanlarını ve çirkinliklerini görüp tashih etmek[2] isteyecek.

Eski profesör, gençliğe hak vermekte devam eder. Ona göre yetişip büyümekte olan çocuk, muhîtiyle kendi arasında ölçüsüz bir mesâfe olduğunu sanır. Bu zannından dolayıdır ki, fikirde, histe, görgü ve düşüncede onu kendisine pek uzak farzeder. Bu sebeple de bir "yeni ve eski" dâvâsı îcat eder. Yine bu sebepledir ki kendi kısacık ve tecrübesiz idrâkinin hamleleriyle atbaşı gitmeyen her eski, kötü bir şeydir ve bu kötü şey, muhakkak değişmeye, atılmaya, harcanmaya, ihânet edilmeye lâyıktır.

Ancak seneler kendisini de eskitmeye, ona da tecrübe, tefekkür ve muvâzene ziyâfetleri çekmeye başladıktan sonradır ki, kendi yeniliğinin de, onların eskiliğinin de îtibârî olduklarını, bir zamanlar istihfafla teptiği târihin, an'anenin, hâtıra ve hülyâların, bu üstüste gelen senelerin eliyle sulanıp birer çiçek gibi açılarak kokularını verdiğini görür. Evet, çocukluğu geçtikten ve gençliği geçmek adımları atmaya başladıktan sonradır ki o, bu çocukluğun ve gençliğin tadına hakkiyle erebilmiştir. Bilinmez, insan oğlunun mâziden aldığı şuuraltı intibâların, şekillenmemiş

[1] İstihfaf: Küçük görme, küçümseme, hafif bulma.
[2] Tashih etmek: Düzeltmek, yanlışı doğru hâle getirmek.

kararların, bir kalıba dökülmemiş niyetlerin, gelişi güzel ekilmiş tohumlar gibi, zamânı gelince bir kıvam, bir nizam bir duygu mîmârîsi hâlinde binâ oluvermesi için, çocukluğun ve gençliğin tarlasında beklemesi, kâh ıslanıp kâh güneşlenmesi bir hilkat[1] kânunu mudur?

*

Söz arabası bir kere koşmaya başlayınca durmak olur mu? Ehemmiyetli olsun ehemmiyetsiz olsun, dâima rağbette ve îtibarda olan, en yeni mevzûlardır. Tâhir üç aydır ortadan kaybolalı beri, saka, eşeğine karşı âdeta bir öc alma dîvâneliğine düşmüştür. Bîçâre hayvan artık o kadar korkaktır ki, dayak yemediği müstesnâ dakîkalarda bile kulaklarını kısıp derisini titretmeden yürüyemez olmuştur. Bu işe mahalleliden içi yanan çok kimse vardır. Ne ki bu canavar adamla baş etmek için Tâhir gibi gözü pek adam nerededir? Ammâ bu sabah, ucu çivili sopasıyle o insafsız muştalarını vururken, kaldırım kenarlarındaki otları uslu uslu yemekte olan Kömürcü Receb'in hasta atı, gerilemiş gerilemiş de sakaya öyle bir çifte atmıştı ki adamın üst dudağı yarılmış, iki ön dişi kökünden kırılıp ağzına düşmüştü. Hâdiseyi gören harâretle anlatırken, dinleyenlerden Âdil Bey de dâvâyı kendi zâviyesinden ele almıştı:

– Taş, toprak, kurt, kuş, su dünyâda her ne varsa, hep Allah'ın askerleridir. Sebeplerden iyilik ve kötülük beklemek, insanların mânevî haysiyetleri için en affedilmez bir küçüklüktür. Bir hasta at, damdan düşen bir kiremit, zehrini boşaltan bir yılan, hep o fermânın kapı kullarıdır. O ferman kime neyi istese yaptırır. Cihan bir araya gelse onun çözdüğünü bağlama-

[1] Hilkat: Yaratılış.

ya, bağladığını çözmeye muktedir değildir.

Hâlis Efendi, ancak tasavvuf mevzûlarında, bülbül kesilip başka zamanlarda susup oturan Âdil Bey'e için için atıp tutmaya başlamıştı. Zîra Mesihpaşa İmamı'nın bütün bir tahsil hayâtı, hep bu vahdet[1] fikriyle istihzâ etmişti. Medrese, vücut birliğine inanmaz, onun akıl dağarcığını bu fikir mızrağı dâima delip fırlar. Hâlis Efendi düşünüyor: Nasıl olur da Allah, sefil bir mahlûktan, hâşâ şu zındık[2] Âdil Bey'in dediği gibi yılandan, hasta attan tecellî eder[3]? Bu akîde, dinsizliğin ta kendisidir. Bid'attir[4], en büyük günahtır. Mesihpaşa İmamı o kadar hiddetleniyor ki, bir küfür meclisinde sükûtu ihtiyar etmekle, o küfre iştirak etmiş olmaktan korkarak düşündüğünü dile getirmek zorunda kalıyor:

– Âdil Bey, iş sizin bildiğiniz gibi değildir. Vahdet fikrini kabul etmekle Hakk'a karşı küstahlık ve hayâsızlıkta bulunmuş oluyorsunuz. Eserle müessiri[5] tefrik ediniz[6], Allah'a karşı küfürde inat etmeyiniz.

Vücut bir değil, ikidir. Biri kadîm[7], öteki hâdistir[8]. Kadîm vücûdun evveli ve âhiri yoktur. Hâdis vücûdun başı sonu vardır. Binâenaleyh bu iki mevcuttan kadîm olana Hudâ derler; hâdis olana da âlem.

Hudâ, âlemin yaratıcısıdır. Yaratıcı, kemal[9] sıfatlariyle mevsuf[10] ve noksan sıfatlardan münezzehtir[11].

---

[1] Vahdet: Birlik.

[2] Zındık: Allah'a ve âhirete inanmayan kimse.

[3] Tecellî etmek: (Allah için) Kudreti yarattıkları üzerinde görünmek.

[4] Bid'at: Sonradan türeyen şey, yeni âdet.

[5] Müessir: Eser sâhibi kimse, fâil, âmil.

[6] Tefrik etmek: Ayırmak.

[7] Kadim: Eski.

[8] Hâdis: *Din.* Kadim olan Allah'a nispetle yoktan yaratılmış olan, ezelî olmayan, sonradan var olan şey.

[9] Kemal: Mükemmellik, tamlık.

[10] Mevsuf: Kendini benzerlerinden ayıran bir nitelik kazanmış, nitelenmiş.

[11] Münezzeh: (Allah için) İnsanlara mahsus her türlü sıfat, zaaf ve noksanlıktan uzak olan, hiçbir şeye ihtiyâcı bulunmayan.

Âdil Bey, Hâlis Efendi'nin ne bu îtirâzına ne de cevâbına şaşıyor. Nasıl hayret edebilir ki, o yetiştiği muhîtin zihniyetini temsil etmektedir. Esâsen Âdil Bey'e tasavvuf şartlarının en mühimmi, fili ve arslanı yaratanın, sivrisineği ve tırtılı da halkederek[1] dünyâyı zıtlardan kurmuş olmasını bilmek ve kabul etmek değil midir?

Âdil Bey, hasırları didik didik olmuş iskemlesini Hâlis Efendi'ye doğru sürükleyerek:

– Hayır imam efendi, vücut iki değil birdir. Şu mükevvenatta[2] Allah'ın vücûdundan gayrı mevcûdun **var** olması mümkün değildir. Ammâ o vücûdun zâhiri[3] var, bâtını[4] vardır. Bâtını bir nurdur ki, renksiz, nişansız ve sonsuzdur, âlem bu nur ile dopdoludur. Hayat, ilim, irâdet[5] ve kudret[6] bu nur iledir. Eşyânın görmesi, işitmesi ve söylemesi, hareket ve hayatları hep bu nurdandır. Belki cümle varlık bu nurdur ve onun mazharlarıdır[7].

– Âdil Bey, sen hep lakırdını süsleyerek işin içinden çıkmak istersin, söz söylemesini bilen kimsenin ağzında en saçma lâflar bile kıymetli bir söz zannedilebilir. Hutbe, hatibin talâkatine[8] göre dinleyene tesir eder. Lâkin inan buna ki sözlerin baştan aşağı şirktir. Allah Allah'tır. Hâşâ onu mahlûkunun seviyesine indirmekle dalâletin kuyusuna baş aşağı düşüyorsun da haberin yok.

– Sen Kur'ân'ın her dediğine inanır mısın, imam

---

[1] Halketmek: Yaratmak, yoktan var etmek.

[2] Mükevvenat: Yaratılmış şeylerin tamâmı, varlıklar.

[3] Zâhir: *Tasavvuf.* Dış; görünen.

[4] Bâtın: İç, görünmeyen; gizli olan.

[5] İrâdet: İrâde.

[6] Kudret: Kuvvet, güç.

[7] Mazhar: Bir şeyin görünür duruma geldiği, göründüğü, açığa çıktığı, zâhir olduğu yer veya kimse, tecellî yeri.

[8] Talâkat: Düzgün, güzel ve rahat söz söyleme.

efendi?

– O da ne demek? Elbet.

– Öyle ise; "Hiçbir şey yoktur ki beni tesbih etmesin[1], fakat bilmiyorlar" âyetinin hükmüne göre, yılan da, hasta at da bunun içinde. Her mazharda Hakk'ı tesbih edecek bir hal lisânı olunca, her şeyde hayat ve ruh var demektir.

– Âdil Bey, Âdil Bey... Mahlûk elbet hâliki[2] tesbih eder. Lâkin Allah kendisini tesbih eden yaratılmışların menziline inemez.

Âdil Bey, altından iskemlesini düşürten bir asabiyetle yerinden kalkarken:

– Be hoca, beni daha fazla söyletme... işin iç yüzüne bakacak olursan bütün şu gördüklerin masal, kuru bir masal... ne sen varsın, ne de ben. Var olan ancak Allah...

Hâlis Efendi de ayağa kalktı ve Âdil Bey'i öfkeden ziyâde acımaya lâyık bularak:

– Yâ Rabbî, sen bütün günahkârlara, hassaten şu müşrik[3] kuluna hidâyetini[4] eriştir... diyerek câmie doğru yürüyüp gitti.

Fakat koca bir yaz mevsimini bitirip sonbaharı hep bu iddiasız, dâvâsız ve hayâta müstehzî[5] sükûtu[6] ile bakan çınarın altında geçiren kahve, nâdir olarak ciddî mevzûlara dokundu ve bundan da az, çeşitli düşüncelerin münâkaşasına şâhit oldu. Arada birbirini toslayan zihniyetler olduysa bile, bu bir bardak sudaki fırtına, değil geniş bir muhîtin, üç iskemle ötedeki dostların bile haberi olmadan gelip geçti. Zâten her

---

[1] Tesbih etmek: Allah'ın her türlü kusurdan ve noksandan uzak olduğunu dile getirmek.

[2] Hâlik: Yaratıcı.

[3] Müşrik: Allah'a ortak koşan, birden fazla Tanrı'ya inanan kimse.

[4] Hidâyet: Doğru yolu gösterme

[5] Müstehzî: Alaycı.

[6] Sükût: Sessizlik.

yaratılmışın kendi istîdâdı çevresinde seyrini sürdüğü dünya hep bu değil miydi? Karınca, serçe gibi daldan dala uçup ötmeyi hatırından bile geçirmiyordu. Nafakasını âheste ve telâşsız adımlarla arayan kaplumbağa, tavşanın koşuculuğuna asla özenmiyordu. Ammâ belki karıncanın varabileceği son kemal haddi, diğer hemcinsleri arasında en beceriklisi, en çalışkanı olmak endîşesi idi. Hulâsa dünya, insanı da içine alan bir tekâmül[1] kânununa ayak uydurmakta hissettiği istek ve helecâna aşk diyordu. Belki her mahlûku tahrik eden de, küllî aşkın[2] istîdatlara taksim olmuş zerreleri idi.

Şu var ki Hâlis Efendi böyle düşünüp böyle söyleyene kızsa bile, artık bir münâkaşa kabul etmekten çekiniyordu. Onun esas tab'ı[3], bulaşmamak ve bulaştırmamak îtiyâdına[4] sadâkatti. Bu yüzden de, mahallenin kâh babayânî[5] sohbetleri, kâh satıh üstü konuşmaları, kâh îmâlı dedikoduları, kâh harâretli münâkaşaları ve kâh zincirleme yârenlikleri ortasında güz aylarının soğuklarıyle çınar altından kahvenin kilim serili peykeleri üstüne göç edildiği günlerden bir gün, Hâlis Efendi kahveden içeri girer girmez şu beklemediği havâdisle karşılaştı: Balkan Harbi.

---

[1] Tekâmül: Gelişme.
[2] Külli aşk: Evrensel, üniversel aşk.
[3] Tab': Huy, yaratılış.
[4] İtiyat: Alışkanlık.
[5] Babayânî: Ağırbaşlı, olgun, babacan.

İkinci Kısım

Artık kahvenin de, sokağın, evin de ağzında çiğnediği tek lokma, muhârebe lâfı idi. Yürekler dar, bakışlar kuşkulu, yüzler asık ve endîşeli idi. Kâh ortadan kâh kulaktan kulağa alınıp verilen havâdislerde de ne zehir var ki, dinleyenleri ağuluyor, berbat ediyordu. Düşman el ele vermiş, yuvarlandıkça büyüyen bir çığ gibi sınırları atlamış, yaklaşıyor, boyuna yaklaşıyordu.

Hâlis Efendi ömrü boyunca köşe kapmaca oynadığı üç buuttan, kahve, ev ve câmiden hangi birinde rivâyet yollu bir harp raporu dinledi mi sıkılıyor, eğer bu kan, zulüm, şenâat kokan şifâhî raporu dinlediği yer evi ise hemen kahveye gidiyor, kahvede aynı mevzû harâretlendi mi câmie kaçıyor, hattâ gün günden işine bağlılık gösteren müezzin Rüştü Efendi onu görünce elinden süpürgesini atarak:

– Haberler çok kötü imam efendi, bugün yine...

Deyip aynı fâciadan söz açtı mı, Hâlis Efendi burada da çok defa dikiş tutturamayıp sığınacak bir başka köşe arıyordu. Ya da bâzan:

– Yok canım, bu iş o kadar büyütüldüğü kadar olmasa gerek... Bana kalırsa çoğu mübalâğa...

Diyerek bu kayıtsızlığı hayretle karşılayan Rüştü Efendi'yi, telâşsız ve soğuk tavırlarıyle şaşırtıyordu. Fakat nereye gitse, ne tarafa yüzünü çevirse, hayâtının bu üç esas durağından hangi birinde olsa, hep aynı hâilenin[1] haşin esintisi ile karşılanıyor ve halkın bu yolda fazla îzam edici[2] olduğuna inanıyordu. Öyle ya, işte bir sene evvel patlayan Trablusgarp Harbi basılıp gitmiş ve yine böyle İstanbul'un çektiği üzüntü, kopardığı yaygara yanına kâr kalmıştı. Gerçi bu işte bir kaybımız olmuştu, ammâ ne yapılır, olmuştu işte.

Hâlis Efendi hele evinin içindeki coşkun tezâhürlere hiç akıl erdiremiyordu. Bu, kin, intikam ve zulümle mayalanmış Rumeli Harbi, kaynanasını bir genç kız heyecânı içinde kabına sığmaz etmişti. Âdeta ihtiyarın vücûduna zindelik, tembelleşmiş şuûruna kuvvet gelmiş, yılların, çehresini kararttığı bir aynanın tozları silinip, bütün bir mâzî fâciasını orada yeniden seyreder, yeniden duyar ve anlatır olmuştu. Belki Abdullah'ın gönüllü yazılıp gitmesine de, yine büyük annesinin delice tesirleri sebepti. Hoş Hâlis Efendi bu işte kendini zararlı bulmuyor, kolundan tutup atamadığı oğlunu bir harp rüzgârının kan ve ateş yığınları arasına fırlattığına hiç de üzülmüyordu. Hattâ hislerine pek derinlemesine dalmamakla berâber, bu kendi ayağıyle tehlikeye atılış hoşuna bile gidiyordu. Ve hattâ günün birinde Zâhit'in de böyle bir delilik yapıp kardeşinin yanında yer almasını, bir daha geri dönmemesini temennî etmiyor değildi. Ammâ artık bir yüz karası saydığı bu oğlanın, ucunda bir menfaat görmediği tehlikelere atılmayacağını ne yazık ki herkesten iyi öğrenmiş bulunuyordu.

---

[1] Hâile: Fâciâ, içler acısı hâdise, trajedi.
[2] İzam etmek: Abartmak, büyütmek.

Hâlis Efendi'ye şu da tuhaf geliyordu ki, karısı, o uslu, uysal karısı bile Eski Zağra'yı, Kızanlık'ı, gül bahçelerini, bağları, bostanları, sanki daha dün oradan ayrılmışlar gibi, harâretle anlatır olmuştu. Bâzan öyle coşuyor ve taşıyordu ki, kocasının mevcûdiyetini bile unutturan bir cezbe sağanağına tutularak, halkın dilinde Altunlu Zağra diye anılan o mâmur, zengin, bereketli memleket hikâyeleri, kocasını şaşırtan bir kolaylık ve sâdelikle, dudaklarından kayıp gidiyordu. Artık bir düşman ülkesi olan bu güzelim beldede neler yoktu. O meşhur bağ bozumları, içlerine biner okka üzüm alan şaraphâneler, şarkılarla başlayıp tatlı yorgunluklarla biten pekmez, şıra, hardaliye[1] hazırlayışlar, haftalarla kaynayan gül yağı kazanlarının etrâfındaki ziyâfetler, eğlenceler... Kışın, içlerinde sabaha kadar kütükler yanan kör kümbetler, odaların ılık ve rahat havası içinde bir güveyi çevresini[2] tam iki ayda işleyen gelinlik kızlar... Bayramlarda kandillerde kapıları bütün şehre açılan Zağra büyükleri: Hacı Selim Ağalar, Kapıcıbaşılar, Hanım Oğulları, Emin Paşalar...

Fakat muhîtinin bu taşkın heyecânı kendisine sirâyet etmeyen Mesihpaşa İmamı, duyduklarına ve dinlediklerine kayıtsız kalmakta devam ediyor, sanki bütün söyleyen ve anlatılanlar, şemsiyesinden süzülen yağmur tâneleri imiş gibi ancak etek uçlarını nemlendirerek akıp gidiyordu. Ammâ günün birinde onun da gözünü açan, dâvânın ciddiyetine ve fâciaların birer masal olmadıklarına inandıran, ilk muhâcir[3] kâfileleri oldu.

Artık Selânik, Manastır, Üsküp, Serez, hulâsa

---

[1] Hardaliye: İçine hardal katılmış üzüm şırası.

[2] Güveyi çevresi: Renkli nakışlarla, sırma, altın ve gümüşlerle işlenmiş dâmat mendili.

[3] Muhâcir: Göçmen.

bütün bir Rumeli, kan, ateş, ıztırap, feryat ve sefâlet içinde, yüzlerce koldan gelerek bir nehirde birleşen ırmaklar gibi, yaman bir akışla Edirne'den içeri dalıyordu. Fakat bu canı boğazına gelmiş göçkün selinin anlattığına göre, hemen dörtte üçü, ana nehre ulaşmadan yollarda baltalanıyor, bir avuç insan kanlarını döküp oldukları yerde canlarını veriyorlardı. Kurtulanlar ise, geçtikleri yerleri basarak daha ilerilere akıyor ve ne tarafa uğrarlarsa oradan da kendilerine katılan bir kol bularak büyüye büyüye İstanbul'a dökülüyorlardı.

İstanbul... zavallı şehir, artık ne tarafından tutulsa, yediği dayaklardan sonra bir köşeye atılmış hasta bir vücut gibi, zâten kendi dertleri, acıları, elemleriyle inim inim inlemekte idi. Ammâ yine de bu hasta, bir başka dertlinin feryâdını dinleyecek, acısına merhem sürecek kadar gün görmüş, saygı ve edep yolunda pabuç eskitmişti. Eğer harbin ve zulmün kovaladığı bu insanlara merhamet etmeyen, el uzatmayan, bir İstanbullu varsa, muhakkak ki o, bu şehrin, kesilip atılmaya hak kazanmış illetli bir uzvu idi.

Böylece Hâlis Efendi'yi, o yerlerinden kopan göçkün kâfileleri endîşe ve telâşın lüzûmuna inandırdıktan sonra, bir sabah, geceden kalma rutûbet henüz tabiatın üstünden ıslak örtüsünü kaldırmadan namaza gelen imam, bu kâfilelerden biri, kendi câmiinin avlusunda zehirli çiçeğini açtığı zaman, kulaklarında borusunu öttüren fâicayı iyiden iyiye anlamış oldu.

*

Mesihpaşa İmamı, hayat cilvelerinin tezatlarına ve bu tezatların[1] îcap ettirdiği müşküllerle pençeleşmek zarûretlerine göre yetiştirilmemişti. Bu yoldaki

[1] Tezat: Zıtlık, karşıtlık.

temrinsizliği[1], hayat grafiğinin biraz yükselmesiyle kendini gösterir, ezberinde olan keyfiyetlere aykırı bir vaziyetle karşılaştı mı derhal telâşlanır, telâşlanmazsa üzülür, bunu da yapamazsa öfkelenirdi. O ancak, denemeleri ve pratiği olduğu sâhalarda intizamla işleyen bir tezgâhtı. Bu yüzden de, câmiinin hissesine düşen muhâcirlerin münâsip köşelere yerleştirilmesi işi ona pek ağır, pek zor geldi. Gerçi mûtâdı[2] üzere bir hayli huysuzlanmış, gelenleri başka bir tarafa savmak için bütün mahâretini kullanmışsa da, âkıbet bundan kurtuluş olmadığını anlamıştı. Zîra değil kendi câmii gibi bir harâbeye el atmak, şehrin en temiz, en göz önünde, en muhteşem mâbetleri bile bu kâfilelerin istîlâsına uğramıştı. Onun için de ne yapsa, ne türlü zorluklar îcat etse yine de bu vartadan[3] kurtulamayacağına inandığından, insan oğlunun mukadder âfetlere karşı boynunu büktüren bir teslîmiyetle rızâ gösterdi. Ammâ büsbütün de sakalı ele vermek olmazdı. İlk iş, câmiin içini istîlâdan kurtarmak teşebbüsü oldu. Zîra bu hastalıklı, sefîl, perîşan insanlar bir kere câmie yayılırlarsa, artık burada namaz kılmak imkânı kalmayacak ve câmi elden gitmiş olacaktı. Ve böylece de Mesihpaşa İmamı, yirmiyi bulan bu göçkün âilesini, avludaki revakların saçağı altına, açık ve kapalı son cemâat yerlerine taksim ederek, câmiin dört duvarı içine kimsenin ayağına bastırmadı. Ve ikişer üçer kilim peştamal ve çullardan mürekkep bölmeler tamamlanınca da biraz nefes alır gibi oldu.

Fakat havalar gün günden soğuyordu; asıl işin fenâsı, bu ikişer üçer kişilik âilelerin yarısından fazlası hasta, ya da yaralı idi. Kahveye çıktığı bir gün;

---

[1] Temrinsizlik: Deneyimsizlik.
[2] Mûtat: Alışkanlık.
[3] Varta: Tehlikeli durum.

mahallenin ileri gelenlerine meseleyi açarak, bir mazbata[1] yapıp hastaları hastahâneye kaldırtmak fikrini ileri sürdüyse de, herkesi kendine güldürmekten başka bir şey kazanamadı. Hastahâneler tepesine kadar ağır yaralılarla dolmuş taşıyordu. Böyle dipçik, süngü, ya da dayak ve sefâlet hastalarını kabul edecek hastahâne nerede idi? Fikirlerine arka bulamayan, tek başına ise hiçbir iş göremeyeceğini, hiçbir teşebbüsünü fiile geçiremeyeceğini aklı kesen Hâlis Efendi, çâresizlikten bunalıyor, bunaldıkça da öfkesini câmiin sığıntılarından alıyordu.

Yalnız işin onu memnun eden tek ciheti, bu ayazda ve açıkta kaldıklarından dolayı sızıldanmayan mazlûm insanlar geldikten sonra cemâatin artması keyfiyeti idi. Yerlerinden kalkamayacak kadar hastalardan ve çocuklardan başka hemen hepsi, namaz vakti imamla berâber içeri giriyor ve ibâdetlerinde kusur etmiyorlardı. Gerçi bu kalabalık, oldu olası hasretini çektiği bir şeydi. Fakat câmiin içi taş olduğundan, cemâate hiç değilse bir kaba hasır olsun tedârik etmek lüzûmu âşikârdı. En kestirme yol, Evkaf'tan istemek zannedilirdi; ammâ iş öyle değildi. Bir tek hasır için muâmele tâkibinin ne demek olduğu, dâirelerin iç yüzünü bilenler için gülünç bir yorgunluk demekti. Hele Mesihpaşa İmamı, her biri birer ferman sâhibi imiş gibi insanın yüzüne bakmadan konuşan bu sınıfın önünde boyun bükmekten hiç mi hiç hoşlanmazdı. Kendisi etrâfına iyilik etmekten kaçınan bir kimse olduğu için mahalleliden de istemeye pek yüzü yoktu. Esâsen insan oğlunun, keseye ve menfaate dokunacak mürâcaatlar karşısında yüzlerine çöken sun'î keder ifâdesini pek iyi tanıyanlardandı. Onun için bir gün Müezzin Rüştü Efendi'yi Ku-

[1] Mazbata: Tutanak.

tucular'a göndererek kendi parasıyle iki kaba hasır aldırtıp câmiye serdi. Böylece de Mesihpaşa İmamı, bir taraftan kendisine uyan bir cemâat bulmakla hoşnutsa da, onlara yine de yüz vermemekte tertîbini bozmuyordu. Bu ağır tavır, hem rûhânî mevkiinin îcap ettirdiği bir zarûret, hem de şahsî râhatı için bir lüzumdu. Öyle ya, insan oğlu fırsat kollayan bir mahlûktu; karşısında her arzusuna peki diyen, her derdine çâre düşünen birini buldu mu yüklenmek âdeti idi. Bu da hiçbir sûretle imamın işine gelmezdi. Zâten şu kötü baskınla başına açtıkları gâile[1] yetmiş de artmıştı.

Namazdan sonra içlerinde konuşulacak lâf anlar adamlar da yok değildi. Câmiin batıya bakan son cemâat yerinde Hüsmen Ağa isminde bir ihtiyar vardı ki, gün görmüş bir çiftlik kâhyası olduğu söyleniyordu. Karısı yolda ölmüş, iki oğlu da çiftliğin yirmi senelik arabacısı Tudorof isminde bir Bulgar tarafından vurulmuştu. Ammâ âhir ömründe tek başına kalan bu ihtiyarın gözlerinde kimse yaş görmüyordu. Hattâ o, dört taraflarından muhâsara edildikleri sefâlete şanlı bir gâzi gibi dayanmasını belki herkesten iyi biliyordu. Muhâcirlerden bâzıları, barınmak için câmiin içini daha elverişli bulduklarını ve oraya yerleştirilmelerinin daha doğru olduğunu söylediği zaman:

– Olmaz be yoldaşım... Beytullah'ta ayak uzatıp yatılır mı? Islâh adam[2] kul olduğunu unutmaz, unutursa Allah da onu unutur...

Diyerek karşısındakilere çıkışıyor, fakat belki yine de başkalarını kendi fikrine zorlamış olmamak için, çoğu zaman işittiklerini mânâlı bir baş sallamasiyle geçiştiriyordu.

Bir de Hüsmen Ağa'nın oda komşusu vardı ki,

---

[1] Gâile: Sıkıntı veren uğraştırıcı durum, sıkıntılı iş, halli güç mesele.
[2] Islâh adam: *Mahalli*. İyi, hoş, makbul.

bunlar da İskeçeli bir tütün tâciri ile karısı idi. Onlar da bir kızlarıyle bir oğullarını yirmi dört saat ara ile yolda bırakmış ve korkunç bir meşakkat kasırgasıyle Tekirdağ'ına oradan da şu câmi köşesine savrulup düşmüşlerdi. Fakat iki evlâdını kaybeden ana, durmadan ağlıyor, işi pek ileri götürünce, Hüsmen Ağa, bölmelerinin arasındaki kilimi aralayarak:

– Etme be Şâkire Molla, üç gün evvel gitmekle üç gün sonra gitmekten ne çıkar? Te ben onuştan ağlamayırım. Olan olmuş... sen kendi hesâbını doğrulta koy...

Diyor. Yâhut da daha yumuşak, daha gönül alıcı sözlerle kadını yatıştırıyordu.

Sonra revakların altında, yan yana iki bölmede bir kadınla bir erkek hasta vardı ki, bunlar Manastır'ın büyük arâzi sâhiplerinden idiler. Hâlis Efendi, her şeylerini bırakıp kaçan bu kibar düşkünlerini ilk yerleştikleri zaman, bir ev sâhibi çâresizliği ile, çuldan yatakları üstünde birer kere yoklamak mecbûriyetinde kalmıştı. Hastaların içinde, şarapnelle, obüs parçalarıyle yaralanmış çocuklar da vardı. Maamâfih yaralılar müstesnâ, en sıhhatli ve neşeli olanlar bu küçüklerdi. Hilâliahmer'den[1] sıcak yemek gelince ellerinde taslar, tencereler, kâselerle koşuşuyor, kendilerininkini aldıktan sonra, kalkamayacak kadar hasta olanlarınkini de önlerine kadar götürüyorlardı. İçine, her sınıftan birer tutam karıştırılmış olan bu kâfilede daha kimler yoktu? Fakat Hâlis Efendi, bunlardan en ziyâde yolunun üstünde olanları görüyor, uzakta ve gerilerde kalanlarıyle mümkün olduğu kadar az temas etmeye dikkat ediyordu. Yalnız cümle kapısının tam yanına gelen bölmede bir hasta köy muallimi vardı ki, sabah akşam onunla selâmlaşmaya

[1] Hilâliahmer: Kızılay.

mecbur oluyor ve güzel, muntazam yüzüne, sefâletle istihzâ[1] eder gibi arada bir parlayan zarif neşesine baktıkça, bir türlü ona hasta diyeceği gelmiyordu. Bu tatlı tebessüm bir kere çaktı mı, sanki otların rutûbetini kurutuveren güneş imiş gibi, içinde yuvarlandıkları yokluğun ağırlığını birden alıveriyordu. Bütün sefâlet ve çâresizliklere rağmen hâlâ kıvrak, hâlâ işten baş kaldırmayan bir karısı ile kızı vardı ki, hastaya bakmaktan, kimse yüzlerini görmüyordu. Fakat, bakılan hastaların yanında ihmal edilenler öyle çok, öyle boldu ki, Hâlis Efendi bunların isimlerini de bilmiyor, yüzlerini de pek tanımıyor ve böylece de yine günde beş vakit cübbesinin eteklerini savura savura bu ıztırap ve sefâlet kuyusunun içine nasîbi kovasını daldırıp çıkarıyordu.

*

Havalar kışladıkça muhâcirlerin dertlerine yeni yeni meşakkatler açılıyor, yaşama mücâdelesinin en büyük zorluğunu, açıkta barınma işi teşkil ediyordu. Artık iyice soğuyan rüzgâr, hatır gönül bilmez sillesini savurdukça, peştamal, çuval ve hasırlarla odalaştırılmış bölmeleri çırpıyor, sarsıyor, bir taraflarından girip bir taraflarından çıkıyordu. Bu ne korkunç insan kırımı, bir cenk tezgâhının dokuduğu ne yaman bir çile, zâlim bir boğuş ihtirâsından arta kalmış ne bitmez bir fâcia, kahbe, kancık, sefil bir vuruşun ne onulmaz yarası idi.

Bu, Balkan fâciası kitabının, memleketin dört bucağına uçuşan yapraklarından bir tânesi idi ki, işte o da Hâlis Efendi'nin câmiine düşmüş bulunuyordu. Bu yaprağı yırtıp atmak olamazdı. Onu satır satır, kelime kelime okumak îcap ediyordu. İstese de iste-

[1] İstihzâ: Alay.

mese de okuyacaktı; hattâ okuyordu işte. Bâzan Mesihpaşa İmamı, bu çıplak, bu korkunç sefâlet ve ıztırap karşısında: Artık bunlar sabaha çıkmazlar; çilenin bu derecesine tahammül edilemez, diye söyleniyor. Fakat derakap[1] "Allah insana tahammül edemeyeceği yükü vermez" âyeti ile kendi ağzını kendi kapıyor ve istiğfar edip susuyordu.

Belki de o, bilmeyerek, hattâ istemeyerek karışmış bulunduğu bu fâcia havası içinde, çocuklarından her birinin müzminleşen dertlerini, kahvede biriken mahalle işlerini, kaynanasının iki haftadan beri zatürreden yattığını unutacak dalgınlığında daha bir zaman devam edip gidecekti. Fakat günlerden bir gün, o aylardan beri ürkmeden, korkmadan, elini kolunu sallayarak geçtiği marangozun dükkânı önüne gelince, yarı açılmış kepenklerin arasından bir gölgenin fırlamasıyle zavallı imamın boynuna sarılması bir oldu. Eyvah, kayboldu, yok oldu, hattâ öldü zannedilen çılgın sarhoş yine ortaya çıkmış, hem de işi, emsâli olmadık derecede ileri götürmüştü. Yoksa maksadı kendisini boğmak mı idi? Hâlis Efendi kurtulmak için çırpındıkça, marangozun kolları çemberini biraz daha daraltıyor, tek kelime söylemeden onu biraz daha kendine çekip sıkıyor ve müdâfaa hareketlerini kuvvetlendiren imamla berâber sokak ortasından sağdan sola yalpalanıyordu. Bir an geldi ki, Hâlis Efendi yüzü yüzüne yapışık adamın hıçkırarak ağladığını farketti. Evet Tâhir ağlıyor ve akan göz yaşları, sanki kendi gözlerinden geliyormuş gibi, sakallarının içine dalıyordu. Yoksa bu, kırarcasına kemiklerini sıkan adam, dîvâne sarhoştan başkası mıydı? Her kim olursa olsun artık Hâlis Efendi, kendisine karşı yapılan

[1] Derakap: Hemen, hemen arkasından, arkası sıra.

bu hareketin bir gayz[1] ve nefret tezâhürü değil, bir muhabbet hikâyesi; taşıp dökülen bir sevgi alâmeti olduğunu anlamıştı.

Bu çılgın, bu taşkın muhabbet, bu yavaş yavaş sâkinleyerek boynunun altına sokulan mûnis baş, bu yüzünü gözünü öpen dudaklar kimin olabilirdi? Vücûdunu ezecek gibi kavrayan kollardan kendini kurtarabilse görecek, anlayacaktı. Fakat korku, heyecan ve şaşkınlık içinde büyüyen tecessüsünü rastgele her tarafını öpen adam, ellerine sarılıp tekrar hıçkırıp ağlamaya başladığı zaman giderebildi ve daha da koyulaşan bir hayretle:

– Tâhir! diye bağırdı.

Mesihpaşa İmamı kendisini kaybetmemişti ammâ, marangoz onu bileğinden sürükleyerek dükkânına sokup kendi de dizlerinin dibine çöktüğü zaman, Bağdat'ta gözünü yumup Hindistan'da açan masal kahramanları gibi, hâlâ söz söyleyemeyecek, sual soramayacak kadar tutuk ve şaşkındı. Zâten Tâhir, onu bu külfetten kurtarmak isteyen halim ve tatlı bir sesle konuşup duruyordu:

– İşte böyle imam efendi. Dedikleri gibi, ne başka memlekete gittim, ne başka yerde dükkân açtım, ne de memûriyete geçtim. Ya ne oldun öyle ise? Dersen, bunu ben de bilmem. Bildiğim şey, artık eski Tâhir olmadığımdır.

Benim için "öldü" diyenler bile olmuş. Belki hakîkate en yakın rivâyet budur. Dünyâyı o kara câhil gözüyle seyreden Tâhir öldü. Şu dizinin dibinde oturan, o ölünün cenâzesini gömüp fâtihasını okuduğu için şimdi senin ellerini öpüyor.

Hâlis Efendi için ne verilecek cevap, ne söylenecek söz kalmıştı. Bir an, Tâhir'in kendisine oyun oy-

[1] Gayz: Öç alma arzusu ile bilenmiş öfke, kızgınlık.

naması, yepyeni bir tuzağa düşürmek için böyle bir sahne tertip etmiş olması ihtimâlini düşündü. Ammâ hayır, değildi. Bir kere bu adam, kendisine karşı her türlü hakāreti revâ görmüş, fakat tek yalan söylememiş, yapacağını sinsice yapmamıştı. Evet en berbat küfürleri savurmuş, hattâ sırasında yüzüne bile tükürmüş olan bu dudakların tek yalanının şâhidi değildi. Hem bu yüz, bu zevk ve haşyet[1] ile parlayan gözler, bir hîlenin ateşiyle bu derece içten, bu derece safvet ve samîmiyetle tutuşmuş olamazdı. O zaman Hâlis Efendi'nin karşısına bir âyet daha geliverdi: "Sîmâlarında secdelerinden eser vardır."

Tâhir'e inanmıştı. Fakat bu güveniş, onu, içine gömüldüğü muammâdan çekip çıkarmaya nasıl yetebilirdi? Marangozu değiştiren sebep neydi ve nereden geliyordu? Bâhusus:

– İmam efendi, sana ettiklerime öyle yanıyorum öyle yanıyorum ki, beni affedeceğini bilsem, ölünceye kadar kulun kölen olurdum.

Diye ellerine sarılan bu adamın, bir zamanlar mağrur bir bulut gibi göklerde uçarken, şimdi, böyle rahmet olup kendini yerlere atmasının sebebi ne idi? Bütün merâkına rağmen Tâhir'i söyletmek için girizgâh[2] bulamıyor, yalnız onun çağıltılı bir su gibi durup dinlenmeden akışını seyrediyor, dinliyordu:

– Meğer bu dünyâda her şey güzelmiş; sen de imam efendi, sen de onlardan birisin. Ammâ bizde bu güzelliği görecek göz nerede? Anladım ki dünya bir ayna... biz iyi, biz güzelsek, o da iyi, o da güzel. Biz çirkin, biz kötü isek, o da çirkin o da suratsız. Sana yemin ederim, bu böyle. Ne tuhaf, insan oğlu her şeyi bilmeye çalışıyor da ibretten haberi yok. Yalan mı

[1] Haşyet: Saygı ile karışık korku.
[2] Girizgâh: Bir şey anlatmaya başlamadan önce sözü asıl konuya getirmek için söylenen giriş sözleri.

imam efendi, yalan mı?

Muhakkak ki doğru idi. Eğer beşerin yaratılışında ibret denen sırlı kudrete zerrece yer olsaydı, târih, insanlığın sayıya, tartıya gelmez yüz karalarıyle berâber, kanlı boğuşmalarını, nesli tükenmiş bir ejder gibi, sahifelerde, satırlarda gösterir ve beşeriyet, bir vakitler düşmüş olduğu hatâları, levhalar, kitaplar, kasîdeler, mersiyelerle yâdeder ve bir daha da tekrarlamazdı. Fakat dünyâda biri ötekinin hâlinden örnek almak, ibret tutmak, işte bu olamıyordu vesselâm.

Hattâ şu anda bizzat Hâlis Efendi, bir sarhoşun şu baş döndürücü istihâlesine[1] ibretten ziyâde tecessüsle, hattâ belki de hasetle bakıcı değil miydi? Eğer içini araştırmış olsa, onu eskiden de, kendinde bulamadığı meziyetlerden dolayı çekemediği olurdu. Şimdi, ya şimdi muhakkak ki, kendinden üstün olan bu adamı kıskanıyordu. Ne tuhaf, her boyadan boyamış, her rezâleti işlemiş, her uygunsuzluğa çift olmuş bir adam, sanki bir tılsım ele geçirmekle göz açıp kapayıncaya kadar dünyânın en iyi insanı olmuştu da, kendisi hâlâ bunca bilgisine ve görgüsüne karşılık, olduğu yerde, bulunduğu noktada eli ayağı bağlı kalmıştı. Demek ki, Tâhir, kendisini utandıracak meziyet ve fazîletlerinin bir çiçek gibi açılıp kokusunu ve şâhâne güzelliğini ortaya vurması için güneş beklemiş, onu bulunca da bir soluk kaybetmeden kendini açığa vurmuş müstesnâ bir istîdattı.

Gerçi Tâhir'in bu değişmesi kendisi için bir kazançtı; zîra böylece hem sarhoşun müzmin bir yara gibi işleyen tecâvüz ve hakāretlerinden kurtulmuş oluyor, hem de, marangoz, suçlunun kendisi olduğunu kabul etmek ve mâzîyi unutturmak için elini ayağını öpmek sûretiyle onu mahalleliye karşı pâyelendirmiş

[1] İstihâle: Değişim.

oluyordu. Ammâ her şeye rağmen Hâlis Efendi, Tâhir'i kendinden üstün bulmakta ve sinsi bir kıskançlığın acısını tâ içinde hissetmekteydi. Hasetlerin verdiği hiddete ve kîne benzer bir duygunun cesâretiyle nihâyet onu hırpalayacak bir söz bulabildi:

– Doğrusu tebrik edilmeye lâyıksın; iyi hoş söylüyorsun, lâkin akşam olup çilingir sofrasının başından kalkınca nasılsın, bir de onu görmeliyiz...

Marangoz, bir eli Hâlis Efendi'nin dizinde, ötekiyle, dükkânına doluşan hayvanların içinden bir kedinin sırtını okşayarak başını eğmiş, halim ve dolgun bir tavır takınmıştı.

– İçmeden sarhoş olmayı öğreneli beri masa başına hiç oturmadım.

Demek rakıyı da bırakmış, demek ondan da geçmişti öyle mi? Hâlis Efendi'nin yormak istememesine rağmen, bu adamın başından bir gönül rüzgârı esmiş gibi idi. Ammâ Tâhir, sofuluğa yan bakan bir tasavvuf edebiyâtıyla silâhlanıp karşısındakini çileden çıkaranlardan da değildi. Meselâ bunda Âdil Bey gibi o medrese ile alay eden adamın istihfaf[1] dolu bakışları yoktu. O kadar yoktu ki "dünya bir ayna... biz güzelsek o da güzel, biz çirkinsek, o da çirkin..." diyecek kadar şahsî mes'ûliyeti, irâde ve nefis hâkimiyetini kabul eden, her şeyi, herkesi güzel bulan bir kanaatin örtüsüne bürünmüştü.

*

Bu târihten sonra Hâlis Efendi ile Tâhir'in dostlukları süratli inkişaflar[2] gösterdi. Hattâ imam, vakit vakit marangozu kıskanmaktan bile geçecek kadar ona öyle bir yakınlık gösterdi ve Tâhir'in dükkânı

[1] İstihfaf: Küçük görme, küçümseme, hor görme.
[2] İnkişaf: Gelişme.

bundan sonra en fazla rahatlık duyarak başını dinlendirebildiği bir köşe oldu. Bu anlaşmaya, mahalleli bir zaman şaştılar; bir zaman dedikodu mevzûu yaptılar; fakat bir zaman geldi ki, her şeye olduğu gibi buna da alıştılar. Fakat bu sıkı bağlılığa ve Hâlis Efendi'nin ısrarlarına, ricâlarına rağmen Tâhir nasıl ve ne sûretle değişmiş olduğunu asla söylemedi. Yalnız bir gün, kendi kendisiyle söyleşircesine dalgın ve zevkli günlerinden bir gün, yine iyi ve kötü dâvâsının mihveri etrâfında vecd[1] ile dönüyordu:

– Bir kere idi, dedi. Dostla surların dışından geçiyorduk. Hendeğe bir at leşi atmışlardı. Öf ne fenâ kokuyor, dedim. O, ne güzel rengi varmış! Dedi.

Hâlis Efendi, körebe oynarken arkadaş eteği yakalayan bir çocuk telâşı ile Tâhir'in sözünü keserek haykırdı:

– Dost dediğin de kim?

Evet, eteğini yakaladığı bu meçhul kimdi? Soruyor, bir, bir daha soruyor, belki herkesten fazla izzetinefsinin emirlerini dinleyen Hâlis Efendi, bu mağrur denecek kadar ağırbaşlı adam, tab'ının dışına çıkarak kâh yalvarıyor, kâh kurnazlaşıp önüne dökülerek durmadan soruyordu. Fakat bir türlü marangozun inadını yenemeyen Mesihpaşa İmamı, bütün tecessüs ve ısrarlarına rağmen hep ebe kaldı. Tâhir, değil o gün, hiçbir defa hayâtına girmiş, bu hayâtın seyrine ve mânâsına tesir etmiş dostu ona söylemedi, bir kerecik olsun, dostunun kim olduğunu ağzından kaçırmadı. Hattâ ortadan kaybolduğu bu dört ayı nerede geçirdiğini, "Dost" dediği o kimse ile nasıl ve nerede tanıştığını bile anlatmadı. Yalnız bir müşkülün olursa bana söyle, sana haber getiririm, demişti.

---

[1] Vecd (Vecit, vecid): Bir şey karşısında duyulan hayranlık veya sevgiden dolayı kendinden geçme durumu.

Ammâ bu türlü vaatlerle[1] bir türlü yatışmayan Hâlis Efendi, ısrarlarını tekrarlamaya başlayınca da Tâhir işi şakaya dökerek:

– Dost, işte dost... diyordu. Senin de benim de, dostun da düşmanın da dostu...

Böylece de Tâhir, tecessüsünün elinde inadı tutmuş bir çocuk gibi üzülen imamı tatmin etmiyorsa da, ona zaman geçtikçe daha bağlanıyordu.

Tâhir, eskiden olduğu gibi Hâlis Efendi'yi şimdi de dükkânının önünden geçirmez olmuştu. Yine söz atıyor, yine şakalaşıyor, yine türlü latîfeler ediyordu. Ammâ dün ile bugünün arasında, kışla yaz kadar fark vardı. Marangoz belki de geçmişin kefâreti[2] nâmına imamı bu derece hoşlamakta, ona bu mertebe yakınlık göstermekte idi. Hâlis Efendi ise, mânâsına eremediği, ismini koyamadığı derûnî[3] bir sesin dâvetine uyarak ona sokulmakta idi. Şüphe yok ki Tâhir'in içine atılmış olduğu îman, onun bütün ömrünce saplandığı îmandan çok başka, çok ayrı idi. Tâhir'de taptığını gören adam hâli, Hâlis Efendi'nin esâsını gayba dayamış îmânının arasına soğuk bir duvar gibi gerilmekte bulunuyordu. Eğer bu sefer medrese tasavvufla çarpışmıyorsa, bu, gönlünde bir cezbe[4] çiçeği açmış olan adamın şahsî müsâmahası ve babacanlığından ötürü idi. Bu kalender ve sevimli adam, güvenilir bir dosttu. Hâlis Efendi'nin gönlü bunu kendisine haber veriyordu. Tâhir'in etrâfına telkin ettiği bu his, beşeriyetin tehlikeli fesâdını, yokluğun âsâyiş ve

---

[1] Vaat: Söz verme.

[2] Kefâret: Dinde işlenmiş bir günâhın suç veya kabahatin affı için şeriat hükmünce verilmesi veya yapılması gereken şey. Bir hatânın, bir kabahatin affı için ödenen karşılık.

[3] Derûnî: İç âleme âit, rûhî.

[4] Cezbe: *Tasavvuf.* Allâh'ın kulunu mânen kendisine çekmesinden doğan coşkunluk. Kendinden geçme ve istiğrak hâli.

âlemşümul[1] şefkati ile değiş tokuş etmiş kimselerin bütün yaratılmışlarca sezilen fevkalâdeliğinden ileri gelmekte idi. Nefsâniyetinin kulu olmaktan çıkmış kimseyi değil bir Hâlis Efendi, hayvanlar bile anlayıp hürmet etmiyorlar mı idi? Tâhir, evvelce yalnız sevdiklerinin dostu idi. Şimdi ise kedileri, köpekleri içine alan şefkatine bütün cihânı muhâtap etmesini öğrenmişti, ki işte bu karşılık beklemeden veriş, dükkânına doluşan kuşların, tavukların arasına Hâlis Efendi'yi de kendi ayağı ile sürüklüyordu. Evet Mesihpaşa İmamı, onun illetli ve adamcıl hayvanlarından tiksinmesine rağmen yine de seve seve onlara kapı yoldaşlığı edebiliyordu.

Muhakkak ki, bu arada, sarhoş Tâhir'i âşık Tâhir yapan kuvvete, Hâlis Efendi hiçbir yakınlık duymuyordu. Bütün alâka ve hayranlığı, Tâhir'i şahsen takdir edip sevmesinden ileri geliyordu. Belki onun "dostunu" bilmek arzusu da sırf bir tecessüs ve meraktan ileri gelmekte idi. Az çok bütün dünyâya küskün, gerek muhîtinden, gerek hislerinden yediği darbelerle sersemlemiş ve bunalmış olan Hâlis Efendi, birdenbire karşısına çıkıveren bu yeni Tâhir'de açıklığın, teklifsizliğin rahatına ve tadına ermişti. Sanki onun dükkânı, taşıdığı ağır yükü bırakıp, üstünde dinlendiği bir mola taşı idi. Şâyet vakit bulup da buraya uğrayamayacak olursa, Tâhir ne yapıp yapıp, câmiden, kahveden veya evden alarak onu dükkânına getiriyordu. Fakat son zamanlarda zavallı imamın muhâcirler yüzünden gâilesi[2] başından aşıyordu.

Câmi, marangoza da hasta hayvanlarından sonra yeni bir iş ve şefkat vesîlesi olmuştu. Az zaman içinde muhâcirlerin hepsiyle tanışmış, hepsine görecek bir

[1] Âlemşümul: Dünyâyı kaplayacak ölçüde, evrensel.
[2] Gâile: Sıkıntı veren, uğraştırıcı durum, sıkıntılı iş, halli güç mesele ve olay.

iş, edecek bir yardım bulmuştu. Kimine mangalını kolay yakması için talaş getiriyor, kiminin rüzgârdan kopan bölme iplerini bağlıyor, hastaları sırtında güneşe taşıyor, küçük çocuklarla oyun oynuyordu. Hâlis Efendi'yi için için öfkelendiren bir ihtiyar hasta vardı ki, onun gibi birkaç tânesi öldüğü halde, bunun biraz daha dünyâda kalması içinmiş gibi, hastanın oğlu ile Tâhir'in gösterdikleri müşterek gayret fenâ halde canını sıkıyordu. Kābil olsa Tâhir bu sıska ihtiyara kendi canını verecekti. Bâri bu kadar uğraştıklarına göre, adamın işe yarar bir tarafı kalmış olsaydı... Kafa boşluğuna doğru geri gitmiş oyuk gözlerle, bir kemik külçesinden ibâret ellerinden başka, vücûdunda kımıldayan hiçbir uzvu yoktu. Üstelik erkenden câmie geldiği zaman, oğlu babasını bir çuvalın üstüne çekip, sabaha kadar durmadan ıslattığı şiltesini kurutmak için, tam kendi geçeceği yolun üstüne seriyordu. Bu adamlarda da saygı denen şey hiç yoktu. Bir gün bu pis döşeğin yanından geçerken dayanamayıp:

– Canım, insan şunu yıkar da öyle güneşe koyar; yatak, kiri ile kurutulur mu? dediği zaman hastanın oğlu:

– Susuz, sabunsuz temizlik Allah'a mahsus imam efendi... Hani ateş, hani kap kacak? diyerek başını öte yana çevirmekle onu ne fenâ bozmuştu.

Muhâcirlerin içinde yine Hâlis Efendi'nin kanını tepesine fırlatan genç ve güzel bir kadın vardı ki, Tâhir'in, onun dillerde dolaşan mârifetlerini hoş görür gibi sükût etmesi, aralarında hayli çekişmelere sebep olurdu. Ne vakit bu bahis açılsa, marangoz:

– Her kulun bir türlü oyun oynadığı bu dünyâda başkalarının günâhı neme lâzım. Benimki bana yeter!..

Diyerek kendisini bayağı küçük düşürüyordu. Mesele şu idi. İstanbul'un yabancısı olan bu Rumeli

dilberi, gece yarılarına kadar sokak sokak dolaşıyor ve lâzım olan parayı kazandıktan sonra da dönüp bölmesine geliyordu. Bu yüzden de Mesihpaşa İmamı, hava karardıktan sonra câmiin etrâfında dolaşan her şahsın onun müşterilerinden biri olduğu vehmine düşüyor ve öfke ile kendini Tâhir'in dükkânına atıp, bir mâbedin içine sığınmış olan bu günahkârı parçalamak arzusuna kapıldığını haykıra bağıra söylemeye başlayınca bu sefer de marangoz:

– O kadar ileri varma imam efendi... Ona sen de ben de acımalıyız. İşin aslını bana sor. Bu zavallı kadının kan tüküren sıracalı[1] bir kocası var. Hilâliahmer'in verdiği karavana aşı ile hasta beslenir mi? Ona ilâç lâzım, gıdâ lâzım... diye âdeta kadını mâzur görmesini Hâlis Efendi bir türlü hazmedemiyordu.

Halbuki yine rivâyete bakılacak olursa, cümle kapısının dibindeki bölmede yatan köy mualliminin karısı ve kızı, bu kadının tuttuğu yoldan bambaşka bir tedbirle hastalarına bakıyorlardı. Her gün boş arsalara gidip yeşillik topluyor, bunları suda pişirip hastaya veriyorlardı.

Hâdiselere ve muhîtine karşı kayıtsız ve dikkatsiz olan Hâlis Efendi, görüp unuttuğu, yâhut hemen hiç tanımadığı muhâcir sîmâları arasında bu ana kızın yüzlerini pek az hatırlıyor, fakat gerek Tâhir'in dilinde, gerek mahallelinin ağzında, ana, baba ve genç kızlarından ibâret bu üçüzlü âilenin senâsını[2] dinliyordu. Ammâ yine de Mesihpaşa İmamı'ndan, muhâcirlerin şu en takdir edilen uzvuna dahi bir hiddet payı ayırmakta kusur etmiyordu. Bekçi Hüseyin'in anlattığına göre kız, imamın câmide bulunmadığı saatlerde

---

[1] Sıraca: Daha ziyâde çocuklarda ve gençlerde görülen, boyun ve koltuk altlarındaki lenf bezlerinde iltihaplanmalara ve akıntılı yaralara yol açan bir çeşit verem.

[2] Senâ: Övme, medhetme.

kuşlara yem atıyor ve Hâlis Efendi'nin düşmanlarının câmie daha fazla alışmalarına daha fazla şımarıp sokulmalarına sebebiyet veriyordu. Eğer kendi görse, bir kere yakalayabilse yapacağını bilirdi. Ne ki hiç mi hiç onu suç üstü tutamıyordu.

Hangi köşesinden bakılsa, göçkünlerin câmie yerleşmeleri Hâlis Efendi'nin aleyhine olmuştu vesselâm. Bâzan öyle hazin sahnelere şâhit oluyordu ki, günlerce tesirinden kurtulamadığı çok defa vâkiydi. Bereket Tâhir'e, bereket bu kıyâmet dostuna ki, şefkatini bir sünger gibi imamın kederleri üstüne bastırarak onları kendine çekiyordu. Hâlis Efendi ömründe asker olmamış, hiçbir harbe iştirak etmemişti. Ammâ bu sefâlet ve perîşanlık ordusu içine sıkışıp kalması, onun için yarı muhârebe demekti. Câmiin sokak merdivenlerini çıkıp harîme girince, ilk revâkın altında genç bir kadınla, biri altı aylık öteki üç yaşlarında iki çocuğu vardı ki, bir gün kadın, küçüğe bulamaç yedirmiş ve ağzını silmek için bez almaya dönünceye kadar, üç yaşında olan büyüğü, imrenip de kendisine pay düşmeyen bu artığı, kardeşinin dudaklarından yalayıvermişti. En hazîni, sabretmesini bilen ergin bir adam irâdesini göstererek bu kadarla iktifâ etmiş ve anasını dahası için zorlayıp üzmemişti.

Hele muhâcirlerden kimsesiz biri ölürse kalan eşyânın diğerleri arasında taksîmi Hâlis Efendi'ye pek dokunuyordu. Avlunun orta yerinde bir eşyâ kalabalığı görünce yüreği oynar ve namazı kıldırdıktan sonra sağına soluna bakmadan Tâhir'in dükkânına sığınırdı. Eşyâ da ne eşyâ idi. Bir kırık testi, bir mangal borusu, bir çinko tas, kirli, yüzsüz bir yorgan, çul ve çuval gibi ele alınmaz şeylerdi. Fakat kimsenin dönüp yüzüne bakmayacağını sandığı bütün bu eşyâ, o kadar çabuk kapışılırdı ki, işe başladıktan beş dakîka sonra ortada bir kırık maşa bile bulunmazdı. Ne ola-

cak, insan oğluna yaşadığı kadar her şey lâzımdı. Kim bilir bütün bu zavallılar nelerini nerelerde bırakmış da şimdi el artığına avuç açan birer dilenci olmuşlardı.

Hâlis Efendi kâh üzülüp, kâh hiddetlendiği bu sefâlet ocağında, hayli zamandır bir küstahlık karşısında bulunuyordu. Kendisi içeride sabah namazlarını kılarken, avluda da bir kadın türkü söylüyordu. Havalar soğuyup hastaların sayısı arttığından beri cemâati azalan câmide hele sabah namazlarına gelenler pek azalmıştı. İşte Hâlis Efendi bâzan tek başına, bâzan da iki üç kişilik bir cemâatle sabah namazını kılarken bu kadın sesi de ekseriya:

Yörük değirmeni gibi yürür dönersin,
El ele vermiş yâre gidersin,
Çün beni sevip ne cevredersin?

diye başlayan türküsünü söyleyerek imamı öfkeden deliye döndürüyordu. Muhakkak ki bu, sokakta gece seyrânına çıkan o yüzsüz kadın olmalı idi. Eğer bir sabah câmiden fırlayıp:

– Sus kahpe, burası câmi... yoksa kendini hovarda meclisinde mi sandın?

Diye bağırdığını Tâhir'e söylerse, acaba marangoz yine gülümseyecek ve:

– El kızının suçundan bize ne? Başını çevir geçiver imam efendi...

Diyebilecek mi idi? Ammâ demezdi. Dememesi lâzımdı. Her suça baş çevrilse dünyânın şirâzesi[1] mi kalırdı? Tokat atan tokat beklemeli, günah işleyen cezâ ve hakârete râzı olmalı idi. Tâhir eskiden şirretliği ne derece ileri götürmüşse şimdi de iyiliği o nispette ileri vardırıyordu; âdeta sûistîmal ediyordu. Bu işe

[1] Şirâze: *Mec.* Nizam, düzen, temel, esas.

kendisiyle berâber mahallelinin de parmağı ağzında idi. Birkaç gün evvel –yanlışlık olduğu sonradan anlaşılan– bir doğrama meselesinden dolayı, adamın biri marangozun dükkânına gelmiş ve bîçâreye ağıza alınmaz hakāretler savurmuş olduğu halde, Tâhir bunları ses çıkarmadan dinlemiş ve adam gittikten sonra da imama:

– Bu işte bir yanlışlık olacak... ben ne böyle bir sipâriş aldım ne de fenâ ağaç kullandım. Ammâ bu kadarla kalsa yine iyi... sana da başkalarına da ettiklerimi ödemek lâzım. O günleri bilirsin ya... Üzüldüğüm şu ki, benim müstahak olduğum cezâya bu zavallı âlet edilmiş...

Diyerek, lakırdıları ağzında düğümlenen adamcağızı hayret içinde bırakmıştı.

Tâhir'e göre iyilik ve kötülük birbirine bağlı gidiyor ve karşılığını görüyordu. Bu yaratılış âleminin yapısında ve işleyişinde adâletsizlik gören göz, cevizin dış kabuğunu ısıran çocuk gibi, kat kat örtülerin altındaki mânâdan haberi olmayan gāfil kişi idi. Halka bühtan eden[1] o, doğruyu eğri sanan o, dalâleti hakîkat bilen, varlığı yokluk gören hep o idi.

Tâhir'in sarışın lüleler gibi ayaklarının altında hışırdayan talaşlı, yongalı dükkânıyle barışalı beri Hâlis Efendi ne kazanmıştı. İşte bu kazanç, bu anlaşmadan sevişme, çok defa imama, marangozun istediğini yaptırıyor, marangoza da imamın arzularına baş eğdiriyordu. Eğer Tâhir'den yüz bulmuş olsaydı, çoktan o türkü söyleyen kadını yakalayıp ağzına geleni söylerdi. Zîra ne de olsa adıyle sanıyle Keskin İmam'dı.

Fakat günlerden bir gün Hâlis Efendi tek başına sabah namazını kılarken yine aynı ses türküsüne

[1] Bühtan etmek: İftirâ etmek.

başlayınca, rükûu[1], sücûdu[2] birbirine karıştırarak, dar selâm verdi ve Tâhir'in gülümser hayâline huşûnetle kaşlarını çatarak câmiden dışarı fırladı. Muhâcirler alaca karanlıkta, ayazın ve geceden kalma rutûbetin örtüsü altında henüz oldukları yerde büzülmüş yatarken bu küstah kadını bulup "utanmaz kahpe, git türkünü dostlarının yanında söyle!" diye haykırmanın tam sırası idi. Hakîkaten de bir mezarlık sükûtu içinde uyuyan bu kâfilenin arasında şarkı söyleyen o tek uyanık kadını bulmak zor olmadı. Fakat Mesihpaşa İmamı câmiden namazını bozacak kadar telâşlı ve öfkeli çıktığı halde, aynı şiddetle kadının üstüne saldıramadan olduğu yerde kaldı. Zîra bu, hasta kocasına para bulmak için gece misâfirliklerine giden kadın değil, köy muallîminin kızı Hediye idi. Hâlis Efendi, şimdiye kadar ya iki kat eğilmiş olarak taşları süpürür, ya bir leğen başında çamaşır yıkar, ya da hasta babasını yatırıp kaldırırken rastladığı bu kızı lâyıkıyle hemen hiç görmemişti. Şimdi ise kız, ortasından kesilmiş bir gaz tenekesi içinde yakmaya uğraştığı kömürleri yelpâzeliyor ve henüz iyice yanmamış kömürlerden kıvılcımlar demet demet yükselirken başını geri atarak hem ateşten korunuyor, hem de türküsünü kesmiyordu. Demek ki, ne zamandır câmiin avlusunu tutan ses, hep onun sesi idi. Genç kız o gün ilk defa işittiği:

Yârim gurbet elde, ateşi bende,
Vermişim gönlümü sendedir sende...

diye bağlanan bir Rumeli türküsü söylüyordu. İnip çıkmasını, koşup durmasını bilen yanık bir sesi vardı. Kâh tırısa kalkmış nal şakırtısı gibi akıcı, kâh âheste,

---

[1] Rükû: Namazda elleri dizlere dayayıp vücûdun belden yukarı kısmı yere paralel gelecek şekilde eğilme.

[2] Sücut (Sücud): Secde etme, secde.

dertli bir dolgunlukla ağırlaşan bu ses, türkünün bağlamalarına gelince toprağa sürtünür gibi alçaktan geçen bir kuş kâfilesinin belirsiz hışırtısiyle eriyerek sönüyordu. Belki de onu şu dakîka kendisinden başka bir dinleyen yoktu. Sefâletin, ıztırâbın kemirip yerden yere vurduğu bütün bu yoksulların henüz hepsi de uykuda idiler. Yâhut uyanmışlar da gecenin kurşun zerreleri gibi âheste âheste çöküp biriken rutûbetini üstlerinden kaldıracak güneşi bekliyorlardı. Güneş de, gelip gelmeyeceğini şüpheli bırakan bir misâfir gibi, daha buluttan kâşânesinin[1] kapılarını açmamış, açacağına dâir işâretlerini olsun göstermemişti. Hâlis Efendi bu kül rengi ıslak havanın içinde bir zaman bakışlarını gezdirdi. Bu birbirini kovalar, birbirini tamamlar gibi uzayan sefâlet dalgaları ortasında gözün sığınabileceği tek câzip köşe, belki de ateş yelpâzeleyen bu ince hayaldi.

Hâlis Efendi şaşırmış âdeta merâka düşmüştü. Hem yandan gördüğü bu yüzü tetkik etmek, hem de bu kadar kolay çıkabilen sesin, bir fıskiye gibi zerrelere, parçalara ayrılarak yükseldiğini ve geri dönen her zerrenin sonu, başı belli olmayan halkalar hâlinde birbiri içine geçtiğini dinleyebilmek için câmi kapısını her zamankinden daha yavaş çekti ve kilitledi. Kunduralarını giymekte de âdeta beceriksizlik gösteriyordu. Sanki içeride bir şey unutmuş gibi tekrar câmi kapısına gidip döndü. Bir zaman olduğu yerde kaldıktan sonra etraftan tek tük kalkanlar olduğu için, artık bu yanık sesi dinlemek imkânı kalmayınca da ağır ağır avluya doğru yürürken, az evvelki hiddetinin, o tepesinden aşan öfkenin niçin ve ne zaman kaybolup, yerine garip bir hüzün, isimsiz bir ezgi gelmiş olduğuna şaştı.

---

[1] Kâşâne: Büyük, süslü köşk; mükellef ev.

Hâlis Efendi o gün evine döndüğü zaman, her defa olduğu gibi, teessürlerin, ibret ve ıztırapların sonunda düşmesi mûtat olan hisse kapılıp karısına hoş muâmele edemedi. Hattâ koca bir evin işi ortasında çırpınıp duran Gülsüm Hanım'ın elini ayağını her zamankinden daha çirkin buldu ve kıvılcım püskürücü yarı yanmış mangalı yelpâzeleyen incecik bir el, akşama kadar karşısında yelpâze salladı; tok ve yanık bir ses, akşama kadar türkü söyledi.

*

– Şâkir Ağa, nargilemin ateşi ufak ufak olsun. Hem küreğin içine koy, gelinceye kadar kararıyor.

Muhtar Mehmet, Şâkir Ağa'ya tâlimat verdikten sonra, gelip kendisini bekleyen arkadaşlarının arasına oturdu. Şâkir Ağa'nın müşterileri, harp acılarının, muhâcir akınlarının bunaltıcı havası ortasında sefâlet, zahmet ve yokluk zamanlarının insan oğlunu hadden aşırı eğlenceye düşüren ruh hâleti[1] ile, kendilerine her vakitkinden fazla zevk arıyor ve bunu mahalle yârânı arasında en fazla Mehmet Bey'de buldukları için mahallenin tatlı dilli muhtarını dâima kahvede görmek istiyorlardı. Şâkir Ağa bir yandan nargileyi ateşlerken, Mehmet Bey kahveciye, koyacağı ateşleri parmağiyle göstererek:

– Onu istemem, onu da istemem, koskoca marsık gibi kömürü sen kendi nargileye koy...

Derken, bir yandan da henüz hapisten kurtulan Feyzullah'a:

– Sen fesinin rengini değiştirmişsin; yoksa meslekten de mi geçtin?

Diye takılıyor ve:

– Biz herkesi fesinin renginden tanırız. Külhânî-

[1] Hâlet: Hal.

lerin şerbetlik vişne gibi koyu, kalem efendilerinin alla mor arası olur. Bir zamanlar hafiyelerinki de kan kırmızı idi... diye uzun ve alaylı bir bahis açıyor ve gençliğini bezeyen çeşitli hikâyeleri sayıp dökmeye başlıyor.

Muhtar Mehmet Bey'in cinasa, hicve çok elverişli zekâsı, usta görmeden yetiştiği için alaylı kalmış ve bu yüzden de şöhretini mahalle sınırlarından taşıramamıştı. Belki metotsuz kendi kendini yetiştiren bu adam, bir Abdürrezzak'a bir Kavuklu Hamdi'ye çırak olsaydı, hayâtı karikatürize etmekte olanları fersah fersah geride bırakırdı. Fakat gelişmesine yardım edilmemiş öyle istîdatlar vardır ki, bunlar, beslenmek şöyle dursun, kābiliyetleri kâh kabahat sayılarak taarruza uğramış, kâh fantezi telakkî edilerek omuz silkilmiş, kâh ise hiç görülmemiş, duyulmamış, bakımsız çorak bir toprağa düşen tohumlar gibi ziyan olup gitmişti. İşte Mehmet Bey de bunlardan biri idi. Ne söylese dinlenen, ne yapsa beğenilen ve en saçma mevzûlar, ağzında bir kıymet kazanan bu adam, kahveden içeri her girişinde:

– Nerede kaldın Muhtar Bey? Ne hâcet!.. Sabaha karşı gelseydin... diye dâima sitemle karşılanır, o da dâima hafiften naza çekerek, hava sıcaksa ter silmek, soğuksa Şâkir Ağa'nın saç sobası yanında ısınmakla bekleyişi uzatır ve nihâyet tatlı sert bir babayânîlikle gelip yerine otururdu. Herkes tarafından aranan bu adamı Hâlis Efendi de severdi. Fakat Mesihpaşa İmamı'na son günlerde bir dalgınlık, acâyip bir düşünce hâlî ârız olmuştu ki, muhtarın kendinden çok yaşlı kimselere dahi "çocuklar, haberiniz var mı?.." diye başlamak îtiyâdında olduğu neşeli hikâyelerinden zevk alacak kadar kendini muhîtine veremiyor, zihni, aradığı istikāmeti kestiremeyen bir yolcu gibi, hep âvâre, hep şaşkın dolaşıyor, hattâ evinden olduğu

kadar kahveden de kaçmaya bahâne arıyor, Tâhir'i bile ihmal ediyor ve bütün gününü câmide geçirmek istiyor, bu isteğine ise hayret etmekten kendini alamıyordu. Zîra câmiin içi, temizliği titizlik derecesine vardırmış olan Hâlis Efendi için, zaman zaman oturulamayacak kadar iğrençti. Kargaların ve güvercinlerin konaklamaya teşne[1] oldukları bu kubbe altını eskiden sinekler hiç sevmezlerdi. Zîra insan gıdâlarının artıklarından, yâhut pislik taaffün[2] ve bütün çürümekte olan cisimlerden nafakalarını arayan bu haşerenin tama'larını[3] çekecek hiçbir şey yoktu. Fakat muhâcirler geldikten sonra onlar da, insanlardan üstün olan koku alma duygularının emrine uyarak câmiin her köşesine saldırmışlardı. Artık burada onlar için nihâyetsiz bir ziyâfet vardı; çünkü her köşe, sefâlet, hastalık, ufûnet[4] taşan bir mezbele[5] olmuştu. Havaların soğumuş olmasına rağmen câmiin duvarları ve sütunları bu uçucu hayvan sürüleriyle mozayik gibi nakışlanıyordu. Fakat yine de Hâlis Efendi, içeri girince, top kandilin altında durup dinlenmeden dâireler çizen bu vızıltılı sürüyü yazma mendiliyle dağıtmadan mihrâba gitmiyordu.

Mesihpaşa İmamı'nın neden ve niçin aralarına koşup koşup geldiğini bilmediği muhâcirlerin hâli de gitgide müşkülleşiyordu. Harp bitse de, bu ocağı sönmüş, yeri yurdu dağılmış perîşan halk, pek memleketlerine döneceğe benzemiyordu. Dönseler bile, mevsimsiz yerlerinden sökülen nebatlar gibi, kökleri tekrar aynı çukurlara dikilse de tutmayacak, kuruyacaktı. Artık bunlar gidemezlerdi. Zîra onları yerlerinden

---

[1] Teşne: *Mec.* Çok istekli, çok hevesli, çok arzulu.
[2] Taaffün: Çürüme sonucu kokma, bozulma.
[3] Tama' (Tamah): Aç gözlülük.
[4] Ufûnet: Çürümüş bir şeyden yayılan pis koku, çıbanda oluşan pis kokulu cerâhat, irin.
[5] Mezbele: Çöplük.

sökenler, bir daha dikmemek için senelerden beri bugünü bekliyor, bugün için çalışıyor, dâvâlarını bugünün istikâmetine doğru kamçılıyorlardı. Onun için de gidemezlerdi. Fakat İstanbul, sefâletine korkunç bir kesâfet getiren bu yoksul perîşanlığı nasıl hazmedecek, bağrında nasıl eritecekti? Gerçi o, asırlar boyunca târihin ne cilvelerine boyun vermiş, ne çilelerine göğüs germişti; ammâ her mihnet, her sille ona ne kayıplara mâlolmuş, nelerini elinden almış ve aldığı kıymetlerin yerine ne işler yaralar bırakmıştı. Böylece de İstanbul, lehimleri eriyerek ana vatandan kopan her parçanın yükünü kendi vücûdunda kaynatarak, bir yandan içinden vuruluyor, her yara iltisaklar[1], iltihaplarla biribirine ulanarak büyüyor, genişliyordu. O, yavaş yavaş kaybettiği irfânını, sanatını, mizâcını, bir kelime ile varlığını ve medeniyetini yeniden kazanmak için acaba kaybolan rûhunu bulmasını bilecek mi idi?

*

Gerçi Hâlis Efendi, Tâhir'in dostunun kim olduğunu öğrenememişti, ammâ nihâyet onunla şöyle böyle bir münâsebet kurmuş sayılırdı. Mektuplaşıyorlardı. Dostun, işi başından aşkın genç bir doktor olduğu, kimse ile görüşmek istemediği, Tâhir'in fâşettiği sırlar cümlesindendi. Muhakkak ki, Hâlis Efendi son günlerde her zamandan daha fazla bir oyalanma ihtiyâcı duymakta idi. Öyle ki zorla kendisine bir şey unutturmak isteyen bir adam gayreti ile yorgunluklu işler arıyor, bulamazsa îcat ediyor, günlerini, hattâ gecelerini bile yalnız câmi ile Tâhir'in dükkânı arasında taksim etmek ihtiyâcını duyuyordu. Gerçi Abdullah'ın olmadığı, Zâhit'in hiç uğramadığı evi âsûde

[1] İltisak: Bitişme, kavuşma.

ve her zamankinden fazla kendinindi. Fakat nedense o kendini büsbütün evinin adamı olarak hissedememekte idi. Ne tuhaf, evvelce aralarından eteklerini toplayıp kaçtığı muhâcirlerin arasında vakit geçirmekten hazzeder olmuştu. Bir zamanlar yüzlerini tanımadığı bu adamların her birini şimdi isimleriyle biliyor ve onlarla teker teker ahbaplık kuruyor, kehrübâya[1] sürüklenen bir saman çöpü gibi, bu kalabalığı bir bütün, tek vücut olarak görüyordu. Ve işte, hayâtı Mesihpaşa Câmii'nin etrâfında merkezîleşen Hâlis Hoca, bu ifrat dalgınlığı yüzünden mahallenin işleri geri kaldığı için, Bekçi Hüseyin birkaç defa çağırmadıkça kahveye dahi çıkmıyordu.

Kahve de hep o kahve idi. Harp ne kadar bütün şiddetiyle devam ediyorsa da lakırdısı eskimiş, modadan düşmüştü. Hattâ Mesihpaşa İmamı, bu nargilelerinin, sigaralarının dumanını, içtikleri misk kokulu dibek kahvesinin keyfine karıştırarak gevezelik, zevzeklik eden adamlara, burunlarının dibindeki muhâcirlere gösterdikleri alâkayı yeter bulmuyor, âdeta öfkeleniyordu. Halbuki şimdi kendisi, bu yerini yurdunu kaybetmiş sürgün alayına öyle içi yanarak acıyordu ki... Yalnız onlara mı? Mesihpaşa İmamı, muhakkak ki, bütün ömrünce erememiş olduğu bir rikkat[2] havası içinde şaşkın ve kendi kendini tanıyamaz halde idi. Şüphe yok ki, yalnız insanlara değil şimdi hayvanlara da acıyor, onları da seviyordu. Köy muallîminin kızı Hediye'nin güvercinlerine ilk defa yem götürüp külâhı kızın eline verdiği zaman kendi kendine o kadar şaşmış, bu işi o kadar yadırgamıştı ki...

---

[1] Kehrübâ: (Kehribar, kehrübar): Açık sarıdan kızıla kadar çeşitli renklerde veya siyah renkte yarı şeffaf, kolay kırılan, bir yere sürtüldüğü zaman hafif maddeleri kendine çekebilen, sigara ağızlığı, tesbih, bıçak sapı ve ufak tefek süs eşyâları yapımında kullanılan fosilleşmiş reçine, saman kapan.

[2] Rikkat: İncelik; acıma, şefkat, merhamet.

Hattâ o, Tâhir'in hasta hayvanlariyle de barışmış sayılırdı. Bir zamanlar tekme ile havaya fırlattığı uyuz kedi, hastalığından bir iz bile kalmadığını göstermek ister gibi, dükkâna her uğrayışında kucağına fırlıyor ve kendisi buna göz yumduktan başka, iki kulağının ortasındaki parıl parıl tâze tüyleri dalgın dalgın okşuyordu. Kitaplarının, hocalarının öğretemediği bir hakîkati acaba ona sessiz sedâsız tâlim eden de kimdi?

Hâlis Efendi, yepyeni bir hayatla yepyeni bir dünyâya atılmış gibi tatlı bir helecan ve şaşkınlık içinde câmiyle Tâhir'in dükkânı arasında taksim ettiği vakitlerinden artan zamânını, bilhassa evinde geçirdiği saatleri için bir meşgaleye muhtaçtı ki, bunu da Tâhir'in "Dost"una mektup yazmakla dolduruyordu. Onu böyle hemen birdenbire dünya ile anlaşmaya, çatık ve sert yüzüne belirsiz bir tebessüm ve iyimserlik gölgesi düşürmeye sebep olan kuvvet, onu Tâhir'e doğru biraz daha ciddî ve samîmî olarak arkasından itmişti. Bu yüzden de marangozun dükkânı, her çeşit kayıttan ve şarttan uzak olarak sığındığı bir kale mâhiyetinde idi. Evinde ise büsbütün rahat edemez olmuştu. Gönüllü olarak harbe iştirak eden, izinli olarak da eve dönen Abdullah'la berâber bir sürü genç adam yine çatısının altına dolmuşlardı. Esâsen öteki sahtekâr oğlunun hiç uğramadığı ve kızının kendi havasında olduğu bu ev onun değildi. Fakat ne tuhaf ki eskisi gibi, bu kendinden kopmuş evin gidişinden üzülmüyor, daha doğrusu düşünüp kurarak üzülecek vakit bulamıyordu. Mesihpaşa İmamı'nın bâzan kendi kendine "ben hiçbir şeye aldırmaz oldum; düşünülecek şeyleri bile düşünemiyorum, acaba düşündüğüm nedir?" diye sorduğu oluyor, fakat alacağı cevaptan korkar gibi, kendini başka fikirlerin istikâmetine sevkediyor ve işte bilhassa bu tehlikeli, şüpheli zamanlarında Dost'a mektup yazıyordu. Hâlis Efendi

bu tanımadığı Dost'un dostu olmuştu. Onu kendine mahrem buluyor, her şeyi söylemek istiyor, her endîşesinden haber vermek sevdâsına düşüyor, şâyet cesâret edip bu kadar ileri gidemezse bu yüzünü ve ismini bilmediği insana günün havâdislerini yazıyordu.

Vaktiyle kaynanasının torunlarına anlattığı bir masal vardı: İstediği zaman kuzu, istediği zaman ayın on dördü gibi bir dilber olarak gezen bir peri kızı, derisinden soyunup nazlı nazlı salınarak dolaştığı günlerden bir gün, kendisini uzun zamanlar tâkip edip esrârını öğrenmiş olan bir civan tarafından, içinden çıktığı postu ateşe atılıp yakılınca; bir daha kuzu olamamış ve böylece kendisini hayvanlıktan kurtaran delikanlıya bağlanıp kalmış. Muhakkak ki, kendisi de böyle bir kazâ ile ikinci hüviyetini kaybetmiş ve bambaşka bir adam olmuştu. Ammâ varlığını çalıp ateşe veren el kimin eli idi? Meğer bütün ömrünce sırtında taşıdığı bu kaftandan kurtulmaya ne kadar muhtaçmış da bunu şimdi şimdi farkedebiliyordu.

Fakat Hâlis Efendi henüz kendisini o kaftandan soyan elin kimin eli olduğunu ne tamâmiyle biliyor ne de bilmek için gayret sarfediyordu. Yalnız vakit vakit ateş yelpâzeleyen küçücük bir elin saçtığı kıvılcımlardan korunmak için korkarak geriye doğru çekiliyor ve:

Yârim gurbet elde, ateşi bende,
Vermişim gönlümü sendedir sende,

Diyen bu kalınca ve içe işleyen sesten bir kıvılcım sıçrayıp daha derinliklerini yakabileceğini düşünemeden bu tehlikeye sokuluyor, onu ölesiye bir istiğrakla[1] dinliyor, bu görünmez ateşin tâ içine atılmaktan korkmuyordu.

---

[1] İstiğrak: Allah'tan başka her şeyden ilgisini keserek vecde dalma hâli, kendinden geçip dünyâyı unutma.

İşte Hâlis Efendi kendisini değiştiren kuvvetten böylece yarı habersiz, bir coşkunluk, iyimser bir dünya görüşü, bir yatışmaz gönül fırtınası içinde oradan oraya sürüklendiği bu anlarında en büyük ferahı, en mâsum tesellîyi Dost'a yazdığı mektuplar ve ondan aldığı cevaplarda buluyordu. İlk mektubu, ara yapmadığı için Tâhir'den şikâyet ve haylaz bir sarhoşu dostluğuna yaslanılır bir insan yapan kimseyi görmek yolundaki dilekten ibâretti. Fakat Hâlis Efendi bu mektubuna kitaplarından ve hocalarından duymadığı şu cevâbı almıştı: "... beni mi görmek istiyorsun dostum? Peki görüşelim. Ben de sana hasretim; ben de seni görmek istiyorum; ben de seni seviyorum. Ammâ daha evvel, bütün dünyada, karıncadan, atmacaya kadar her mahlûkun, insanların ve eşyânın hattâ taşın ve toprağın benimle ilişiği olduğunu düşün ve muâmeleni ona göre ayarla. Ne kimseden kırıl ne de kimseyi kır ve ondan sonra benimle buluşmak talebinde ol."

Bu ağır tekliften sonra Tâhir'in Dostu ile görüşmek ümîdini büsbütün kaybeden Hâlis Efendi, onunla hep perde arkasından konuşmakta devam etti. Müteâkip mektuplarının birinde, ona, içinden çıkamadığı bir meseleden, ilim ve amelden bahsetmiş ve şu cevâbı almıştı; "İlim ruhtur; amel ise kalıp. Bir şeyi bilerek yapanla taklit yüzünden yapanın arasında nasıl fark olmaz? Bir sağırın gülenleri görerek gülmesiyle, etrâfındakileri güldüren hikâye kulağına söylendiği zamanki kahkaha infilâki bir midir?

Nakil ile olan ameldeki makine zevksizliği nasıl inkâr olunur? İşte insanı makinelikten kurtaran, ilmidir. "Zerrece ilim ve akıl, yıllarca ibâdetten üsttür," diyen ben değilim Peygamber'dir. Bu yolda Mevlânâ da; "Bir dem Allah'ın merdiyle oturmak yüz sene takvâdan hayırlıdır," demekle, onun ilminden sıçrayacak

bir zerrenin yüz senelik kupkuru amelin hâsıl edemeyeceği bilgiyi uyandırdığını söylemek istemiştir. Hulâsa ilim, bilgi, görgü, göre göre tapış, aşk demek..."

Gerçi Hâlis Efendi bu ilme dudak değdirenlerden değilse ve belki olamayacaksa da, artık eskisi gibi ona hücum yolunda dudakları kıpırdamıyordu. Tâhir'in dostluğu köprüsünde yol almaktan elde ettiği tek netîce buydu işte.

*

Mesihpaşa İmamı'nın câmide oyalanmak için îcat ettiği sebepler nihâyetsizdi. Eskiden, aralarından yel gibi uzaklaştığı muhâcirlere sokulmak için şimdi neler, ne sebepler bulmuyordu? Tâhir'le berâber onların dertlerini dinliyor, hattâ beceriksiz bir adam olduğu halde fiilen hizmetlerinde bulunuyor, hastalara ilâç, çocuklara yemiş getiriyor, hattâ hiçbir gün köy muallîminin kızına kuşları için elinde yem külâhı olmadan gelmiyordu. Bir zamanlar bütün bunları, iyilik etmeyi öğrenmiş bir adam sıfatiyle yaptığına kendini inandırarak rahat etmişti. Ammâ ne tuhaf ki, bütün bu iyilik severlik duygusu, bir bütün olarak görüp alış veriş ettiği şu muhâcir kalabalığı, sarı saçlı bir başta merkezîleşiyor ve kendisi de, vızıldayarak dönen bir arı gibi, hep bu sarı çiçeğin etrâfında dolanmak istiyor ve dolanıyordu.

Mesihpaşa İmamı bu üçüzlü âilenin dostu olmakta tabiat üstü bir kābiliyet göstermiş ve köy muallîminin âile muhîtine o kadar sürat ve mahâretle intibak etmişti ki, düşündükçe şaşıp kalmaktan kurtulamıyordu. Ekseri zamânını onların bölmesi içinde geçiren Hâlis Efendi, babasının başını dizinde yatıran kızı kaldırarak hasta adamı kendi kucağında yatırıyor ve baş ağrısından şikâyet eden muallimin şakaklarını ovarken, onunla, sonradan bir kelimesini bile

hatırlamadığı sözler konuşuyordu. Fakat elleri ve dili ayrı ayrı yerlerde işlerken de, gözleri sapsarı örgülerinin âsî hareketlerini tâkip ettiği genç ve incecik hayâlin üstünden bir türlü çekilmiyordu. Hulâsa az zamanda âilenin çok eski bir âşinâsı imiş gibi onlara o mertebe kaynamış bulunuyordu ki, bir zaman geldi, bu su sızmaz yakınlığa şaşmak bile hatırından geçmez oldu.

Etraftan da çekinmeye lüzum ve sebep yoktu. Zîra o şimdi her âilenin dostu ve hemhâli değil miydi? Eğer kapı yanındaki bir âile ile hepsinden fazla görüşüyorsa, bu, yol üstünde olmalarının tabiî bir îcâbından başka ne olabilirdi? Son günlerde muallimin karısı da kızı da hastalarının iyileşmekte olduğunu söyleyerek seviniyorlardı. Eğer göz kapaklarında o ağır hastalara mahsus şişler olmasa, buna Hâlis Efendi de inanacak ve onlar gibi sevinecekti. Her şeye rağmen bir türlü iyimser olamıyordu.

Mesihpaşa İmamı bir zaman da, sudan ve güneşten mahrum edilerek çatlaması, filizlenmesi kasten geciktirilmiş bir tohum gibi, o sarışın hayâle doğru fışkırmak isteyen hislerini tevil[1] ve inkâr kuytuluklarında gizleyerek sürüp gelişmesine mâni oldu. Fakat hagni irâde ve tedbir kalesi vardı ki, bir mukadderat kasırgası önünde kapılarını ardına kadar açmasın? İşte Hâlis Efendi de uzun zaman kendini aldatmak savaşında kılıç kalkan oynattıysa da sonunda bütün müdâfaa âletlerini atarak teslim oldu: Seviyordu.

Artık inkâra ve tevîle yer yoktu. Sanki bir hortumun şu memleketten kaparak bu memlekete fırlatıp attığı bir cisimmiş gibi, sarhoş edici bir sürat içinde yükselmiş, havalanmış ve birdenbire tanımadığı bir

[1] Tevil: Bir söz veya davranışa bilinen anlamdan başka bir anlam verme, başka bir mânâ ile yorumlama.

dünyâya salıverilmişti. Bu dünya bir aşk dünyâsı idi. Hâlis Efendi, sevmek kelimesinin delâlet ettiği mânâyı bu yaşına kadar hemen hiç düşünmemiş, hiç bilmemişti. Ammâ şimdi aşka ne kadar teşne ve hazır olduğunu bilmemesi, yâhut onu her zerresinde hissedip de inkâr etmesi pek gülünç olacaktı. Hem artık saklamıyor, inkâr etmeye uğraşmıyordu da. Ancak kendinde olan bu aşırı istîdâda şaşıyor, onun ne zamandan beri içinde toplanmış, hazırlanmış, yer etmiş olduğunu bilemiyor ve şimdiye kadar içini tırmalamadan, zorlamadan, nasıl, hangi gizli köşelerde tutunup saklandığına da akıl erdiremiyordu.

Fakat sâkin ve insaflı olduğu zamanlarında, eski Hâlis Hoca'nın, bu mâzi olmuş bîçâre hüviyetin mezarı başına geçerek, onun yaşamakta iken de hayattan, ruhtan ve aşktan mahrum olarak geçirdiği kırk senelik zavallı bir ömrün mersiyesi içinde, yolunu bulamamış bir hayâtın bütün acılarını okuyordu. Şüphe yok ki, Mesihpaşa İmamı, şu kısacık fakat tecrübe ve ibret dolu zamanla Tâhir'i daha iyi anlıyor ve ona hak veriyordu. Muhakkak ki, bu sefih ayyaş da değişmek, bambaşka bir insan olmak için sevmiş olmalıydı. Fakat sevdiği kimdi, kim olabilirdi? Acaba nasıl bir aşk kudreti tek eli ile rakı masasını devirirken, öteki eli ile de içmeden sarhoş eden bir kadehi dudaklarına dayamıştı? Demek ki, hayatta en sözü geçkin âmil[1] aşktı. Ve her insanın vücûdu gemisi, aşkı dümenine göre istikâmet alıyordu. Fakat Hâlis Efendi'nin anlayamadığı bir şey varsa, o da Tâhir'in aşkı çeşnisi idi.

Şimdi Hâlis Efendi, vaktinde tanımadığı bir gençliği, geç kalmış olarak bütün şiddetiyle hissediyor ve bir kasırga süratiyle kendisini istediği tarafa fırıl fırıl döndüren bu dehşeti artık kendinden değil, başkala-

[1] Âmil: Etken, faktör.

rından saklayabilmek için tek selâmeti; bir türlü uzaklaşamadığı câmi çevresinde kendine işler îcat etmekte buluyordu.

Yine bir gün Hediye'nin darısiyle mısırını, kardeşinin dudaklarındaki bulamaç artığını yalayan çocuğun anasına şekerle un külâhını ve kocası öldükten sonra gece misâfirliklerine gitmeyen genç kadına da çorbalığını verdikten sonra revakların altına doğru yürüdü. Bekçi Hüseyin, tenbihi üzere kendisini orada bekliyordu. Hüseyin, câmi avlusunda son odun yardığı gün, imamın o tumturaklı nutkuna muhâtap olduktan sonra, aralarında bir nevi hoca ve çömez saygısı hâsıl olmuştu. Bekçi o zamandan beri mahallenin imamını çok büyük adamlar arasında görüyor ve bilgisine karşı duymuş olduğu hayranlığı her fırsatta herkese söylemek ihtiyâcını duyuyordu. Hâlis Efendi, bekçinin sırtını okşayarak:

– Haydi Hüseyin, şu taşları bir kenara koyalım da burada yatanlara yer açılsın...

Diye büyük bir mermeri kaldırmak üzere eğilince Hüseyin:

– Ben dururken onları sana taşıtır mıyım imam efendi?

Diye koşup hemen mermeri Hâlis Efendi'nin elinden aldı ve bundan sonra da sınıf farkını ortadan kaldıran bir muhabbet ve dostluk havası içinde, Mesihpaşa İmamı için ne düşünüyorsa, kayalardan atlayarak akan sığ bir dere sâdeliği ile anlatmaya başladı. İstanbul'da ne kadar imam varsa, muhakkak ki, onların en iyisi kendi imamları idi. Eğer bu eşi bulunmayan adam da olmasa muhâcilerin hâli neye varacaktı? Bir bekçi parçasının nasîhat vermek haddi değilse de, doğrusu imam efendi de kesesini tersine çevirip bunlara yedirmekte doğrusu ileri varıyordu. Şu cömertliğe aylık yıllık dayanır mı idi? Gerçi Peygam-

ber, komşusu aç iken karnını doyuran adamı mü'min saymıyordu ammâ, bütün bu yoksul garip kişilerle bir tek adam nasıl baş edebilirdi? Hele şu Tâhir'i affetmesi yok mu, imam efendinin ne büyük insan olduğuna sâde bu yeter de artardı. Hem muhakkak sarhoş herifi uğraşa uğraşa o yola getirmiş, onun nasîhatleri adam etmişti. Dünyâda her şey aklına gelirdi de bir şarap tulumundan bir melek çıkacağı gelmezdi. Hem bu hayrette kendisini yalnız sanmasınlardı. Mahalleli hâlâ ve hâlâ şaşıp duruyordu. Tevekkeli yine koca Resûlullah: "Kimseye sonundan evvel şöyle ya da böyle deme!" diye kestirip atmamıştı. Halbuki biz önümüze gelene ağzımıza geleni söylüyor, insan eti yiyip insan kanı içiyorduk. Kendisi câhil, âciz bir bekçi parçası idi ammâ, ne büyük adamlardan ne büyük lâflar dinleyip kulağına küpe asmıştı. Rahmet olsun mahallenin o eskilerinden ki kendisini adam yerine koyup lâf söylerlerdi. Hele bir Zühtü Bey vardı ki; "Hüseyin, Hüseyin... ayıp görücü kimselerin de ayıplı tarafları vardır. En kötü kusur, kendi suçunu atlayıp başkalarınınki üstünde durmaktır," derdi. İnsan, Allah'ın yarattığını beğenmeyecek kadar acaba kendini ne sanıyordu? O Allah ki, bu cihânın tek efendisi idi. Akıl almaz hesaplarına sâde şu yetmez mi idi ki ana karnından bu dünya tarlasına dökülen çocukların kimini kız, kimini erkek yaratırken, yanılıp da sâde kız yâhut sâde erkek olarak göndermiş mi idi?

Onun akıl durduran terâzisine şaşmayanların aklına akıl dememeli idi. Allâh'ın azametine şu da bir nişandı ki, akıl verdiği, iz'an[1] verdiği kullarına her şeyi bildiriyor da kendini saklıyordu. Bu dünya duruyorsa ahlâkı düzgün kimselerin omuzlarında duruyordu. Ahlâk sâhibi olmak için de Allah'ı tanımak ye-

[1] İz'an: Anlayış, kavrayış, ferâset.

terdi. Yirmi otuz sene dirsek çürütüp mürekkep yalamak değil.

Hüseyin, Hâlis Efendi'nin kendisini tebessümle dinlemesinden hafifçe üzgün, sözlerini topyekûn kabul ettirmek için mevzûu sağdan soldan desteklemeye başlamıştı. Evet câhildi, mektep medrese görmemişti. Ammâ yirmi senedir onun mektebi de medresesi de mahalle kahvesi idi. Buradan kimler gelip geçmemişti? Kendisi boş vakit geçirmezdi. Günün rızkını topladıktan sonra kahveye gelip büyüklerin dizlerinin dibine çöker, onlar saçarlar o toplardı. Toplardı ammâ, çakıl taşı değil, mücevher toplardı. Sonra dinlediklerini düşünüp tartmak âdeti idi? Herkesin her lâfını beğenip dağarcığını boşu boşuna şişirenlerden de değildi. Faydasız ağırlık taşımaktan hiç mi hiç hoşlanmamıştı. Bunu imam efendi de bilmez miydi sanki? Eğer dünya denizinde rahat rahat yüzmek istenirse oraya çırıl çıplak atlamak lâzımdı. Halbuki insanların çoğu, bu denize malları, altınları, hünerleri, bilgileri yükü ile atıldıkları için sırtlarındaki ağırlıklar onları aşağı çekiyor, yüzmeye vakit kalmadan denizin dibini boyluyorlardı. Rahmet olsun bunu da Zühtü Bey'den duymuş ve pek hoşuna gittiği için dağarcığına yerleştirmişti.

Hâlis Efendi, bâzûlarının[1] kuvvetini de kafasına vererek lâgar[2] ve isteksiz çalışan Hüseyin'i harekete geçirmek için yine eğilerek büyük bir taş kaldırmak isteyince bekçi tekrar îtiraz ederek taşı imamın elinden aldı. Böylece de mevzû yeniden Mesihpaşa İmamı'nın üstüne, başladığı noktaya dönmüştü. Hüseyin, onun sayıp döktüğü iyilikleri arasında, yurttaşlarının bile kınadıkları o zavallı düşkün kadına ettiği iyiliği

[1] Bâzû: Pazı.
[2] Lâgar: Ağır hareket eden, uyuşuk, yavaş.

takdir ediyor ve onun bu kötülüğü hiç de isteyerek yapmış olduğuna inanmıyordu. Öyle ya eğer kadın dedikleri gibi ahlâksızın biri olsaydı, bu işi asıl kocası öldükten sonra devam ettirirdi. Demek ki, bîçâre, hastanın gırtlağından bir lokma fazla yemek gitsin diye o çilelerin çilesini göze almıştı. İmam efendi kadına iyilik etmekte çok isâbet ediyordu; zîra Hilâliahmer'in hekimi zavallının verem olduğunu söylemişti.

Bekçi Hüseyin'in bir iç yanıklığı ve sâfiyeti ile söylediği bütün bu sözlerin arasında Hâlis Efendi'yi dertlendiren en hazin hüküm, herkes tarafından iyilikçi bir adam olarak görülür, bekçinin dilinde olduğu kadar kahvede ve mahallesinde de bu hayırhahlığı senâ[1] edilirken, işin iç yüzünden yalnız kendisinin haberli olması idi. Gerçi hakkında edilen sitâyişler[2] boşuna değildi; fakat son zamanlarda geceyi gündüze katıp bir insanlık destanı yazıyorsa, bunu Hediye'nin dilsiz aşkından dinleyerek yazıyordu. İbâdetlerinde şimdiye kadar bir cennet serâbı görmüş olan imamı, demek ki hayırlarında ve hasenelerinde[3] de yine bir garezin[4] çelmesi yere düşürüyordu. Muhakkak ki, iyiliği iyilik için yapan Tâhir'den bu noktada da aşağı bir adamdı. Marangoz henüz pespâye bir sarhoş iken topal kedisinin hatırı için ondan gelen her zahmete katlandığı halde, kendisi Allah'tan ötürü ve onun her yarattığını nasıl hoş görmemişse, şimdi de yine her hareketiyle her hissi ile Tâhir'in arkasında gidiyordu.

Bir ara Hüseyin, güreştiği taşlarla yüzü terden ıslak:

– İmam efendi, bunların çoğu parça parça olmuş, sağlamları da kir, yosun içinde... ne yapsak acep?

---

[1] Senâ: Övme, medhetme.
[2] Sitâyiş: Övme, övgü.
[3] Hasene: İyilik.
[4] Garez (Garaz): Gâye, maksat, istek, arzu.

dedi.

Ne yapılabilirdi? Yıllardan beri nasıl şurada atılmış duruyorsa yine de duracaktı: Mesihpaşa İmamı'nın muhâcirlere yer açmak için bir araya toplattığı yığın, kim bilir nerelerden sökülmüş târihî mezar taşları, selsebiller, fıskiyeler, çeşme başlıkları, hulâsa bir balmumu, bir alçı kolaylığı ile işlenmiş muhteşem bir mermer saltanatının harâbesi idi. Ve bir âbide, bir saray, bir mezar ve bir çeşmenin bu son artıkları son iz ve eserleri yıllar yılıdır şuracıkta durup duruyorlardı işte. Hâlis Efendi bunların içinde tek köşesi kopmuş hârikulâde bir selsebilin[1] üstündeki mısrâı şimdiye kadar kaç kere okumuş olduğu halde anlamak ihtiyâcını bir kere olsun duymamıştı. Ammâ şimdi hazin bir teessüfle:

Vuslat-ı havz-ı safâ-i kalbe istersen delil
*Râh-ı Mevlâ'da sirişkin kıl misâl-i selsebil**

Diye tekrarlarken, yine de onu pek lâzım olduğu kadar anladığına inanamıyordu. Bekçi Hüseyin, bu tepeden aşağı bir çiçek tarhı gibi işlenmiş mermeri kaldırıp bir köşeye dayadığı zaman Hâlis Efendi de, üzüntülü bir îtirafla, kendisinin Râh-ı Mevlâ denen hak yolunda bir tek göz yaşı dökmemiş olduğunu düşünüyordu. Çocukluğundan beri aldığı terbiye ve zihnî hayâtına hâkim olan bilgi sisteminde bu yumuşaklığa asla yer verilmemişti. Bir müşkülü fetvâya kadar götüren mantık ölçülerinin ince hesapları, medrese an'anesinin değişmez kat'iyeti ve bu kuru akılcılığın dört duvarı arasında göze yaş, gönüle ateş getirecek nè varsa haramdı. Kendisi bu haramı işlememiş olsa

[1] Selsebil: *Mîmar*. Üzerinde küçük, zarif çıkıntılar şeklinde su yalakları bulunan, bir duvara yerleştirilmek üzere yekpâre mermerden çok ince bir işçilikle yapılmış çeşme aynası.

* Kalp safâsı havuzuna rehber istersen/ Mevlâ yolunda göz yaşını selsebil gibi akıt.

bile onunla dudak dudağa gelenler yok mu idi? İşte sefih bir sarhoşu seçen bu aşk, kendisinin rûhânî tertipler, bilgiler ve görgülerle süsleyip terbiye olmuş varlığına tenezzül etmemişti. Ammâ o da beşeriyet açlığını bir tarafa koyup bu iksîre çanağını uzatıyor mu idi? Ne ki bu dünyâda her kul bir istîdat kabına mâlikti. Maşrapa kovayı, kova kazanı, kazan havuzu nasıl geçebilirdi? Onun kabı da sarışın bir başla dolmuş taşıyorsa, buna kapları; "daha yok mu, daha yok mu?" diyecek vüs'atte[1] olanlar elbet şaşmazlardı.

*

Hâlis Efendi, evinden bir küçük ayna getirip câmiin bir köşesine sakladı. Gençliğinden şüphe edip, gam ve hüzün, iki ağır taş gibi içine bastırdığı zamanlar, endîşesini ona açıyordu. Doğrusu bu yeni dostu da nâzik ve hatırşinastı. Ne vakit yüz yüze gelseler ona ısrarla samîmiyetle, gençsin, güzelsin diyordu. Gerçi saçına sakalına birkaç tel beyaz karışmıştı. Ammâ biçimli ve renkli dudaklarının içindeki o iki sıra hiç bozulmamış bembeyaz dişleri ve gece gibi simsiyah gözlerinin üstündeki gür siyah kaşları, gergin ve tarâvetli cildi ile muhakkak ki, henüz genç ve güzeldi. Ne tuhaf, küçük bir çocukken yirmi yaşındaki delikanlılara yaşını başını almış bir adam gözüyle bakardı. Vaktâki[2] kendi yaşı yirmi oldu; bu sefer de kırkındakilere ihtiyar gözüyle bakmaya başladı. Halbuki şimdi yaşlılığı, kendinden on beş, yirmi sene evvel doğmuş olanlara bırakıyordu. Fakat bu his yalnız ona mahsus olmamalı idi; zîra kaynanası her zaman kızına ve dâmâdına: Siz dünkü çocuklarsınız, deyip durmaz mıydı?

Şimdi Hâlis Efendi yine bir elinde ayna, yüzünü

[1] Vüs'at: Genişlik.
[2] Vaktâki: Ne zaman ki.

tedkik ederken, içeride daha fazla oyalanabilmek için, öteki eliyle pencere taşları arasından fışkırmış otları koparıp atıyor ve bir tabiat zorlayışının, en çetin şartlarından bile faydalanarak o sonsuz üreme gayretini taş aralarına, duvar oyuklarına kadar uzatışını seyrediyor, bir yandan da aynanın içindeki ateşli dudakları; gencim, gencim! diye mırıldanıyordu.

O gün Hâlis Efendi evine dönüp de, odasındaki acele evrâkın durduğu rahlenin üstünde halası Safiye Hanım'ın hastalığını haber veren bir telgraf bulmasaydı, içinde dünyâyı unuttuğu istiğrâk[1] kaftanı, kim bilir onu daha ne uzun bir zaman muhîtinden ayıracaktı? Hoş, birkaç saat câmiden uzaklaşmak o kadar düşünüp üzülecek bir iş değildi. Onun asıl canını sıkan, bu âile kadrosu dışında bıraktığı akrabâya gitmek mecbûriyeti idi. Çocukluğundan beri şiddetli bir muhabbetsizlik hissettiği bu kadınla son senelerde bütün ilişiği bayram ziyâretlerine münhasır[2] kalmıştı.

Telgrafı çeken, senelerden beri ihtiyarın yanına babasız çocuğu ile sığınmış olan Cemîle ismindeki kadındı. Bu genç kadın, o zâlim ihtiyarın her cefâsını çekmeye, her acı sözünü dinlemeye mecburdu. Oğlunu piç, kendisini kaltak diye çağıran hanımının senelerden beri her türlü hakâretine katlanıyordu ve katlanacaktı. Zîra henüz çocuklukla genç kızlık arasındaki o toyluk ve idraksizlik çağında sırtına bir evlât yükü bırakarak kaçıp giden bir ahlâksızın artığı idi. Mâdemki bir câhillik etmiş, bir günah işlemişti, şu halde cezâsını çekmekten başka elden ne gelirdi? Hiç olmazsa çatısı altında sığındığı kadın sert, huysuz, zâlim ve korkunç denecek derecede hasis ise de, evi nâmûsuna yeni yeni tuzaklar kuracak insafsızların

[1] İstiğrak: Kendinden geçip dünyâyı unutma.

[2] Münhasır: Yalnız bir kimseye, bir şeye mahsus olan, başkasıyla ilgisi bulunmayan.

sokulabileceği bir yer değildi. Kahır çekiyorsa da hem geçiniyor hem de oğlunu büyütüyordu. Gerçi ihtiyar kadın, hizmetine mukābil kendisine aylık vermiyordu. Fakat çocuğunun mektep masraflarını çıkarmak için konuya komşuya iş işlemesine, dikiş dikmesine karışmıyordu. Hattâ Cemîle, kazandığı paralarla hanımına ufak tefek yardım bile ederdi. Zîra ihtiyar kadın, kâh kahkaha ile gülünecek, kâh acınıp esef edilecek, kâh hayretten hayrete düşülecek bir tamahkârlığın[1] sâhibi idi. Kadınlık, analık, hattâ tekmil beşerî insiyakları[2], yağı bitmiş bir kandil gibi sönmüş, yalnız para biriktirme hırsı, bütün varlığını aydınlatan tek meş'ale olarak kalmıştı. Bütün düşüncesi, masraftan kısmak için alınacak tedbirleri düşünmek ve bulmaktan ibâret olan bu kadın, tek başına yaşamaktan korkmasa Cemîle'yi de oğlunu da çoktan atar ve iki boğazdan kurtulmuş olurdu. Safiye Hanım'ın bir huyu da, her nevi değişiklikten, hattâ gündelik hayat değişmelerinden bile şiddetle çekinip evhamlanması idi. Hattâ bu değişiklikler güler yüzle de olsa, o bunları da istemezdi. Elli senedir içinde yaşadığı koskoca evde bir toplu iğnenin bile yerinden kımıldamasına râzı olmamıştı. İsterdi ki, hayat meydanının çeşitli cilveleri, bir tesbihin tâneleri gibi hep birbirine benzesin, hep birbirine benzeyen seslerle aynı istikāmete akıp gitsin. Elli senedir aynı evin aynı odalarında, hiç yerinden kalkmayan, ne ilâve ne tâdile uğrayan eşyâlar arasında dolaşmaktan usanmamıştı. Kenarlarında, köşelerinde fârelerin nesiller yetiştirdiği ot minderler, yayıldığı günden beri bir kere olsun kaldırılıp sopalanmamış kilimler, astarlarını ve kanaviçelerini güneş yemiş farbalalı ağır perdeler, sıra

[1] Tamahkârlık: Aç gözlülük.
[2] Tekmil beşerî insiyaklar: Bütün insânî iç güdüler.

sıra konsolların, dolapların üstlerinde duran lambalar, su takımları, boncuktan yapılmış bardak kapakları, belki çeyrek asırdan beri ağızları açılmadan duran ve artık içlerindeki mâyi tütün rengi bağlamış kolonya şişeleri, hulâsa bütün bu kürek mahkûmları gibi bekleşen eşyâ, kendilerine bakanlara, bizi buradan kurtarın da, isterseniz kırın, dökün, çöplüğe atın, ne isterseniz yapın, der gibi sanki insana yalvarırlardı.

Artık kendisiyle barışmaya yanaşmayan oğullarından ümîdini kesen Safiye Hanım, o kadar çevik ve bir genç kızınki gibi dimdik vücûdunu çökerten kötü bir iç hastalığına yakalanalı beri, hekime para dökmek yüzünden büsbütün hırçın, huysuz ve merhametsiz olmuştu. Eğer kavgalarının, bağırmalarının sonunda yumuşayıp pişman olan bir yüreği olsaydı, bu, kendisiyle yaşayan ana oğul için "huysuzdur ammâ merhametlidir," tesellîsini de berâber getirecekti. Fakat Safiye Hanım paradan başka hiçbir şeye acımayan, hiçbir kula dostluk, tebessüm ve iltifat göstermeyen bir zavallı idi. İşte bu zavallı, hastalık kendisini odasının dört duvarı içine hapsettiğinden beri sıhhatsizliğinin öcünü evinin iki sığıntısından almaya karar vermiş gibi, hep onlarla uğraşmakta, hep onlara zulmetmekte elinden geleni esirgemiyordu. Cemîle'nin oğlu küçük Ahmet, mektepten geldikten sonra derslerini mutlaka Safiye Hanım'ın karşısında çalışmalı idi. Yalnız odalarda haylazlık yapacağı onca kat'iyet kazanmış bir hakîkatti. Çocuk rahlesini pencerenin yanına koyar ve hava, yazıları göremeyecek kadar kararınca, gider Safiye Hanım'ın her sabah şişelerini hohlaya hohlaya kendi eliyle temizlediği lambayı raftan alarak konsolun üstüne bırakır, fakat "yak" emrini almadan yakamazdı. Zîra göz gözü görmeyecek kadar karanlık çökmeden bu işi yapmanın hâince bir israf

olduğunu ne dertli ne hazin tecrübelerinden sonra öğrenmişti. Çocuk için hiçbir işle meşgul olmadan havanın iyice kararmasını beklediği bu dakîkalar cidden en zor geçen bir zamandı. Ne okuyabilir ne konuşmak hakkına mâliktir, yalnız ihtiyar kadının:

– Sen adam olmazsın yumurcak.. demin köşeyi dönerken zıplaya zıplaya yürüyordun. Kaç kere tenbih ettim akıllı uslu ol diye... Adam evlâdı olmadığın yüzünden dökülüyor... yâhut:

– Babanın evindeymiş gibi o ne oturuş öyle? Topla pis bacaklarını terbiyesiz oğlan...

Diye çocuğun en hatıra gelmez hareketlerine en insafsız sözlerle taarruz eder ve istibdat ihtiyâcını, yeryüzünde tek sözü geçtiği bu ana oğulu hedef tuttuğu hakâretleriyle delik deşik ederek yatıştırırdı. Çocuk, yerinden kalkmaya mezun olmadığı için, bu azap dakîkalarına son veren "yak" kumandasını alınca kibriti çakar ve tekrar başını kitaplarına eğer, bu sûretle de Safiye Hanım susmuş olurdu.

Fakat mevsim kış ise mangaldan aldığı ateşi üflemek sûretiyle kibritten iktisat etmek de küçük Ahmet'in vazîfelerinden biri idi. Çocuk, lamba yanar yanmaz genzine dolan petrol ve fosfor kokusunu derin derin âdeta zevkle içine çekerdi; zîra ışığı müjdeleyen bu koku, onu, karanlıkta siluetini seyrettiği ihtiyar kadının kâbusundan kurtarıp kitaplarına kavuşturan bir halâskârdı[1].

Hâlis Efendi, halasının, yorgunluktan elini kalçasına dayamış halsiz bir ihtiyar gibi batı cephesi payandalanmış köhne evine vardığı zaman ikindi oluyordu. Kapıyı Cemîle açtı. Genç kadın pay işitmekten, hakâret görmekten yılgın kimselerin korkulu bakışlariyle Hâlis Efendi'yi karşıladı. Ve ilk söz:

---

[1] Halâskâr: Kurtarıcı.

– Halanız dün ölüyordu. Kaç hekime gittimse hiç biri gelmedi. Zâhit Bey de iki gündür uğramadığı için çâresiz size haber verdim. Fakat bir iki saattir açıldı, sizi boşuna rahatsız ettim, beni affedin...

Kadın, kendini müdâfaaya hazırlanmış bir mücrim[1] korkusu içinde bu yersiz çağırışından hissettiği endîşeyi bir nefeste dile getirerek susmuştu. Hâlis Efendi hakîkaten bu lüzumsuz dâvete kızsa da kızardı. Bir kere halasını sevenlerden değildi. Üstelik yüreğindeki ateşten başka her şeyle alâkayı kestiği şu zevk ve şevk hâlinde bu dâvet onu büsbütün çileden çıkarabilirdi. Fakat Mesihpaşa İmamı kendisini çağıran kadına kızmamıştı. Çok şeyiyle ilişiğini kestiren sevdâsı, onun birçok kötü huylarını haberi olmadan tashih etmiş ve etmekte idi. Affetmeyi öğreneli beri, tatlı bir müsâmaha hissinin dalgaları üstünde rahat ve âsûde nefes almayı da öğrenmişti. Fakat yavaş yavaş kendini toplayan Hâlis Efendi, Cemîle'nin ezilerek, utanarak özür dileyen sözleri arasında Zâhit ismine takılıp kalmıştı. Zâhit, kendi oğlu... Ammâ bu pek garip bir vaziyetti. Genç kadının hâlâ korkarak üstünde duran gözlerine baktı ve:

– Zâhit buraya sık sık mı gelir? diye sordu.

– Zâhit Bey ne zamandır bizde yatıp kalkıyor efendim. Fakat arada böyle birkaç gece arkadaşlarında da kaldığı oluyor.

Kadının saf saf verdiği bu haberin altında ehemmiyetli işler gizli olabilirdi. Misâfirin kahvesini hesap eden ihtiyar hala, haylaz bir akrabâ oğlunu evinde barındırmak için muhakkak ki, işin içinde bir tamahın, bir hırsın buyruğuna kapılmış olması lâzımdı. Meseleyi kavrayabilmek için Cemîle'ye bir çok sualler sorduysa da, kadının, hep o budalaca denecek saf edâ-

[1] Mücrim: Suçlu.

siyle verdiği işe yaramaz cevaplarından bir netîce elde edemedi.

Hâlis Efendi, bütün merâkına rağmen, dâvâyı halasından da öğrenemedi; hem o kadar ki, kurnaz ihtiyar, Zâhit'in devamlı olarak kendi evinde kaldığını bile îtiraftan çekindi. Daha doğrusu bu bahsi Hâlis Efendi kurcaladıkça o büyük bir ustalıkla her defâsında örttü.

Mesihpaşa İmamı, aylardan beri yüzünü görmediği bu yaşlı akrabâ ile konuşacak tek lakırdı bulamıyordu. O kadar ayrı iki insan idiler ki, karşı karşıya olmaktan her ikisinin de sıkıldıkları muhakkaktı.. Safiye Hanım beklemediği bir zamanda kardeşinin oğlunu karşısında görünce yatağında doğrulmuş, gözlerini, inanamayan bir şaşkınlık ile açarak:

- Sen ha? Ne oldu da böyle vakitsiz geldin diye bağırmış ve sonra bu şaşkınlığından dolayı kendi kendine kızarak:

– Eğer cenâzem için geldinse ona hem daha vakit var; hem de bizim mahallenin imamı işinin ehlidir...

Diyerek, uzun zaman aranıp sorulmamasının intikâmını bu acı sözlerle almak istemişti. Ammâ Hâlis Efendi eski Hâlis Efendi olmadığına ve affetmeyi öğreneli beri lüzumsuz hiddetlerden kurtulduğuna ne kadar memnundu ki, bu çirkin istiskâle[1] karşılık verecek kadar bayağılaşmamış, hattâ gönül alıcı sözler bulup söylemiş, hastalığından haberi olmadığını, sırf kendisini dolaşmaya gelmiş olduğunu özürler ve nezâketli cümlelerle ilâve etmişti. Hemen her buluşmalarında kavga ettikleri, çabuk parlayan yeğeninin bu görülmedik sükûneti Safiye Hanım'ı evvelâ mahcup eder gibi olmuş, sitemi, hakâreti bırakarak şundan bundan konuşmaya başlamışlarsa da, şüphesi ve ev-

[1] İstiskāl: Aşağılama.

hamı yeniden alevlenerek:

– Eğer niyetin Zâhit'i kolaçan etmek ise zahmetine yazık... O melektir melek... Sen kıymetini bilmedinse kime ne? Arada bir bana gelip kaldığını kıskanacağına, kabahati, oğlanı, baba bucağından kaçıran acı dilinde ara...

Diye yeğenine yeni bir hücuma geçmişse de, Hâlis Efendi bu tecâvüzü de cevapsız bırakınca, artık iki akrabâ, birbirleriyle konuşacak tek söz bulamaz olmuşlardı.

Bereket sokakta gittikçe artan bir kalabalık başlamıştı ki, halasının artık sitemden vaz geçip, yeniden açtığı o mûtat hastalık ve zarûret hikâyelerini dinler gibi yaparak dışarıyı seyre daldı. Hâlis Efendi'nin gözü cenâze kalabalıklarına alışık olduğu için bu birbirleriyle şakalaşan, kapı eşiklerinde, kaldırım kenarlarında sanki yumuşak kanepelerde imiş gibi rahat rahat oturup konuşan ve çömeldikleri yerde sırtlarını duvara vererek sigaralarını tüttüren esnaf tavırlı bu adamların ne için toplandıklarını anlayamadı. Hoş cenâzelerde de keyifli sahnelere tesâdüf edilmez değildi. Mevzûlar, konuşanın seviyesine göre değişir, sanki düğün alayında imişler gibi, cinaslı latîfelerden, yakası açılmadık hikâyelere, elâ gözlü kapatmaya bir gün evvel vâdedilmiş taşlı tarağa, bir hafta sonraki sazlı sözlü Çırpıcı eğlencesine, tütünün, enfiyenin cinslerine, siyâset ve ticâret bezirgânlıklarına, hulâsa en geniş, en âsûde, en keyifli meclislerde konuşabilecek ve ölümle alâkalı olmayan her çeşit mevzûa temas edilirdi.. İnsanlar için arkasında yürüdükleri ölü, yokluğu şu veya bu cihetten menfaatlerini bozacak biri ise, duyulan elem, bu sarsılan menfaat hesâbına onu tâmir ve tashih yolunda keder çamuruna karışmış bulanık bir hay huydan ibâret olurdu. Ammâ ölen, komşu veya şöyle böyle bir âşinâ ise, sı-

rasını savdı, Allah taksîrâtını[1] affetsin dedirten ve bilhassa bu sıranın kendisinden pek uzak olduğunu ve o taksîrâtın ise kendisinde hiç bulunmadığını vehmettiren[2] bir tesellî kalesi içinde endîşeden uzak kalmak mûtattı[3].

Fakat şimdi Hâlis Efendi'nin panaroma seyreden bir çocuk dalgınlığı ile hareketlerini tâkip ettiği bu adamlar, cenâzelerin en arkasında ve ikişer üçer kişilik gruplar hâlinde tatlı tatlı gevezelik eden kalabalığa benzemiyordu. Soğuk bir sükûtla içi sıkılan Hâlis Efendi, nihâyet bir söz bulmuş olmakla memnun:

– Hala, dedi, sokakta bir kalabalık var, nedir biliyor musun?

İhtiyar kadın kayıtsız ve bıkkındı:

– Canım on beş gün kadar oluyor, karşıda kimsesiz bir kadın öldü onun terekesi[4] var, eşyâsı satılacak...

Ancak o zaman Hâlis Efendi, karşıki evin kapısında bir müzâyede îlânının yapışık olduğuna dikkat etti ve az sonra da evden sokak kaldırımına bir bir çıkarılmaya başlanan eşyâ, öbek öbek bekleşen kalabalığı bir araya toplamış oldu.

Eşyâ da ne eşyâ idi. Getirilirken paçavraları dökülen kırpıntıdan bir yatak, yüzleri parça parça ot yastıklar, kapağı sallanan bir teldolap, küp, ateş borusu, geç yürümüş çocuklar gibi ayakları iki yana açılmış bir saç mangal, içinde boş kutular, çıkınlar, dört ucu düğümlü bohçalarla dolu bir sandık, kabukları dökülmüş taslar ve toprak tencerelerden ibâret bu hazin döküntü, eve her dalışlarında bir şey yakalayıp getiren açıkgözlerin gayretiyle, çarçabuk sokağın

---

[1] Taksîrat: Kusurlar, kabahatlar, suçlar.
[2] Vehmettirmek: Zannettirmek, kuruntusuna kaptırmak.
[3] Mûtat: Alışılmış.
[4] Tereke: Ölen bir kimseden kalan eşya, mal, mülk vb.

ortasına yığılıverdi. Ellerindeki evrak çantalarından ve boyunlarındaki kravatlardan başka, kayıtsız hallerinden de memur oldukları anlaşılan iki kişiden biri, alıcılar sandığın içindeki çıkınları didiklemeye başlayınca cebinden mendilini çıkararak burnunu tıkadıktan sonra, vazîfe îcâbı o da esnafın arasına sokuldu. Eşyâ toptan satılacaktı. Kalabalık her an biraz daha artıyordu. Esnaf, kâr ve zarar endîşesiyle hem önlerindeki mezbeleyi didikler hem de zihnen kıymet takdir etmeye uğraşırken, muâmeleden anlamayan bir komşu kadın, saç mangalın üstünde yatan ateş borusuna tâlip oldu. O zamâna kadar iki memurun arkasında duran mübâşir, yarı âmirlerine yaranmak, yarı da kendi söz hakını kullanmak gurûruyla, kânunları yutmuş bir adam azâmeti takınarak:

– Hanım, görmüyor musun perâkende mezat mı bu? O kadar lâzımsa bekle de elbet eşyâ birinin üstünde kalacak, on para kâr verir sen de ondan alırsın!

Diye ukâla bir nasîhatçi ve yol gösterici tavriyle ateş borusunu kadının elinden çekip aldı. Bu arada çabuk parlayıp sönen bir kavga da oldu. Herkes bir nöbet sandığa el atıyor ve bu eski püskü eşyâ ile dolu çıkınları, içlerinde kıymetli bir şey bulmak ümîdiyle didikliyorlardı. Memurlar ve alıcılardan sonra kalabalığa, seyircilerden de bir halka ilâve olmuştu. Yoğurtçu durmuş, saka durmuş, mâcuncu durmuş, mahallenin çocukları oyunlarını bırakarak durmuşlar, hulâsa anlayan anlamayan, bir netîce bir son için bekleşiyorlardı. Henüz hamamdan çıktığı yanaklarındaki mor tekerleklerden ve ıslak saçlarından belli olan bir kız da kalabalığa karıştı. Ammâ arkadan koşa koşa gelen anası:

– Kör olasıca yumurcak, suların aka aka ne işin var burada? Leşe kargalar konar; âlemin artığının başına geçmiş, ayran budalası gibi ne bakıyorsun?

Diye kızını sürüklemeye başlayınca, esnafların en mağruru olduğu anlaşılan şiş yanaklı bir adam, mesleğine ve izzetinefsine ağır gelen bu hakâreti hazmedemeyerek:

– Hanım, lâfına dikkat et... Esnaflık ayıp değil, asıl seninki terbiyesizlik... diye bağırdı.

Fakat bu söz, çoktan gitmiş olan kadına değil, etrâfındakilere duyurulmak için söylenmişti. Böylece de şiş yanaklı adam mesleğini temize çıkarmışların gurûruyla sandık başında da işini bitirerek tozlu ellerini birbirine vurdu, temizlik işini de bu sûretle halletmişti ve nihâyet henüz başlayan müzâyedeye ilk peyi sürdü. Fakat eşyâ o kadar eski o kadar işe yaramaz döküntülerden ibâretti ki, beş liradan başlayan fiyat bir türlü yükselmiyor, müşterilerin çoğu, boşu boşuna yorulmuş kimselerin öfkeli neşesizliği ile birer ikişer çekilip gidiyorlardı. Dellâlın yarım saatlik gayretiyle sekiz liraya zor yükselen satış, nihâyet bir Malta Çarşısı hırdavatçısının üstünde kaldı. Hâlis Efendi semt dolayısiyle Yamalı Recep dedikleri bu adamı tanırdı. Bir yanağının ve boynunun kirli bir koyun işkembesi gibi simsiyah ve pürtük pürtük oluşundan dolayı kazandığı lakabından, bu leke, tek gözünün aşağı çekilmesiyle netîcelenen bir ameliyatla kaldırıldığı halde, yine de kurtulamamıştı. Hâlis Efendi'ye sorulsaydı ona Yamalı diyeceğine Canavar Recep derdi. Zîra her kirli ve şüpheli işe burnunu sokan bu adamın, istifâde etmediği bir zaaf, dalıp çıkmadığı bir rezâlet yoktu. Hani Mesihpaşa İmamı, dince böyle îtikatlara kulak vermenin câiz olmadığını bilirdi ammâ, vakit vakit Bekçi Hüseyin'e de hak veresi gelirdi ve onun dediği gibi bu canavarın mutlak ezelde işlemiş olduğu bir günâhın cezâsı olarak suratına bu lekenin vurulduğunu vakit vakit düşünürdü.

Müzâyedenin[1] netîcelenmesi, kalabalığı biraz daha azaltmıştı. Recep'in adamları elbirliği ile eşyâları topladılar. Memurlara para teslim edildi, mübâşir evin kapısındaki îlânı koparıp yere attı ve beş on dakîka sonra, sanki az evvel aç gözlü ve meraklı bir insan kalabalığı ile dolup taşan sokak o değilmiş gibi, hâlâ oynamaya karar vermemiş bir çocuk kümesinden başka ortada kimse kalmadı. O zaman Hâlis Efendi sanki kendisi de bu kararsız çocuklardan biriymiş gibi, müthiş bir iç sıkıntısı ile başını içeri çevirdi. Küçük yaşından beri girip çıktığı bu ev ve bir kan karâbeti[2] ile bağlı olduğu bu kadın, kendisine ne kadar uzak ve ne kadar yabancı idi. Muhakkak ki, insanları birbirlerine bağlayan ve bir muhabbet alış verişine sürükleyen bambaşka bir akrabâlık, ezel taksîmini yapan elin, herkesin istîdâdı eteğine fırlattığı bir pay vardı. Birbirleri için olan kimseler birbirlerinden ayrı ve uzak düşseler de yine tanışıyor, yine sevişiyorlardı. Nihâyet Hâlis Efendi bu köhne binâdan ve şu korkunç ihtiyardan kurtulup bir daha sevdiklerine kavuşamayacakmış gibi telâşla yerinden kalktı. Halasının elini öptü. Kapıdan çıkarken Cemîle'ye tekrar Zâhit'in vaziyetinden üstü kapalı sualler sorarak işe yarar hiçbir cevap almadan evden ayrıldı. Yollarda yürümüyor, âdeta uçuyordu. Sanki câmiden ayrılalı yıllar geçmiş ve içindeki tahammül edilmez hasret bütün irâdesini yakıp yıkmıştı. Bir an evvel oraya varmak ve gözlerini Hediye'nin bir yaz denizi gibi yeşil gözlerine teslim etmek pahasına ileri attığı her adımı az buluyor, kötülüklerinden verdiği kefâretle ona biraz daha yaklaştığını, bu zekâtı verilmiş aşkla onu daha fazla sevebildiğini duyuyor, tadıyor ve âdeta

[1] Müzâyede: Açık arttırma.
[2] Karâbet: Yakınlık, akrabâlık.

için için eriyordu.

*

Tedbir ve ihtiyat, muhakkak ki, güzel şeylerdi. Fakat sevginin, ilk yere devirip, ilk kurban ettiği de yine bunlar değil miydi?

Hâlis Efendi geç vakit kendisini câmiin avlusu içinde bulduğu zaman, sağını solunu görmeden bir kurşun hızı ile oraya doğrulup gelmiş olmasının, etrafta uyandırabileceği akisleri hiç ammâ hiç düşünmemişti. Halbuki hava karardıktan sonra halasının evinden çıkan Mesihpaşa İmamı'nın câmie uğramadan doğruca kendi evine gitmesi lâzımdı. Zîra vakit iyice ilerlemiş, bu saatten sonra câmide hiçbir işi kalmamıştı. Bereket mehtaplı gecelerde mumları söndürüp bir halleşip, dertleşme ihtiyâcı ile avluda toplanan muhâcirler, havalar soğuduğundan beri çok erken yatar oldukları için ortada kimseye rastlamadı. Halbuki ılık, âdeta yazı hatırlatan bir gece idi. Tabiat öyle katıksız bir hayal içine batmış, sanki her muhali[1] mümkün kılan, bütün imkânları olmazlığa çeviren bir tılsım dünyâsı kurulmuştu. Hâlis Efendi bir saatlik yoldan hep koşar gibi yürüyerek yorgun düşmüştü. Durdu, geniş bir soluk aldı. Ay, elini yüzüne kapayıp oyun yapan bir çocuk gibi kâh bulutlarda saklanıyor kâh açılıp gülümsüyordu ve bu çalık aydınlığın altında hiçbir şeyin tamâmiyle seçilmesine ve hiçbir şeyin de tamâmiyle gizlenmesine imkân yoktu. Mehtâbın efsânevî başından akan hülyâ, süratinin önüne geçilmez bir iptilâ gibi her tarafa dağılmıştı. Âdeta tabiatta helecan verici bir çekingenlik, bir irkilme ve utanma hissi vardı. Bu tıpkı, dadısının tuttuğu peştamal arkasında soyunup yıkanmaya hazırlanan bir genç

[1] Muhal: İmkânsız.

kız hicâbına benziyordu. Hâlis Efendi bir an bu hicâbı o kadar yakından, o kadar hakîkat olarak hissetti ki, köy mualliminin kilim perdesini kımıldatsa, Hediye'yi orada çıplak vücûdunu saklamak için tiz bir çığlıkla bağırır bulacağına inanarak ne yapacağını şaşırdı. Ve görür gibi olduğu bu uryanlığı[1], biraz daha yakından, biraz daha kuvvet ve harâretle duymak ve tatmak için bölmeye az daha yaklaştı. Fakat genç ve tecrübesiz bir âşık helecaniyle çekinerek duraklamıştı. Yüreği şiddetle vuruyor, gizli ve leziz bir çarpıntı yolunu kesiyor ve onu büsbütün acemileştirerek tereddüde, kararsızlığa atıyordu. Fakat bu önüne gerilen çekingenliği, bu zevkli kararsızlığı birer tarafa savuran bir cüret ve cesâretle kendini köy mualliminin bölmesi içinde bulduğu zaman, bu işi nasıl ve ne zaman yapmış olduğuna şaşıp kalmıştı. Hasta, hemen her zamanki gibi başı kızının dizinde, sâkin ve müsterih[2] yatıyordu. Hâlis Efendi onları bu vakitsiz ziyâretiyle şaşırtacağını sanmıştı. Halbuki babanın gözlerindeki minnetli bakış, kızın yüzüne memnun bir tebessüm olarak atladı ve gülümseyen bu genç çocuk, bir kuş cıvıltısını andıran sesiyle:

– Koca gün hiç görünmediniz; babamla şimdi sizi konuşuyorduk... dedi.

Hâlis Efendi onların yanına geldiği zaman, eğer hastanın başı kızının dizinde ise onu kaldırıp yerine kendisinin geçmesi âdet hâline gelmişti. Bu o kadar içten gelen bir hisle isteyip işlediği bir âdet olmuştu ki, kızdan vazîfesini devralırken, bir hastanın ağrıyan başını sıkmakta bu derece zevk buluşuna şaşıp kalırdı. Bu akşam da yine Hediye'nin boş bıraktığı yere otururken, az evvel bir hülyâ içinde hislerini sağa so-

[1] Uryanlık (Üryanlık): Çıplaklık.
[2] Müsterih: Rahat, huzurlu.

la sallayan Hâlis Efendi, kilim perdenin arkasında çıplak bulacağını düşündüğü kızdan şimdi o kadar utanıyor ve çekingenliğini depreştiren koyu bir hicapla, el sürülmez, yalnız hürmet edilir semâvî bir mahlûkla karşı karşıya olduğuna öyle inanıyordu ki, değil mânâlı ve arzulu bir bakışı, bir tebessümü bile küstahlık sayarak başını önüne eğiyor ve dinliyordu. Kız ise hep konuşmakta idi. Annesinin bir hemşehriye gitmiş olduğunu bâzı işler yüzünden geceyi orada geçireceğini, hep o damla damla yüreğine akan billûr sesiyle anlatıp duruyordu.

Hâlis Efendi bir taraftan gittikçe billûrlaşan sesi dinlerken, bir taraftan da şakaklarını ovduğu hastanın yüzüne bakıyor, safâ ve rahatlık içindeymiş gibi ıztıraplariyle barışmış görünen bu yüz, sanki acıları, ağrıları buhar olmuş da uçmuş gibi her zamankinden daha sâkin, daha tasasız ve daha mûnis ifâdesi içinde konuşmadan yatıyordu. Hâlis Efendi, bir testi kırığının ağzına oturtulmuş mumun ışığında, ziyâ ve gölge oyunlarının kendi gönlü kadar titrek ve kararsız aydınlığında, onun bu derece kızına benzediğini ilk defa farkediyordu. Halim[1], duru, tertemiz bakışlarının yeşil dünyâsı, tıpkı Hediye'ninkiler kadar uçsuz, derin ve mânâlı idi. Temiz, düz alnını çerçeveleyen sarı saçları da yine onunkiler gibi gür ve oynaktı. Yalnız bu solgun ve reşit[2] erkek yüzüne kudret veren sert çene hattı, kızda birdenbire kıvrılarak yumuşuyor ve onu kadınlaştırıyordu. Acaba Hâlis Efendi, şakaklarını sıktığı bu başı, kızına olan şu âşikâr benzeyiş yüzünden mi dizine yatırmakta bu derece zevk bulmakta idi?

Mum yaramaz sevdâlılar gibi, ışığı kovalayan göl-

[1] Halim: Yumuşak huylu, yumuşak.
[2] Reşit: Olgun.

ge, gölgenin arkasından koşan parça parça, yer yer aydınlığı ile eşyâlarda ve hastanın yüzünde uçuşup dururken, nihâyet bu gitgide sâkinleşen, dâvâdan da dünyâdan da geçer gibi gevşeyip uzayan yüz, Hâlis Efendi'yi çılgına döndüren bir dehşetle üstünde durmaya mecbur ediyor, aralıklarından yeşil aydınlıkları taşan bu gözler, belki de artık baktıkları yeri bilmiyor. Belki de bu, uykudan üst, derin sonsuz bir sükûn, bir sönüş. Mesihpaşa İmamı'nın hâlâ şakaklarında duran parmakları, bir zambak beyazlığı alan bu nâzik cildin altında bir hayâtın bittiğini hissediyor. Bir hayat ki, kucağında sessiz, şikâyetsiz ve ıztırapsız uçup gitmiş bulunuyordu.

Ne tuhaf, insanlar düşünmek ve karar vermek zorunu bütün şiddetiyle hissettikleri anlarda, düşünceyi ve karârı birbirine karıştıran bir fikir ihtilâlinin yağmasına ve kıtâline[1] bile bile boyunlarını uzatırlardı. İşte Hâlis Efendi de ne yapacağını, şu her şeyden habersiz kıza ne söyleyeceğini düşünmeye mecbur olduğu bu anda, şaşkınlığın, kararsızlığın, perîşanlığın didik didik ettiği bir gönül âfeti ile perîşandı.

Fakat kız, onun sandığı kadar her şeyden habersize de benzemiyordu. Belki de hastasını nefes nefes tâkip etmiş olacak ki yürek parçalayıcı bir inilti ile:

– Öldü... Babam öldü... diye yerinden fırladı.

Hâlis Efendi de hep şuûriyle alâkasını kesmiş bir dîvâne telâşı içinde kızla berâber ayakta idi. İşte o an, irâdenin, idrâkin buyruğunu hiçe sayan âsî ve şedit[2] bir sevkitabiî[3], vahşet ve cinnet derecesine yetmiş çılgın bir ferman, onu bu tesellîye, şifâya, alâka ve şefkate muhtaç küçük nazlı vücûda doğru sürükledi.

---

[1] Kıtal: Birbirini öldürme, boğazlaşma, vuruşma.
[2] Şedit: Şiddetli
[3] Sevkitabiî: İç güdü.

Bu, öyle hislerin takāzasından[1] doğan bir an idi ki, belki erkek de kız kadar mâsum ve hareketinin mânâsından da, netîcesinden de onun kadar mes'ûliyetsiz ve habersizdi. Belki kolları, yok edercesine sıktığı bu vücûda haberi olmadan dolanmıştı.

Sevdiği mahlûkun, ıztırâbına, aczine, çâresizliğine, aşkından başka verecek nesi var ki versin? Kendini bildi bileli bir damla yaş dökmemiş gözleri, işte bütün o kısır yılların öcünü almak ister gibi, zapta rapta gelmez bir tufan gibi akıp gidiyordu. Gitgide feryâdını içine döndüren kız, böylece onun kendinde olmayan kollarında belki bir soluk, belki bir ömür kaldı. Belki aynı istikāmete yol alan duygular, belki de birbirine hiç benzemeyen hislerin altında taşa taşa, coşa coşa hiç susmayacakmış gibi berâberce ağladılar, ağladılar.

*

Bir rüyâ şuûrunun düzensiz ve tasarruftan[2] uzak pençesinden kurtulup hakîkatle yüz yüze gelmesi, Hâlis Efendi'de sahte bir temkîne istihâle etmişti[3]. Bu iğreti ve yapma kuvvetle de müteâkip günler yine köy mualliminin bölmesine girip çıkmakta devam etti. Öyle ya ortada, hatırı hoş edilecek bir dul kadın, himâyeye muhtaç bir genç kız vardı. Diğer muhâcirlere gösterdiği şefkati bunlardan esirgemeye sebep yoktu. Bütün dâvâ, etrâfına içinden renk vermemekte idi. Ancak güneşin eşyâya giydirdiği şâşaalı kaftanlar gibi, bu yer yer dökülmek istîdâdını gösteren yaldız, belki de beklemediği bir zamanda, beklemediği bir sebeple büsbütün silinecek ve onu tekrar hakîkî hü-

[1] Takāza: Zorlayarak isteme.
[2] Tasarruf: Bir şeye sâhip olma ve sâhip olduğu şeyi istediği gibi kullanma yetkisi.
[3] İstihâle etmek: Değişmek.

viyetiyle meydana çıkaracaktı.

Nasıl olmuştu da ânî bir ölüm anahtarının açtığı o vahşî, o acıklı fırsat kapısından içeri atılmış, kendinden bile gizlemeye çalıştığı bu aşk senedini bir şâhidin huzûrunda imzalamıştı? Şimdi Hâlis Efendi'yi bu sahte tahammüle, bu yapma ihtiyâta sevkeden, biraz da o şâhidin, hislerinden renk vermeyişi değil miydi? Kız o geceki vahşî muhabbet sahnesini ânî tesirlerin çılgınlığına vermiş olsa bile, gizlenmesi belki her sırdan müşkül olan aşkı, kokusunu içinde saklamaya muvaffak olamayan bir çiçeğin ıtrı gibi, kendini seven adamın her hâlinde, her tavrında kokladığı muhakkaktı. Hâlis Efendi'yi dîvâne bir teessüre atan sebep de, buram buram tütmesine mâni olamadığı bu sevginin, onu içine çekende yaptığı meçhul[1] intibâ[2] idi.

Aşkının ateşten kaftanı içinde yavaş yavaş erginleşen, pişen, bambaşka bir adam olmak yolunda hayli ilerleyen Hâlis Efendi, kendisini işleyip incelten bu örtü altından hiç mi hiç çıkmak istememesine karşılık, hayat ve hâdiseleri, onu pek âlâ da zaman zaman istediği yere sürüyor, istediği gibi evirip çeviriyordu. Bir genç kızın vücûdu kadehinden ona aşk çeşnisi ikram eden nasîbi, nihâyet böylelikle onu da sevenlerin sofrasına oturtmuştu. Fakat kendisi bu sofra başının çeşitli lokmalarından hiçbirine rağbet etmiyor, yalnız kendi kadehinin çeşnisiyle bir ayılmaz sarhoş kalmak istiyordu. Halbuki eski ve emekli bir sarhoş olan Tâhir'e göre, acı, tatlı, bu aşk sofrasında ne varsa, insan oğlu bunların hepsinden aynı zevki, aynı harap edici sarhoşluğu almak gerekti. Gerçi Hâlis Efendi Tâhir'e, bir çift yeşil gözden içmekte olduğu hazzı söylemiyor-

[1] Meçhul: Bilinmeyen.
[2] İntibâ: İzlenim.

du. Fakat bu sofra yârânının en safdili bile bir başka ferâsetle anlar ve görür kimseler değil mi idi? Muhakkak ki, Tâhir, bir taraftan Dost'a getirip götürdüğü mektupların, bir taraftan da bu için için büyüyen ateşin onda yaptığı tesirlerden haberli idi. Fakat Mesihpaşa İmamı, îtiraf etmediği bu aşka, Tâhir'in hürmetle karışık bir nevi acıma, çocuğunun zaafını hoş gören bir baba duygusu takındığını hissederek utanıyordu.

Tâhir'i Tâhir yapan muhakkak ki, bir aşktı. Kendisini de eski huşûnetinden[1], dar ve kasvetli düşüncelerinden, berrak ve müsâmahalı bir hayat görüşüne çıkaran da yine aynı sebepti. Fakat Tâhir'in aşkı ne akıl almaz bir sırdı ki, onu henüz kendisinin ilk basamağında olduğu merdivenin tâ üst başına çekip çıkarmıştı. İşte şimdi de Tâhir, ayaklarının dibinde gördüğü imama bu yüksekliklerden bakarak gülümsüyor ve âdeta getirip götürdüğü mektupları birbirine ekleyerek tutuna tutuna buraya çıkmasını bekliyordu.

Hâlis Efendi'ye hemen şu da muhakkak idi ki, Tâhir aşkı bir sûrete bağlamıyor, kâinat zerrelerinden her zerrede içiyordu. Halbuki kendisi? Yine o Tâhir her ne kadar başlı başına bir vücûdun sâhibi idiyse de, vücûdu kanalından ebediyete yol açmış, onunla âşinâlık kurmuş bir fânî idi. O varlığı dikenini bir gül fidanına aşılamasını bilmiş bir ezel iltimaslısı idi. Hâlis Efendi artık bütün bu hakîkati gözü önünde görüyor, fakat görmekte kalıyor, ileri gidemiyordu. Dost'un bir sözü vardı ki, kendisi de işte onun hükmü çevresine dâhildi. Tâne her ne şeye gebe ise ondan başka şey doğmuyordu. Uğraşmak boşuna idi vesselâm. Hiç olmazsa kendisi bir Tâhir olmaya özenmiyor, ancak onu kıskanmadan gölgesinde kalmaya uğraşı-

[1] Huşûnet: Kırıcılık, kabalık, sertlik, katılık.

yordu.

Hâlis Efendi, talaşların ve tozların teklifsizce üstüne başına yapışmasından korunmak için cübbesini toplayarak Tâhir'in dükkânından içeri girdiği bir gün, marangoz, tezgâhın başında bir kapı sövesi rendeliyor, kolları her ileri geri gidip gelişinde rende bir yırtılma sesi vererek muntazam hışırtılarla berâber çıkan talaşları birbiri ardınca yere atıyordu. Herhalde sabahtan beri çok çalışmış olmalı idi ki, sarışın çocuk lüleleri gibi yuvarlana yuvarlana düşen talaşlar yerde bir karıştan fazla yükselmiş ve marangozun ayakları bu yığının içinde gömülüp kalmıştı. Hâlis Efendi, kendisini yoldan çevirerek içeri aldığı halde hâlâ işine devam eden Tâhir'den gözünü ayırdığı bir an, dükkânın arka köşesinde bir kadın gördü. Çirkin, hattâ iğrenç bir şey. Bu, alevden atlayıp alazlanmış gibi karma karışık yüzün ortasındaki bir çift şaşı göz de kendisine bakıyordu. Mesihpaşa İmamı, ziyâde güzellikler önünde duyulan hayretin bir başka nevini de çirkinliğin kemâli karşısında duymaktan hayrete düşerek başını çevirdi. Ammâ büsbütün bakmamak da elinden gelmeyerek tekrar gözlerini o taraf kaydırdı. Tuhafı şu ki, bu müthiş yüz, fazla olarak süslenmiş, boyanmıştı da. Rastık[1] ve düzgünün[2] fecî yardımı ile büsbütün acâyipleşmiş olan bu zavallı kadına bakarken, Tâhir'in bir manivelâ gibi işleyen kolları durdu ve gülüşlerin en mütevekkili, en tatlısı ile imamın yüzüne bakarak:

– Bizim bacı! dedi.

Bir an için gözünü kadından ayırmış olan imam, bu defa daha büyüyen bir hayretle tekrar karşısında-

[1] Rastık: Antimon tozundan yapılan, hanımların kaşlarını veya saçlarını boyamak için kullandıkları siyah boya.

[2] Düzgün: Eskiden hanımların ciltlerinin güzel ve gergin görünmesi için yüzlerine sürdükleri sıvı haldeki madde.

kini süzerek sâdece:

– Yaaa? diyebildi.

Demek ki her akşam mendil dolusu yem yemiş, çarşıdan, pazardan alınmış inci, boncuk buna gidiyordu? O zaman Hâlis Efendi karısının sitem dolu bakışlarının kendisini tehdit ettiğini sanır gibi oldu. Ammâ yanılmıştı. Gülsüm Hanım onu her zaman mâzur görmüş, her zaman affetmiş ve ne yazık ki, kendisi de bu geniş müsâmahayı her zaman sûiistîmal[1] etmişti. Hâlis Efendi yüzünü renklendiren bir hicap[2] dalgasıyle kendi kendine hitap ederken, Tâhir, talaşların üstünde duran bir kucak paketi kadının eline vererek:

– Haydi sen şunları al da eve git, ben de geç kalmam gelirim, diye karısını savdıktan sonra, imamın, içinde yüzdüğünü tahmin ettiği hayrete topyekûn cevap vermek ferâsetini gösterdi:

– Bu kadın, yeryüzünde pek müstesnâ kimsenin yapabileceği bir fedâkârlıkla beni, lekesini kıyâmete kadar taşıyacağım bir suçu işlemekten kurtarmıştır. Geniş bir zamanda sana hikâyeyi uzun uzun anlatırım. O insâniyetinden sonra tam bir sene evine haberciler göndererek nikâhlanmamızı teklif ettirdim. Çirkinliğini öne sürerek hep reddetti. Nihâyet bir seneden sonra bir gün kapısına kendim dayandım. Böylelikle o da artık bana dayanamadı işte.

Tâhir gülerek devam etti:

– Hakkın var, yüzünü ilk görenin kırk yıllık yola kaçası gelir; ammâ bunun gibi içi güzel bir kadın ben daha görmedim.

Hâlis Efendi o gece evine dönünce, karısına, kendini bile hayrete salacak derecede iyi muâmele etti. Zâten bir zamandır ona karşı takındığı tavırda hayli

---

[1] Sûiistîmal (Sûistîmal): Kötüye kullanma.

[2] Hicap: Utanma.

fark vardı. Ve bu da, hislerini açığa vurmayan Gülsüm Hanım'ın gözünden kaçmıyor, kocasındaki şu garip istihâleyi[1] adım adım tâkip ediyordu.

Onun ince ve sıkı tetkîki altında, Mesihpaşa İmamı'nın çok kuvvetle değişen bir tarafı da, bir zamanlar çalgı çaldığı için yüzüne bakmadığı kızının odasına gidip ondan şarkılar, besteler isteyip dinlemesi, hattâ gözlerine hücum eden yaşları belli etmeden, parmak uçlariyle silmesi idi. Gülsüm Hanım yirmi bu kadar senedir karşılık görmeden seven bir kadındı. Aşkın bir yüreği ne hâle getireceğini Hâlis Efendi'nin herkesten iyi bilmesi lâzımken, ne yazık ki, karısının o meyus[2] aşkının nelere muktedir olabileceğini hiç düşünmüyordu. Fakat belki de mâzurdu. Güneşe ziyâde bakmış bir çocuk gibi gözleri kamaşmış, etrâfında ne varsa bir zamandır kaybetmişti. Hattâ en fazla alâka göstermesi lâzım olan yakın vak'alara karşı bile bu gözlerde basar[3] kuvveti bulamıyordu.

Zâhit'in haylazlıkları, ahlâksızlıkları, artık mevcûdiyetini[4] tamâmiyle unuttuğu Abdullah'ın parlak derece ile tıbbiyeyi bitirmiş olması, ona hep uzak ve anlaşılmaz uğultular gibi geliyordu. O kadar vahşî, kalabalıktan ve misâfirden o kadar kaçıcı bir adam olmasına rağmen, bâzan bunların arasına kendi ayağiyle gidiyor, aylardan beri hasta yatan kaynanasını ziyâret için eve doluşan konu komşu ile, sonradan hiç hatırlamadığı sözler konuşuyordu.

Pembe Hanım'ın odasına gelen komşular, ihtiyar kadının hastalığına üzülüp acımadıkları halde, üzülmüş, acımış görünmek îcap ettiği için sahte tavırlar takındıkça, Hâlis Efendi onların bu yalancı hislerine

---

[1] İstihâle: Değişme.
[2] Meyus: Ümitsiz.
[3] Basar: Görme.
[4] Mevcûdiyet: Varlık.

iştirak edemiyor, eskisi gibi riyâ yapamadığını hayretle görüyor ve muttasıl[1] "ben ne kadar değişmişim..." diye kendi kendine söyleniyordu. Komşuların, hastanın öleceğini düşünerek hodbince[2] bir zevk duydukları bile âşikârdı. Bir üzüntüleri varsa, o da eskisi gibi şu odada enine boyuna dedikodu yapıp eğlenemeyecekleri endîşesi idi. Öyle ya ne de olsa bir hasta odasında keyfeder görünmek ayıp ve yolsuz düşerdi. Ammâ zaman geçip Pembe Hanım bu defa da ölümden yakasını kurtararak nekâhet[3] hâline girdiği günlerden bir gün, Hâlis Efendi kaynanasının odasında Abdullah'la arkadaşlarının baskınına uğradı. Söz, günün sözü idi. Gençler, harp fâcialarından ve muhâcir akınının dehşetinden şâhit oldukları vak'aları anlatıyorlardı. Onları rüyâda dinler gibi seyreden Hâlis Efendi, nihâyet ağa düşen bir av gibi, aradığı mevzûun tâ ayakları dibine gelmesine şaşıp kaldı. Abdullah'ın coşkun arkadaşlarından biri:

– Bütün bu medreselerde, câmilerde sürünen zavallılar, bahara kadar soğuktan, sefâletten birer birer ölüp gidecekler. Biz ki başımızı sokacak bir çatı altındayız. Evlerimizin içine birer âile alsak ayazda, soğukta barınmaya çalışanların hiçbiri açıkta kalmaz. Ben anama babama danışmadan gidip câmiin birinden rastgele kimi bulursam peşime takıp eve götüreceğim.

Diye düşünce ve karârını ortaya atınca, gençlerin hepsi, dâvânın ufak tefek mahzurlarına rağmen onu tasvip, hattâ tatbik cihetini düşünmeye başladılar. Evet kim isterse bu işe yanaşmasındı; onlar kendi evlerine bu diyar gariplerinden bir veya iki kişiyi alma-

---

[1] Muttasıl: Devamlıolarak..

[2] Hodbin: Bencil, egoist.

[3] Nekâhet: Geçirilen bir hastalıktan sonra sağlık ve güç kazanıncaya kadar devam eden zayıflık dönemi.

dan artık sıcak yataklarında ayaklarını uzatıp yatmayacaklardı. Önüne geçilmez ateşli bir coşkunlukla kararlarının tatbik tarzını münâkaşa ediyorlar ve bir an evvel işi sağlama bağlamaya uğraşıyorlardı. İcap ederse, şehrin hâli vakti yerinde olanlarına da baş vurup, açıkta geceleyen bütün bu zavallıları oraya buraya dağıtacaklardı. Hattâ bu işi yapmakta geç bile kalmışlardı.

Bütün bunlar konuşulurken, Hâlis Efendi ömrünün en ümitli ve en korkulu dakîkalarını aynı zamanda yaşadı. Onun da evine getirebileceği kimsesiz bir ana kız vardı. Fakat bunu nasıl cesâret edip de söylemeli, hangi yollardan dolaşıp belli etmeden teklif etmeli idi? Heyecandan boğuluyor, ağzını açıp tek söz, tek kelime konuşturmayan bir çarpıntı ile tir tir titriyordu. Şu da var ki kendi teklîfini sâkin ve tabiî bir sesle söylemeye muvaffak olsa, yâhut doğrudan Mesihpaşa Câmii'nin göçkünleri arasından onları yakalayıp getirebilse de, bu intihap[1], er geç işi meydana vuracaktı. Zîra artık kendisi, o içinden renk vermeyen ihtiyatlı, temkinli adam değildi. Fakat böyle bir fırsat tâ avucunun içine kadar gelir de, nasıl istifâde etmez, onlar dururken evine herhangi bir yabancıyı alıp getirirdi? Hele Abdullah:

– Efendi baba, câmiden biz de bir muhâcir almalıyız, deyince, Hâlis Efendi büsbütün içinden çıkılmaz bir müşküle girdi.

Söylemek istediği her söz, kovalamaca oynayan çocuklar gibi kafasıyla dudakları arasında boyuna koşuyor, bütün gayretine rağmen bir tânesini olsun yakalayamıyor, tutacak olurken kaçırıyor, yorgun, şaşkın baka kalıyordu. Fakat teklîfi yapan Abdullah, öyle dediğini diyen, istediğini yaptıran bir çocuktu ki,

[1] İntihap: Seçme.

meseleyi babasının esas îtibâriyle kabul etmiş görünmesini kâfi bulmayarak, kat'î bir cevap bekliyordu.

O zamâna kadar odada olup bitenlerden habersizmiş gibi sessiz sedâsız annesinin çorbasını içirmekle meşgul görünen Gülsüm Hanım, o ezelî pısırık ve cansız hâlinden sıyrılmış olarak ateşli, fakat hâkim ve yatıştırıcı bir sesle kocasına âdeta emretti:

– Ne düşünüp duruyorsun efendi? Zâten sen de bu zavallılara hepimizden fazla acımıyor muydun? Hediye'ler bizim için hepsinden münâsip... Onları getirelim.

Hâlis Efendi'nin omuzları arasına çökmüş başı şiddetle dikildi. Yirmi senedir sevmeden yüzüne baktığı bu kadın, şimdi de meçhûlü[1] keşfetmiş bir kâhin gibi muzaffer[2], kendisiyle alay mı ediyor, bu tertemiz aşkı bir istihzâ[3] çomağı ile yerden yere mi vurmak istiyordu? Evet nereden duymuş, kimden öğrenmişti? Şimdiye kadar tek kimseye tek kelime söylemediği bu gönül dâvâsı, onun gibi dünyadan habersiz yaşayan bir kadının kulağına nereden ve nasıl gitmiş olabilirdi? Yoksa asıl dünyâdan habersiz yaşayan kendisi de, arkasında tozu dumana katarak esen bir dedikodu fırtınasının farkında mı değildi? Şüphe, korku, hiddet ve tereddütle büsbütün kendinden geçen Hâlis Efendi, bir an oldu ki, karısiyle göz göze geldi ve işte bu anda, Gülsüm Hanım'ın anlayan, affeden, riyâsız, düzensiz, mülâyim bakışları ummânına, kocasının şüpheleri, bühtanları[4], korku ve öfkeleri, birer damla gibi karışıp kayboldu.

Hiçbir şeyin farkında olmadan hâlâ aralarında harâretle konuşan gençler, ihtiyar Pembe Hanım'ın

---

[1] Meçhul: Bilinmeyen.
[2] Muzaffer: Gâlip.
[3] İstihzâ: Biri ile ince ince alay etme, eğlenme.
[4] Bühtan: İftirâ.

tâze kalmış bir vatan serverlikle:

– Gelecek olanlara bu odayı verin; ben yukarıda yatarım!

Deyişini alkışlarken, karı koca da gizli muâhedelerini[1] gözden göze imzâlıyorlardı.

*

Gülsüm Hanım, misâfirleri kendi evine getirmek işinde de kocasını yalnız bırakmamış ve câmie giderek Hediye ile annesini bizzat dâvet etmiş ve ana kızı râzı ettikten sonra da, onlara eşyâlarını toplamaya ve yerleştirmeye yardım edecek bir yakınlık göstermişti.

Bu arada Hâlis Efendi, uykuda dolaşan bir adam kadar tasarruf edemediği şuûrunun esîri ve karısının desteklediği bir zevk perîşanlığı içinde olup bitenleri yarı bilir yarı bilmez tâkip etmişti.

Maamâfih[2] Pembe Hanım'ın odası boşaltılıp Hediye ile annesinin oraya yerleştikleri gece, içinin geç kalmış baharında yeni yeni çiçeklenen hislerinden bir minnet duygusu ile karısına cevap vermek lüzûmunu duymuştu. Bu ibramla[3] da Gülsüm Hanım'la odalarında yalnız kalınca, söz zemînini kolaylaştıracak bir harekette bulunmak isteyerek karısının başını okşamak niyetiyle elini bu kır saçların üstüne koyunca, Gülsüm Hanım, yaptığına karşılık almaktan huylanan kimselerin asabiyeti ile bu nüvâzişin[4] altından başını şiddetle geri çekmiş ve bir kere daha, kocasına, saatlerce süren konuşmalardan daha üstün gelen bir bakışla uzun uzun bakmıştı.

Artık Hâlis Efendi'nin karşısında, söz söylemekten korkan ve kocasını hiddetlendirmekten çekinip

---

[1] Muâhede: Antlaşma.
[2] Maamâfih: Bununla berâber.
[3] İbram: Zorlama.
[4] Nüvâziş: İltifat, gönül alma.

saygı sayan miskin bir kadın değil, cesur, aşkından hız ve kuvvet alan bir insan vardı. Kendisi, bu kadını tanımıyordu. Muhakkak ki, şimdi o, bir yürek dağının[1] yoğurup biçimlediği yepyeni bir mevcûdiyetti. Fakat onun bu hayret verici değişikliğine ne diye şaşmalı idi? Kendisi de bugün, eski günlerine bakılacak olursa ne kadar hem ne kadar yabancı ve uzaktı. Hâlis Efendi'nin düşünceleri bu ikizli mukâyeseden bir üçüncüye atlamakta tereddüt etmemişti. Sarhoş Tâhir'i de yoğurup şekilleyen, aynı buyruk değil miydi? Ammâ belki de o baştan ayağa bir başka insan olmuş, üstüne geçen ateşten gömlek, yakıp kül etmediği bir zerresini koymamıştı. Herkesi kendi aslî vazîfesi ve istîdâdı çerçevesinde hoş görüyor ve hilkatin[2] kânunlarına sırlarına kafa tutmanın beyhûdeliğine inanıyordu. Ne ki Hâlis Efendi için Tâhir'in elini kolunu sallayarak girdiği bu sırlar kâşânesine adım atmak muhaldi[3]. Orayı belki her zaman aralık bulduğu pencerelerinden, kapılarından gözleyecek ve içinde kimlerin dolaştığını bilmediği bu kâşânenin pencerelerinden, kapılarından vakit vakit atılan nâmelerle iktifâ edecekti. Mesihpaşa İmamı artık bu kâşâneyi eskisi gibi merak etmiyor ve oraya girmek için eski tecessüsünü, eski teşneliğini göstermiyordu. Zîra belki de buraya girmek için, her alâkasını, her kaydını dışarıda bırakmak lâzımdı. Şimdi, şimdi anlıyordu ki o, iç mânâlarını anlamadan okuduğu Kur'an'da, Mûsâ'ya karşıdan gördüğü ateşin yanına vardığı zamanki "Nalınlarını çıkar, çünkü vâdi-i mukaddestesin[4]!" nidâsı bir ihtar, bir edebe dâvet değil; "Sen ki vâdi-i mukaddestesin, iki dünyâyı da gönlünden çıkar, ben-

[1] Yürek dağı: Yürek yanığı.
[2] Hilkat: Yaratılış.
[3] Muhal: Gerçekleşmesi mümkün olmayan, imkânsız, olanaksız.
[4] Vâdi-i mukaddes: Kutsal vâdi.

den başka Allah yoktur, sâde bana tap!" demekti. Öyle ise dünya kaydı gibi âhiret endîşesi, cennet ve cehennem telâşı da bir kayıt, atılmak gereken bir suçtu. Fakat Hâlis Efendi bunları atsa bile, sarı örgülerini başına dolayan ve tersine yatan kirpikleri kaşlariyle öpüşen bağından çözülmek istemez, istemediği için de ne o kâşâneye sokulmak, ne de vâdi-i mukaddese yaklaşmak isteyebilirdi. Hem zâten onu buraya dâvet eden de kimdi? Aşkı bir vücûdun kâsesinden içip de dünya ile de kendisi ile de şöyle böyle barışalı beri, bu kâşânenin pencerelerinden yağan nâmeleri, tırmanamadığı ağacın dalları altına eteğini açıp meyvaları bekleyen bir çocuk gibi, vakit vakit toplayıp tadlarına bakmak nasîbi ile avunmuş, daha fazlasını istemek hatırından bile geçmemişti. Daha bir gün evvel, o aralanan pencerenin birinden şöyle bir nâme inmişti: "Her nerede ki aşk derdini arttırır, orada Ebû Hanîfe de Şâfiî de ders vermez." Halbuki zavallı kendisi o derdi tatmadığı için oldu olası bomboş bir gönülle bir hocanın önünden kalkıp bir başkasının önüne oturmuş değil miydi? Şimdi ise gönlü boş değildi. Ancak bu dert, içinde kendini seyredecek kadar cilâlı ve saf mıydı? Fakat Hâlis Efendi, böyle bir endîşeye de saplanıp kalmıyor; aşkı, içinde bir hakîkat seyredilen ayna olarak görmeyi kendine değil, ehline bırakıyordu.

*

Mesihpaşa İmamı her ne kadar karısının himâyesini, seven bir insanın fedâkârlığı olarak kabul etmekte idiyse de, onun bu sırrı, kadınlık tecessüslerinin hangi gizli yolundan süzülerek görüp yakaladığını şiddetle merak ediyordu. Hakîkaten gıyâbında alıp yürüyen bir dedikodu, câmi avlusundan taşıp, mahalle kahvesinde ağdalanan renk renk hikâyeler, rivâyetler mi vardı? Bunu öğrenmek için de artık Gülsüm

Hanım'a sahte bir muhabbet tuzağı kurmanın faydasızlığını anlamış olduğu için, günün birinde evvelden tasarlanmamış ânî bir kararla:

– Hanım, dedi, o kadar muhâcirlerin içinden bu ana ile kızı seçip evimize niçin getirmek istedin?

– Sen istediğin için.

– Ben mi? Ne zaman?

Hâlis Efendi bu telâşlı suâlinde samîmî idi. Hakîkaten böyle bir delilikte bulunmamış, hattâ şimdiye kadar Tâhir'e bile bu yolda tek kelime söylememişti. Kısa bir zaman Gülsüm Hanım cevap verip vermemek ikiliğinde müteredditd kaldı. Fakat saklayıp da ne olacaktı? Hem bunca senedir kendi evinde en yakınları tarafından bir budala muâmelesi görmekten, hiçbir şeye aklı ermez bir zavallı gibi acınmaktan öyle canı yanıktı ki, artık bütün bir hayat boyunca çile doldurduğu zindan kapıları açılıp: Cezan bitti, çıkabilirsin! Diyen bir suçlu gibi, istediğini yapmak, istediğini söylemek, istediği semte yüzünü döndürmek selâhiyetinin hazzı ile yeni bir şaşkınlığa düşmüş gibi idi.

Evet, kendisine hiçbir hak, hiçbir imtiyaz, hiçbir müsâade vermemiş olan bu evin kānunları nazarında şimdi serbestti. Sual soruluyor, cevâbı bekleniyor, yüzüne gülünüyor, bâhusus kendi başına, kendi karar ve irâdesiyle başardığı iş, gösterdiği cesâretle, kocasının yanında mevkiini bulmuş oluyordu. Ammâ Gülsüm Hanım'ın o dertli içine sorulacak olursa, Hediye'yi eve almak işini, hâşâ, şimdiye kadar içinde ömür geçirdiği o zindandan kurtulmak endîşesiyle yapmış değildi. Onu tahrik eden kuvvette hiçbir garez[1], hiçbir menfaat, hiçbir endîşe aranamazdı. Yalnız ve yalnız kocasına olan sevgisi, tek ferman sâhibi, işte buydu. Ammâ insan oğlu duygunun bu derece temizine, bu

[1] Garez (Garaz): Gâye, maksat, ,istek, arzu.

derece garezsizine inanabilir miydi? O insan oğlu ki hangi taşı kaldırsa, mutlak altında bir menfaati çöreklenmiş görür, ya da görmek isterdi. Halbuki kırk bu kadar senedir içinde misâfir olduğu şu dünyâda herkes kudretine göre bir varlık gösterirken, kendisi sanki karavanaya geç kalmış bir aç gibi hep nasipsiz kalmıştı. Ancak işte tıka basa doyanların arasında açlık payını sîneye çekenlere de gün olur devran böyle bir lokma uzatırdı.

Evet, bir kimse, bomboş, hâsılsız geçen bir ömür tarlasında, gün olup buram buram tüten güzel kokusunu veren bir ferâgat çiçeği açtırmışsa, bu, insanım diye yaşayan bir kimseye çok görülmemeliydi.

Hâlis Efendi biraz daha mahcup, başını yerden kaldıramayarak:

– Ben kimseye böyle bir şey söylediğimi hatırlamıyorum hanım... Yoksa münâsebetsizin biri gelip seni üzecek bir şey mi söyledi?

Diye yarı îtiraf, yarı özür diler gibi suâlini tekrar edince, Gülsüm Hanım ilk defa zafer ve üstünlük zevkiyle mest:

– Söylediğini bilmiyorsun; ammâ istiyorsun. Hem öylesine istiyorsun ki her şeyi göze alacak kadar gözünde bir şey kalmamış. Geceleri bir çocuk gibi ağlayıp sayıkladığın zamanlar ben de seninle berâber ağlıyordum.

Hâlis Efendi bu coşkun ve riyâsız muhabbete, bir şefkat ve minnetle karşılık vermek için karısının yanına sokulurken, Gülsüm Hanım yine rahatsız edilmekten huysuzlanan bir kimse gibi bir kere daha geri çekildi. Daha söyleyeceklerini bitirmemişti. Yirmi küsur senedir biriken, kesifleşen[1] bir sükût dağı, güneş vurmuş buz kütlesi gibi çözülüp akmalı idi:

[1] Kesifleşmek: Yoğunlaşmak.

– Sen mübârek bir adamsın. İyisin, doğrusun, merhametlisin, bana kıyasıya hiçbir kötü muâmelen olmadı. Halbuki isteseydin kapı dışarı eder, bu eve genç, güzel bir kadın getirebilirdin.

Zindandan kurtulan mahpus, şimdi dünyâdan da kurtulup bir başka cihâna kanat açmış gibi idi. Hâlis Efendi karısının sürat ve mahâretle çizdiği, çizerken de güzelleştirdiği kendi portresini hayran hayran seyrediyordu.

Beş vaktini câmide geçiren mübârek bir adamdı. Secdenin alnında hâsıl ettiği mühür, îmânının şâhidi değil de neydi? Zâten bu dünyada belâ ve âfet hep Allah'ın sevdiği kulların hissesine isâbet eden bir cilve idi, ki kocası da bundan az mı nasip almıştı? Hoşlanmadığı, kendinden yaşlı bir kadına bütün ömrünce tahammül etmiş, yedirip, giydirdiği, okutup, yazdırdığı evlâtlarından ise sonunda nankörlükten başka ne görmüştü?

Hâlis Efendi, karısının bir hâkim karşısında şehâdet eder gibi vecd[1] ile hayranlıkla kendisini bu temize çıkarma gayretine, rikkatle[2] karışık bir hüzün duyuyordu. Her fırsatta sevdiği adamı evliyâ derecesine çıkarmasına rağmen, artık Mesihpaşa İmamı, Allah'a yakın olmak devletini amelde[3] değil ilimde buluyordu. Değil beş vakti, her nefesi secdede geçse, bu sürekli ibâdet, bir kere bilerek, görerek ve duyarak tapışın hâsıl ettiği zevki sağlayamıyordu. Hattâ şu seneler senesi mânâsız, değersiz, kupkuru manzarasiyle karşısında gezen kadın, kendisinin uzun amellerle açtıramadığı bir ferâgat çiçeğini gönlünde elde etmekle kendisinden çok ileri geçmemiş mi idi?

Şimdiye kadar hiçbir şeyin farkında değilmiş sa-

---

[1] Vecd (Vecit, vecid): Bir şey karşısında duyulan hayranlık veya sevgiden dolayı kendinden geçme durumu.

[2] Rikkat: Acıma, şefkat, merhamet.

[3] Amel: Dinî emirleri yerine getirmek için yapılan iş, ibâdet.

nılan Gülsüm Hanım nihâyet kocasını omuzundan tutup sarsarak:

– Biliyor musun efendi, ben kendimi bildim bileli Allah'ımdan hiçbir şeyi istemedim. Neden şaştın öyle?

Hakîkaten Hâlis Efendi şaşırmıştı. Zîra karşısındaki rızâ[1] ve teslîmiyete[2] mukābil kendisi serâpâ[3] istek ve arzu idi. Elinde olsa günde kırk türlü isteyecek ve istemeyecek şey bulur ve bunları elde ederken başka arzuların dalgası ile karşılaşırdı.

– Yâ? Hiçbir şey istemedim. Ne verdiyse râzı oldum, ne aldıysa hoş gördüm. Yalnız bir kere dedim ki: Yâ Rabbî artık onun karşısına seveceği bir kadın getir...

*

Muhâcirler kısmen şuraya buraya dağılıp, Hâlis Efendi de evine alacağını aldıktan sonra, câmiin kapılarını açıp geri kalanları içeri doldurmuştu. Zîra artık açıkta barınılacak mevsim geçmiş, ardı arkası gelmeyen yağmurlardan sonra, sert fırtınaların bulutlardan koparıp attığı âvâre kar parçaları düşmeye başlamıştı. Göçkünlerle dolu bir câmi, yağışlı, soğuk havalar, Mesihpaşa İmamı'nı hiç de rahatsız etmiyor, bilâkis evde kalmasını, bir zamanlar kaçtığı bu eve koşa koşa dönmesini kolaylaştırıyordu. Komşuların ne dediğini bilmiyordu ammâ, kızının kemençesine iştirak eden Hediye'nin o hârikulâde sesi, Pembe Hanım'ın bir mangal eşeler gibi, sıla dertlerine hız veren sorguları, hulâsa buram buram tüten bir Rumeli hasretinin yakın ve uzak hikâyeleri arasında günlerinin nasıl geçtiğini bilmiyor, belki farkında bile olmuyordu.

---

[1] Rızâ: Kalben hoş görüp kabul etme; kulun Allah'tan gelen her şeyi itiraz etmeden, sızlanmadan karşılaması, kabul etmesi durumu.

[2] Teslîmiyet: Allah'ın hükmüne itirazsız râzı olma, boyun eğme, mukadderâtı kabullenme.

[3] Serâpâ: Baştan ayağa.

Câmi, artık Hâlis Efendi için bir yük, baştan savuşturulması gereken bir ayak bağı olmuştu. İçi hastalık, kir ve lâubâlilikle[1] dolu olan bir yerde namaz kılınamayacağı mâzereti ile günde bir kere uğrayıp kaçıyor, herkese aynı sebebi gösteriyor, kahveye ve mahalleye olduğu kadar Tâhir'e de aynı masalı dinletiyordu. Fakat hiçbir şey söylemeyen, ne bir îtiraz ne bir tasvipte bulunan marangozun, ölçülü ve sebepli hissini veren sükûtu Hâlis Efendi'yi rahatsız ediyor, üzüyor, ona her şeyi anlatıp her olanı göstermeyişinde kendini suçlu buluyordu.

Bu arada ona karşı bir başka cihetten de kendini mahcup hissettiren bir vak'a olmuştu. Marangozun karısı kısa süren bir hastalıktan sonra ölmüş ve Tâhir bu ânî hâdiseden dolayı dosta ve arkadaşa muhtaç bir zaaf göstermişken Hâlis Efendi hiç oralı olmamış, hattâ dükkâna eskisinden de az, günde bir defa ya uğramış ya uğramamıştı.

Ammâ Hediye'nin civârında geçirdiği istiğrak[2], âile ile o kadar iyi anlaşan bu ana kızın mevcûdiyetiyle yeni ve taptâze bir hayat bulan evinin içinde mesut yaşayıp dururken, bu defa onu bu çatı altına korku ve dehşetle büsbütün bağlayan bir başka sebep çıkıvermişti: Oğlu Abdullah.

Evet, askerden dönen bu âsî evlât, şimdi de karşısına bir rakip olarak çıkmış bulunuyordu. Hem Hâlis Efendi bu zorlu ve kuvvetli hasım karşısında tek evhamlanan değildi. Gülsüm Hanım da Abdullah'ın Hediye'den hoşlandığını saklamıyordu. Yalnız Mesihpaşa İmamı, gizli dünyâsında birdenbire kopan bu fırtınadan bir cihetçe[3] tesellî bulmakta idi. O da, kendisine tâ ilk zamanlardan beri o kadar çocukça, o ka-

[1] Lâubâlilik: Lâubâli davranış, saygısızlık.
[2] İstiğrak: Kendinden geçip dünyâyı unutma.
[3] Bir cihetçe: Bir bakıma, bir yönden.

dar inanır ve güvenir bir yakınlık gösteren kızın Abdullah'a soğuk ve haşin davranması idi. Fakat buna rağmen genç adam kızın etrâfında ısrarla dolaşıyor, yağmurları ve fırtınaları da güneşler ve meltemler kadar tabiî bulan bir nebat gibi korkmuyor, gerilemiyor, bilâkis olgunlaşan bir tâne cesâretiyle aşkın her türlü görünüşünden bir başka zevk aldığını saklamıyordu. Böylece az zamanda evin içi, baba ile oğulun süngü süngüye çarpıştıkları bir savaş meydanı olmuştu. Fakat bu seferki cenk bir ölüm dirim işi idi. Öteki dâvâdan dilini tutmak pahasına şöyle böyle yakasını kurtarmış olan Hâlis Efendi şimdi ne yapacaktı? Eğer ortada Gülsüm Hanım, sırasında ikisinin de sığındıkları bu kalkan olmasa, çoktan biri ötekini yere sermiş bulunacaktı. Garibi şu ki, babaya da oğula da siper olan bu kalkanın arkasında, babanın da oğulun da bilmediği bir üçüncü mülteci vardı ki, asıl o, asıl bu genç ve körpe kız da, ince fakat tecrübesiz zekâsının sezdiği tehlike anlarında oraya gizleniyordu.

Gülsüm Hanım, kitapsız, hocasız kazanılan kadınlık ilminin o akıl ermez gizli ve sırlı yollarından geçerek Hediye'ye de tesir etmiş, onu da ötekileri olduğu gibi dürüstlüğü, sâdeliği ve menfaatsizliği ile teshir ederek müttefikleri arasına almıştı. Yerini, yurdunu kaybetmiş, yaman bir sefâlet ve ıztırap kasırgasiyle bir diyardan bir diyâra sürüklenmiş bu güzel muhâcir kızı, daha ilk düştüğü noktada iki ateş arasında sıkışıp kalmış bulunuyordu. Ne yapabilirdi? Memleketine mi, yoksa sefâletin her çeşit acısını tattığı câmi avlusuna mı? Gerçi yaşı küçüktü, ammâ çocuk da sayılamazdı. Arkasında bıraktığı yirmi sene, aklı başında bir genç kız için pek de küçümsenecek yaş değildi. Rahat, ferah, başı boş geçen bir çocukluktan sonra, bilinmez bir ferman, onu çilelerin en zorlu-

sunun, en merhametsizinin koynuna atmış, sefâlet, yokluk ve ıztırap selinin tâ ortasına fırlatmıştı. Hediye'nin hâlâ inanamadığı keyfiyet şu idi ki, hayâtının bu son safhasında sefâletle sevgi, başından kayan sarı örgüleri gibi o kadar birbirine dolanmış, birbirini ikmal etmişti ki, hangi tarafa baksa ikisini de berâber görüyor, hangisine el uzatsa ikisini birden yakalıyordu. Bir ölünün başı ucunda ilk çiçeğini açan bu aşkı, inkâr edemediği bir zaafla her zerresinde hatırlıyordu. Ne tuhaf nasîbi vardı ki en sevdiği bir vücut ölürken, belki, en hoşlanabileceği bir insan kendisine kollarını açıyordu. Fakat Hediye vakit vakit bir arkadaş gibi sevdiği babasının çok öğüdünü dinlemiş, insanlık yolunda hayli tecrübeler edinmişti. İşte bu edindiği tecrübeler ve içinin sesi, çoluklu çocuklu bir adamın, zamânında kurulmuş çatısını çökertmemek, onu yavaş yavaş ustalıkla, bağlı olduğu insanlara iâde etmekti. Fakat fikir olarak doğru ve sevimli olan bu keyfiyet, tatbik hengâmesinde pek de düşüncede olduğu kadar kolay görünmüyordu. Hâlis Efendi'yi, odalarına her başını uzatışında bir bahâne bulup içeri almamak, içeri girdiği zamanlarda ise soğuk, uzak ve yabancı durmak her zaman kolay olmuyordu. Hele babasının mevsim değiştiren tabiat gibi, birdenbire sese ve saza düşkünlük gösterişinden istifâde ederek kemençesi elinden düşmeyen Zehrâ, onu herkesin içinde şarkı söylemeye zorladığı zamanlar susması hiç mümkün olmuyordu. Fakat bu türküler, bu çocuklukta öğrenilmiş memleket havaları başlayınca da, irâde denen o zavallı yular gevşiyor, mânâsızlaşıyor ve nihâyet elden düşüp gidiyordu.

Vatan, ne büyülü ne geçkin bir başlangıç idi ki, insan oğlu doğup büyüdüğü yerde geçen kısa bir ömrü hayâtı boyunca unutamıyor, silemiyordu. Hâlis Efendi'nin bıkıp usanmadığı ve Pembe Hanım'ın kurumuş,

feri uçmuş gözlerine yaşlar dolduran o:

Yârim gurbet elde, ateşi bende
Vermişim gönlümü sendedir sende...

türküsünü okurken, bir efsâne diyârından kurtulup gelmiş kadar beşerî olmaktan çıkan sesiyle kendi de kendinden uzaklaşıyor ve ne zaman başladığı ne zaman bittiği belli olmayan bir âleme göçüp gidiyordu.

Nihâyet sükût, aralarına sırlı perdesini çekince, ilk uyanan Pembe Hanım oluyor, bir mâzî harâbesi içinde dolaşan hâfızası, dilinden, delik bir torba gibi durmadan boşalmaya başlayıp canlanıyor, gençleşiyor, coşuyor ve ıztıraplı yılların içinde toplayıp biriktirdiği hazîneciğinin kapılarını açarak onları isteyenlere olduğu kadar istemeyenlere de dağıtıyordu.

Bir gün, herkes çekilip, Hediye kendi sesinin kaynatıp coşturduğu yüreği ile yapyalnız kaldığı bir gün, odanın kapısı açılarak Abdullah içeri girmiş ve hiç düşünüp tereddüt etmeden:

– Hediye, babamı aramızdan çıkar; genç bir kız bir ihtiyarı sevemez. Kendini de beni de aldatma, yeter artık.

Diye haykırmış, bu kadarlar da kalmayarak, bir kır çiçeği kadar vahşi tab'ının husûsî havası içinde yetişen bu kızı kendi gönlü bahçesine nakletmek yolunda ilk teşebbüsü yapmış, onu zorla dudaklarından öpmüştü. Ammâ kız tekrar odada yalnız kalınca, etinde ve gönlünde kalan iz, artık bu evin içinde yaşamanın hemen bir sona vardırılmak lüzûmuna her zamankinden daha ciddî yol açmış ve onu saatlerce düşündürmüştü. "Aramızdan babamı çıkar, sen bir ihtiyarı sevemezsin!" Öyle mi?

Abdullah, bütün bu hükümleri açığa vuracak kadar genç ve toydu. İnsaflı olunca ona hak vermemek olamazdı. Zîra hayâtı henüz tecrübe haddesinden çe-

kilmeden seyrediyordu. Vâkıâ kendisi de gençti; belki ondan birkaç yaş küçüktü. Fakat bir babası vardı ki, kızını kaç potaya sokmuş, pişirmiş, kaç haddenin zorundan geçirmişti. Hem bu yolda istîdâdı da hesâba katmak lâzımdı. Eğer şimdi babası sağ olsa, onunla pek âlâ da bu girift[1] gönül dâvâsını konuşabilirdi.

Vâkıâ Abdullah'ın dediği gibi Hâlis Efendi kendisinden yirmi sene evvel doğmuştu. Fakat yaşanmamış, atlanmış, hakkı çiğnenmiş bir gençlik ve safvetle[2], belki oğlundan da gençti. O, bu atlanmış, unutulmuş gençliği yeni yeni yaşamaya başlıyor, henüz hissediyor ve tanıyordu. Hem kendisi bu adamın hayâtında bir inkılâp yapmış, daha gönlüne ilk adımını attığı bu insanı, şu küçücük elleriyle mâzîsinin boğucu dumanları arasından çekip çıkarmıştı. Karşısında ne görüyorsa hep kendi eseri, kendi malı idi. Ammâ her şeye rağmen eserini bir başkasına satan, bir başkasına devreden sanatkâr gibi, bu yoğurup şekillediği adamı kendi çatısının altında bırakıp artık uzaklaşmalı, taş taş üstünde kalmayan memleketine dönmeli idi. Gerçi hâlâ Rumeli dumanı kesilmemiş bir yangın harâbesi gibi hazin hazin tütüyorsa da, muhârebe fiilen durmuş, olan olmuştu. Artık bundan sonra yıllarca değil, belki yüz yıllarca tütecek, içinde boğduğu feryâdını ve göz yaşını ancak anlayan anlayacak, bilen bilecekti.

*

Hâlis Efendi, Fâtih'e doğru hızlı hızlı yürürken, memleket dışına çıkmış bir seyyah kadar etrâfını yadırgıyor, caddeleri dolduran kalabalığın sırf kendisini seyretmek için sokağa çıkmış oldukları vehmine

[1] Girift: İç içe girmiş; karışık, çapraşık.
[2] Safvet (Saffet): Maddî ve mânevî mânâda temizlik, arılık, saflık.

kapılıyor, sonra bu düşüncesi için kendine şaşıyor, bu defa da gideceği yeri bulamamaktan korkan bir çocuk ürpertisiyle daha hızlı yürümeye başlıyor ve bu ayarsız adımlar yüzünde kâh önden giden bir yolcuya çarpıyor, kâh bir arkadan kol ve omuz savruntusunu yiyordu. Mesihpaşa İmamı için artık evinin dışında kalan her şey, câmi, mahalle kahvesi, bâhusus bilirkişi olarak dâvet edildiği mahkemeler kaldırılmaz birer yük olmuştu. Sırasında Tâhir'den bile kaçtığı oluyor, marangoz, işi anlayıp da onu zorla dükkânına aldığında da pişman olmuyor ve haylazlığından utanan bir çocuk gibi, bir zaman avunuyor, rahatlıyordu.

O gün Hâlis Efendi'yi böyle telâşla yola düşüren yine bir telgraf olmuştu. Fakat bu seferki doğrudan doğruya halasının imzâsiyle geliyor ve onu vakit kaybetmeden evine çağırıyordu. Bir hastalık bahis mevzûu olsa telgrafı evvelki gibi Cemîle'nin çekmesi îcap edecekti. Şu halde bu acele dâvetteki sebep ne olabilirdi?

Hâlis Efendi bunu ancak Safiye Hanım'ın köhne evinin kapısından adımını attığı zaman anlayabildi. O kimsenin eşiğini atlamadığı ev, sokak kapısından yukarı kata kadar polis, bekçi, üniformalı, üniformasız icrâ memurları ve kapıların açık olmasından istifâde ederek içeri dalan mahalle halkı ile dolu idi. Ne yapacaklarını bilemeyen kimselerin kararsızlığı ile küme küme olmuş konuşuyor, sanki harekete geçmek için bir bekledikleri varmış gibi ara sıra başlarını kapıya çeviriyorlardı. İşin aslına bakılacak olursa bu adamların herbiri mesleklerinin ehli idiler. Hattâ içlerinde öyleleri vardı ki icrâ mahkemesi en zorlu işlere bunları salar, hiçbir defa da boş döndükleri görülmezdi. Fakat bu sefer iş bambaşka idi. Koskoca evde kuru başına oturan ihtiyar bir kadın, mahalleyi tutan çığlıklariyle onları yıldırmış, ellerini ayaklarını

bağlamıştı.

Hâlis Efendi sokak kapısından içeri girince mânâsını anlayamadığı bu kalabalıktan, kendisini tanıyan mahallenin imamı ayrılarak yanına geldi ve âdeta baş sağlığı dileyen bir adam tavriyle yavaşça meseleyi anlattı. Çâre yoktu. İhtiyar kadın ne kadar bağırıp çağırsa, bugün bu saatte şu evin eşyâsı satılacaktı. Zîra Safiye Hanım bir müesseseden aldığı borç paraya bu eşyâyı karşılık göstermişti. Hattâ aldığı diğer borçlarını da zamânında ödemeyecek olursa, sırasiyle evleri, dükkânları hep aynı âkıbete uğrayacaktı.

Hâlis Efendi hâlâ inanamıyor, işin içinde bir yanlış olmasını düşünüyor, îrâdının[1] ancak onda birini yiyip üst tarafını biriktiren hasis bir kadının böyle muazzam borçlara girmiş olacağını kabul edemiyor, muhâtabından îzâhat bekliyor, meslektaşı ise, meselenin iç yüzünden haberli olmadığını bildiği Hâlis Efendi'ye, hakîkati söylemek istemiyormuş gibi, yutkunarak, utanır tavırlar takınıp üzüyor, aslında ise bu nazlanıştan aldığı hodbince[2] zevki uzatıyordu. Fakat Mesihpaşa İmamı:

– Meseleyi anlayamıyorum birâder, açıkça konuşalım...

Deyince, öteki imam, yine o baş sağlığı dileyen adam hâline bürünerek:

– Ne yapalım olmuş bir kere... Zamânın gençlerinden her şey beklenir... Sizin küçük mahdum resmî müesseselere az fâizle kadının bütün mallarını ipotek ederek para almış, sonra bu parayı çok fâizle eşhâsa[3] verip daha zengin olacaksın, diye kadının tamah hissini uyandırarak uydurma senetlerle paraları elinden almış.

---

[1] İrat: Gelir.

[2] Hodbince: Bencilce, egoistçe.

[3] Eşhas: Kişiler, şahıslar.

Hâlis Efendi muhâtabının az evvel kuru bir çeşme gibi kelimeleri zorla damlatan dudaklarının şimdi sel gibi akışından hiçbir söz zaptedemeyecek bir tiksinme ve utanç içinde idi. Fakat yukarıdan gelen tiz çığlıklar bir an o kadar sertleşti, o kadar sürekli ve korkunç bir hâle geldi ki bütün memurlar birden yukarı fırladılar. Hâlis Efendi de yataktan yeni kalkmış bir hasta kadar mecalsiz, merdivenleri tuta tuta onların arkasından halasının oda kapısına kadar ilerleyerek kalabalığın arkasına saklandı. İhtiyar kadın, belki yarım saat sonra satılacak olan kanepelerin rengi bozulmasın diye eşyâsı darmadağınık odanın perdelerini bir eliyle indiriyor, öteki eliyle de göğsündeki bir noktaya sımsıkı bastırarak haykırıyordu:

– Satmayacağım, bir toplu iğnemi satmayacağım... çekilin, defolun evimden alçaklar... daha duruyorsunuz, hâlâ buradasınız, çekilin diyorum size!

Kadın bir eliyle gözlerine siper yaparak kalabalığı araştırırken, haykırmaktan kısılan sesiyle:

– Nerede o Zâhit olacak köpek? Paraları ben yemedim, ondan isteyin, ondan alın. Vermem, bir meteliğimi vermem, alamazsınız...

Diye yeniden sayıp dökmeye başlamıştı ki, bu ardı arası gelmeyen vâveylânın sona ermeyeceğini anlayan memurlar bir an evvel işi bitirmek azmiyle Hâlis Efendi'nin etrâfında toplandılar. Mâdemki borçlunun akrabâsı idi, üstelik bütün bu kötü dolandırıcılık da kendi oğlunun başı altından çıkmıştı, şu halde ihtiyar kadını zaptetmekle memurlara yardımda bulunması da ona düşerdi.

Hâlis Efendi kendisinden cevap bekleyen memurların yarı zorlama, yarı alay dolu bakışlarından kaçmak kābil olmadığını anlayarak:

– Biraz müsâade edin, çâresine bakarız...

Diye öteki imamın kendisine hepsinden yakın

bulduğu arkadaşlığına ilticâ ederek:

– Kuzum birâder, evde çoluklu çocuklu bir hizmetçi vardı; nerede ise çağıralım da meseleyi bir de onunla konuşayım, belki işin içinde bir yanlış vardır, diye kadını aramaya kalkarken öteki imam, bu işi de üç beş kelime ile anlatıverdi.

Kadın bir müddet evvel bu evden kovulmuştu. Ağlaya ağlaya bohçası koltuğunda giderken, olacak bu ya sokakta kendisine rast gelerek derdini dökmüştü. Onu bir iftirâ ile sokağa attıran da Zâhit'ti. Çünkü ihtiyar kadının yanında akıl öğretecek bir kimse olduğunu istemiyor, bol kazanç, çömlek çömlek birikecek sarı liraları vâdiyle kadına boyuna kâğıt imzâlatıyor, gelen ihbarnâmeleri saklıyordu. Safiye Hanım evvelâ işin bir sahtekârlık olduğunu anlayamamışsa da, bu, Zâhit'in ilk ağızda ihtiyar halasına koca bir kırmızı kese altın getirip göz boyamasından ileri gelmişti. Arkası kesilmeyecek, hep bu kırmızı keseler dolu gelip çömleğe boşalacak diye bekleyen Safiye Hanım'a zavallı Cemîle yarım akliyle;

– Hanım etme eyleme, senin neye ihtiyâcın var ki mallarını haciz ettiriyorsun? Câhil bir delikanlıya uymak sana yakışır mı? demiş olduğu için dilinin cezâsına çarpılarak işte sokağa atılmıştı.

Memurlar Hâlis Efendi'yi, ihtiyarı yola getirmesi, artık satışı kānûnen durdurmanın imkânsızlığına inandırması için sıkıştırırlarken o hâlâ:

– Durun biraz, çâresine bakarız, deyip hem kendini hem de karşısındakini oyalamak istiyor, hakîkatte ise ne yapacağını tâyin edemiyordu. Fakat az evvel memurları yukarı toplayan o tiz çığlıklardan yine biri kopunca, Mesihpaşa İmamı'nı unutup hepsi birden ihtiyarın yanına girdiler. Kadın, renklerinin solmasından korktuğu kanepelerden birinin üstüne yığılmış, gözleri korku anlarının dehşetiyle alabildiğine

açık, dudağının sağ yanında köpüklü bir sızıntı, tek kelime söylemeden bütün kuvveti sesinde toplanmış gibi haykırıyor, söylemek istediklerini dile getiremiyor, sanki kelimeler bu köpüklü sızıntı ile berâber dudaklarından akarak gidiyor ve ona, ıztırâbını ifâde edecek tek çâre bu feryatları kalıyordu. Manzara o kadar korkunçtu ki az evvel kat'î kararlarını veren memurlar yeniden düşünceye daldılar. Fakat tedbirleri hiçe sayan hayâtın beklenmedik görünüşlerinden biri, bir soluk sonra başlarına ne geleceğini bilmeyen bu insan oğulariyle alay etmeyi murat etmiş olacaktı ki, dili tutulan ihtiyar kadına son bir konuşma izni verdi ve az evvel külçe gibi kanepeye düşen bu vücut tek koluna dayanarak doğruldu, öteki eliyle de elbisesinin düğmelerini koparıp açarak, obur bir hayvan mîdesi gibi şişkin, esmer bir kese çıkardı. Gözleri biraz daha büyümüş, rengi biraz daha morarmıştı. Keseyi, iki dünyâyı da satın alacak bir güzel ahlâk çıkını gibi iftiharla sallayarak:

– Para, para!

Diye üst üste haykırdı ve az evvel solmasından korktuğu kanepeye, artık bir daha kalkmamak üzere düşerek öldü.

*

Hâlis Efendi, her zaman bir rüzgâr gibi uçarak gittiği evine dönerken ayakları birbirine dolaşıyor, bir türlü yol alamıyordu. Bu kâbustan kurtulmak için kendini oraya atmaktan başka bir şey düşünmediği halde adımları o kadar seyrek o kadar ağırdı ki, birisi yanına yaklaşıp da, sabahtan beri aynı yerde durduğunu söylese belki de inanırdı. Ammâ Hâlis Efendi bomboş ve düşünemeyen kafasiyle böyle sallana sallana giderken birden yanında bir araba durdu ve pek iyi tanıdığı bir ses:

– Nereden böyle imam efendi, buyur berâber gidelim!

Diye seslendi ve Hâlis Efendi'nin âdeta anlamaz görünüşü karşısında:

– Pek yorguna benziyorsun, mahkeme dönüşü mü yoksa?

Diye ayaklarının ucunda ve yanındaki bir yığın paketi çekip Hâlis Efendi'ye yer açmaya başladı.

Eskiden dâima yalvarıp yakarmasına alışık olduğu bu ses hayli zamandır ona bir arkadaş, hattâ bir âmir muâmelesi ediyor, paranın verdiği küstah ve kaba salâhiyetle Mesihpaşa İmamı'na artık tepeden bakıyordu. Bu, eski muezzin Sâlim Efendi idi. Başka zaman olsa Hâlis Efendi belki de, artık mahallelinin Sâlim Bey hattâ beyefendi dedikleri bu adamın arabasına binmezdi. Fakat şu da var ki eğer Sâlim hîle ve yalanla zengin olmuşsa, kendi yüz karası başkalarının ayıbından daha mı küçüktü? Zâhit'in babası olmak, Sâlim'in arkadaşı olmaktan herhalde çok beterdi.

Sâlim arabada Hâlis Efendi'yi hayli lâfa da tuttu. Bir zaman Mesihpaşa İmamı'nın tutkun ve mecalsiz duruşunu ele alarak uzun uzun alay etti. Onun ne efendiden adam olduğunu bilmese, şu hâline bakıp hovardalık dönüşü diyesi gelecekti. Ammâ bilmez miydi, imam efendi kanatsız bir melekti.

Sâlim, bu kaba şakaları kendi söyleyip kendi dinledikten sonra bu sefer de sözü semtlerinin sapalığına, eğlencesizliğine getirdi. İstanbul denen, köprünün bu tarafı kötü bir yerdi. Yaşamak için Beyoğlu'nu seçenler doğrusu akıllılık ediyorlardı. Kendisi de Şişli taraflarında bir arsa almıştı, üstüne şöyle birkaç kat binâ yapıverse hem mesken hem de îrat[1] olacaktı.

[1] İrat: Gelir.

Elde fırsat varken, ne diye böyle işleri geciktirmeli idi?

Sâlim, bu sefer de ikrâmını son bir hamle ile tamamlamak isteyerek arabacıya, doğruca imam efendinin kapısına çekmesini söyledi. Hâlis Efendi bu gösteriş kokan ikramla arabadan inip içeri girince karşısında Tâhir'i buldu. Dünden beri görünmediği için merak etmiş, bir saattir de burada bekliyordu. Berâber yukarı çıktılar ve odaya girip kapıyı örtünce, marangoz, her şeyi bilen, bildiği için de başını eğip susmak zorunda kalan bir adam heyecânı ile tek kelime söylemeden Hâlis Efendi'nin boynuna sarıldı ve Mesihpaşa İmamı, her şeyden fazla muhtaç olduğu bu dost kolların arasında bütün dertlerini göz yaşı hâline sokup akıtan bir tuğyanla[1] uzun uzun ağladı. Bilinmez, böylece ne kadar zaman geçti ve Hâlis Efendi kendini toplayıp içine baktığı zaman, buraya çöken kasvetlerin, yüzkaralarının, kederlerin, kıskançlıkların harâbesi ortasında yalnız bir tek muzaffer varlık, sarı örgüleriyle salınıp gezen şâhâne bir baş görüyordu.

*

Artık Hâlis Efendi bu başın doldurduğu yüreğinde başka hiçbir şeye yer olmadığını, şüphe götürmez bir hakîkat olarak anlamıştı. Ne çâre ki karşısında yenemeyeceği bir rakip, korkunç bir düşman vardı. Hem öyle bir düşman ki, onu evvelce de yenmiş, yenmeye alışmıştı. Zâten o ilk merdiven başı mağlûbiyetinden sonra evinin içinde büsbütün kuklalaşmış, nüfûzu da tesîri de gösterişten ibâret kalmıştı. Ammâ bu defa her şeye rağmen savaşacak, ona yenilmeyi kabul etmeyecekti. Sonu neye varırsa varsın mücâdele bir zarûretti.

---

[1] Tuğyan: Taşma.

O gece Hâlis Efendi erkenden odasına çekildi. Hattâ Hediye'nin kapısı önünden geçerken ilk defa tutulduğu garip bir korku ile ürpererek içeri giremedi. Yalnız tokmağı hafifçe iterek kendisi gibi koyu bir düşünce bulutu içinde uzak ve tasalı duran kıza bakıp kaçtı.

Hâlis Efendi, odasına bir tehlikeden kurtulmak ister gibi koşarak çıkınca da hemen yatağına girdi. Fakat her zaman kolaylıkla göz kapaklarına çöküveren uyku, bu gece evinden kaçan haylaz bir çocuk gibi, ne kadar beklese, ne kadar arasa gelmiyor, gelmiyordu. Buna mukâbil Abdullah'ın kendisini terlere batıran hayâli bir sâniye karşısından eksilmiyor, kâh gülüyor, kâh tehdit ediyor, kâh yalvaracak gibi olurken pişman olup tekrar istihzâlara, alaylara başlıyordu. Hâlis Efendi her zaman o kadar rahat ettiği döşeğinin bir başından öteki başına kendini atmakla bu hayalden kurtulacağını sandığı halde, sanki yatak, her tarafı dikenle dolu imiş gibi canını acıtıyor, çarpıntısını ziyâdeleştiriyordu. Bereket karısı, hasta olan annesinin yanında idi de onun karaya düşmüş bir deniz mahlûku gibi bu korkunç çırpınışından haberi yoktu.

Mesihpaşa İmamı, dışarı uğrayacakmış gibi açtığı gözleriyle karanlık odada tâkip ettiği hayalden kurtulmak için nihâyet bu alabildiğine açılan gözleri sımsıkı örttü. Fakat olmamıştı. Bu da bir işe yaramamıştı. O zaman başını yastığının altına sokarak bir zaman da böylece kaldı. Fakat yine görüyordu. Hem öylesine görüyordu ki şimdi Abdullah, yüksekten akan bir su gibi odanın her köşesine sıçramış, bir iken bin olmuştu. Tek rakip ile başa çıkmaktan korkan zavallı bir adam, bu gittikçe çoğalan, gittikçe tehdîdi istihzâyı artıran yüzlerce düşmana nasıl gâlip gelebilirdi? Şimdi de başını yastığının altından çıkardı. Boğuşma-

ya, sonu neye varırsa varsın mücâdeleye karar vermemiş miydi? İşte zaman gelmişti. Hemen yatağından atladı ve parmaklarını en yakınında olan Abdullah'ın gırtlağına geçirdi. Sıkıyor, eziyor ve bu kıvırcık saçlı başı yerden yere vuruyor, az evvel sırıtan bu yüz morarıp boğulma alâmetleri gösterdikçe seviniyor, susuzluğunu kanla gideren bir esâtir[1] kahramânı gibi, intikam zevkini her zerresiyle içiyordu.

Nihâyet elli defa kuvvetlenmiş bâzûları altında bir kedi yavrusu kadar çelimsiz kalan rakîbi ölünce, başından damlayan terleri silerek doğruldu; ammâ keşke hiç kalkmasa, keşke iki kat direğe bağlanmış bir kürek mahkûmu gibi bütün ömrünce yüzü yere baksaydı. Zîra karşısında kuvvetlenmiş bâzûlarının gücünü bekleyen yüzlerce Abdullah daha vardı. İşte o zaman çılgın bir tehevvürle[2] gelişi güzel bunların üstüne atıldı. Bereket odanın bütün eşyâsı, duvardaki levhalara, başının yumuşak yastıklarına kadar kama, kılıç, kargı, tüfek olmuştu. Bunlardan birini rastgele çekiyor ve rastgele bir başa bir kola bir gövdeye indiriyordu. Ammâ bu ne boş bir savaş ne işe yaramaz bir cenk idi. Ölenler tekrar diriliyor, kopan kollar tekrar yapışıyor, kesilen bacaklar yeniden birleşiyor, akan kanlar, sanki yeşillik bereketi veren bahar yağmuru gibi yeni bir düşman daha doğuruyor ve Hâlis Efendi hamlelerinden yorgunluklarından hiç ammâ hiçbir şey kazanamıyordu.

İşte o zaman, intikam ve zafer ihtirâsına zammolan yeni ve tadını bilmediği bir hiddetin girdâbına düştü. İsyan ediyordu. Artık Allah'a karşı geliyordu. Kendisi ona ne yapmıştı? Kırkını geçmiş bir âşık, genç ve kuvvetli tek rakiple bile baş edemezken, ney-

---

[1] Esâtir: Mitoloji.

[2] Tehevvür: Öfkelenme, hiddetlenme, köpürme.

di bir zavallıyı yenemeyeceği bir ordunun karşısına çıkarmak? İlâhî adâlet, merhamet nerede kalmıştı? Hayır ortada âdil bir Allah olsa bu haksızlığa râzı olmazdı. Ona inanmayanların hakkı vardı. İşte artık onu tanımıyor, saymıyor, korkmuyordu. Korktuğu birşey varsa, o da şu beyaz dişlerini göstererek gülüp kendisiyle alay eden düşmanlardı. Onları ortadan kaldırmayı düşünmeli, onlara meydan okumalıydı.

Yeni ve daha korkunç bir mücâdeleye giren imam, ağzının iki tarafından taşan köpükler ve insan sesine benzemeyen çığlıklar ve feryatlar arasında kelleler uçuruyor, gövdeler parçalıyor, vuruyor, kesiyor, öldürüyor ve isyan hırsının vahşî inadiyle de haykırıyordu:

– Kitaplarım ne işe yaradı? Kıldığım namazlar, tuttuğum oruçlar ne fayda verdi? İşte yine kollarımın kuvvetinden fayda var.

Ne tuhaf ki düşmanları onun hamlelerine mukâbele etmeye ona el kaldırmaya bile tenezzül etmez bir istiğnâ gösteriyor, yalnız gülüp alay ediyor, Mesihpaşa İmamı ise artık bir ölüm kasırgası gibi çılgınca esiyor, bir rakîbi devirirken, karşısına gelen bir başkasını yenmeye, tepelemeye atılıyor, kırılan bir hançeri atıp bir kama yakalıyor, düşmanının göğsünde kalan bir bıçağın yerine bir tüfenge sarılıyor, o zamâna kadar tetik çekmemiş parmakları, nişan almamış gözleri, sanki bütün ömrünce silâh kullanmışlardan daha mahâretle işini başarıyor, fakat yine de düşmanlarını bitirip tüketemiyordu.

Zaman geldi ki öldürdüğü kadar çoğalan hayaller, küstahlığı ve cüreti en tahammül edilmez hâle getirdi. Gözünün önünde sevdiği kızı göğsüne çekip, öpüyor, şakalaşıyor, onun artık kendi malı kendi sevgilisi olduğunu açıkça îlân ediyordu. Yok, bu kadarına tahammül edilemezdi. Elini kana bulaştırması, küfrü

ve isyânı kadeh kadeh içmesi, hep o sarı örgülü başa sâhip olmak için değil miydi? Onu kurtaramadıktan, ona tasarruf edemedikten sonra bu dünyâda işi neydi? Koşup pencereyi açtı. İşte şu karanlık boşluk, tepeden atılacağı şu taşlı, katı toprak onu çağırıyordu. Gece, dipsiz, karanlık bir kuyu gibi ağzını açmış, onu bekliyordu. Bir an kendini bahçenin taşları üstünde parçalanmış, kanlar, yaralar içinde farzederek vahşî bir zevkle sevindi ve uzun, ihtiraslı bir boğuşun hiddetiyle çevikleşmiş vücûdu hızla yaylandı ve bu karanlık kuyuya doğru atıldı.

Atıldı. Fakat omuzlarına yapışan iki kuvvetli pençe, onu şiddet ve nefretle geriye çekmiş ve odanın ortasına fırlatmıştı.. Bu muhakkak Abdullah'tı. Saatlerden beri ettiği eziyete kanmamış olacak ki, babasına ölümü bile çok görmüş, günah sâhiplerini cehennemden çıkarıp çıkarıp tekrar ateşe atan bir zebânî gibi, tekrar aynı işkenceleri devam ettirecekti. Fakat ne çâre ki şu bir mâyi gibi yayılıp kaldığı yerden kıpırdayıp mücâdele edecek kudreti kalmamıştı. Artık yapacağı tek iş yalvarmaktı. Ve Mesihpaşa İmamı, oğlunun ayaklarını öpüp kendisiyle uğraşmaması için yalvararak başını kaldırınca, hayret ve dehşetle donup kaldı. O da, az evvelki hayallerden boşalmış ortada ne kargı, ne kılıç, ne kelle, ne gövde hiçbir cenk eseri kalmamış yalnız kendisine tepeden bakan bir adam peydâ olmuştu: Tâhir.

Marangoz hiç konuşmuyor ve ayaklarının ucunda sürünen imama nefretle, ibretle bakıyordu. Onu ölümden geri çeken elleri, bezginliğin, üzgünlüğün ağırlığiyle sanki omuzlarını da aşağı çekmiş ve bir heykel sessizliği vermişti.

Yerde sürünen adam, istiyor ki Tâhir bir şey söylesin.. Fakat hayvanlara bile şefkatini avuç avuç dağıtan marangoz, ona hiç de merhamet eder görünmü-

yor. Fakat Mesihpaşa İmamı ne yapıp yapıp bu heykeli söyletecektir. Hem şu ölüp kurtulamadığı dünyâda kendisini Tâhir'den başka anlayacak kim kalmıştır? Bu geceyi ona mutlak anlatması lâzımdır. Misli görülmemiş bir boğuşla başlayan, ihtirasla kızışan ve ölümle bitirilmek istenen gecenin hikâyesini muhakkak Tâhir dinlemelidir.

Mesihpaşa İmamı, düşüp kaldığı yerden bir kere daha başını kaldırıp Tâhir'e bakmak istiyor. Fakat bu defa dünyâya hakîkaten gözlerini açan imam, odada henüz doğan güneşin mecalsiz ve cesâretsiz aydınlığından başka bir şey göremiyor. Evet sabah olmuş ve Hâlis Efendi, gece girdiği döşeğinde kâbuslarla sabahlamış ve nihâyet işte uyanmıştır. Başını yastığının altından çekerek gözlerini uğuşturuyor ve: "Aman Yâ Rabbî o ne müthiş rüyâ idi.." diyor. Artık yastıklar, iskemleler levhalar kargı kılıç değil. Artık ne kan, ne ölüm, ne Abdullah, ne de Tâhir var. Her şey yerli yerine dağılıp gitmiş. Şimdi Hâlis Efendi'nin muhâkemesi de yerli yerinde. Fakat bu düşünen kafa, artık korkunç bir endîşe, istiğfar[1] ve nedâmet[2] çıkmazının içindedir. "Ben neymişim, diyor, içimde patlamak için fırsat gözleyen ne hırslar, ne isyanlar, ne küfürler varmış sana sığınırım Allah'ım beni affet.."

Belki de Hâlis Efendi, sağından solundan hücum eden korku, utanç, şüphe ve mes'ûliyet hislerinin süngüsü altında, bu defa da azap ve nedâmetlerle delik deşik olacak ve vicdânı mahkemesinde mâsûmiyetini, îmânını ve temizliğini iddia edecek tek şâhit bulamamanın kahrına düşecektir. Fakat artık uykuda olmayan Mesihpaşa İmamı, şuûru altında haberi olmadan birikmiş olan o korkunç âlemde olmadığına inandığı

[1] İstiğfar: Allah'tan günahlarının bağışlanmasını isteme, tövbe etme.
[2] Nedâmet: Pişmanlık.

bir an, odasının kapısı açılıyor ve Abdullah içeri giriyor. Az evvel rüyâda yerden yere çarptığı başı perîşan ve yorgun. Tasa ve keder, sanki gözlerinden damla damla akmakta. Yatağında titreyen babasının yanına kadar sokulup onu uzun uzun seyrettikten sonra konuşmaya başlıyor:

– Baba, ben artık Allah'a inanıyorum.

Hâlis Efendi tekrar bir rüyâ âlemine dalmadığına kendini inandırmak için oğluna değil, yerli yerinde duran eşyâya, yüzünün yarısını ısıtan güneşe ve düşmemek için babasının yatağına tutunan oğlunun katılaşmış parmaklarına bakıyor. Fakat bu eller, az evvel kendisinin ona yaptığı gibi, yastığına yapışmışçasına kımıldamayan başını yerden yere çarpacağa benzemiyor. Hem böyle bir iş için gelmiş olsa bile yine de ona itâate mecbur. Zîra yerinden kıpırdayamayacak kadar mecalsiz. Birbirine çarpan dişleri durup, sesi çıksa:

– Yalan, yalan... benimle yine alay ediyorsun, diye bağıracak.

Fakat Abdullah onun bu dışa vurmamış hissini anlamış gibi:

– Yemin ederim ki inanıyorum. Ammâ belki yine seninle anlaşamayacağız; çünkü ben, senin görmediğin Allah'a değil, aklın da, ilmin de, gönlün de kapısına varabildiği Allah'a inanıyorum ve bu kapıdan uzanan el, bana her şeyden evvel ferâgat lezzetini tattırdığı için sevdiğim kızı sana bırakıyor, sana bağışlıyorum.

Hâlis Efendi işittiklerine inanmak istiyor. Ancak birbirinden uzak iki çizgi arasında dolaşan muhâkemesi, onu içine düştüğü hayret çukurundan çekerek tekrar güvensizliğe atıyor. Fakat genç rakîbi, döşeğinin görünmez pençesi tarafından yakalanmış gibi hâlâ başını kaldırmayan babasını elinden tutup kaldıra-

rak devam ediyor:

– Gündüzlerin keder, gecelerin mânâsız feryatlar, sayıklamalarla geçiyor. Hele bu gece sabaha kadar haykırdın. Annemle ben, sabaha kadar içeride senin ıztırâbını dinledik. Hem şunu da haber vereyim ki annem hasta. İki aylık ömrü ya var, ya yok. Hediye'yi o ölmeden nikâhlama.

Sana yemin ederim ki bundan sonra size hiçbir zarârım dokunmayacaktır. Yalnız bana izin ver, anam ölünceye kadar bu evden gitmeyeyim..

Bundan sonra Mesihpaşa İmamı, bir şuur tıkanıklığının sersemliği içinde, oğlunun söylediklerinden hemen bir şey tutamıyor. Yalnız öpmek için uzandığı bu dolaşık saçlı baş, titreyen ellerinin ikisine de birer birer dudaklarını kondurarak, geldiği kapıdan yavaşça süzülüp çıkıyor.

Özel İsimler İndeksi

Abbas (Tütüncü) 122, 123
Abdullah 39, 44, 47, 48, 52, 54, 65-67, 70, 72, 76, 79, 102, 128-132, 147, 159, 187, 219-221, 230, 233, 234, 242, 243, 245-247
Abdürrezzak 111, 183
Acem 110, 141
Âdil Bey 153-156, 171
Âdile 65
Âfet 106
Ahmet 201
Altunlu Zağra 160
Arapça 19, 70, 79
Arnavut 141
Atiye Hanımefendi 103, 114, 118
Avâmil 19

Bağdat 168
Balkan Harbi 157
Bekçi Hüseyin 61, 62, 96-98, 100, 118, 176, 186, 193-197, 208
Beyoğlu 240
Binâ 19
Binbir Gece Masalları 109
Bulgar 164
Bursa 119

Cemil 72, 76, 82
Cemîle 199-203, 209, 235, 238
Cerrahpaşa 111, 112, 126

Çengi Dilâver 107
Çerkez 110, 141
Çukurçeşme 92

Deli Hûriye 65
Dilbercihan Hanım (Kalfa) 104, 111, 115, 129
Dost 109, 172, 173, 185, 187-189, 216
Dudunâme 109

Ebû Hanîfe 225
Edirne 161
Efkaf 14
Emin Paşa 160
Emsile 19
Ermeni 129
Eski Ali Paşa Hamamı 119
Eski Zağra 42, 74, 132, 160

Fâiz Bey 100
Farsça 79
Fâtih 234
Feyzullah (Turşucu) 62, 89, 134-137, 140, 142, 143, 145, 149, 182
Fındık Kurdu 106, 107, 139
Frenk 110

Gelin İmam 18
Göksu 135
Güllü Sâniye 107
Gülsüm Hanım 41, 43, 64, 65, 66-68, 103, 114, 118, 129, 148, 182, 218, 219, 222, 223, 225-227, 229-231

Hacı Selim Ağa 160
Hacivat 110
Haçlı Seferleri 81
Hâlit 76-82
Hamdi 109, 110

Hayâlî 111
Hediye 180, 186, 193, 196, 209, 211, 212, 222, 223, 226, 229-233, 242, 248
Hırka-i Şerif 13
Hilâliahmer 165, 176, 196
Hindistan 168
Hüsmen Ağa 164, 165

İsagoci 19
İstanbul 42, 59, 124, 159, 161, 175, 185, 193, 240
İzhar 19

Kapıcıbaşılar 160
Karadeniz 110
Karagöz 109, 110
Kavuklu Hamdi 183
Kemençeci Rızâ Bey 37,101
Kızanlık 160
Koyun Dede Türbesi 62
Kömürcü Receb 153
Kur'an 21, 22, 34, 70, 88, 109, 155, 224
Kutucular 163

Maksut 19
Malta Çarşısı 208
Manastır 160, 165
Marmara 126
Mehmet (Muhtar) 119, 121, 122, 133, 147, 182, 183
Mesih Paşa 58
Mesihpaşa Câmii 19, 27, 57, 58, 66, 186
Mevlânâ 189
Mızmız İmam 18
Mîmar Dâvud 57, 58
Moskof 67
Mûsâ 224

Nâmık Paşa (Mâliye Nâzırı) 103, 105, 107, 108
Nâmık Paşa Konağı 108,114

Pembe Hanım (Teyze) 41, 42, 71-77, 80, 101, 130, 132, 133, 219, 220, 222, 223, 229, 232, 233
Pîşekâr Küçük İsmâil 109

Râkım Efendi 16, 19, 46, 103-105, 111-113
Recep (Canavar) 208, 209
Remzi 77, 78, 80-83
Rumeli 67, 74, 161, 175, 180, 229, 234
Rumeli Harbi 159
Rüştü Efendi (Müezzin) 120, 126, 158, 159, 163

Sabri 61, 62
Safiye Hanım 112, 113, 199-202, 204, 235, 236, 238
Sâlih 110
Sâlim Efendi (Müezzin) 24-26, 56, 63, 65, 89, 120, 121, 149, 240, 241
Selânik 160
Serez 160
Sıtkı Efendi 100
Sinan 58
Sirarpi 142, 146
Sorguçcu Sokağı 106

Şâfiî 225
Şâkir Ağa (Kahveci) 30-32, 60-63, 89-92, 118, 149,

182, 183
Şâkire Molla 165
Şehzâdebaşı 129, 134, 149
Şevki Bey 91, 92, 95, 149-151
Şişli 240
Tâhir (Marangoz, Sarhoş) 27, 31-33, 53, 59, 60, 88, 91, 120, 121, 134, 153, 167-180, 184, 185, 187, 189, 190, 192, 194, 196, 215-218, 224, 226, 230, 235, 241, 245, 246
Tâlimhâne Yokuşu 100
Tanzîmat 79
Topkapı 126
Trablusgarp Harbi 159
Tudorof 164
Türk 74
Urduca 79
Üsküp 160
Yamalı Recep 208
Yedi Emirler 134
Yenibahçe 126
Zâhit 36, 54, 55, 65, 101, 102, 103, 114, 128-130, 132, 133, 144-148, 159, 185, 203-205, 209, 219, 237, 238, 240
Zincirlikuyu 13, 104
Zehrâ 38, 39, 232
Zühtü Bey 194, 195

Terimler İndeksi

âbide 14, 197
adâletsizlik 179
adam evlâdı 202
âdet 47, 51, 116, 153, 211
âfet 106, 139, 162, 213, 228
affetmek 194, 203, 204, 206
ağlamak 144, 165, 167, 168, 214, 227, 241
âhiret endîşesi 225
ahlâk 61, 70, 80, 84, 92, 93, 98, 117, 125
ahlâk çıkını 239
ahlâk sâhibi 194
ahlâklı 91
ahlâksız 90, 91, 196, 199
âile 28, 49, 63, 72, 74, 104, 108, 113, 115, 144, 150, 190, 191, 199, 220, 230
âile fâciası 144
aklıselîm 124
Allah'a ibâdet etmek 21
Allah'a inanmak 247
Allah'a karşı küfür 154
Allah'a yakın olmak 228
Allah'ı görmeden ona inanmak 21
Allah'ı tanımak 21, 194
Allah'ım beni affet 246
Allah'ın askerleri 153
Allah'ın azameti 194

Allah'ın merdi 189
Allah'ın sevdiği kulları 228
allâme 20
ana rahmi 131
analık 200
asker 74, 91, 177, 230
âşinâlık etmek 147
aşk 106, 120, 157, 190, 192, 197, 198, 209, 214-216, 225
at sürmek 52, 125
ayıp görücü 194
ayran budalası 207
azimli 37

bağ bozumları 160
baş göz etmek 35, 105
bayram 44, 107, 112, 117, 160, 199
bilir kişi 15, 26
bühtan 179, 222

câhil 77, 78, 86, 88, 98, 99, 120, 147, 168, 194, 238
can çekişmek 45, 46
cenin 131
cenk 74, 166, 231, 243, 245
cinaslı latîfe 205
cinsiyet nümâyişi 138
cirit oynamak 125

çalgı öğrenmek 127
çalgıcı 127, 147
çıplaklık 138
çilelerin çilesi 196
çorbacı 137

dalâlet 95, 125, 179
dalavereli 26, 36, 56, 124
debdebe 19, 107, 115
dellâl 208
dernek 139
dersiam 18
dert 38
dibek 61, 118, 149, 186
din 50, 59, 81-85, 98, 172, 240
dirhem 124
dirsek çürütmek 20,28, 195
dîvâne 28, 85, 167, 213, 215
diyar garipleri 220
doğruluk 65
dost 42, 118, 128, 172, 173, 241
duygu 44, 64, 152, 171
düğün 75, 76, 99, 105, 106, 111, 132, 139, 205
dünya 23, 31, 34, 42, 46, 68, 76, 78, 82-84, 87, 92, 94, 95, 100, 122, 128, 131, 135, 141, 149, 151, 153, 157, 169, 170, 171, 173-175, 187, 192, 195, 198, 225, 227, 245
dünya tarlası 194
dürüstlük 104, 112, 231
düzgün 217

edebe dâvet 224
eğlence 74, 108-110, 113, 139, 143, 144
ekmek parası 144
endîşe 20, 37, 66, 86, 128
entüisyonizm 94
esnaflık 208
etliye sütlüye karışma 18
ezan 24, 65

ezel taksîmi 209
felsefe 76, 84, 93
fenâlık 18, 52, 112
ferman sâhibi 163, 226
fırtına 33, 39, 156
fikir 51, 83, 84, 92, 94
filozof 93, 123
garp 51, 52, 78, 79, 81
gayz 168
genç kız hicâbı 159, 211
gerdanlık 74, 115
göçkünler 177, 221, 229
gönül âfeti 213
görerek tapma 228
günah 65, 154, 178, 199, 245
günün rızkı 195
hak yolu 197
hamâset 74
haram 111, 121, 197
harâmî 85
harp 158, 159, 182, 220
haris 112
haset 21, 23, 38, 100, 170
hayalbaz 111
hayâsız 138
hayat 16, 23, 34, 36, 42, 44, 47, 57, 68, 74, 85, 99, 102, 117, 131, 147, 150, 151, 155, 161, 187, 200, 213, 215, 216, 226, 230
hayır severlik 18, 21
hırsızlık 18, 83, 89, 129, 147
hicap 218
hiddet 41, 48, 90, 119, 127
hikmet 122, 123
hilkatin kânunları 224
hokkabaz 109
hükümdar 70
hürriyet 40
ırmak 42, 125
ıslâh 52, 80, 131, 164
ibâdet 84, 228
ibret 121, 170, 182
icâzet 19, 20, 86, 87
ideal 45
ideolojilerin cezbesi 82
idrak 213
ihtiras yılanı 146
ihtiyat 39, 136, 146, 210
iki dünyâyı da gönlünden çıkarmak 224
ilim 82, 92, 87, 155, 189, 190, 228
ilmiye 20, 57
îman 82, 83, 87, 95, 133, 173
inkâr 86, 95, 130, 189, 191, 192, 232
inkılâp 45, 79, 80, 254
insiyak 23, 34, 117, 200
intikam 112, 159, 243
iptilâ 31, 150, 210
irâde 39, 53, 177, 191, 213
irfân 74, 185
iskambil 61
istanbulin 141
istiklâl 39, 40
işveli 65, 106
itâatlı 36, 55
iyilik 18, 45, 65, 68, 95, 108, 153, 163, 179, 190, 195, 196

kadınlık 200, 225
kafalarının pekmezini dökmek 137
kahır çekmek 200
kalender 30, 129, 173
kan dökücülük 74
kanaat 12, 34, 45, 47, 92
kandil 44, 105, 107, 160
karga 15, 25, 184, 207
kasırga 40, 41, 55, 165, 192
kazâzede 133
kibar düşkünü 117, 165
kötü huy 18, 203
kötü yola dökülmek 144
kötülük 45, 62, 68, 94, 98, 127, 153, 179
kullukta bulunmak 21
kumarbaz 118, 149
kuru sıkı 25, 121, 127
küfre iştirak etmek 154
küfür işlemek 86, 130
küfür meclisi 154
küfürden sakınmak 34
külhânî 90, 136, 182

mağrur 112, 169
mahalle 63
mahalle kabadayıları 109
mahalle kahvesi 15, 28, 92, 126, 195, 235
mahalle karısı 65
mahalle tulumbaları 143
mahlûk 214
mânevî 11, 20, 35, 47, 74, 83, 153, 234
mantık 33, 197
mâzî 9, 159, 233
med ve cezir 45
meddah 109
medrese 19, 20, 33, 52, 78, 154, 171, 173, 195, 197
mektebe başlama 107, 141
mektep minderi 108
merhametsiz 201
meslek intihâbı 35
mesûliyet kokusu 18
meyus aşk 219
mezar taşları 197
mezat 207
meziyet 18, 45, 65, 88, 170
muhabbet21, 23, 37, 43, 44, 102, 113, 146, 168, 193, 199, 209, 215, 226, 227
muhâcir 74, 160, 176, 182, 186, 190, 214, 220, 221, 229, 231
mukadderat çarkı 37
mûsikî 37, 38
mübâşir 101, 207, 209
mücevher 104, 195
mürekkep yalamak 20, 195
müzâyede 120, 121, 208

nafaka 23, 26, 50, 184
namaz 13, 15, 163, 177
nefret 15, 103, 168, 245
nefsâniyet 174
nîmet 111
nur 155
nümâyişçi 71

ok atmak 125
omuzdaş 136, 149
orta oyunu 109
öç alma 39

pâye vermek 131
perâkende 43, 207
Peygamber 189, 193
politika 36, 145
pozitivizm 94
pragmatizm 94

rahle 34, 107, 199, 201
rakı 65, 119, 134, 192
rastık 62, 217
Resûlullah 194
redingot 141
ruh 11, 76, 83, 93, 94, 117, 131, 156, 182, 192
rüşvet 18, 63

sahne perdesi 138
saka 90, 91, 95, 99, 153
sakalı ele vermek 162
saltanat 114, 115, 197
sefâlet 161, 163, 166, 167, 177, 178, 181, 231
selsebil 197
semâvî bir mahlûk 212
serkeş 44, 52
sıla hasreti 73
sır saklamak 38
sıracalı 176
siyâset dalavereleri 36
sofra yârânı 216
sofu 22
sokak arası particiliği 36
sonsuz üreme gayreti 199
su gibi akıcı 39
sünnet çocukları 109, 110

şarap 194
şefkat 16, 21, 117, 174, 186, 213, 214, 227, 245
şehvet tûfânı 139
şirret 65, 178
şuur tıkanıklığı 248
şuuraltı 152

takvâ 189
tasavvuf 154, 155
tasfiye 80
tavla 61
tedbir 136, 210
tedbirli 41
tekâmül kânunu 157
telgraf 199, 235
tıbbiyeli 49, 51
top kandili 14, 56, 184

üzüntü 37, 43, 66, 88, 120

vâdi-i mukaddes 224, 225
vahdet fikrî 154
vatan 232
vehm 49, 82,131
vesvese 49

yalancı şâhitlik 26
yaratılış âlemi 179
yeni yetişmeler 44, 47, 71
yiğitlik taslamak 136
yobaz 120

zaaf 41, 69, 88, 94
zafer 12, 120, 227, 243
Zât-ı Mutlaka (Mutlak) 94
zenne 109
zindan 34, 226, 228
zindancı 34
zorba 27
zulüm 74, 158, 161
zürriyet 51